

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARANLIK ZAMANLARDA ARENDT OKUMAK

ŞEBNEM AÇELYA BAŞTAN

EYLÜL 2020

Tez Başlığı: **Karanlık Zamanlarda Arendt Okumak**

Tezi Hazırlayan: **Şebnem Açelya BAŞTAN**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler ABD Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 22/09/2020

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ (Çankaya Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Çiçek ÇOŞKUN (Başkent Üniv.)

Doç. Dr. Ebru ÇOBAN ÖZTÜRK (Çankaya Üniv.)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Şebnem Açelya BAŞTAN

İmza:

Tarih:

ÖZET
KARANLIK ZAMANLARDA ARENDT OKUMAK

Şebnem Açelya BAŞTAN

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ

Eylül 2020, 166 Sayfa

Bu çalışmada, Hannah Arendt'in 'Karanlık Zamanlar' anlayışı ile birlikte insanların hem içinde buldukları dönemdeki çağdaşlarına, hem de gelecek nesillere yönelik üstlenmesi gereken sorumluluğu, günümüz politik koşulları çerçevesinde değerlendirilmiş ve Trump yönetimi özelinde incelenmiştir. Bu bağlamda Arendt'in, tarihin herhangi bir döneminde ortaya çıkabileceğine yönelik bizi uyardığı karanlık bir zamanın içinde bulunduğumuz sonucuna varılmış ve bu zor zamanlardan kurtulabilmenin tek yolunun dünyaya karşı sorumluluklarını yerine getiren insanlardan geçtiği açıklanmıştır. Karanlık zamanlarda, kamusal alan ve siyasal olanla beraber kendi aralarındaki ortak dünyayı da kaybeden insanların, olayları gerçekleştiği açıklıkla anlayamadığından hakikat algıları bozulmakta ve yaşamlarının anlamlı hiçbir şey üretmediği bir boşlukta hem kendilerine hem de dünyaya yabancılaştıkları bir durum ortaya çıkmaktadır. Bugünün politik atmosferi, farklılıklara ve çeşitliliğe karşı gösterilen tahammülsüzlük, mülteci sorunu ile birlikte ulus-devlet anlayışının çöküşünü gözler önüne seren insan hakları krizi ve demokratik prensiplerin suistimal edilmesi ile birlikte şekillenmektedir. Bunlara ek olarak gerçeklerin, çeşitli yönetimler tarafından anlamsız akıldışılıklara indirgenmeye çalışılması da dikkate alındığında, Arendt düşüncesinin 21.yüzyıldaki geçerliliğinin ve tehlikelere karşı tetikte kalarak harekete geçilmesi gerekliliğinin hala devam ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Karanlık Zamanlar, Donald Trump

ABSTRACT
READING ARENDT IN DARK TIMES

Şebnem Açelya BAŞTAN
Master's Thesis

Graduate School of Social Sciences

Department of Political Science

Thesis Advisor: Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ

September 2020, 166 Pages

In this study, Hannah Arendt's understanding of 'Dark Times' and the responsibility that people should bear both for their contemporaries and the future generations are evaluated within the scope of today's political conditions and with particular reference to the Trump administration. In doing that, it will seek to conclude that we were living in the dark times that Arendt warned us about - which could occur anytime in history. The only way to overcome these dark times is through the commitment of people who fulfill their responsibilities towards the world. In dark times, people, who lost the connection with the common world that they shared, together with their proper access to the public sphere and the political, cannot understand the events as clear as they really are, because their perception of reality is disrupted. Their existence degrades to self-alienation. The individual would be alienated from the world by living a life without meaning. The current political atmosphere is shaped by intolerance to differences and diversity. One of the worst crisis of human rights has been revealed by the collapse of the nation-state with the refugee issue and the abuse of democratic principles. When the attempt of several governments to degrade all truth to the meaningless triviality is also considered, it is obvious that Arendtian thinking is still valid in the 21st century and that keeping our guard up against possible dangerous situations is still an ongoing necessity.

Keywords: Hannah Arendt, Dark Times, Donald Trump

TEŞEKKÜR

Tez konuma ilham veren, engin bilgi ve görüşleri ile çalışmam boyunca bana rehberlik eden değerli hocam Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ'a, lisans ve yüksek lisans öğrenimim süresince bilgi ve birikimlerinden faydalandığım Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün tüm hocalarına ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan annem Sema BAŞTAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Şebnem Açelya BAŞTAN

Ankara, 2020

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN DİLEKÇE.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

HANNAH ARENDT DÜŞÜNCESİNDE KARANLIK ZAMANLAR.....	10
1.1. KARANLIK ZAMANLARDA ANLAMI ARARKEN: DÜŞÜNME, YARGILAMA, EYLEME.....	26
1.2. 21.YÜZYILDA ARENDT OKUMAK.....	41
1.3. POST-TOTALİTER KARANLIKTA ANTI-POLİTİKLEŞME: DEMOKRASİ SORUNSALI, ULUS-DEVLET KRİZİ VE İNSAN HAKLARI.....	49

BÖLÜM II

BAUMAN DÜŞÜNCESİNDE KARANLIK ZAMANLAR: KORKU, GÜVENLİK SİYASETİ VE FAİL KRİZİ.....	74
2.1. KARANLIK ZAMANLARDA SİYASETİN DEĞERSİZLEŞTİRİLMESİ VE MÜLTECİ SORUNU.....	89
2.2. BAUMAN DÜŞÜNCESİNDE KARANLIK ZAMANLARDA KÖTÜLÜK VE UMUT.....	100

BÖLÜM III

KARANLIK ZAMANLARDA ARENDT OKUMAK: BİRLİKTE YAŞAMANIN KRİZİ SÜRERKEN ZAMANIN RUHU OLARAK POPÜLİZM VE TRUMP ÖRNEĞİ.....	118
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	152

*“Karanlık zamanlarda yaşıyorum doğrusu...,
...Ağaçlar hakkında konuşmanın neredeyse suç olduğu,
Kötülükler karşısında sessizliğimizi koruduğumuz,
Ve arkadaşlarından uzak, sokakta yürüyen o kişi mi,
Tehlikede olan kim?”*

-Bertolt Brecht (1898-1956)¹

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Hannah Arendt’in ‘Karanlık Zamanlar’ anlayışını sorgulamak, zor dönemlerde onun öğretilerine kulak vererek ışığa çıkışın nasıl bulunabileceğinin izini sürmek ve günümüzün politik atmosferini, karanlık zamanların ayırt edici özellikleri doğrultusunda değerlendirmektir. Bu hedef doğrultusunda ele alınan çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Arendt düşüncesinde karanlık zamanların ne anlama geldiği; düşünme, yargılama, anlama ve eyleme kapasiteleri ile karanlık zamanlara ışık olabilme potansiyeli kendi doğumluluk özelliğinde barındıran insanın sorumluluğu ve Arendt düşüncesinin 21.yüzyıldaki geçerliliği tartışılacaktır. İkinci bölümde ise yakın dönemdeki siyasi atmosferi hem kendi analizi hem de Arendt rehberliği içinde değerlendiren Zygmunt Bauman’ın günümüzdeki problemler ve alternatif çözümleri konusundaki düşüncelerine yer verilecektir. Bauman Arendt’ten en açık bir şekilde etkilenmiş çağdaş düşünürlerin başında gelmektedir. Son olarak, başkanlık seçimlerini kazanması ile birlikte adı sıklıkla Arendt öğretisi ile birlikte bir ‘kötü’ örnek olarak anılan Donald Trump yönetiminin siyaset sahnesindeki yeri yine Arendt çerçevesi etrafında açıklanacaktır.

¹ Roger Berkowitz, “Introduction”, *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 3

Arendt'in karanlık zamanlar anlayışı, kamusal alanın görünürlük sağlayan ışığının sönmesi ile birlikte aramızdaki ortak dünyanın ve siyasal olanın yok oluşuna karşılık gelmektedir. Bu yok oluş, olayların herkesin gözü önünde gerçekleşmesine rağmen herkese aynı açıklıkla görünür olmaması sonucunu doğurarak hakikatin ortadan kaybolmasına neden olur. Gözleri karanlığa alışan ve bir anlamsızlık hali içinde sadece kendi şahsi çıkarları ile ilgilenen insanların, devlet korkusuyla bu durumdan kurtulmak adına herhangi bir eylemde bulunmaması da bu zor zamanların devamını garantilemektedir. Arendt düşüncesinde, bu bağlamdaki en uç örneği ifade eden geçmişteki totalitarizm deneyiminin, gelecekteki yansımalarını anlamak ve tarihi bugünde kurtarmaya çalışmak ise hayati önem taşımaktadır.² Ancak, insanların 'düşünmek' ve 'yapmak' konusunda radikal bir karşıtlık içine sürüklendiği modern insanlık durumunda bu anlamsızlık halinden kurtulmak ve harekete geçebilmek kolay değildir. Başkalarıyla bir arada olma tecrübesini yitirerek yalnızlaşan insan, totaliter rejimlerin arzuladığı bir modern kitle toplumuna doğru yol almaktadır.

Arendt'e göre modernite ile birlikte karanlık zamanlara evrilmeyi kolaylaştıran bir başka unsur da insan hakları krizidir. Devletlerin egemenlik ideallerini zor ve baskı pratiklerine dayalı bir şekilde sürdürmesini kolaylaştırmak ve hukukun insan haklarını korumak üzere değil, düzenin devamını sağlamak adına kullanılan şiddetin bir garantörü haline gelmesine neden olan bu kriz, totalitarizm ile birlikte açığa çıkmış ve totaliter olmayan dünyada da izlerini hissettirmeye devam etmiştir. Arendt için totaliter yöntemlerin totaliter olmayan bir dünyada fark edilmesi ve bireylerin mevcut durumlarını korumak adına başvurduğu kayıtsızlık durumundan kurtulup birleşerek bir iktidar oluşturması gerekmektedir; çünkü kötülük, her zaman şeytani niyetlere bağlı olarak gelişen canice bir olgu değil, düşünmeksizin verilen emirlere uymak sonucunda görülebilecek kadar sıradandır. Bu nedenle insanların düşünerek ve yargılayarak eleştirel bir bakış açısına sahip olabilmesi ve gereken durumlarda kendilerini gerçekleştirerek eyleme geçebilmesi, siyasetin özgürlüğe dayanan asıl anlamını geri kazanması adına önemlidir.

Arendt düşüncesinde karanlık zamanlardan kurtulmanın yolu, doğumluluk kapasitesini kullanarak yeni başlangıçlar yaratıp süreçleri kesintiye uğratma yetisine sahip olan insana bağlıdır. Bu nedenle bireylerin zor zamanlarda kendi güvenliğini sağlamak adına kabuğuna çekilmek yerine, kendi yaşamından bir anlatı oluşturarak

² Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, (New York: Harvest, 1968), ix

diğerlerine de bu anlatı ile ışık olabilmesi gerekmektedir. İnsanların karanlık zamanlardan kurtulabilmek adına gerçekleştirmesi gereken anlama süreci, düşünme etkinliği ile başlamaktadır. Düzen-dışı özelliği ile düşünme, verili olanın reddedilerek mevcut durumun sorgulanmasını ve kesintiye uğramasını sağlayarak bir umut yaratmaktadır. Düşünme ile başlayan anlama süreci, yargılamayı tetiklemekte ve böylece düşünmenin saklandığı yerden çıkararak kamusal alanda görünürlük kazanmasını sağlamaktadır. Her bir insanın benzersiz düşüncelerinin başkalarının bakış açılarıyla karşılaşarak test edildiği çoğulluk ortamının varlığı, kaybolan anlamın bulunmasını ve gerçekliğe ulaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Karanlık zamanlarda insanın kişisel ve politik sorumluluğu, düşünme ve yargılama sonucu ulaşılan anlamın, söz ve eylem yoluyla kamusal alanda ifşa edilmesine dayalıdır. Her insan, kendi anlama süreci ile yaşamının bir anlatı olduğunun bilincine ulaşmalı ve başkalarına da eleştirel ve yenileyici bir bakış açısı sağlayarak karanlık zamanları aydınlığa kavuşturmak üzere çabalamalıdır. Arendt'in, insanın doğumluluk kapasitesi sebebiyle sahip olduğu mucizevi olanakları anlamak üzere *İnsanlık Durumu*, tırabzanlara yaslanmaya alışarak bağımsız düşünmeye gerek olmadığına inanılan durumlardan kurtulmak adına *Tırabzansız Düşünmek*, totalitarizm deneyiminden, yaşadığımız dünyanın ve siyasetin asıl anlamına ulaşmaya kadar bize rehberlik edebilecek olan *Anlama Üzerine Denemeler*, geçmişteki totalitarizm deneyimini tüm hatlarıyla anlamak ve böylece bu deneyimin günümüzdeki yansımalarını anlamlandırabilmek adına sağlam bir dayanak teşkil eden *Totalitarizmin Kaynakları*, şeytani insanlar ve canice niyetler içermeksizin, düşünmeden ve sorgulamadan emirlere uymak kadar sıradan olan kötülüğü anlamak üzere *Kötülüğün Sıradanlığı*, karanlık zamanlarda insana düşen 'dünyaya karşı sorumluluk' ilkesini anlamak üzere başvurulabilecek *Sorumluluk ve Yargı* ve tüm bu yolculukta karanlık zamanlara kendi yaşamlarının anlatısı ile ışık tutan insanların hikâyelerinden ders alabilmek adına okunabilecek *Karanlık Zamanlarda İnsanlar* isimli eserleri, her bir insanın karanlık zamanları aydınlatabilmek üzere kendi yaşamından bir ışık yakabilme çabasına eşlik edebilen yegâne rehberlerdir.

Arendt'in karanlık zamanlar konusundaki düşüncesini bugüne uyarladığımızda, dünyanın tümünü yutan karanlık bir zamanda yaşamadığımızı iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Totaliter olmayan rejimlerde totaliter yöntemlerin kullanımının günümüzde de devam etmesi, Arendt'in yönetim biçimi ne olursa olsun karanlık zamanların her yerde ve her an ortaya çıkabileceğine yönelik

insanları tetikte olmaya çağıran uyarısını hatırlatmaktadır. 21.yüzyılın politik ortamında küresel olarak deneyimlenen olaylar ve durumlar, modern zamanın tehlikeli eğilimlerine kafa yormuş olan Arendt'i bugünde yeniden okumaya değer kılmakta ve yaşamı, hem geçmişi hem de günümüzdeki post-totaliter dünyayı aydınlatmaya devam etmektedir. Düşünceleri baskılayarak ve insanları görünür olabilecekleri bir alandan yoksun bırakarak asıl anlamını yozlaştırmaya çalışan liderlere ve hükümetlere inat, siyasete hak ettiği değeri geri kazandırmaya büyük önem atfeden Arendt düşüncesi, birbirine söz veren ve eyleyen benzersiz insanların oluşturduğu çoğulluğun yaratacağı ortak dünyanın önemine ve nasıl korunacağına yönelik önemli bir rehber görevi görmektedir.

Arendt'in karanlık zamanları anlamak ve bu zor dönemlerden kurtulmak için ilk adım olarak gördüğü düşünme eylemi, günümüzün post-totaliter dünyasında hem açık hem de gizli bir biçimde görülebilecek olan tehlikeli eğilimleri fark edebilmek konusunda yeniden önem kazanmaktadır. Bu bağlamda düşünmemize ve hakikate ulaşmamıza yönelik engelleri de görebilmemiz, anlamlı bir politik hayata geçiş yapabilmek ve kamusal meseleleri doğru değerlendirme imkânına sahip olabilmemiz açısından zorunlu olmaktadır. Tüketim toplumuna kapılarak sadece kendi çıkarı ile ilgilenen ve ne yaptığını düşünmeye odaklanmadan çoğunluğun düşüncesini benimseyerek uyumculuğa sarılan günümüz insanı, kendi yaşantısını sağlama almaya çalışırken içinde bulunduğu dünyaya ve diğer insanlara karşı sorumluluğunu unutmuş gibi görünmektedir. Böyle bir ortamda, liderlerin farklılıkları bastırma ve çeşitliliği engelleme uğraşları amacına ulaşmakta ve siyasetin asıl anlamı günden güne yok olmaktadır; çünkü insanların sadece hayatta kalma kaygısı ile aralarındaki dünyayı kurtarabilmeleri mümkün değildir.

Arendt düşüncesi çerçevesinde değerlendirilebilecek olan günümüzün karanlığı, demokrasinin yozlaşması, kamusal alanın ve insanlar arası iletişimin yokluğu, doğru bilgiye ulaşmanın engellenmesi, baskıcı ve şiddet yanlısı yönetimlerin yaygınlaşması, ulus-devlet krizi ve mülteci sorunu ile yeniden açığa çıkmış insan hakları meselesi üzerinden yorumlanmaktadır. Demokrasinin tanımına göre halkın yönetime katılabilmesi için herkesin düşünceleri ile görünür olarak özgürce tartışabildiği, düşüncelerin bir kamusal tartışma etrafında farklı bakış açıları ile şekillenebildiği bir kamusal alan gerekmektedir. Farklılıkların korunmasını ve çeşitliliğin sürdürülmesini sağlayan bir kamusal alanın günümüzde mevcut olmaması, insanların dünyayı birbirinin bakış açısından görmek

anlamlandırabilmesini de engellemektedir. Kamusal alan ve diyalogun devletlerin çeşitli müdahaleleri sonucu yok olması ve liderlerin ideolojisi doğrultusunda düşünmeyen herkesin baskılanması, insanların hakikate ulaşamamasına ve demokrasinin temelini büyük yara almasına neden olmaktadır. Vatandaş yerine tüketici olmayı tercih etmiş insanların kamusal alanın ahlaki yönünü savunmaması hali de bu durumu kötüleştirmektedir. Bu bağlamda siyasal yaşama katılımı veya siyasi özgürlüklerini önemsemeyen insanlarla ve despotik eğilimli liderlerle dolu günümüz atmosferi, karanlık bir dönemden geçiyor olduğumuzu yansıtıyor gibi görünmektedir. 21.yüzyılın otoriter rejimleri, yeni koşullara uyum sağlayabilen, hükümlerinin sürekliliğini sağlayabilmek için demokratik kurumları suistimal edebilen bir yöntem benimsemiş haldedir. Bu durum insanların tehlikeleri hemen fark edemeyerek demokratik bir sistemde yaşadıklarını düşünmelerine ve harekete geçmemelerine yol açmaktadır. İçinde buldukları dünyanın şartları sonucu anlamlı karşılaşmalardan uzak kalarak hem kendine hem de dünyaya yabancılaşan, baskıcı liderlerin ideal öznesini oluşturan bu toplum, ekonomik sıkıntıların da baş göstermesiyle kendilerini kurtaracak bir lider bekleme eğilimi göstermektedir. İnsanların, güvenlik kaygısı ile kitleleri peşinden sürüklemek isteyen liderin alternatif doğrular oluşturarak yarattığı kurgusal dünyaya inanmaya hazır bir biçimde hareket etmesi de, bu rejimlerin sürekliliğinin garantilenmesine neden olmaktadır. Oysa ki Arendt'in de söylediği gibi, totaliter olmayan projelerin içine yerleşen totaliter yöntemlere karşı uyanık olmak ve eyleme geçmek, karanlık zamanlarda ışığı bulabilmek bakımından önemlidir.

Arendt'in, insan haklarının herhangi bir ülkenin vatandaşı olunmadığı müddetçe gereken korumayı sağlamadığı ile ilgili düşüncesi, bugünün mülteci meselesinde ve insanların gereksizleştirilmesi kapsamında dikkat çekmektedir.³ Ona göre ilk olarak totalitarizm ile birlikte ortaya çıkan ve haklardan yoksun olma durumuna yol açan koşullar, totalitarizm yok olsa bile ortadan kalkma özelliğine sahip değildir. Hiçbir ülkede istenmeyen, gittikleri ülke vatandaşlarına ekonomik, sosyal veya kültürel yönden zararları dokunacağı gerekçesiyle dışlanan mültecilerin durumu, günümüzde de insan hakları krizinin sürdüğünü kanıtlamaktadır. İnsanlar herhangi bir politik kurumun korumasından mahrum kalarak devletsizleşmekte ve doğuştan sahip olduğu haklara yaslanmaya mecbur kalmaktadır. Günümüzün

³ Seyla Benhabib, *Exile, Statelessness and Migration: Playing Chess with History from Hannah Arendt to Isaiah Berlin*, (Princeton: Princeton University Press, 2018), xv

koşullarını Arendt'e referansla yorumlayan Zygmunt Bauman da onun bu konudaki çıkarımlarını desteklemiş ve sığındıkları ülkeye faydalı olabilecekleri düşünülmeyen, asimile edilmeleri veya yeni sosyal zümreye katılmaları konusunda ne niyetin ne de gerçekçi bir beklentinin olduğu mültecilerin, insan israfı olarak değerlendirildiklerini savunmuştur.⁴ Kendi karanlık zamanlar tanımını yaparken Arendt'ten çok etkilenen Bauman, bu bakımdan bu tezin kapsamına dahil edilmiştir.

Bauman'a göre olağanüstü ve istisnai durumlardan oluşan felaketlerden değil, felakete gebe olan görünürdeki belirsiz bir normallikten kaynaklanan karanlık zamanların bir parçasını yaşamak günümüzün kaderidir. Bu karanlıkta, kamusal alan ve özgürlük deneyiminden uzak kaldıkları halde siyasete katılmamayı seçmeleri nedeniyle kendilerine ve dünyaya karşı yabancılaşan insanlar, birbirine karşı duyarsızlaşmakta, mevcut durumlara karşı bir uyumculuk ve seyircilik eğilimi sergileyerek gittikçe yalnızlaşmaktadır. Bauman'a göre insanların otoriteye bağlı kalmayı bu denli arzulamalarının nedeni ise günümüzdeki güvenlik endişesidir. Devletlerin çoğu zaman gerçek bir temele bile dayanmayan güvenlik sorunlarını bahane ederek hukuku aşmaya, özgürlükleri kısıtlamaya ve iktidarını genişletmeye uğraşması, insanların sürekli bir güvenlik krizi içinde olduklarını düşünerek korumaya geçmesine yol açmaktadır. Çoğunlukla yönetimlerin normal şartlarda dâhil olamayacağı alanlara sızabilmesi adına bahane edilen bu durum, geleceğin sadece güvenlik siyaseti üzerinden var edilmeye çalışılmasını beraberinde getirmekte ve halkın bu tarz bir amacın varlığına yönelik uyanık olmasını zorunlu kılmaktadır.⁵

Bauman düşüncesine göre günümüzün koşullarını belirleyen bir başka önemli nokta da modern devlet ortaya çıktığından beri ulus-devlet mefhumunda bir arada bulunan ve kopabilecekleri asla düşünülemeyen iktidar ve siyasetin birbirinden ayrılmasıdır. Bauman için iktidar, küreselleşmiş dünyanın yeni düzeninde siyasetin dışında yer almakta ve piyasaların kontrol ettiği ülke dışı bir alana kaydırılmış halde bulunmaktadır. Bu gerçek ile başa çıkacak herhangi bir siyasi araç bulunmadığından sürdürülmeye devam eden bu durum, devletin işlevlerinin devlet-dışı piyasa güçleri tarafından üstlenilmesine ve mevcut politik kurumların vatandaşların problemlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Özgür ve kontrol edilemez bir biçimde hareket eden piyasa güçleri, içinden çıkılmaz bir belirsizlik, güvensizlik ve

⁴ Zygmunt Bauman, *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty* (Cambridge: Polity Press, 2007), 23

⁵ Bauman, *Liquid Times*, 40

emniyetsizlik yaratmakta; tüketiciye dönüşen bireyler, denetlenemez mali piyasaların belirleyiciliğine daha çok maruz kalmaktadır. Bauman'a göre iktidarın bahsedilen hali, farklı bir senaryoda da aynı kalmaya devam edecektir; çünkü asıl sorunlar, değerlerin veya seçeneklerin olmayışı veya çok fazla oluşundan değil, bu unsurlara bağlı gündemi temellendirecek ve işlemlerini sağlayacak bir failin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Mevcut faillere ve demokrasinin faziletlerine güven duyulmaması sonucu bir egemenlik probleminden meydana gelen bu fail krizi, günümüzde devletin doğal ve devredilemez işlevlerini piyasa güçlerine terk etmesi nedeniyle ortaya çıkmakta, işleri yoluna koyacak bir siyasi organın da olmaması ile içinden çıkılmaz bir soruna dönüşmektedir.

İktidarın tüm demokratik denetim ve kontrolden kaçan piyasalar ve ulus-üstü güçler tarafından ele geçirilmesi, hâlihazırda yıpranmış olan siyasetin doğasında büyük bir değişim yaşanmasına neden olmakta, çoğunlukla popülizm ve aşırı milliyetçilik ile beraber ilerleyen baskıcı rejimlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırması açısından büyük önem arz etmektedir. Günümüz karanlığının temelini oluşturan bu durum, bireylerin de bir kurtuluş ümidiyle kendi kurgusal gerçekliğini oluşturan karizmatik liderlere sığınması ile meşrulaşmakta ve siyasetin gittikçe değersizleşmesine yol açmaktadır. İyi hayat koşullarını sağlayamayan, insanların korkuları ile ilgilenmeyen siyaset, sadece mevcut düzene başkaldırmadan geliştirilen bir uyumculuğu takdir etmekte, bireylerin güvenlik endişelerinin gittikçe artmasına neden olmaktadır. Popülist liderlerin bu güvenlik endişelerine dayandırdığı, 'biz ve onlar' ayrımı üzerine kurulu söylemleri ise hem göçmenlere bir korku duyulmasına hem de bireylerin, birbirinin bakış açısını önemsemeksizin kendini diğerlerinden izole ederek gemisini yürütmeye odaklanmış bir biçimde davranmasına yol açmaktadır. İşini veya itibarını kaybetmemek için tehlikeli olarak gördüğü gruba yanaşmayan ve kendi çıkarı adına sessiz kalan bireylerin bu hali, karanlık zamanlarda yönetimlerin hali ne olursa olsun, aydınlığı bulmak adına ışık yakması gereken insanlığın üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmemesi ve karanlığın daimileşmesi tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Güvenlik endişesi ile özgürlüklerini kaybeden insanlar, Arendt'in beklentisinin aksine, bir nihilizm batağına saplanmış tüketim nesnelere dönüşmektedir. Günümüz karanlığı da, satın alma gücünü kaybetmemeye verilen önemin tüm ahlaki yükümlülükleri

ikinci plana attığı, bencillik, seyircilik ve uyumculukla açığa çıkan yeni bir tür kötülük ile belirginleşmektedir.⁶

Günümüzün politik atmosferi sıklıkla hakikat sonrası rejimleri, yabancı korkusu, popülizm, nihilizm, otoriter eğilimler, aşırı milliyetçilik, ırkçılık ve çevresel yıkımlar kapsamında değerlendirilmektedir. Demokrasinin değersizleştiği, güvenlik endişelerinin hüküm sürdüğü, belirsizlik ve sürekli bir gözetim içinde geçen bu siyasi ortamda, devlet açısından siyasetin ekonomiye karşı galip gelebileceği ve birey açısından hümanizmin kazanabileceği ise belirsizdir. Otoriter hali dünyaya yayılmaya devam eden popülizm ve savunduğu değerler ile oluşan günümüz karanlığı, demokratik değerlerin hiçe sayılması, medyanın halkın aleyhine dönüşümü, hakikatin gizlenmesi, belirli grupların ötekileştirilmesi, farklılıkların bastırılması ve uyumculuğun takdir edilmesi gibi eğilimler ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Düşünüldüğü kadar sağlam olmayan demokratik sistemlere, halka sezdirilmeden gizliden gizliye zarar verildiği, otoriter popülizmin altı boş olan türlü prensiplerinin yayılmaya çalışıldığı bu durum, bizzat seçimle başa gelenler tarafından gerçekleştirilmektedir. İnsanlara fark ettirilmeden gerçekleştirilen böyle bir ortamda, Arendt'in de her zaman vurguladığı üzere, olayları ve durumları doğru anlamak üzerine düşünme ve eyleme geçme gücünün kullanılması, karanlık zamanlardan kurtulmak adına oldukça önem arz etmektedir. Popülizm denilince akla gelen ve halk içinde söylediği yalanların yanı sıra çoğunlukla faşizm benzeri söylemi ve eğilimleri ile değerlendiren Trump yönetimi konusunda, ABD halkının bir kısmının Arendt'e başvurduğu ve durumları doğru anlayabilme çabası içine girdiği görülmektedir.⁷ Bu durum, sadece kendi dönemi için değil, gelecek dönemlere örnek olması bakımından da oldukça ciddi bir tehlike arz eden yönetimler hakkında, gelecek nesillere karşı bir sorumluluğumuz olduğu gerçeği de düşünülerek atılması gereken bir adımı simgelemektedir; çünkü devlet ve birey açısından totaliter özelliklere sahip bir yönetim ve toplum deneyimlemek için mutlaka totaliter bir rejime geçiş yapılması gerekmektedir.

İnsanların içinde yaşadıkları dünyaya karşı sorumluluğu, herhangi bir yönetimin halkın desteği olmadan ayakta kalamayacağı gerçeğinden hareketle

⁶ Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 9-14

⁷ Elizabeth Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt to Explain Trump?," *Deutsche Welle*, 02.02.2017 <https://www.dw.com/en/why-the-world-is-turning-to-hannah-arendt-to-explain-trump/a-37371699>

mutlaka üstlenilmesi gereken bir yükümlülük olarak görülmektedir. Arendt'in de söylediği gibi, insanların liderlerin oluşturmaya çalıştığı kurgusal gerçekliğin rahatlatıcı hissinden kurtulması ve asıl hakikatlere gözünü kapamadan ve kendi çıkarını bir kenara bırakarak, aralarındaki dünya ve gelecek adına harekete geçmesi gerekmektedir. Arendt, modern liberal sistemin siyaset karşıtı eğilimlerini eleştirse de, hukukun egemenliği, siyasal iktidar üzerindeki anayasal kısıtların gücü ve insanların doğumluluk kapasitesine olan inancını hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu çalışma da, tarihteki her olayın başlangıcını ve sonunu yaratma gücüne sahip olan insanların, karanlık zamanlara direnme ve aydınlığı bulma imkânını, doğum yoluyla elde ettikleri mucizeler yaratma olasılıklarında barındırmalarını vurgulamaktadır.

BÖLÜM I

HANNAH ARENDT DÜŞÜNCESİNDE KARANLIK ZAMANLAR

Hannah Arendt, İki dünya savaşı, atom bombaları ve kendisinin de kaçmak zorunda bırakıldığı Yahudi soykırımı gibi felaketleri 20.yüzyıl dünya tarihinin en karanlık zamanları olarak nitelendiren birçok görüşe rağmen, bu belirgin karanlık zamanların ötesine bakmayı başarmış ve yaşanan açlık, sefalet ve kıyımların temelinde yer alan esas karanlığa odaklanmıştır.⁸ Arendt'e göre bu karanlık, başlığını Brecht'in *Posterity* adlı şiirinden alan 'Karanlık Zamanlarda İnsanlar' isimli çalışmasında da belirttiği üzere, kamusal alanın görünürlük sağlayan aydınlığı söndüğünde çöken bir karanlığa karşılık gelir.⁹ Kamusal alan, insanların konuşarak ve eyleyerek kendilerini gerçekleştirmelerine imkan veren ve kişilerin görünürlüklerini sağlayarak aralarındaki ilişkiye ışık tutan yegane etkinliğin gerçekleşmesini sağlar. Bu bağlamda Arendt için karanlık zamanlar, belirli bir dönemde gerçekleşen soykırım, katliam ve açlık gibi tarihte nadir olarak sayılabilecek olayları değil, farklı insanların bir araya gelerek düşüncelerini ve endişelerini paylaştığı, herkesin kendi doğrularını ifade ettiği kamusal alanın, yani siyasal olanın ve insanlar arasındaki ortak dünyanın karanlığa boğulmasını ifade eder.¹⁰

Aramızdaki dünyanın görünürlük sağlayan aydınlığının sönmesi, korkunç olayların herkesin gözü önünde gerçekleşmesine rağmen herkese aynı açıklıkla görünmemesini ve herkes tarafından anlaşılır hale gelememesini de beraberinde getirir; çünkü hoş olmayan gerçekler kamusal alanın da yok edilmesi ile birlikte, çeşitli etkili konuşma yöntemleri kullanan resmi temsilciler tarafından ustalıkla karartılmaktadır. Derin devlet oluşumunun görüldüğü, devletin güvenilirliğine yönelik sorunların baş gösterdiği ve konuşmaların sadece gerçekleri halının altına süpürmek amacıyla yapıldığı bu ortamda devlet, sadece bahanelerin arkasına

⁸ Camilla Stivers, *Governance in Dark Times: Practical Philosophy for Public Service*. (Washington: Georgetown University Press, 2008), 3

⁹ Alev Özkazanç, "Anlamak ve Politika: Arendt'den Öğrenmek," *Vira Verita* 7 (2017): 3

¹⁰ Hannah Arendt, *Men in Dark Times* (New York: Harvest, 1965), ii

sıgınmakta ve gerçekleri anlamsız saçmalıklara indirgemektedir.¹¹ Oysa ki hakikat kavramı, insanlara nispeten bozulmayan ve yok olmayan bir dünya sunması bakımından politik sistemlerin temel altyapısını oluşturmaktadır.

İnsanların politik yapının temelinde yer alan hakikat yokluğunun ortasında kalması, kamusal dünyanın gittikçe kararması ve gerçekliğini yitirmesi ile karşı karşıya kalan bireylerin politikaya güven duymayarak, sadece kendi şahsi çıkarlarını ilgilendiren konuları gözetmeye başlaması ile sonuçlanmaktadır.¹² Bu bağlamda Arendt için karanlık zamanlar kavramı basitçe sadece yaşanan olayların dehşetini değil, bu dehşetin uygunsuz gerçeklerinin kamudan tamamen gizlenmesini ifade eder.¹³ İnsanlar arasındaki dünyanın yok edildiği böyle bir durumda, insanlar her zamanki günlük konuların tartışıldığı aktif, canlı, konuşma ve eylem ile aydınlanan bir kamusal alanın ışığından yoksun olduklarından, hayatlarını etkileyen derin sorunlar ve bu sorunların halihazırda var olan etkileriyle tam anlamıyla yüzleşemezler ve bu durum yaşamın anlamına yönelik bakış açılarının değişmesine neden olur.¹⁴ Arzulanan gizlilik, aralarındaki dünya ve kamusal alanları yok edilerek herkesin kendi özel alanına itildiği ve kimsenin kendi çıkarlarını ilgilendiren hakları ve özgürlükleri dışında herhangi bir politik konuyla ilgilenmediği bir ortamda rahatlıkla sürdürülebilmektedir; çünkü başka insanların doğrularını duyma ve bu doğruları değerlendirme ortamından yoksun olan kişiler sadece en bilindik doğrulara tutunma eğilimi göstermektedir.¹⁵

Karanlık zamanlar, düşüncelerin görünürlüğünün kaybolduğu, umutsuz, uzlaşılması olanaksız, her açıdan kamusal bir yoksunluk durumuna karşılık gelen ve acil olarak harekete geçilmesini gerektiren bir felaket göstergesini belirtmesine rağmen, insanlar devletin baskı ve yasaklara dayanan tavrı sebebiyle normal şartlarda tahammül etmeyecekleri politikalara uyum sağlamak zorunda hissetmektedirler.¹⁶ Karşıt herhangi bir düşünceye sahip olmak önemli bir risk taşıdığından, insanlar, zor zamanlarda hissettikleri bir arada olma güdüsünü, sadece aynı fikirde olarak ortak bir kaderi paylaştığı kişilerle birleşmeye yönelik kullanarak, savunmasız ve kırılğan

¹¹ Arendt, *Men in Dark Times*, viii

¹² Camilla Stivers, "The Ontology of Hope in Dark Times," *Administrative Theory and Practice* (2008): 226

¹³ Berkowitz, "Introduction," 4

¹⁴ Stivers, *Governance in Dark*, 4

¹⁵ Arendt, *Men in Dark Times*, 10

¹⁶ Jacques Khalip, "Arendt, Byron and De Quincey in Dark Times," *European Romantic Review* 21, no.5 (2010): 615

pozisyonlarını bir nebze olsun iyileştirmeye çalışmaktadırlar.¹⁷ Devletin öğütlediklerinden çıkmayarak ve kamu işleriyle ilgilenmeyerek kafalarını eğip hayatlarını kazanmaya odaklanan bu insanlar, öncesinde onları derinden sarsacak olayları artık olağan olarak kabul etmekte ve geçmişte kanıksadıkları durumları, şimdi gittikçe ulaşılması imkansız hayaller olarak görmektedir.¹⁸

Arendt'e göre bireylerin gerçeklikten kaçmaya yönelik geliştirdiği bu tutum büyük bir hatadır. Bireylerin farklılığının yok edilerek insanlar arasındaki uçurumun daha fazla derinleşmesine neden olan bu durum, kişilerin ortak endişelerini paylaşarak var ettiği kamusal dünyanın ortadan kalkmasının garantilenmesi sonucunu doğurmaktadır.¹⁹ Oysa ki karanlık zamanlardan kurtulmanın yolu gerçeklerden kaçmakta değil, olgularla yüzleşerek neler olduğunu açıklamaya çalışmanın da ötesinde, anlamlandırmaya uğraşılmasında saklıdır.²⁰ Görüldüğü gibi Arendt için, insanların, bu felaketleri doğru bir şekilde algılama kapasitesinden yoksun olmaları sebebiyle, karanlık zamanların ötesini görmeye çalışmamaları gözlerinin karanlığa alışmasına sebep olmakta ve bu felaketlerin devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamlandırma yoksunluğunun sonucunda insanlar arasındaki dünyanın yok olması, bireylerin kendilerini gerçekleştirmeye yönelik geliştirdiği dünyaya karşı yaklaşımlarının değişerek, insan ilişkilerinin manevi boyutunun tamamen kaybolması sonucunu doğurmaktadır.²¹

Karanlık zamanlara yol açan modern zamanlardaki bu vahim yönelim Arendt düşüncesindeki totalitarizm algısı kapsamında değerlendirilmektedir.²² Düşünme ve eyleme kapasitemizi tehlikeye atan karanlık zamanlar anlayışını şekillendiren en uç örnek, daha önce eşi benzeri görülmemiş olan totalitarizm deneyimidir.²³ Arendt hiçbir zaman eksiksiz ve açıklayıcı bir tarihsel totalitarizm analizi yapmak niyetinde değildi. Onun amacı geçmişle sonsuz bir diyalog halinde olarak, ve böylece totalitarizm defterini kapatmayarak, bu tecrübenin kökenleri ve sonuçlarından

¹⁷ Camilla Stivers, "On Theorising Dark Times," *Administrative Theory and Practice* 26, no.1 (2004): 20

¹⁸ Stivers, "On Theorising," 23

¹⁹ Stivers, "On Theorising," 20

²⁰ David Luban, "Explaining Dark Times: Hannah Arendt's Theory of Theory," *Social Research* 50, no.1 (1983): 230

²¹ Khalip, "Arendt, Byron and," 617

²² Seyla Benhabib, "International Law and Human Plurality in the Shadow of Totalitarianism: Hannah Arendt and Raphael Lemkin," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt içinde*, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 243

²³ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, ix

hareketle gelecekteki yansımalarını anlamaktı.²⁴ Totalitarizm deneyiminin, bugünü yorumlarken olayları anlama çabamıza sağlam bir dayanak olacağını düşünüyordu.²⁵ Arendt her zaman tarihsel olarak seyreden politik sonuçları analiz etme ve böylece ‘tarihi bugünde kurtarma’ arayışındaydı.²⁶ Bu nedenle tarihteki totalitarizm deneyiminin temel politik özelliklerini, içinde bulunduğu modern dünyanın çıkmazlarını aydınlatmak adına kullanmaya çabalamıştır.²⁷

Arendt için totalitarizm, barbarlığın veya geri kalmışlığın değil, liberalizmin başarısızlığının ve modernitenin bir ürünüdür.²⁸ Ona göre modern durum, değişen dünya deneyimlerinin ışığında, düşünme faaliyetinin yeniden ele alınmasını gerektiğini göstermiştir²⁹; çünkü modern dünya deneyimi bizi ‘düşünmek ve yapmak’ konusunda belirgin bir radikal karşıtlık içinde olma haline sürüklemiştir.³⁰ Modern insanlık durumu ötekinin yok edilmesine neden olmuş, insanlar düşünmeksizin ve yargılamaksızın yasalara uymayı bir görev olarak görmeye başlamıştır³¹. Bu duruma bağlı olarak karanlık zamanlar, yaşamımızın anlamlı hiçbir şey üretmediği ve eylemlerimizi düşünmekten yoksun olarak gerçekleştirdiğimiz bir dünyayı ifade etmektedir.³²

Ortak duyunun kaybolması ile beraber gittikçe yaygınlaşan anlamsızlık halinin, tiranlığa geçişin ana koşulunu oluşturan politik eylem kapasitesinin ortadan kalkmasına neden olmasından daha önemli olan ise anlamaya olan ihtiyacın ve anlam arayışının gitgide yok olmasıdır. Totaliter tahakküm altında bulunan bireyler de bu şekilde gelişen benzer bir anlamsızlık durumunun içine düşmüşlerdir.³³ ‘Dünyaya yabancılaşmak’ olarak ortaya çıkan bu durum, insanların görünürlük alanında etkinliğini bulan ‘anlam’ın kaybolması sebebiyle, bireylerin dünya anlayışlarının yok

²⁴ Steve Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory: Challenging the Tradition*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011), 58

²⁵ Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory*, 61

²⁶ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 460

²⁷ Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory*, 58

²⁸ Shane Moran, “Politics in Dark Times: Reflections on Hannah Arendt,” *Politikon: South African Journal of Political Studies* 40, no.2 (2013): 278

²⁹ Steve Buckler, “Coming out of Hiding: Hannah Arendt on Thinking Dark Times,” *The European Legacy: Toward New Paradigms* 6, no.5 (2001): 619

³⁰ Hannah Arendt, *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (New York: Viking Press, 1961), 25

³¹ Nilgün Toker, “Hannah Arendt’te Politik Sorumluluk ve Yurttaş Sorumluluğu,” *Felsefelogos* 3, no.24 (2004)

³² Arendt, *Between Past and Future*, 25

³³ Hannah Arendt, “Understanding and Politics (The Difficulties of Understanding),” *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile and Totalitarianism* içinde (New York: Schocken Books, 1994), 316

olmasına karşılık gelmektedir.³⁴ İnsan eylemlerinin kendi içinde anlam taşıdığı bir kavrayış yerini tarihsel neden-sonuç ilişkisine bırakmış, bu durum bir şey 'için' ve bir şey 'uğruna' eylemek ayrımının bulanıklaşmasına yol açmıştır.³⁵ Halbuki bir şey için eyleme bir amacın peşinden koşmayı , bir şey uğruna eylemek ise bir anlam arayışını simgelediğinden, iki eylem çeşidi arasında derin bir farklılık bulunmaktadır.³⁶ Artık sadece bir şey 'için' eyleyerek, bir şey 'uğruna' eylemenin anlamını unutan insanlar, karanlık zamanların insanlar arasındaki dünyayı yok ederek anlamsız bir yaşam yaratmasına seyirci kalmışlardır. Bu anlam yokluğunun doğurduğu politik sonuç ise totalitarizme karşı tamamen savunmasız hale gelen bir insanlık durumunun yaratılmasıdır.³⁷

Arendt'e göre geçmişteki totalitarizm olgusunun bugündeki yansımaları, karanlık zamanlara doğru giden bir sürecin hazırlık aşamasını oluştururken, ortaya çıkan diğer bir unsur da totaliter olmayan bir dünyada totaliter tahakküm altında kalmayı kolaylaştırması bakımından değerlendirilen 'yalnızlaşma'dır. Arendt'e göre yalnızlık, modernite öncesi dönemde sadece kişinin ileri yaşlarında karşılaştığı, sosyal anlamda insanlardan uzak kaldığı nadir durumlarda deneyimlenirken, modern dönemde ise gittikçe büyüyen modern kitlelerin günlük olarak deneyimlediği bir olgu haline gelmiştir.³⁸ Onun için yalnızlık, artık herhangi bir duruma bağlı olarak gelişen, izole edilmiş bir sosyal durumdan ortaya çıkan bir tecrübe değil, modern kitle toplumlarının hakim eğiliminden kaynaklanan bir ana akımdır.³⁹ Arendt'in kastettiği yalnızlık, çoğunlukla anlaşıldığı üzere bir tecrit halinde olma anlamını taşımamaktadır. Ona göre yalnızlık ve tecrit halinde olma kavramı birbirleriyle bağlantılı olabilese de aynı anlama gelmemektedir. Arendt anlayışında tecrit halinde olan bir insan, tek başına kalsa da, mutlaka yalnız olmak zorunda değildir. Bir insan başkalarının dostluğunun ve yoldaşlığının yokluğunda da kendi kendine yoldaşlık edebilmekte ve düşünme ve yargı yetisini geliştirebilmektedir.⁴⁰ Burada da Arendt, yalnızlık ve tek başlılık konusunda bir ayrıma gitmektedir. Yalnızlık, kişinin başkalarıyla bir arada olma tecrübesini, insanlar arasında ve onların içinde yok olarak kaybetmesi anlamına gelir. Tek başlılık ise kişinin özel alanına çekilerek ve kendisi

³⁴ Buckler, "Coming out of Hiding," 619

³⁵ Arendt, *Between Past and Future*, 78

³⁶ Stivers, *Governance in Dark Times*, 68

³⁷ Buckler, "Coming out of Hiding," 620

³⁸ Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 478

³⁹ Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory*, 78

⁴⁰ Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory*, 77

ile birlikte kalarak tetiklediği düşünme sürecinin başlangıcını oluşturur.⁴¹ Yalnızlığın tersine tek başnalık, kişinin mutlak anlamda kendi benliği ile bir başına kalarak, bir katilin kendi kendisiyle yüzleşmesine benzeyen bir bilinç durumuna imkan verir.⁴² Arendt'e göre ancak bu şekilde kendi benliği veya farklı benlikleri ile yüzleşen kişi bir bilinç oluşturabileceğinden, diğer insanlar ile birlikte yaşamak da kişinin önce 'kendisi' ile birlikte yaşamasından geçmektedir.⁴³ Bu bağlamda bireyin asıl yalnızlığı kendi kendinin dostluğunu ve yoldaşlığını kaybettiğinde başlamaktadır.⁴⁴ Bu nedenle karanlık ve yalnız zamanlarda sadece diğerlerinin yoldaşlığının değil; aynı zamanda düşünme etkinliğinin doğduğu tek başnalığın kutsal sığınaklarının da gözetilmesi önem taşımaktadır. Ancak bu şekilde düşünmenin beşiğini oluşturan tek başnalık sayesinde, modern dünyanın yalnızlığı ile savaşmak mümkün olabilecektir. Önemli olan yalnızlığın düşünmeme sorunu yerine tek başnalık ile birlikte doğan düşünme yeteneğini koyabilmektir.⁴⁵ Aksi takdirde, yalnızlık sebebiyle ortaya çıkan düşünmeme sorunu, özü şiddet ve terörden oluşan totaliter rejimlere yol açmaktadır.⁴⁶ Modern gelişim, insanlar arasındaki her şeyin yitip gitmesine sebep olarak ortak dünyayı bir çöle dönüştürürken, asıl tehlike bu çöldeki kum fırtınalarını ifade eden totaliter hareketlerden gelmektedir.⁴⁷

Arendt'in modernite eleştirisi ile ilerleyen ve felaketleri ile karanlık zamanlara yol açtığını düşündüğü bir diğer unsur ise insan hakları hukukunun tesisi ve neden olduğu uluslararası krizlerdir. Ulus devlet düzeninin, devletsiz ve haklarından yoksun insanlar yaratan yıkıcılığı ile birlikte Arendt, insan hakları kavramının ulus-devlet mantığı çerçevesinde ele alınamayacağını düşünmektedir. Ona göre insan hakları beyannamesinin yaratıcıları, bireysel hakların dayanağının belirli bir politik topluluğun herhangi bir üyesi olmaktan geçtiğini atlamışlardır.⁴⁸ Totalitarizm deneyimi de modern ulus devlet oluşumunun gizli kalan yönlerini ortaya çıkarmış ve insan hakları beyannamesinin aslında ırkçılık ve emperyalizm ile olan ilişkisini gözler önüne sererek aydınlanma projesinin yeniden

⁴¹ Roger Berkowitz, "Solitude and The Activity of Thinking," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Jeffrey Katz ve Thomas Keenan (New York: Fordham University Press, 2010), 240

⁴² Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 476

⁴³ Hannah Arendt, *Zihnin Yaşamı* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 195-209

⁴⁴ Buckler, *Hannah Arendt and Political Theory*, 77

⁴⁵ Berkowitz, "Solitude and The Activity," 239

⁴⁶ Berkowitz, "Solitude and The Activity," 237

⁴⁷ Hannah Arendt, *The Promise of Politics* (New York: Schocken Books, 2005), 201

⁴⁸ Moran, "Politics in Dark Times," 280

yapılandırılmasına yönelik bir gereklilik ortaya çıkarmıştır. Arendt'e göre teorik olarak kurulan ve politik anlamda güvence alınan insan hakları kavramının yeni bir 'insanlık hukuku'na ihtiyacı vardır. Tarihsel gelişimin totalitarizm deneyimi ile birlikte yol açtığı ölüm kampları ve unutulmuş hücreleri bizi kendimizle yüzleştirerek, haklara sahip olma hakkını veya her bireyin birer insan olarak sahip olduğu haklarını, *insanlığın* güvence altına alması gerektiği göstermiştir.⁴⁹

Arendt düşüncesinde insan haklarının korunması, bir politika olarak, sadece kişisel özgürlüklerin garanti altına alınmasından geçmemektedir. Demokrasiler ancak doğru olarak muhafaza edildiği takdirde sağlanabilmekte, demokratların düşünme yetilerini kaybetmeleri halinde ise kolaylıkla yolundan şaşabilen tehlikeli bir oyuna dönüşmektedir.⁵⁰ Bu bağlamda insan hakları paradoksu, uluslararası topluluğun devletlerin otonomisini tanımasından ve her topluluğun kendi kendini yönetme hakkını savunmasından kaynaklanmaktadır; çünkü bu durum devleti, sınırsız egemenliğini kendi vatandaşları üzerinde kullanabilmesine açık hale getirmektedir.⁵¹ Özgür bireylerin birleşiminden oluşan insani iktidarı yok etmeye eğilimli rejimlerin temel özelliği, her an hegemonik hale gelmeye meyilli olan bir egemenlik kavrayışının ortaya çıkmasıdır.⁵² Arendt'e göre tek bir insanın değil insanların yaşadığı çoğulluk durumunda herhangi bir insanın egemen olması imkansız olduğundan, devletlerin kati otonomisi ile yöneticilik idealini oluşturan egemenlik, çoğulluk durumu ile de çelişki halindedir.⁵³ İnsanın değil insanlığın bu yeryüzünde yaşaması sebebiyle, ister bireyler ister örgütlü gruplar şeklinde olsun, insanın egemen olma isteği, iradenin baskısına boyun eğmek zorunda kalınan bir durumu ifade eder. Siyasal birliklerin başkalarının boyun eğmesine dayanan egemenlik iddiaları, bu ekseninde daima siyaset dışı şiddet araçları yardımıyla sürdürülebilecek bir yanılsama olmuştur.⁵⁴ Arendt'e göre egemenlik, modern siyasetteki tüm

⁴⁹ Per Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights: The Predicament of Common Responsibility* (Bloomington: Indiana University Press, 2009), 5

⁵⁰ Dick Howard, "Keeping the Republic: Reading Arendt's On Revolution after the Fall of the Berlin Wall," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 291

⁵¹ Leora Bilsky, "The Eichmann Trial and the Legacy of Jurisdiction," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 204

⁵² Esin Hamdi Dinçer, *Şiddetin Tahakkümü Karşısında Konuşmanın İktidarı* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2017), 20

⁵³ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 338

⁵⁴ Hannah Arendt, "Özgürlük Nedir?," *Geçmişle Gelecek Arasında* içinde (İstanbul: İletişim, 2017): 213

trajedilerin belirleyici sebebidir. Onun düşüncesinde egemenlik, emir ve zor pratikleri içeren, yöneten ile yönetilen ayrımına neden olan bir kavramdır. Bu konsept aynı zamanda, karar nosyonu ile ilişkisi sebebiyle, bir kişinin egemen gücü elinde tutup karar alırken, diğerlerinin ona bağımlı güçsüz birer nesne haline gelmesine sebep olur.⁵⁵

Egemenliğin temelinde yer alan karar, egemenin herhangi bir karar vererek bu kararı buyurmasına bağlı olduğundan, bir köle-efendi ayrımı yaratarak oluşturduğu emir-itaat ilişkisi sebebiyle de özgürlüğe aykırıdır.⁵⁶ Bu bağlamda Arendt'in egemenlik kavramsallaştırması, sonucu tiranlığa varan, özgürlüğe aykırı olan, yöneten-yönetilen ayrımı yaratan maskesi ardında bir efendi köle ilişkisine dönüşen ve insanların kendi iradeleriyle kendilerini gerçekleştirmesini engelleyen bir olgudur. Tüm bunlara dayanarak siyasal olanı yok eden egemenlik, yol açtığı yöneten-yönetilen ayrımına içkin bir şiddet de barındırdığından, insanların kendiliğindenliğini yok ederek bir tahakküme dönüşmektedir.⁵⁷ Arendt'e göre egemenlik bu özellikleri nedeniyle artık işleyen bir kavram olmaktan çıkmıştır. Her türlü egemenliğin ortak özelliği totalitarizme yol açan bir kontrol ve tahakküm eğilimidir.⁵⁸ Modernite ile birlikte kralın yarattığı karanlık zamanların yerini kabine almış, egemenlik konsepti şiddet ile bağıını sürdürmeye devam etmiştir.⁵⁹ Buna bağlı olarak gücün tüm baskıcı formları ile kötüye kullanılmasının sonucunda ortaya çıkan şiddet, ötekine zulüm etmek konusunda günlük yaşamın normal bir unsuru haline gelmiş ve bireylerin insanca yaşamasını sağlayan tüm unsurlar yok edilmiştir. Bu durum bireyler arasındaki dünyanın yok edildiği bir dünyasızlık olgusuna yol açarak, hukuki yapının hakları garanti altına almaktan çok, düzeni sağlamak adına başvurulan sistematik şiddetin bir koruyucusu haline gelmesine neden olmuştur.⁶⁰ Böylece insanlar, onları savunacak bir insan hakları anlayışının yokluğunda, modern devletlerin egemenlik idealleri doğrultusunda başvurduğu şiddetin ana öznesi haline gelmiştir.

⁵⁵ Andreas Kalyvas, "From Act to Decision: Hannah Arendt and the Question for Decisionism," *Political Theory* 32, no.3 (2004): 326-331

⁵⁶ Douglas Klusmeyer, "Hannah Arendt's Case for Federalism," *Publius* 40, no.1 (2010), 36

⁵⁷ Peter Gratton, *The State of Sovereignty* (New York: New York Press, 2012), 76-87

⁵⁸ Annelies Degryse, "The Sovereign and the Social: Arendt's Understanding of Hobbes," *Journal of European Ethics* 15, no.2 (2008): 240

⁵⁹ Gratton, *The State of Sovereignty*, 106

⁶⁰ Brad Evans, "Humans in Dark Times," *New York Times*, 23.07.2017

<https://www.nytimes.com/2017/02/23/opinion/humans-in-dark-times.html>

Görüldüğü gibi modern şiddetin açıklanabilmesi kolay değildir; çünkü bu olgu medeniyetlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve düzeni, güvenliği hatta adaleti ve özgürlüğü korumak adına başvurulması bile normal görülmeye başlanmıştır. Modernitenin kaçınılmaz bir sonucu olarak şiddete başvurmada neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair ayırım silikleşmeye yüz tutmuştur.⁶¹ Özgürlüğümüzü ve yaşamımızı korumak adına başvurulması gereken fiziksel güç kullanımı canice bir hale bürünmüş, hem özgürlüğü hem de yaşamın kendisini tehdit eder hale gelmiştir. Şiddet ve yıkım araçlarının kullanımında görülen büyüme, modern dünyanın vahşi gerçekliği ile birleşerek, politik ve kamusal alanı da bir güç kullanma meydanına dönüştürmüştür. Bu durumun sonucunda ise Arendt düşüncesinde birbirine tamamen karşıt olan güç ile iktidar kavramları aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır.⁶² Arendt'e göre iktidar, birlikte olma vaadi ve sosyal bir bağ ile bir araya gelmiş insanların oluşturduğu topluluktan doğmaktadır.⁶³ Bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen iktidar kavramı, bireylerin fikirlerinin tezahürü ile birlikte şekillenerek, birlikte olmayı kendileri seçen insanların etkileşimi yoluyla sağlanmakta, kamusal alanda bir araya gelen farklı insanların, düşüncelerini konuşarak dışa vurumu ile de görünür hale gelmektedir.⁶⁴ Bu nedenle iktidar, yalnızca insanlar eylem amacı ile bir araya geldiğinde anlam kazanarak bir güç oluşturur ve insanlar dağıldığı anda varlığını yitirir.⁶⁵ Eylemin ilişkiler üreten yapısında bütün kısıtları kaldırmaya ve sınırları aşmaya yönelik bir eğilim bulunduğu⁶⁶, insanın eyleme kapasitesini bastırmaya yönelik eğilimlerin çeşitli yönetimler tarafından geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Sahici siyasetin özü olan eylemin süreçleri kesintiye uğratma ve yeni bir süreç başlatma özelliği, tahakküm, siyasal yalanlar ve şiddet ile denetim altına alınmaya çalışılmaktadır.⁶⁷

Arendt'e göre doğası gereği özgürlükleri engelleyen ve zor kullanma pratiklerine başvuran karanlık zamanların modern toplumunda iktidar emarelerine pek fazla rastlanmamaktadır; çünkü modern sosyal durum bireylerin benzersizliğini,

⁶¹ Evans, "Humans in Dark Times,"

⁶² Arendt, *The Promise of Politics*, 147

⁶³ Richard Bernstein, "Promising and Civil Disobedience," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 116

⁶⁴ Simon Swift, *Hannah Arendt: Routledge Critical Thinkers* (New York: Routledge, 2009), 35

⁶⁵ Hannah Arendt, *Devrim Üzerine* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 324

⁶⁶ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 279

⁶⁷ Berktaç, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, 39-41

yaratıcılığını ve kendiliğindenliğini ortadan kaldırmış, insanların tümünün aynı şekilde davranmasına yol açarak bireylerin iktidarını toplum düşüncesinin kendisi içinde yok etmiştir.⁶⁸ Bir çoğulluk oluşturarak bir araya gelmeleri engellenen ve tekilleştirilerek iktidarsızlaştırılan bireyler de başka bir güç tarafından bastırılmaya açık hale gelmektedir.⁶⁹ Arendt'e göre bu özelliklere sahip modern kitleler totalitarizmin gelişiminde büyük rol oynamıştır.⁷⁰ Arendt'in düşünme ve yargılama konusunda Eichmann davasından çıkardığı sonuca göre, hiçbir rejim altında yaşayanların desteği olmadan ayakta kalamayacağından, modern insanlık durumunun kayıtsızlık hali de sistemle uyum halinde hareket ederek bir onaylama durumu yerine geçmektedir.⁷¹ Modern insanda görülen bu konformist tavır, Nazi döneminin başlarında kişinin kendini güvenceye almak veya iş bulmak için hakim ilkelerin doğrudan kabul edilmesini ifade eden 'koordinasyon' terimini hatırlatmaktadır.⁷² Modern kitle toplumu üyelerinin dünyaya karşı kayıtsızlığı ve toplumun bireyleri normalleştirmek adına belirlediği davranış biçimlerine uyum sağlaması sistemin devamlılığını garantilemesinin yanısıra kişilerin kendiliğindenliği ile birlikte özgürlüklerinin de yok edilmesine ve yalnızlığın kitleselleşmesine neden olmuştur.⁷³

Modernite ile birlikte baskı ve şiddetin kamusal alana sızması ve bunun bireyler üzerinde yarattığı sonuçlar ile ortaya çıkan karanlık zamanları, Arendt'in önerdiği gibi teoriye değil deneyime başvurarak ve geçmişe bakıp bugünü anlamlandırmaya çalışarak aşabilmekteyiz. Arendt'e göre tarih, insanlara boyun eğdiren şiddetin, gayet aşına olduğumuz ve olağandışı çeşitlilikte seyreden birçok politik sistemde açığa çıktığını göstermektedir. Onun düşüncesinde tarihte tiranların, despotların, devrimlerin, karşı devrimlerin, demokrasilerin ve modern parti sistemlerinin yarattığı terörün çeşitlilikleri, siyaset biliminde sadece insanların sindirildiği durumlar olarak yer almamış, kategorileştirilerek ayrıntılarıyla

⁶⁸ Swift, *Hannah Arendt: Routledge Critical Thinkers*, 28

⁶⁹ Hannah Arendt, "On the Nature of Totalitarianism (An essay in understanding)," *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile, Totalitarianism* içinde. (New York: Schocken Books, 1994), 336

⁷⁰ Benjamin Barber, "Hannah Arendt between Europe and America: Optimism in Dark Times," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 262

⁷¹ Toker, "Hannah Arendt'te Politik Sorumluluk,"

⁷² Hannah Arendt, "Diktatörlük Koşullarında Kişisel Sorumluluk," *Sorumluluk ve Yargı* içinde (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018), 34

⁷³ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 40

açıklanmıştır.⁷⁴ Bir olay ancak kendi geçmişini o olayın kendisi ile aydınlatabilecek şekilde ortaya çıktığında tarih meydana gelmektedir.⁷⁵ Totalitarizmin yükselişindeki asıl korkunç olan, geleneksel düşünme kategorilerini, kavrayışlarını ve standartlarını yok ederek ve zamanın karanlığını aydınlatacak yeni kategoriler, kavrayışlar ve düşünme tarzları oluşturulması gerekliliğini doğurarak kendi korkunç tarihini yaratmış olmasıdır.⁷⁶ Tüm insan ilişkilerini ve siyasal olanı sistematik terör kullanarak yok eden bir politik sistem olan totalitarizm geçmişini⁷⁷ ve tüm kötülüklerini, bugünde bize rehber olması adına kullanmamızın asıl amacı, daha önce belirttiğimiz gibi durumu ayrıntıları ile analiz etmek değil, dikkatimizi totalitarizmin günümüzdeki izlerine yönelterek, geçmişin bugünde tekrar etmesini önleyebilmektir.

78

Arendt'e göre totaliter hareketler artık totaliter olmayan bir dünyada da emirler, yasaklar veya özgürlük ve adalet anlayışlarının çöküşü halinde kendini gösterebilmektedir.⁷⁹ Kullandığı zor pratikleri ve şiddet aygıtları dışında insanlara içeriden tahakküm etmenin yollarını keşfetmeye çalışan, yalanlardan ürettiği gerçekleri kitlelere endoktrine eden, insan doğasının değiştirilebilir olduğu düşüncesinden hareketle insanlara topyekün tahakküm etmenin sınırlarını zorlayan toplama kamplarını yaratan ve tüm bu nedenlerle amacı insanlar üzerinde despotik bir yönetim kurmak kadar basit olmayıp içinde insanların birbirleriyle değiştirebilecek ölçüde gereksiz oldukları bir sistem yaratmaya uğraşan totaliter rejimler, Arendt için radikal bir kötülük kapsamında değerlendirilir.⁸⁰ Arendt'in Eichmann davasından çıkardığı sonuca göre bu radikal kötülük, düşünmeme sorunu sebebiyle ortaya çıkabildiğinden korkunç derecede sıradandır.⁸¹ Şiddet pratiklerinin çoğu, olağandışı canilerden değil, düşünmeden emirleri takip eden sıradan insanlardan gelmektedir.⁸² Şeytani niyetleri olmayan, ve sıradan bir şekilde emirlere

⁷⁴ Hannah Arendt, "Mankind and Terror," *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile Totalitarianism* içinde. (New York: Schocken Books, 1994), 297

⁷⁵ Arendt, "Understanding and Politics," 319

⁷⁶ Arendt, "Understanding and Politics," 318

⁷⁷ Jonathan Schell, "In Search of a Miracle: Hannah Arendt and the Atomic Bomb," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 255

⁷⁸ Arendt, "Understanding and Politics," 309

⁷⁹ Arendt, "On the Nature of Totalitarianism," 283

⁸⁰ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları 3 / Totalitarizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017)

⁸¹ Barber, "Hannah Arendt between Europe and America," 266

⁸² Evans, "Humans in Dark Times,"

itaat eden insanların da eylemleri konusundaki sorumluluğuna dikkat çeken Arendt, kötülük konusunda yeni ve ayırt edici olan şeyin, kötülüğün şeytani niyetler sahibi caniler tarafından gerçekleştirildiğine yönelik geleneksel algımızı değiştirmemiz gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kötülüğün şeytani kişiler tarafından gerçekleştirildiğine yönelik kabul edilen rahatlatıcı algı, kötülüğü günlük yaşamdan silmekte ve insanların en azından kendilerinin cani olmadığına yönelik iç huzurlarını sağlamaya hizmet etmektedir.⁸³

Karanlık zamanlarda, devletin aralarındaki dünyayı yok etmeye yönelik eğilimlerine kayıtsız bir halde mevcut durum ile bir uyum halinde hareket eden sıradan bireyler de bu kötülüğe ayak uydururken kendilerini şeytani görmeyerek içleri rahat bir şekilde eylemsiz kalmaktadır. Halbuki, birinin canice eylemler gerçekleştirilmesi için sadist ve korkunç bir insan olması zorunlu değildir, günlük hayatta karşılaşılan dürüst vatandaşlar veya sorumluluk sahibi politik liderler de sebeplerinin haklılığına inandıklarında canice eylemlere başvurabilmektedir. Modernitenin bürokratik ve teknolojik koşulları, dünyayı iyi ve kötü olarak ayırarak, totaliter sonrası dünyanın yeni kötülük maskelerini gizlemekte ve kötülük konseptini daha da tehlikeli hale getirmektedir.⁸⁴

Arendt'in totalitarizmin kötülüğünün modernite ile birlikte seyreden ve şimdiki zamana ulaşan etkileri konusundaki değerlendirmesi, totalitarizmin aynı zamanda insanların eyleyerek ve tartışarak özgürlüğün anlamını bulduğu alanı zedeleyip siyasal olanı yok etmesi konusuyla da ilintilidir.⁸⁵ Totalitarizmin insanlığın geleceğine yönelik en büyük tehdidi despotik özellikleri ve politik özgürlüğe tolerans göstermemesinden çok, tüm insan aktivitelerindeki eylem ve özgürlüğün ana elementi olan kendiliğindenliği yok etmesidir. Bu durum, insanlıktan beklenecek tüm mucizevi olanakları yok ettiğinden tiranlığın en korkunç formuna işaret eder.⁸⁶ Bu nedenle Arendt, bir yandan totalitarizmin eşi benzeri görülmemiş özelliklerini anlatırken, bir yandan da siyasete asıl değerini geri kazandırmaya uğraşmaktadır. İnsanların politikacılara güven duymadığı ve siyasetin tüm formlarından kuşku

⁸³ Richard Bernstein, "Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 303

⁸⁴ Bernstein, "Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?," 304

⁸⁵ Seyla Benhabib, "Introduction," *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, der. Seyla Benhabib (New York: Cambridge University Press, 2010), 11

⁸⁶ Hannah Arendt, "Freedom and Politics: A Lecture," Chapter V, *Thinking without a Banister: Essays in Understanding, 1953-1975* içinde (New York: Schocken Books, 2018), Kobo E-Library.

duyduğu karanlık zamanlarda Arendt, bir kılavuz olmaktan ziyade bir inci avcısı görevini üstlenerek, incileri mercan artıklarından kurtarır gibi siyasetin anlamını da geçmiş etkilerinden kurtararak, onun bugündeki doğru anlamını nasıl kazanabileceğine dair bir aydınlık yaratma çabasındadır.⁸⁷ Bu amaçla Arendt'in önceliği, siyasetin temelde emir ve itaat ilişkisi üzerine kurulduğunu savunan siyasi felsefenin egemen düşüncesine karşı çıkmaktır.⁸⁸

Siyasetin merkezinde dost-düşman ilişkisinin yattığı görüşüne katılmayan Arendt, siyasetin insanları bir araya getirdiğini kabul etmekle birlikte, bu durumun zorunlu olarak bir şeyleri savunmak veya onlara karşı çıkmak açısından bireyleri müttefik veya düşman haline getirmediğini savunur.⁸⁹ Arendt'e göre bugünün krizleri siyaseti amaç ve araç ilişkisine indirgeyerek fiziksel güç kullanımını ve tahakkümü politikanın bir parçası olarak gören siyasi düşünceden kaynaklanmaktadır.⁹⁰ Onun görüşünde siyaset bir iktidar mücadelesi, yöneten ile yönetilen arasındaki ayırım veya ekonomik kaynakların bölüşümü değil, kamusal alandaki yurttaşların eylemleri aracılığı ile kendileriyle ilgili kararlara katılım gösterebildikleri bir özgürlük ve çoğulluk alanıdır.⁹¹ Yani, siyasetin asıl anlamı özgürlüktür.⁹² Özgürlük, var olan alternatifler arasında bir seçim yapma serbestliğinden ziyade, insanların, özünü oluşturan doğumluluk özelliği sebebiyle yeni bir başlangıç yaratabilme yetisinde saklıdır. Bu nedenle siyasetin doğası aslında, 'mucizeler bekleme hakkımızı' garanti altına almaktadır.⁹³

Özgürlük, insanların barışçıl yollarla bir araya gelerek siyasi iktidarın asıl kaynağını ve ortak dünyanın temel taşı oluşturduğundan siyaseti tanımlayan yegane aktivitedir.⁹⁴ Özgürlük, politik eylemin temel amacı olarak, toplumsal olarak yaşayan insanların hayatında siyasetin varoluşunun temel nedenini oluşturur.⁹⁵ Özgürlüğün kolektif bir faaliyet olarak gerçekleştirilebilmesi de bireylerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları, beklenmeyen ve öngörüleminin yaratıldığı

⁸⁷ Bernstein, "Plurality, Politics and Freedom,"

⁸⁸ Mark Antaki, "What Does It Mean to Think about Politics?," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 67

⁸⁹ Antaki, "What Does It Mean to Think about Politics?," 67

⁹⁰ Howard, "Keeping the Republic," 256

⁹¹ Fatmagül Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 15-33

⁹² Arendt, *The Promise of Politics*, 107

⁹³ Arendt, *The Promise of Politics*, 114

⁹⁴ Barber, "Hannah Arendt between Europe and America," 252

⁹⁵ Arendt, "Freedom and Politics: A Lecture," Chap. I

kamusal alanda mümkün olur.⁹⁶ Bu nedenle Arendt için politik özgürlük, insanların kendileriyle ilgili alınan kararlara bir katılım gerçekleştirilmesini garantilemediği sürece hiçbir anlam ifade etmediğinden, politik olarak korunan bir kamusal alanın yokluğunda özgürlük, dünyevi görünürlüğünü sağlayabilecek bir imkan bulamaz.⁹⁷ Siyasal olan, eylem ile deneyimlenebilen özgürlüğe bir alan yaratmak zorundadır; çünkü insanlığın çoğulluk özelliği, farklı bakış açılarının bir araya gelerek ortak meseleler etrafında tartıştığı bir politik alana ihtiyaç duymaktadır. İnsanların bireysel farklılıklarını koruyarak hepsini ilgilendiren bir konu etrafında bir araya gelebilmesi ancak bu şekilde mümkün olur; aksi halde farklılıkların görünürlüğü kaybolduğundan çeteleşmeye dönüşen bir kümelenme kaçınılmaz olmaktadır.⁹⁸

Siyasetin, politik bir özgürlüğe sahip insanların kamusal alanda görünürlüğü ile birlikte sağlanan bir çoğulluk durumunu ifade ettiğini düşünen Arendt, politik özgürlüğün güvenlik ile eş anlamlı olarak görüldüğü siyasi düşünceye de karşıdır. Ona göre siyasetin amacını güvenliğin garanti altına alınması olarak gören düşünce, özgürlüğü siyaset alanının dışına atarak apolitikleştirmektedir. Arendt, Hobbes ve Spinoza'dan daha farklı ve derin bir siyasi düşünceye sahip olduğunu düşündüğü Montesquieu'nun bile politik özgürlüğü güvenlik ile eş değer tuttuğunu belirtmiştir. Arendt için bu düşünceye bağlı kalmamız halinde tiranlığı reddetmemiz gereken hiçbir sebebimiz kalmamaktadır; çünkü tiranlık, konu güvenlik olduğunda diğer devlet formlarından daha başarılı olduğunu göstermiştir.⁹⁹ Oysa ki Arendt için bir topluluğun, sonsuz farklılığa sahip insanların kendilerini gerçekleştirerek görünürlüklerini sağladığı bir özgürlük alanı yaratılmadığı sürece politik olarak görülebilmesi mümkün değildir.¹⁰⁰ Siyaset, farklı insanların birlikteliğinden oluşan bu çoğulluk durumuna bağlı olduğundan, siyasetin yöneten-yönetilen ayırımına dayandırılması, bu ayırımın devasa boyutlara ulaşarak yönetilenin yöneteni kontrol etmesini zorlaştırmakta ve herhangi bir direnişin gerçekleşmesini imkansız hale getirmektedir.¹⁰¹ Arendt'e göre siyasetin kaynağının çoğulluk olduğunu anlama güçlüğüne sonuçlarını herhangi bir dönemin parçası olan insanların eylemleri şekillendirmektedir. İnsanlar, fikirler ve olaylar, otorite ve eylemleri, siyaset ve

⁹⁶ Berktaç, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, 62

⁹⁷ Arendt, *Devrim Üzerine*, 218

⁹⁸ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 52

⁹⁹ Arendt, "Freedom and Politics: A Lecture," Chap. I

¹⁰⁰ Arendt, "Freedom and Politics: A Lecture," Chap. II

¹⁰¹ Arendt, *The Promise of Politics*, 92

ihtimalleri konusunda karşılıklı bir bağlantı kuramadıklarında, ve herhangi bir politik aktör, egemen insanların doğal çoğulluğunu tanımakta başarısız olduğunda, en uç versiyonu totalitarizmde görülen anti-politik bir varoluşa doğru bir kapı açılmaktadır.¹⁰²

Modern dünyanın karanlık zamanlarında da siyasetin totaliter bir bakış açısıyla algılanması özgürlük ve siyasetin birbirinden bağımsız olarak görülmesine neden olmuş, siyaset tüm anlamını kaybetme noktasına gelmiştir.¹⁰³ Arendt düşüncesinde özgürlük ve siyaset aynı madalyonun iki yüzü olmasına rağmen, bu kavramların modernite durumunda çakışma halinde olması bireyler tarafından kanıksanmıştır; çünkü topyekün tahakküm konusundaki tecrübe, yaşamların siyasallaştırılmasından çok, özgürlüğün tamamen ortadan kaldırılmasının topluma daha kolay kabul ettirilebildiğine dair kamuoyunu ikna etmiştir. Siyasetin sonsuz ve sınırsız hale geldiği noktada özgürlüğün yok olduğunu gören bireyler, birinin bittiği yerde diğerrinin başladığına inanma eğilimi göstermektedir.¹⁰⁴ Halbuki Arendt'e göre totalitarizm deneyimi, siyasetin hayatımızdaki anlamını sorgulamamıza yönelik bir ışık yakmalı ve teoriden çok 'düşünce zincirimize' bağlı kalarak tecrübelerimizi düşünüp yargılamamız ve bunları birlikte dokumamıza yönelik bir gerekliliği ortaya koymalıdır; çünkü siyasetin asıl değerini anlamlandırabilmek, insanın yargılayabilme potansiyelinde saklıdır.¹⁰⁵

Arendt'e göre liderlerin insanların korkuları ve endişelerini kullanarak politikanın asıl anlamını yozlaştırdığı bir dünyada siyaset, insanların yargılama yetisine ihtiyaç duymaktadır. Ona göre bireylerin politik olayları yargılayabilme potansiyeli, insanların kendiliğindenlik, doğumluluk ve çoğulluk özelliklerinde temellenmektedir.¹⁰⁶ Arendt'in siyaset anlayışı ve yargılama yetisine verdiği önem, siyasette bugün nelerin eksik olduğuna yönelik eleştirel bir bakış açısına sahip olma gerekliliğini de doğurmaktadır. Ona göre siyasetin anlamı ve kıymeti düşünme, eylem, çoğulluk, doğumluluk, konuşma, görünürlük, kamusal alan, kamusal özgürlük, iktidar ve politik yargılama kavramlarına dayanmaktadır. Olaylar konusunda düşünerek dikkatlice bir analize başladığımızda ortaya çıkan farklı bakış açılarının görünürlüğü, konuşma yoluyla ortaya çıkmakta ve kim olduğumuza dair

¹⁰² Howard, "Keeping the Republic," 290-291

¹⁰³ Barber, "Hannah Arendt between Europe and America," 253

¹⁰⁴ Arendt, "Freedom and Politics: A Lecture," Chap. I

¹⁰⁵ Barber, "Hannah Arendt between Europe and America," 252

¹⁰⁶ Bernstein, "Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?," 296

bir açıklık getirerek dünya üzerindeki çoğulluğumuzu yansıtmaktadır. İnsanların doğasında bulunan doğumluluk sebebiyle var olan bir şeyler başlatma kapasitesi ise eylem yoluyla açığa çıkmakta ve yeni başlangıçlar yaratarak insanların ikinci kez doğmasına imkan vermektedir. Bazı durumlarda insanların doğumluluk özelliği topyekün tahakkümün baskıları sebebiyle uykuda gözükmese de, doğumu temellendiren eylem, doğal olarak dünyada var olmayıp insanlar tarafından yapay olarak yaratılması gereken kamusal alanda konuşma yoluyla tecrübe edilebilmektedir.¹⁰⁷

Arendt'e göre kamusal alanda fikirlerin oluşturulması ve bu fikirlerin farklı bakış açıları ile çakışarak test edilebileceği ortamın yaratılması, siyasetin insanlar arasında gelişen bir aktivite olarak gelişmesi sebebiyle önem taşımaktadır. Siyaseti, bir bireyin yada grubun diğerlerini yönetmesi ile ilgili görmeyen Arendt'in eylem, doğumluluk, çoğulluk ve kamusal alan bağlamında geliştirdiği siyaset anlayışının temelinde, daha önce de belirtildiği gibi, dünyevi ve kamusal bir özgürlük anlayışı yatmaktadır. Bu özgürlük anlayışı, güncel siyasette de birbirine karıştırıldığı üzere, bir baskıdan azade olmaktan çok daha derin bir bağlamı ifade etmektedir. Herhangi bir baskıdan azade olmak, özgürleşmenin önkoşulu olarak sayılabilsede yeterli değildir, bu nedenle herhangi bir tiranın, diktatörün veya totaliter liderin devrilmesi kamusal ve politik bir özgürlüğü garantilemez.¹⁰⁸ Politik bir özgürlüğe ulaşmanın yolu, hem yöneticilerin hem de yönetilenlerin düşünme ve anlama kapasitesini kullanabilmesinden ve böylece özgürlüğün deneyim alanını bulabileceği kamusal alanın yaratılabilmesinden geçmektedir. Bu durum, ortaya çıkan farklı görüşlerin tartışılmasına ve bireylerin kendini görünür kılarak bir çoğulluk ortamı yaratabilmesine dayanır. Arendt'in insan potansiyeline ve kapasitesine verdiği önem, siyasal olanın yok edilerek haklarımızın ve özgürlüklerimizin tehlikeye düşürüldüğü, bireylerle ilgili olan konuların onlara hissettirilmeden görülüşüp karara bağlandığı ve kamusal yaşamda olayların ve doğruların çarpıtılarak insanlara sunulduğu karanlık zamanların kurtuluşunun insanlardan geçtiğini göstermektedir. Onun da belirttiği gibi ne karanlığın ne de kötülüklerin nadir olduğunun bilindiği dünyada, en karanlık zamanlarda bile beklememiz gereken aydınlık, teorilerde veya kavramlarda değil; insanların yaşamları boyunca yaktıkları ışıktaki gizlenmektedir.¹⁰⁹ Bu bağlamda bireylerin yeni bir şey başlatma yetileri ile birlikte olayları kesintiye uğratma

¹⁰⁷ Bernstein, "Plurality, Politics and Freedom,"

¹⁰⁸ Bernstein, "Plurality, Politics and Freedom,"

¹⁰⁹ Arendt, *Men in Dark Times*, ix

potansiyelinin yaratabileceği aydınlığa giden yol, bir sonraki bölümde Arendt düşüncesinin yaktığı ışık izlenerek açıklanacaktır.

1.1 KARANLIK ZAMANLARDA ANLAMI ARARKEN: DÜŞÜNME, YARGILAMA, EYLEME

Arendt'e göre insanın beklenmeyeni yarattığı ilk eylem doğum olduğundan, insanın doğduktan sonraki her eylemi de yeni bir doğuşu ifade eder.¹¹⁰ Doğum, her anlamda mucizedir; çünkü yeni başlatıcıların varlığını ve bu başlatıcıların eyleyerek gösterecekleri yeni doğumları/umutları selamlar.¹¹¹ Karanlık zamanlarda insanlığın korunmasının garantisi de insanın bu yeni başlangıçlar yaratma kapasitesinden doğduğundan Arendt'e göre karanlık zamanlarda kaybolan 'anlam'ı bulmaya çalışmak umutsuz bir arayış değildir. Onun için karanlık zamanları aydınlatacak olan ışık, ne liderlerden ne de küresel sistemlerden doğmaktadır; tersine, eyleyerek ve konuşarak kendi yaşamlarından bir anlatı oluşturup diğerlerine de bu anlatılarla ışık olan bireylerden kaynaklanmaktadır.¹¹² Arendt için insan zihninin karanlıkta dolaştığı bu zamanları kesintiye uğratmanın yolu, güvenlik algımızı yeniden sağlamak için yararsız bir çaba içine girmekten değil, olayları tam olarak anlamaktan ve olanlara göğüs germekten geçmektedir.¹¹³ Mevcut durumu derinden sarsan ve kendisine karşı bir hareket geliştirilmesi zorunlu olan karanlık zamanlarda, felaketleri atlatma adına gerçekleştirilmesi gereken anlama süreci ise 'düşünme' ile başlamaktadır.¹¹⁴ Arendt için düşünme, siyasetin insanların eyleme gücünün sürekliliğini sağlayamayıp onları kendini korumaya mahkum bıraktığı karanlık zamanlarda, aydınlığın temel kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹⁵

Arendt hiçbir zaman sistematik bir siyaset teorisi ortaya koyarak okuyucularına herhangi bir fikri aşılama yoluna gitmemiş, bunun yerine insanları hem kendileriyle hem de onunla birlikte düşünmeye teşvik etmiştir.¹¹⁶ Arendt'e göre düşünme sürecinin temelinde yer alan merak duygusu zor zamanlardan geçilen dönemlerde değişikliğe uğramaktadır. Dünya düzeninin güzelliğine yönelik duyulan

¹¹⁰ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 37

¹¹¹ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 356

¹¹² Arendt, *Men in Dark Times*, viii

¹¹³ Arendt, *Men in Dark Times*, 20

¹¹⁴ Khalip, "Arendt, Byron and," 615

¹¹⁵ Luban, "Explaining Dark Times," 237

¹¹⁶ Mary Walsh, "Arendtian Thinking through Politics in Dark Times and beyond," *Australian Journal of Political Science* 46, no.3 (2011), 573

saf merakın, karanlık zamanlarda yerini bıraktığı saf korku, kamusal alanın ışığının her şeyi aydınlatmak yerine gizlemeye yöneldiği bu dönemlerde düşünmeyi karanlığın derinliklerine itmiştir. Arendt'in bizi düşünmeye davet etmesi de kamusal alanın karanlıkta kalan ışığının aydınlatıcı özelliğini yeniden kazanmasına yöneliktir.¹¹⁷ Arendt'e göre bilgi toplama yoluyla bilimsel bir analize dayanan düşünme süreci, karanlık zamanlarda insanları bir araya getirerek kamusal dünyayı kurtarmak yerine insanların birbirinden uzaklaşmasına neden olduğundan yararsız bir çabayı ifade etmektedir.¹¹⁸ Onun kastettiği düşünme, gözü kapalı bir şekilde bilimsel bilgiyi takip etmek yerine deneyim ile tetiklenen, insanın kendi benliği ile girdiği bir diyalog sonucunda gelişen ve rüzgarı ile kişiyi derin uykusundan uyandırarak yaşama geri getiren bir etkinliktir.¹¹⁹

Arendt'e göre, karanlığın yaygınlaşmasına sebep olan 'mantık' tehlikesinin, durumları haklılaştırıp rasyonelleştirerek, insanlara tek tip bir doğru empoze etme çabasına karşılık başvurulabilecek en güvenilir kaynak, düşünmedir. Mantığa karşılık insanın kendi benliği ile girdiği sessiz diyalog, eylemlerinin ahlaki anlamını sorgulamasını ve bir suçlu olarak yaşayıp yaşayamayacağına yönelik bir düşünme süreci gerçekleştirmesini tetikler. Bir başkasıyla zıt düşüncelere sahip olduğunda o ortamdan uzaklaşabilen fakat kendi yaptıklarından kaçma imkanı olmayan insanın düşünme etkinliği, kişinin kendisi ile birlikte yaşamaya devam edebilmesi adına büyük yanlışlar yapmaktan kaçınmasını sağlar.¹²⁰ Böylece insan, rahatını ve güvenliğini garanti altına almak adına sessiz kalan veya ortamın gidişatıyla uyum içinde hareket eden kitlenin konformist etkisinden sıyrılır.¹²¹

Bahsedilen özelliklerine rağmen düşünme, her zaman 'iyi' olanı bulmayı garanti etmese de, zihnin olaylara ve durumlara eleştirel bir ışık tutabilen kapasitesini kullanmasını ve böylece geleneksel standartların ve mevcut gidişatın kabul edilen kurallarının feshedilebilmesini sağlar.¹²² Bunun nedeni, düşünmenin her zaman var olan düzenin dışına doğru bir etki yapabilmesinden kaynaklanmaktadır. Düşünmenin düzen-dışılığı onun aşkın bir olgu olmasından değil, olayların olağan gidişatını

¹¹⁷ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 36

¹¹⁸ Stivers, *Governance in Dark*, 8

¹¹⁹ Stivers, *Governance in Dark*, 59-61

¹²⁰ Bernstein, "Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?," 5

¹²¹ Berkowitz, "Solitude and The Activity," 240

¹²² Stivers, *Governance in Dark*, 61

kesintiye uğratma özelliğinden doğar.¹²³ Bu nedenle karanlık zamanların korkunç kehanetlerinin gerçekleşmesini önleyecek olan umut, mevcut durumu kesintiye uğratarak bir değişikliğe neden olabilme kapasitesine sahip olan düşünme etkinliğinden doğacaktır. Olayları kesintiye uğratan özelliği ile düşünme, insanların görünürlüklerin azaldığı karanlık zamanlarda bir çeşit ‘eylem’ anlamına gelir. Kamusal olarak eyleme geçme imkanının olmadığı zamanlarda düşünme, insanların yeni başlangıçlar yaratma kapasitesini hayata geçirecek ve süreçlere direnmeyi kolaylaştıracaktır.¹²⁴ Mevcut durumun insanların eylemleri ile görünürlük kazanmasına imkan vermediği zamanlarda kişilerin ifşa olmasını sağlayan düşünme, insanları çağın gereksinimlerini karşılamayan fikirlere ve dayanaklarına bağlı kalmaktan kurtararak olguların yeniden değerlendirilebilmesini sağlayacaktır. Arendt bu tarz bir yeniden düşünmeyi ‘tırabzansız düşünmek’ olarak adlandırmaktadır.¹²⁵ Her şeyin mümkün olduğunun düşünüldüğü modern durum, sınırları zorlamayı sıkıntılı hale getirebilir; ancak, insanların tırabzanlara yaslanmaya alışıp kendi kendilerine düşünmelerine gerek olmadığı sonucuna vardıkları düşünme krizinden kurtulmaları gerekmektedir.¹²⁶ Aksi halde, geleneksel normlardan oluşan köprünün geçmiş ve gelecek arasındaki geçişi tıkadığı noktadan kurtulmak mümkün olmayacak, geçmiş tecrübeler geleceği aydınlatamayarak karanlığa gömülecektir.¹²⁷ Bu nedenle, ancak geçmiş deneyimlerimizi düşünüp bugünü anlamlandırarak aydınlatabileceğimiz karanlık zamanlarda, düşünmeme sorununun yaygınlaştığı modern dünyayı tehdit eden totaliter eğilimlere karşı durmanın tek güvenli yolu düşünme etkinliğinden vazgeçmemektir.

Arendt’e göre karanlık zamanlara direnmenin başlangıcı olan düşünme, bir ‘anlam’ arayışıdır. Bu arayış, var olan kriterleri ve hiçbir zaman eleştirilmemiş düşünceleri tartışmaya açarak, kötülüğe karşı durulmasını sağlar. Düşünmenin kötülüğü engelleme işlevi, onun sabit kurallar oluşturmasından değil, düşünen üzerinde önemli iki yan etki oluşturabilmesinden kaynaklanır. Bu etkilerden ilki, düşünmenin türevi olan bilincin ortaya çıkmasıyla seyreden ahlaki yan etki, ikincisi ise yargılama yetisinin özgürleşmesi ile birlikte düşünme yapısının gelişmesi üzerine

¹²³ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 67

¹²⁴ Buckler, “Coming out of Hiding,” 628

¹²⁵ Stivers, “The Ontology of Hope in Dark Times,” 225-226

¹²⁶ Lawrence Vogel, “The Responsibility of Thinking in Dark Times: Hannah Arendt versus Hans Jonas,” *Graduate Faculty Philosophy Journal* 29, no.1 (2008): 1-3

¹²⁷ Jerome Kohn, “Introduction,” *Thinking without a Banister: Essays in Understanding, 1953-1975* içinde, der. Jerome Kohn (New York: Schocken Books, 2018), Kobo E-Library.

olan değişikliktir. Bu iki etki sayesinde insan, dünyayı diğerlerinin de bakış açılarından izlemeye başlayıp yargılayarak kendine göre bir sonuca ulaşır.¹²⁸ Arendt'e göre yargı, insanların kurallara uyarak değil, kendi benzersizliklerini ortaya koyarak geliştirdikleri bir eyleme yeteneğidir.¹²⁹ Bu yetenek, düşünmenin saklandığı yerden çıkararak, insanlardan oluşan görünürlük alanındaki dışavurumunu sağlamaktadır.¹³⁰ İnsanların kendisine ve çevresine yönelik bilincinin ve beraberinde yargı yetisinin gelişmesini sağlayarak, karanlık zamanları yönetme özelliğini harekete geçiren düşünme yeteneği, zor zamanları kesintiye uğratarak bir aydınlık olasılığı yaratmaktadır.¹³¹ Bu nedenle karanlık zamanlarda gereken şey, düşünerek kendilerine muhakeme edebilecekleri bir alan açabilen insanların varlığıdır.¹³² Düşünme, tüm ideolojilerin ötesine geçerek politik bir yargıya varabilme yetisini açığa çıkardığından, insanın kendiliğindenliğini ortaya koymasını sağlayarak özgürlüğe bir kapı açar. Özellikle kitlesel konformizmin yaygınlaştığı dönemlerde eylemin en yüksek formu olarak görülebilen düşünme, herhangi bir hükümde bulunmadan önce yargı yetisini harekete geçirmesi ile birlikte karanlık zamanları aydınlığa dönüştürme imkanı sunarak, insanların özgürlüğe ulaşmasını sağlaması bakımından politiktir.¹³³

Düşünmenin karanlık zamanlardaki politik önemi, onun azınlığın bir arayışını değil, çoğunluğun zihinsel kapasitesini yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Düşünmenin yarattığı bilinç ile harekete geçen yargılama yetisi, herkesin kendi benliğinin farkındalığı ile oluşturduğu görünürlüğünün, diğerleri tarafından bir özne olarak algılandığı bir ortama ihtiyaç duyar.¹³⁴ Siyaset, her insanın emsalsiz ve tartışmaya açık olan düşünceleri ile ilgili bir alan olduğundan, fikirlerin birbirleri ile karşı karşıya gelerek diğer insanların bakış açıları tarafından da değerlendirilmesi, kişinin zihninin gelişmesine imkan vermektedir ve bu şekilde istikrarlı bir politik özgürlük ortamı yarattığı için de önemlidir. Bu nedenle fikirlerin birbirleri ile karşı karşıya kalarak başkaları tarafından değerlendirilme etkinliğinin deneyim alanını

¹²⁸ Arendt, *Zihnin Yaşama*, 192-193

¹²⁹ Shai Lavi, "Crimes of Action, Crimes of Thought: Arendt on Reconciliation, Forgiveness, and Judgment," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 233

¹³⁰ Arendt, *Zihnin Yaşama*, 192-193

¹³¹ Arendt, "Diktatörlük Koşullarında Kişisel Sorumluluk," 19

¹³² Walsh, "Arendtian Thinking through Politics," 574

¹³³ Antaki, "What Does It Mean to Think about Politics?," 65-66

¹³⁴ Buckler, "Coming out of Hiding," 622

ifade eden kamusal alanın bütünlüğünün korunması, yargı pratiğinin geliştirilmesi açısından önemlidir.¹³⁵ Görüldüğü üzere, düşünme ile başlayıp yargılama ile devam ederek bulunmaya çalışılan anlam, insan eylemlerinin devamını sağlayarak onları unutulmaktan koruyan kamusal alanda oluşmaktadır.¹³⁶ Her bir bireyin görünürlüğünün sağlandığı kamusal alanın yok olduğu karanlık zamanlarda ise düşünme ve yargılamanın hayati önem kazanmasının nedeni, aksi durumda ortaya çıkan ve dünyayı felaketlere sürükleyen düşünmeme sorunsalıdır. Kötülüğün sıradanlığını mümkün kılan da bu düşünmeme sorunu neticesinde gelişen muhakeme krizidir.¹³⁷

Arendt'e göre kamusal bir arayış ifade eden yargılamanın önemi, sorulara bir bilgiyi kullanarak cevap bulmakta değil, içinde bulunulan dönemin olaylarını kamusal bir biçimde yargılayarak totalitarizme doğru bir gidişin olup olmadığının iç yüzünü anlayabilmekten geçmektedir.¹³⁸ Arendt'e göre içinde bulunulan zamanı değerlendirme anlamında bir yargıya ulaşmaktan duyulan korku, ahlaki bir yıkıma yol açmaktadır; çünkü yargılama, insanın, diğer insanlar ile karşılaşırken, kendisine de belirli bir mesafeden bakmasını sağlayarak eylemlerinin doğruluğunu veya yanlışlığını sorgulamasına yönelik bir imkan doğurmaktadır. Benzersiz kişiliğimiz, Eichmann'da olduğu gibi, milliyetçi, bürokratik vb. bağlamlarla şekillendiğinde, düşünme ve yargılama yetimiz geri planda kaldığından, bahsedilen ahlaki yıkım baş göstermektedir.¹³⁹ Arendt'e göre Eichmann'ın kötülük kapasitesi onun şeytani dürtülerinden ziyade, düşünmeme sorunundan ileri gelmektedir.¹⁴⁰ Daha önce belirtildiği üzere bu durum, yargılama güçlüğü de beraberinde getirdiğinden, emredilen kurallara uymak korkunç bir suçlu olmakla aynı anlama gelse bile belirlenen kurallar dışında hareket edememe yeteneksizliğini doğurmaktadır.¹⁴¹ Aynı zamanda bu sorun bir bilinç oluşturmamakla da beraber ilerlediğinden, Eichmann yaptıkları konusunda herhangi bir pişmanlık duymamakta, ve emirlere itaat etmek dışında bir şey yapmasının mümkün olmadığını düşünmektedir. Kötülüğü sıradanlaştıran da yapılan canice eylemlerin sebebinin 'emirlere uymak' kadar

¹³⁵ Stivers, *Governance in Dark*, 64

¹³⁶ Buckler, "Coming out of Hiding," 623

¹³⁷ Toker, "Hannah Arendt'te Politik Sorumluluk,"

¹³⁸ Jennifer Culbert, "Judging the Events of Our Time," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 145-147

¹³⁹ Benhabib, "Introduction," 14

¹⁴⁰ Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2008)

¹⁴¹ Buckler, "Coming out of Hiding," 624

sıradan olmasıdır.¹⁴² Eichmann'ın düşünmeme yeteneksizliği konusundaki ana fikir, herkes Eichmann gibi olmasa bile, her insanın düşünmediğinde onun gibi olmaya bir adım uzakta olmasıdır.¹⁴³ Arendt bu konuda yine Eichmann'ı örnek göstererek, yapılanları haklılaştırmak adına savunulan 'makinenin bir dişlisi olma' bahanesini kabul etmediğini ve insanların 'hiç kimse' olmayı seçip düşünme arayışına girmeden büyük bir makinenin küçük dişlilerinden biri olarak hayatlarına devam etmelerinin bir savunusu olamayacağını söyler¹⁴⁴; çünkü düşünmemek ve yargılamamak, mevcut düzenin dışına çıkmadan o düzenle eş zamanlı hareket etmeyi beraberinde getirdiğinden düzenin devamını garantilmektedir.¹⁴⁵ Bu sorunun hayati önemi ve düşünmenin paha biçilemez değeri, hiçbir rejimin altındakilerin desteği olmaksızın sürdürülemeyeceğinden hareketle, totalitarizm deneyiminde olduğu gibi büyük radikal kötülükler yol açabilmesi bağlamında ortaya çıkar. Karanlık zamanlarda içinde bulunduğumuz dünyanın durumu hakkında düşünmek, olayları kesintiye uğratarak düzenin gidişatını değiştirirken, kemikleşmiş kanıların ve normların anlamının da sorgulanmasına yol açarak düşünenin bağımsızlığını kazanmasını sağlamaktadır. Düşünen ikincil etkilerden sıyrılarak bir şey 'için' ve bir şey 'uğruna' düşünmenin, yargılamanın veya eylemenin ayırıcılığına varabilmekte, dünya uğruna düşünmenin sorumluluğunu hissedebilmektedir. Böylece düşünmek, hem bireyi hem de olayları gizlendiği yerden çıkarıp onların görünürlüğünü sağlayarak, karanlık zamanlarda bir ışık yaratma ihtimalini doğurmaktadır.¹⁴⁶

Arendt için düşünmenin, kaybolan anlamı ararken bir başlatıcı olmasının önemi totalitarizm deneyiminin yarattığı gerçeklik şoku bağlamında okunabilmektedir. Totalitarizm, kendisiyle uzlaşılması mümkün olmayan bir anlama güçlüğüne yol açmış ve bu durum olgusal düzlemden ayrılarak yeni bir başlangıç yapma gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁴⁷ Arendt için düşünme ile başlayan anlama süreci, doğru ve bilimsel bilgiye sahip olmaktan farklı olarak, hiçbir zaman kesin sonuçlar üretmeyen ve dünyanın gerçekliği ile uzlaşmamıza imkan tanıyan sonu gelmez bir etkinliktir. Her insanın kendi benzersizliğini ortaya koyarak ilk etapta bir yabancı olarak doğduğu dünya ile barışmasını sağlayan anlama uğraşı, doğum ile

¹⁴² Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*

¹⁴³ Buckler, "Coming out of Hiding," 624

¹⁴⁴ Arendt, "Diktatörlük Koşullarında Kişisel Sorumluluk," 32

¹⁴⁵ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 67

¹⁴⁶ Buckler, "Coming out of Hiding," 625

¹⁴⁷ Özkazanç, "Anlamak ve Politika," 12-13

başlamakta ve ölüm ile sona ermektedir.¹⁴⁸ Bu nedenle dünya üzerinde yaşadığımız süre boyunca düşünmek, yargılamak ve beraberindeki anlama ulaşmak, totaliter eğilimlerin baş gösterdiği karanlık zamanlarda dünyanın çöle dönüşmesini önlemek açısından önemlidir. Totalitarizmin yarattığı anlama zorluğu ve anlamsızlığın yayılışı, totaliter hükümetlerin kendi yaratmak istediği dünyanın gerçeklerini kişilere empoze etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu endoktrinasyon durumu ise anlama etkinliğini bütün yönleriyle yok ederek anlama ulaşmayı zorlaştırmakta ve totaliter hükümetlerin anlama karşı açtıkları savaşı kazanarak şiddeti bütün siyasal alanlara sızdırmasına sebep olmaktadır.¹⁴⁹ Kaybolan anlamı bulmak, bu durumun engellenebilmesini sağlar; çünkü anlama etkinliği insan zihnini ve kalbini harekete geçirerek, istenmeyen bir duruma karşı savaş açmak konusunda bireylere ilham vermektedir.¹⁵⁰ Düşünerek otorite karşıtı bir eylem gerçekleştiren bireylerin, bu etkinliğin sonucunda bir araya gelerek özgürce iletişime geçtiğinde yarattıkları ortak akıl sayesinde; düşünmenin otoriteleri ve kabul edilmiş varsayımları sorgulatan etkisi, kamusal yaşamda ve diğer bireylerin varlığıyla harekete geçirilmektedir.¹⁵¹ Diğerlerinin varlığının önemi, insanın sonsuz arayışında ve kendisiyle girdiği sessiz diyalogta gerçeğe ulaşabilmesinin ve kendi dünya anlayışının, aynı dünyayı paylaşan diğerleri tarafından sorgulanması ile mümkün olabilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵²

Bir olayı düşünmek, aslında, kamusal alanın merkezi koşulu olan çoğulluk ile birlikte bir durumu yargılamak anlamına gelir. Düşünme, diğerlerinin varlığına hem bireysel düşüncelerin diğer insanlar tarafından sorgulanması bakımından hem de bireysel düşünürken diğerlerinin açısından da düşünmenin gerekliliği sebebiyle ihtiyaç duyar. Bir nesnenin gerçekliğinin, o nesnenin tüm açılarından algılanabilmesine bağlı olması gibi, insanların gerçeğe ulaşabilmesi ve bu gerçekliğin sürdürülebilmesi de düşüncelerin başka açılardan test edilebildiği bir çoğulluğun varlığına muhtaçtır. Bir insan topluluğunun eşsiz dünya görüşü kaybolduğunda sadece o topluluk değil, aramızdaki ortak dünyanın bir parçası da yok olduğundan, paylaştığımız dünyanın varlığını sürdürebilmesi farklı bakış

¹⁴⁸ Arendt, "Understanding and Politics," 307-308

¹⁴⁹ Arendt, "Understanding and Politics," 308-309

¹⁵⁰ Arendt, "Understanding and Politics," 310

¹⁵¹ Hannah Arendt, *Lectures on Kant's Political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1992), 38

¹⁵² Vogel, "The Responsibility of Thinking in Dark Times," 16

açılarının korunabilmesine bağlıdır.¹⁵³ Bu bağlamda Arendt'in çoğulluk kavrayışının kalbinde yatan, siyasal olanın da temel özelliğini oluşturan farklılıktır. Çoğulluk kavramı, hem her insanın aynı türden olması nedeniyle bir benzerliğin, hem de her insanın birbirinden ayrı olması nedeniyle bir farklılığın altını çizer. Siyasal olanın sürdürülebilmesi de benzerlik içinde farklılıkların ortaya çıktığı bu çoğulluk ortamının korunmasına bağlıdır.¹⁵⁴

Kişinin doğumluluğu ile birlikte ortaya çıkan farklılığı ve onun değiştirilemez biricikliği, diğer insanlar veya devletler tarafından çoğunlukla bir tehdit olarak algılanmaktadır. Arendt, bireylerin farklılığının diğer bireyler veya devlet tarafından korkulması gereken bir durum olarak algılanmasını *alien* kavramsallaştırmasında somutlaştırır. *Alien*, hem diğerleri tarafından değiştirilemeyen hem de kendisiyle birlikte hareket edilmek istenmeyen ve bu nedenle açık bir yok edilme tehdidiyle karşı karşıya kalan bir semboldür. Arendt bu kavramı açıklığa kavuşturmak amacıyla Avrupalı emperyalistlerin kendilerinden farklı olarak gördüğü 'korkutucu' Afrikalılarla karşılaşmasının nasıl aydınlanma idealinin getirdiği evrensel insanlık düşüncesinin tamamen bir fiyaskoya dönüşümüne sebep oluşunu örnek verir.¹⁵⁵ Bu durumun karanlık zamanlardaki yansıması ise hiçbir farklı düşünceye tahammülü olmayan devletler veya insanların ortaya çıkmasında izlenebilmektedir. Farklılığın bir tehdit olarak algılanması, çıkan biricik seslerin bastırılmasına ve bireylerin tekilleştirilmesine neden olmaktadır. Bu paralelde düşünmeye, yargılamaya ve eyleme geçmeye korkan insanların oluşturduğu topluluk, herkesin kendisini gerçekleştirip görünürlüğüne sağlayarak yer aldığı ortak dünyanın kamusal mutluluğundan uzak kalmaktadır. Kamusal mutluluk, insanların, eşit olduğu diğer insanların bakış açıları tarafından görülmesi ve tanınması ile ulaşılan bir memnuniyeti ifade eder. Bu mutluluk, insanların hem siyasal hem de sosyal olarak 'bir arada olma' bağını kuvvetlendirerek tüm insanların dayanışma içinde olmasına imkan vermektedir.¹⁵⁶

Arendt'e göre bireylerin düşünceleri, diğer bireylerin bakış açıları ile karşılaşma imkanı bulabildiğinde yaratılan ve 'bir arada olma' bağını oluşturan çoğulluk ortamı, farklı görüşlere duyulan saygı ile de birleşerek bir 'arkadaşlık'

¹⁵³ Arendt, *The Promise of Politics*, 175

¹⁵⁴ Benhabib, "International Law and Human Plurality," 240-241

¹⁵⁵ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 73

¹⁵⁶ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 105

formu ifade eder.¹⁵⁷ Arendt bu arkadaşlık formunu, belirli insan topluluklarının kendi iradeleri dışında içine düştükleri karanlık zamanların duygusal bir belirtisi olan ve bireylerin birbirlerine duydukları gecikmiş bir aidiyeti ifade eden ‘kardeşlik’ formundan ayırır. Kardeşlik, insanların arasındaki dünya bir zulmün baskısı nedeniyle yitip giderken ortaya çıkan, ezilen kişilerin birbirlerine duyduğu bir yaklaşma ve bir arada olma hissini ifade ederken; arkadaşlık, insanların karanlık zamanları anlamaya ve atlarmaya çalışırken, sevgi ve anlayış hisleriyle bir araya geldikleri bir iletişim alanı yaratıp aralarındaki dünyayı korumak adına giriştikleri bir ilişkidir. Karanlığın ortasında bir görüş imkanı sağlayan arkadaşlık ilişkisinin durumları düzeltici yönü, felaketlerin getirdiği gerçeklik şokunu dağıtma ve olayları anlayabilmeye yönelik bir girişimi başlatmasında ortaya çıkar. Böylece insanlar, aralarındaki dünyanın yitip gitmesini engellemeye yönelik savundukları politik taleplerini ortaya koyarak, karanlık zamanlara karşı bir duruş geliştirirler. Bu bağlamda karanlık zamanlarda kurulan arkadaşlık ilişkisi, kardeşlik ilişkisi gibi bir zulme veya baskıya ihtiyaç duymadan, herhangi bir öznenin veya nesnenin yok edilmesini gerektirmeden, aramızdaki dünyayı korumak adına girilen bir sevgi formudur.¹⁵⁸ Karanlık zamanlara rağmen birini arkadaş olarak görmek, onu farklılıklarıyla bir insan olarak kabul ederek ona karşı bir aidiyet hissetmek anlamına gelir. Kardeşlik ise karanlık zamanların insanları birbirini bastırmaya zorladığı ve buna yönelik tahammülün tükendiği durumlarda ortaya çıkan, karanlık zamanlardan kurtulamama sebebiyle baş gösteren bir birlikteliktir.¹⁵⁹ Arendt’e göre korku, bireyleri domine etmek adına kullanabilse de, herhangi bir politik birliktelik bağı oluşturamaz.¹⁶⁰ Kardeşlik birlikteliğinin temelinde yer alan korku bu yüzden birlikteliğin politik anlamını yok etmektedir. Tüm bunlar ışığında, birbirlerine görünür hale gelen insanların farklılıklarını koruyarak bir sevgi ve anlayış bağı ile bir araya geldikleri sağlıklı arkadaşlık ilişkisi, karanlık zamanlara göğüs germek adına uygun koşulları yaratırken; kardeşlik formu, bir baskıdan doğan zorunluluk sebebiyle, karanlık zamanlardan kurtulma adına herhangi bir çaba göstermeden, insanların içinde buldukları durumdan kurtulamama çaresizliğinin yarattığı yararsız bir ilişki olarak görülebilir.

¹⁵⁷ Vogel, “The Responsibility of Thinking in Dark Times,” 16

¹⁵⁸ Arendt, *Men in Dark Times*, 32-43

¹⁵⁹ Khalip, “Arendt, Byron and,” 620

¹⁶⁰ Julia Kristeva, *Hannah Arendt* (New York: Columbia University Press, 180-181)

Arendt'e göre karanlık zamanlara ışık tutan arkadaşlık ilişkisi ve beraberinde yaratılan kamusal alan, birlikte olmaya 'söz veren' ve 'bağışlayan' insanların birlikteliği ile oluşturulmaktadır. Arendt için, söz verme ve bağışlama, bireylere önemli bir etkileşim fırsatı vererek, onların bir araya gelmesini ve böylece bir iktidar oluşturulabilmesini mümkün kılar. Arendt'e göre söz verme, politik bir topluluğun temel bağını oluşturmakta ve sosyal adaletin sağlanmasına da imkan vermektedir. Onun için kolektif düşünme ile birlikte olmayı kendileri seçen insanların 'söz verenler' olarak bir araya geldiği topluluk bağı, seküler dünyada sosyal adaletin sağlanmasına yönelik geliştirilen zorunluluklardan çok daha kıymetlidir.¹⁶¹ Söz verme ile bir arada ilerleyen bağışlama ise, geçmiş eylemleri yok sayarak gelecekteki yeni olasılıklara yönelik bir umut doğurmakta ve düzeltici etkisi ile eylemlerin öngörülemezliği sonucu ortaya çıkan kaçınılmaz zararları önlemektedir.¹⁶² Tüm bunların ışığında söz verme ve bağışlama etkinliği, insan eylemlerine bir istikrar kazandırarak aramızdaki dünyanın bekasını garantilemektedir. İnsanların ortak dünyayı paylaşmasına dayanan çoğulluk durumu, içinde bulunanlar tarafından korunmadığı takdirde kolaylıkla zarar görebilecek kırılabilir bir olgu olduğundan¹⁶³, karanlık zamanlarda gizlenen çoğulluğun korunması, birbirlerinin kişiliğine saygı gösterip söz vererek bir arkadaşlık ilişkisinde bir araya gelen insanların karanlığı dağıtan etkisi ile mümkün olabilecektir.¹⁶⁴ Böylece çoğulluk durumunun yarattığı her insanın haklara sahip olma hakkı da garanti altına alınmış olacaktır.¹⁶⁵ Modern dünyanın yarattığı insan hakları krizinin çözümü; ancak, her birinin benzersiz varlığını korumak isteyen insanların bir araya gelip bir iktidar oluşturarak, haklarını etkin bir çoğulluk ortamında garantilemeye çalışmasından geçmektedir.

Arendt'e göre hak kavramı kamusaldır; çünkü haklar, doğası gereği bir çoğulluğun içine doğmuş olan ve bu nedenle kamusal bir ilişkiler ağı içerisinde yer alması gereken bireylere ait olmalıdır.¹⁶⁶ Herkesin ortak bir anayasa altında yaşadığı toplumda herkes hakkı olan hakka sahip olmalı, bu durumun garantörü de devletin kendisi olmalıdır. Arendt düşüncesinde kanunlar, kişisel hayatın sınırlarını belirleyebilecek olsa da, kişilerin değiştirilemez eşsizliğine müdahale edebilecek

¹⁶¹ Bernstein, "Promising and Civil Disobedience," 121

¹⁶² Arendt, *İnsanlık Durumu*, 239

¹⁶³ Swift, *Hannah Arendt: Routledge Critical Thinkers*, 84

¹⁶⁴ Bernstein, "Promising and Civil Disobedience," 118

¹⁶⁵ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 105

¹⁶⁶ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 69

ölçüde kişisel hayatın içine dahil olmamalıdır.¹⁶⁷ İnsanların ancak benzerliklerin içinde farklılıkların korunduğu ortak ve çoğulluğa dayalı bir dünyada var olabildikleri düşünüldüğünde, bireylerin karanlık zamanlardan kurtulabilmesinin yolu, bu çoğulluğun içindeki görünürlüklerini koruyarak ‘ölümsüz’ olabilmelerinden geçmektedir. Bu anlamda ölümsüzlük, politik olarak ulaşılabilecek bir başarıdır.¹⁶⁸ Ölümsüzlüğe ulaşmada devlete düşen görev ise anayasal ve kurumsal düzlemde politik ve sosyal eşitliğin sağlanmasıdır; çünkü politik eşitlik kişilerin farklılığının altını çizerken; sosyal eşitlik, benzerliğin ve çoğulluğun altını çizmektedir.¹⁶⁹ Arendt için, herkese eşit davranılmasının önemi, eşitlik prensibi olmadan politik bir birlikteliğin kurulamamasından kaynaklanmaktadır. Politik eşitlik, yapay olarak yaratılması gereken bir olgu olduğundan, insan eliyle yaratılan bir dünyada kurulan sosyal ve politik kurumlarla korunmasına yönelik insani bir çaba gerektirmektedir. Ancak hukukun adına ‘vatandaşlık’ denilen yapay bir kişilik yaratabileceği düşünüldüğünde, belirli bir azınlığın değil, herkesin eşit olduğu bir eşitlik prensibi yaratılarak kamusal alanda pratiğini bulmalı, hiç kimse çeşitli zorbalıklarla belirli bir pozisyonu kabul etmeye zorlanmamalıdır.¹⁷⁰ Bu tarz eğilimlerin ortaya çıktığı karanlık zamanlarda bireye düşen görev, geçmiş olayların ışığında düşünerek, yargılayarak, anlamaya çalışarak ve birleşerek çoğulluk durumunu korumaya çalışmak; devlete düşen görev ise kamusal alanda pratiğini bulan çoğulluk ortamını, herkesin eşit haklara sahip olmasını hukuki anlamda garantileyerek sağlamlaştırmaktır.

Arendt’e göre karanlık zamanlarda düşünmenin, yargılamanın, anlamanın ve birleşmenin devamında, insanların doğumluluk özelliği ile gelişen ve öngörülemez sonuçlar doğuran eyleme yetilerini kullanarak, olayların akışını kesintiye uğratmaya yönelik harekete geçmeleri gerekmektedir. Kamusal özgürlük, ancak eşit insanların birlikte eyleyip konuştuğu bir ortamda mümkün olabileceğinden, düşünme ve yargılama sonucu oluşturulan düşüncelerin paylaşılması ve böylece kamusal yaşamın bir anlam kazanabilmesi önem taşımaktadır. Arendt için karanlık zamanlara ışık tutacak olan kamusal iletişim, insanların düşünüp anlayarak, yargılayarak ve söz vererek birbirleri arasında bir dünya yaratmaları yolu ile kurulabilmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁷ Arendt, “On the Nature of Totalitarianism,” 332

¹⁶⁸ Birmingham, *Hannah Arendt and Human Rights*, 69

¹⁶⁹ Moran, “Politics in Dark Times,” 282

¹⁷⁰ Benhabib, “Introduction,” 19-20

¹⁷¹ Stivers, *Governance in Dark*, 88

Karanlık zamanlarda kaybolan anlam, düşünen ve eyleyen insanların kamusal yaşamda bir araya gelerek gerçeklik algılarının iyileşmesi sonucunda bulunabilecektir.¹⁷² Ona göre insanlar, gelişen düşünme ve yargılama yetilerini söz ve eylem yoluyla kamusal alanda pratiğe dökerek başlangıç kapasitelerini kullanmakta ve benzersizliklerini ortaya koyarak anlamlı bir yaşama adım atmaktadırlar.¹⁷³ İnsanların söz ve eylem yoluyla kendini açığa vurarak kendi kişiliği ile dünyada bir görünürlük kazandığı kamusal alan, insanları ortak bir dünyada bir araya getirerek kişilerin birbirleri üzerine yıkılmasını önlemektedir.¹⁷⁴ Arendt için anlam, ancak farklı bakış açılarının benimsendiği iletişimsel bir çoğulluğun etkin olduğu, herkesin duyulup görülebildiği bir ortamda bulunabileceğinden, benzersiz insanların bir araya gelerek ortak endişelerini paylaşması gerekmektedir. Böyle bir ortam siyasetin de gerçek anlamının deneyimlenmesini sağladığından, insan doğasını genelleştirme veya kamusal yaşamın dinamiklerini kontrol etmeye yönelik herhangi bir çaba, aramızdaki dünyanın apolitikleşmesine neden olmaktadır.¹⁷⁵

Karanlık zamanlardaki bu çabaya karşı koyabilmenin yolu ise tek bir meydana bir çok sesin yer aldığı ‘kamusal konuşma’dan geçmektedir. Stivers’a göre Arendt’in bu kavramsallaştırması Michel Foucault’nun korkusuz konuşma anlayışına dayanır. Foucault’ya göre kamusal konuşma, toplumdaki diğer bireylere rağmen, onlara yönelik ve dünya yararına gerçekleştirilir. Konuşmanın korkusuz olarak adlandırılmasının nedeni ise gerçeği söylemenin, konuşan kişiden daha güçlü bir başkasının olabileceği ihtimalinden hareketle bir meydan okumaya dönüşmesinden kaynaklanır.¹⁷⁶ Bu meydan okumanın yeni başlangıçlara yönelik yarattığı ışığın kaynağı, asıl özü başlangıç olan her bir insandır. Bu süreçte anlamak ve öğrenmek, dinleme yoluyla şekillenmekte, diğerlerine kulak vermek doğrunun açığa çıkmasını sağlayarak kişileri bilinçlenmeye sevk etmektedir.¹⁷⁷ Tam da bu noktada Arendt, her insan yaşamının bir hikaye olduğuna duyduğu inançla, bize ‘anlatı’ları önermektedir. Ona göre karanlık zamanlarda anlatılara kulak vermekten daha önemli hiçbir şey yoktur. Bu nedenle *Karanlık Zamanlarda İnsanlar* kitabında, zor zamanlara yaşamları ile ışık tutan kişilerin anlatılarına yer vermektedir: dünyanın

¹⁷² Stivers, *Governance in Dark*, 90

¹⁷³ Stivers, “The Ontology of Hope in Dark Times,” 228

¹⁷⁴ Stivers, *Governance in Dark*, 153

¹⁷⁵ Stivers, “The Ontology of Hope in Dark Times,” 228

¹⁷⁶ Aktaran Stivers, “On Theorising,” 21

¹⁷⁷ Arendt, “Understanding and Politics,” 309

kaderini değiştirmek uğruna kamusal yaşama olan tutkusunu sürdüren Rosa Luxemburg, cesaretinin gücüyle yargı yetisinden hiçbir zaman vazgeçmeyen Papa John XXIII, insan ilişkilerinin nihai etik prensibinin herkesin bir başkasının ihtiyacına koşmasını öngören ‘yardımseverlik’ olduğunu iddia eden Hermann Broch ve yasak olmasına rağmen şiirleriyle sınırları aşan Bertolt Brecht.¹⁷⁸ Arendt’e göre karanlık zamanlara ışık tutan yaşamların anlatıları, en güzel teorileri bile gölgede bırakmakta, ve kişilerin daha önce gerçekleşmemiş bir biçimde bakış açılarının değişmesine imkan vermektedir.¹⁷⁹ Bir anlatının, insanlara teorik analizden bile daha güçlü bir eleştirel bakış açısı kazandırma özelliği, Arendt’in, totalitarizm tecrübesinde olduğu gibi, anlama ulaşmaya yönelik geleneksel kategorilerin ve standartların yok olduğu dönemlerde, deneyime verdiği kritik önemi ortaya koymaktadır. Ona göre geçmiş tecrübelerin anlatılarına kulak verme, nostaljik bir düşünme biçimini değil, anlamaya yönelik eleştirel, yaratıcı ve yenileyici bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Kişinin hem kendisinin hem de başkalarının deneyimleri ile geliştirdiği bu yaklaşım, farklı bir eleştirel düşünme yöntemi açığa çıkardığından dinleyicileri bir araya getirerek tırbazansız düşünme adına gerekli koşulları sağlamaktadır.¹⁸⁰

Arendt için karanlık zamanlarda eylemek ve konuşmak kişisel bir sorumluluktur. Ona göre eyleme ve konuşma yoluyla alınan bu sorumluluk, dünyadaki varlığımızı sürdürebilmemiz açısından gereklidir¹⁸¹; çünkü özgürlük, ancak diğer insanlarla birlikte eyleyebildiğimiz çoğul bir dünyada var olabilmektedir. Arendt aksi bir duruma yönelik Eichmann’ı örnek vererek, düşünemeyen ve eylemlerinin sorumluluğunu alamayan sıradan bir bireyin dünyadaki çoğulluk ortamını nasıl yok ettiğini anlatmaktadır. Düşünmeme sorununun çoğulluğu yok etmesi, kişinin hem kendi, hem de başkaları adına düşünememesinden kaynaklanmaktadır; çünkü düşünme, başkalarının bakış açıları kullanılarak ulaşılan bir muhakemeye de ihtiyaç duymaktadır.¹⁸² Arendt’e göre bireylerin, kişilerin benzersizliği ile yaratılan temel çoğulluk ortamını korumaları, çoğulluğun hem insan zihninde hem de dünyevi koşullarda sağlanmasına olanak vererek özgürlüğe

¹⁷⁸ Stivers, *Governance in Dark*, 141

¹⁷⁹ Lisa Disch, “More Truth Than Fact: Storytelling as Critical Understanding in the Writings of Hannah Arendt,” *Political Theory* 21, no.4 (1993): 665

¹⁸⁰ Disch, “More Truth Than Fact,” 669

¹⁸¹ Bernstein, “Promising and Civil Disobedience,” 116

¹⁸² Lori Marso, “Simone de Beauvoir and Hannah Arendt: Judgments in Dark Times,” *Political Theory* 40, no.2 (2012): 166-167

ulaşılmasını garantilemektedir. Bu nedenle kanuna aykırı bile olsa, zor ve baskı pratiklerinin kullandığı dönemlerde düşünme, yargılama ve eyleme geçme etik bir sorumluluktur.¹⁸³

Arendt, sıradan Alman vatandaşlarının Nazi hükümeti ile çalışmalarını, gittikçe yaygınlaşan yargılama korkusuna bağlayarak kınamakta ve kötü bir hükümetin vatandaşlarına işbirliği çağrısı yaptığı dönemlerde bireylerin kişisel bir sorumluluk alarak muhakeme yeteneklerini kullanmaları gerektiğini savunmaktadır. Arendt için hükümetin yanlış eylemlerini hukuka uydurarak rasyonelleştirme çabasına karşılık kişilerin ‘hayır’ diyebilme kapasitesi, ne evrensel rasyonelitleyle ne de sosyal normlarla ilgilidir; tersine kişilerin yargı yetilerini harekete geçirip cesur bir biçimde sorumluluk alarak bu kötülüğe ortak olmayacaklarını belirtebilmeleri ile alakalıdır.¹⁸⁴ Cesaret, süreçlere direnmenin ve siyasette yeni umutlar yaratmanın yegane temsilcisi olarak, karanlık zamanlarda ihtiyaç duyulan asıl duygudur.¹⁸⁵ Arendt cesur olmak ile ilgili, gözünü karartıp kendini ve diğerlerini boş yere tehlikeye atarak eyleme geçmeyi değil, politik eylem ve konuşma için gerekli olan, içinde bulunduğumuz dünyayı ve özgürlüğümüzü korumaya yönelik bize yaşadığımızı hissettiren bir motivasyonu kastetmektedir. Siyasette cesaretin gerekliliği, amacımızın hayatın kendisini değil, aramızdaki dünyayı korumak olmasıdır; çünkü yaşamlarımız geçiciyken, bizden sonra da var olacakların içine doğacağı dünya kalıcıdır.¹⁸⁶ Bu nedenle Arendt’in kastettiği sorumluluk, kişinin sadece kendisine ve o an dünya üzerinde bulunanlar için karanlık zamanları aydınlatabilmek adına hissettiği bir yükümlülük değil, bireyin kendisinden sonra da dünya üzerinde yaşayacak nesilleri düşünerek eyleme geçmesi gerekliliğini ortaya koyacak kadar derindir.

Arendt’in yurttaşlık teorisi, bireylerin söz ve eylem aracılığıyla birlikte hareket etmesini gerektiren ve herkesin birbirine karşı duyduğu kolektif sorumluluğun, adına arkadaşlık denilen insansal bir ilişki formu yarattığı dünyaya karşı bir yükümlülüğü yansıtır.¹⁸⁷ Eylem ve konuşmanın tehlikeye girdiği noktada ise Arendt’in başvurduğu yöntem sivil itaatsizliktir. Arendt için kurumsal yapının politik bir yaşamı mümkün kılması büyük önem taşımaktadır. Ona göre anayasa,

¹⁸³ Marso, “Simone de Beauvoir and Hannah Arendt,” 175-178

¹⁸⁴ Berkowitz, “Introduction,” 7-8

¹⁸⁵ Benhabib, “Introduction,” 14

¹⁸⁶ Arendt, “Freedom and Politics: A Lecture,” Chap. II

¹⁸⁷ Toker, “Hannah Arendt’te Politik Sorumluluk,”

insanların bir araya gelebilmesini mümkün kılan kuralları düzenleyen bir sözleşmedir. Politikanın asıl anlamına yönelik kritik faktörleri garanti altına almayan veya tehlikeye atan herhangi bir anayasaya karşılık bireylerin değişim isteği doğrultusunda eyleme geçilmesi sivil itaatsizlik kavramını yansıtmaktadır. Bu aktivite otoriteyi devirmeye yönelik devrimci bir karşı koymayı yansıtmamakta, sadece mevcut düzeni yeniden yapılandırmaya yönelik şiddet içermeyen bir talebi içermektedir. Arendt için anayasal düzenin korunması yurttaşların mücadelesine bağlı olduğundan, anayasal pratiklerin revize edilmesine yönelik bu eylem, zor zamanlarda mutlaka gereklidir.¹⁸⁸ İnsanların tüm anayasal sözleşmelerden azade, bir birlikte olma vaadi ile bir araya geldiklerinde oluşan bağın da sorumluluğunu yansıtan sivil itaatsizlik, Arendt'in insanların birleşerek oluşturduğunu düşündüğü kendine has iktidar kavramsallaştırmasına da anlam kazandırmaktadır. Görüldüğü gibi, Arendt'e göre siyaset, içinde yaşadığımız dünyaya yönelik kolektif bir sorumluluk almayı kapsamaktadır.¹⁸⁹ Onun için, totaliter eğilimler, modern toplumsallaşmış insana karşı farklı yöntemlerle tekrar görünür hale gelebilmektedir. Modern dünyada düşünmeyi makinelere emanet ederek insaniliğini ve düşünme vasfını kaybeden modern insan, totalitarizm deneyimindeki gibi bir felakete yol açacak ölçüde bir düşünme yeteneksizliği sergiler gibidir.¹⁹⁰ Oysa ki insanlar totaliter eğilimlere karşı durdukları özgür eylemleriyle kendi hakikatlerini yaratarak dünyayı değiştirebilme kapasitesine sahip olmayı sürdürdüğü sürece¹⁹¹, totaliter rejimler çökse bile ayakta kalan totaliter aygıtlara karşı durmak mümkün olabilecektir.¹⁹² Arendt'e göre günümüzde bu dünyayı yaşatmak uğruna siyasal sorumluluk alan bireylerin, siyasetin anlamını yitirmesi ile birlikte yok olmaya yüz tutan kamusal alanın varlığı adına mücadele etmesi gerekmektedir.¹⁹³ Karanlık zamanlardan kurtulma ihtimalinin bireyde ve onun yeni süreçler başlatan doğumluluk kapasitesinde yattığı düşünüldüğünde, kişilerin dünyaya karşı aldıkları sorumluluk ile cesaret göstermeleri ve karanlığı delip geçen bir ışık yaratmaları gerekmektedir.

¹⁸⁸ Verity Smith, "Dissent in Dark Times: Hannah Arendt on Civil Disobedience and Constitutional Patriotism," *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, der. Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jerome Katz (New York: Fordham University Press, 2010), 106

¹⁸⁹ Bernstein, "Promising and Civil Disobedience," 116

¹⁹⁰ Berrak Çoşkun, *Hannah Arendt'te Radikal Kötülük Problemi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 156-158

¹⁹¹ Bertay, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, 71-74

¹⁹² Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları 3 / Totalitarizm*, 281

¹⁹³ Bertay, *Dünyayı Bugünde Sevmek*, 35

Bir bireyin aydınlığı ile gözü karanlığa alışmış olanların bile gerçekleri görmesini sağlayabilecek bu ışık, insandan insana yayılacak ve karanlık zamanları atlatmak adına bir umut yaratacaktır.

1.2. 21.YÜZYILDA ARENDT OKUMAK

Günümüzde Arendt okuması yapan bir çok araştırmacıya göre bugün, dünyanın tümünü yutan bir karanlık zamanda yaşamadığımızı söylemek pek de mümkün değildir. Arendt'in, 20.yüzyıl için anlattığı tehlikeler 21.yüzyılda da geçerliliğini korumakta, totaliter olmayan rejimlerde kullanılan totaliter yöntemler, bazen bilindik eğilimlerle, bazen de alışılmadık maskelerin arkasında gizlenerek ortaya çıkmaktadır. Totaliter tehlikenin ve karanlık zamanların her an ortaya çıkabileceğini sıklıkla hatırlatan ve insanları bu konuda tetikte olmaya çağıran Arendt, post-totaliter dünyanın çeşitli rejimlerine yayılmış karanlığın yok edilse de dirilebileceğini ve insanların aydınlatıcı gücüne her an ihtiyaç duyulabileceğini öngörmüştür. Bernstein'a göre en karanlık anlarda, teoriler veya kavramlarla değil, kişilerin hayatlarında yaktıkları ışık ile aydınlanabileceğimizi düşünen Arendt, kendi yaşamının ışığı ile bugünün karanlığını aydınlatmakta ve güncel politik sorunların karmaşıklığını çözmek konusunda eleştirel bir bakış açısı kazanmamızı sağlamaktadır. Onu bugün tekrar tekrar okunmaya değer kılan, modern yaşamın tehlikeli eğilimlerini keskin zekalı bir biçimde eleştirebilmesi ve siyasete hak ettiği değeri geri kazandırma olasılıklarını aydınlatan tavrıdır.¹⁹⁴

Benhabib'e göre Arendt'in sesinin günümüzde de anlamlı olmasının nedeni, arzulanılan siyaset anlayışına post-totaliter dönemde de ulaşabilmenin olasılıklarını zorluyor olması ve bugüne uyarlanabilme vasfı ile Arendt tarzı sorular sorabilmeyi mümkün kılmasıdır.¹⁹⁵ Arendt, totalitarizmi hiçbir zaman Batı kültürünün, modernitenin veya aklın kaçınılmaz bir sonucu olarak görmeyip herhangi bir zaman dilimindeki olayların farklı gerçekleşmekten azade olduğuna inanmamış, geçmiş ve gelecek arasındaki belirsiz şimdiki zamanı kurtarabilmek adına ve siyaset teorisyenlerinin ahlaki zorunluluğunun bilinci ile, geçmiş eylemlerin anlaticılığını üstlenmiştir.¹⁹⁶ Ona göre teorisyen, temel, zihinsel ve insani bir aktivite olan hikaye

¹⁹⁴ Richard Bernstein, "Introduction," *Why Read Hannah Arendt Now?* içinde (Cambridge: Polity Press, 2018), Kobo E-Library.

¹⁹⁵ Seyla Benhabib, *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt* (Oxford: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2000), 198

¹⁹⁶ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 71

anlatıcılığını gerçekleştiren ve geçmiş, devam eden yaşam hikayelerinin sürekliliği içinde anlamaya çalışan kişidir. Filozofların, yaşanmış olanlara dair anıları, bir inci avcısı misali derinlerden çıkarıp fırtınaları anlamlandıran hikayelere dönüştürme mecburiyetine inanan Arendt'in, kendisinin de bu görevi üstlendiği ve karanlıkların aydınlanmasını sağladığı su götürmez bir gerçektir.¹⁹⁷

Arendt, her zaman siyasetin asıl anlamının yozlaştırıldığı durumları kurtarmak adına, ona hak ettiği değeri geri kazandırma çabasına büyük önem vermiştir. Ona göre siyaset, karşılıklı olarak birbirine saygı duyan, eyleme ve söz verme kapasitesine sahip insanların bir araya gelerek oluşturduğu çoğulluğun ortak bir dünya yaratması anlamına gelmektedir.¹⁹⁸ Arendt'in, kamusal alanda konuşan, eyleyen, ikna etmeye çalışan, belirli olaylar konusunda karara varmaya uğraşan insanlar ile var olacağını savunduğu siyaset anlayışı, günümüzde bir veya daha fazla insanın diğerleri üzerindeki hakimiyeti ve zor kullanma ihtimalini her zaman bünyesinde taşıyan devlet yönetimleri ile eş değer görülür haldedir.¹⁹⁹ Halbuki siyaset, konuşan ve eyleyen insanların bir araya gelerek oluşturduğu iktidar neticesinde meydana gelen bir oluşum, politik olarak eşit; fakat farklı yeteneklere ve düşüncelere sahip insanların birleşerek tartıştığı, herhangi bir bireyin veya grubun, diğerlerini yönetmediği bir olgudur.²⁰⁰ Young-Bruehl'e göre Arendt bugün yaşıyor olsaydı, insanların kendi düşüncelerini bir başkasına dayatma çabasına, düşünceleri veya eylemleri konusunda hep diğerlerinin onayına ihtiyaç duymasına veya bir ödül beklentisi içinde olmasına odaklanırdı; çünkü O her zaman, kişilerin sadece kendi benlikleri için kaygılanıp dünyadan yabancılaşıyor, eylemin gerçekleştiği kamusal alana kıymet vermemelerinden endişe duymaktaydı.²⁰¹ Günümüz toplumu ise farklılıklara saygı duymayan, herkesin kendisine benzer düşünmesini isteyen veya sadece kendi hayatlarının gidişatına odaklanarak, içinde buldukları dünya adına harekete geçip bir araya gelmek konusunda isteksiz davranan insanlardan oluştuğundan, siyasete asıl kıymetini bugünde geri kazandırma meselesi çözülmekten uzak kalmakta 'ne yaptığımızı düşünme' gerekliliği yeniden önem kazanmaktadır.

¹⁹⁷ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 93

¹⁹⁸ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 166

¹⁹⁹ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 82

²⁰⁰ Richard Bernstein, "Plurality, Politics and Freedom," *Why Read Hannah Arendt Now?* içinde (Cambridge: Polity Press, 2018), Kobo E-Library.

²⁰¹ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 85

Arendt'e göre insanların yaşamları boyunca gerçekleşen eylemleri konusunda kendilerine hesap vermelerini sağlayarak geçmişe dönük olarak ilerleyen düşünme, motivasyonunu bilgidan değil, anlamdan alan bir çeşit yadettir. Neler yapıldığını, neyin eksik veya henüz sorgulanmamış olduğunu yansıtan düşünme, kişinin benliğinde bir derinlik ve bütünlük oluşturup ortak kanıların fesh ederek, kişiyi yanlış inançlardan arındırması noktasında da ahlaki bir öneme sahiptir.²⁰² Arendt'in, zihin yetilerinin birbiri ile bağlantısı konusundaki vurgusunu değerlendiren Young-Bruehl ise, benliğin ahlaki değerinin insanın sadece düşünme kapasitesi ile ilgili olmadığını; düşünmenin, ahlakiliğin tek kaynağı olmadığını savunmuş, Arendt öğretisine göre benliğin, heves ve sevgiyle genişleyen bir zihniyetle şekillendiğini ve ahlaklı olmayı önemsemek ile değer kazandığını söylemiştir.²⁰³ İnsanları yerleşik fikirlerinden kurtardığından otorite ve ideoloji karşıtı bir olgu olan düşünmenin, insanı yanlış genel-geçer kanıların etkisinden azade kılan yapısı, sistem inşasında kullanılan bütüncü girişimlerin veya tarihsel teleolojinin reddedilmesini beraberinde getirerek, üretilen ideolojiler ve yalanlara karşı gerçekleştirilen bireysel muhakemenin, tehlikelere karşı daha derin bir düzeyde durabilmesini sağlamaktadır.²⁰⁴ Bernstein'a göre ikna ve muhakeme gücü, Arendt düşüncesindeki eylem ve konuşma bağını kuran iki önemli niteliktir. Ortak dünyada bir arada yaşadığımız kişileri konuşma aracılığı ile ikna etme çabası, özgür ve açık bir tartışma ortamı yaratmakta ve muhakeme yeteneğimizin pratiğini sağlamaktadır. Muhakeme gücü, insanların karşılaştıkları olayların ayırt edici yönlerini geniş bir düşünce yapısına sahip olarak anlayabilmelerine ve onları farklı bakış açılarına göre değerlendirebilmelerine olanak sağlamaktadır. Arendt'e göre muhakeme, ne öznel bir duygunun ifadesi ne de saf mantığın evrensel bir özelliğidir; onun için yargılama gücü, belirli durumları, onlara has belirli özellikler ile ele almayı sağlayan bir düşünme şeklidir.²⁰⁵

Post-totaliter sosyal ve politik oluşumlara ek olarak benzeri görülmemiş teknolojik gelişmelerin yaşandığı günümüzde ne yaptığımızı düşünmek, hatta düşünmemizin önünde ne gibi engeller olduğunu fark edebilmek zorunlu olmaktadır. Özellikle karanlık zamanlarda bizi düşünmekten alıkoyan veya gerçekleri olduğu

²⁰² Finn Bowring, "Comparing Bauman and Arendt: Three Important Differences," *Sociology* 45, no.1 (2011): 65-66

²⁰³ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 120

²⁰⁴ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 36

²⁰⁵ Bernstein, "Plurality, Politics and Freedom,"

gibi görebilmemizi engelleyen yöntemlere karşı Arendt'in ışığını takip ederek tetikte olmak, kamusal meseleleri doğru değerlendirmemize, tehlikelere karşı eyleme geçebilmemize ve anlamlı politik bir hayat sürebilmemize katkıda bulunmaktadır.²⁰⁶ Arendt'e göre eylem, iktidarı asıl meydana getirenin ne olduğunu anlamakta güçlük çekildiğinde ve farklı yönetim şekillerinin egemenlik iddiaları sonucu şiddet ile iktidar birbirine karıştırıldığında riske atılmakta, modern post-totaliter düzenin ve belirli rejimlerin düşüncelerin farklılığı ve eylem konusundaki geleneksel önyargıları ile perçinlenerek tehdit edilmektedir. Kendine yabancılaşma, makineleşme, metalaşma, konformizm ve düşünme yeteneksizliği gibi toplumun kendisinde görülen tehlikeler de, ilk tehdit ile eşit ölçüde risk oluşturmaktadır.²⁰⁷

Modern tüketim toplumundaki birçok insan, özgürlükten uzak bir biçimde sadece hayatını kazanmak ile ilgilenmekte ve verilen görevleri ne yapıp ettiklerini düşünmekten aciz bir biçimde yerine getirmeye odaklanmaktadır.²⁰⁸ Düşünme yeteneksizliğine boğulan bu insanlar, kendi benlikleri ile bir diyaloga girmekten aciz olduğundan, eylemleri konusunda onları durduracak herhangi bir iç itiraz ile karşılaşmamakta ve yanlış yolda yürümeye devam etmektedir. Kötü eylemlerine karşılık, toplumun genel eğilimi sonucu dışarıdan, düşünme yeteneksizlikleri sonucu da kendi benliklerinden herhangi bir engel ile karşılaşmayan insanlar, herkes ne yapıyorsa onu yapmaya hazır bir halde gemilerini yürütmeyi önemsemektedir.²⁰⁹ Belirsizlik ve güvensizliğin hüküm sürdüğü, faillerin ifşasının çoğu zaman mümkün olmadığı günümüz atmosferinde insanlar, düşünmenin beraberinde gerçekleşen muhakeme yetisini de kullanamamakta ve bu nedenle kamusal mutluluktan mahrum bir hayat sürmektedir. Herhangi biriyle aynı fikirde olmayı, onun düşüncesini benimsemeyi veya ona sempati duymayı gerektirmeden; hayatı bir başkasının penceresinden görebilmeyi mümkün kılan yargılama yeteneği, çoğunluğun durduğu noktayı elverişli bularak başkalarının düşüncelerini kendisininmiş gibi sahiplenen insanların yaygınlaştığı bir ortamda silinmeye yüz tutmaktadır.²¹⁰ Düşünmeyen veya yargılamayan insanların, doğum yoluyla sahip oldukları eyleme geçme yetisini kullanması da mümkün olmadığından, farklılıklar ile kamusal alanda görünür olmak imkansızlaşmakta ve çoğulluk durumunun tehlikeye düşmesine yol açmaktadır.

²⁰⁶ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 79

²⁰⁷ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 93

²⁰⁸ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 150

²⁰⁹ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 188

²¹⁰ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 165

İnsanların yaygın uyumculuk eğilimi, çeşitliliği engelleyerek, farklılıkları bastırma uğraşını kolaylaştırdığından, siyasete asıl kıymetini geri kazandıracak bir ortam yaratmaktan da uzak kalınmaktadır.

Arendt için siyasal olanın kurtarılması, sadece kendi maddesel benliğine odaklanmak zorunda bırakılan insanların, modern dönemlerin ötesinde yeniden keşfedilmesi anlamına gelmektedir. Siyasal olanın insanların eylemleri ile şekillendiğini düşünen Arendt, Batı düşüncesinin siyaset felsefesinin aksine, kitle-kral arasındaki hiyerarşik anlayışı kabul etmemekte ve insandan değil, insanlardan oluşan bir dünyadaki siyasetin, tek bir kişinin anlayışı ile var olmayacağını savunmaktadır.²¹¹ Ona göre kitlelerin kararların dışında bırakıldığı ve eşitsizliğe dayanan herhangi bir anlayışın siyaset olarak kavranması mümkün değildir; çünkü böyle bir ortamda eyleme gücünden yoksun kalan bir toplumu totaliter tehlikeye sürüklemek pek de zor olmayacaktır.²¹² Totaliter tehditleri engelleme veya onlara karşı yeni süreçleri başlatabilme imkanı, ancak insanların kişiliklerinin ve eylemlerinin bastırılmadığı bir çoğulluk ortamının korunması ile mümkündür.²¹³ Arendt'in bu konudaki çözümü, insanların karşılıklı görüş alışverişi ve tartışma eşliğinde gerçekleşen politik dostluğunu veya yurttaşlık bağını asla kaybetmemesi ve ortak olarak paylaşılan dünya hakkındaki kamusal meselelere olan ilgisini her zaman canlı tutmasıdır. Bireylerin bu yoldaşlığı konusunda Aristoteles'in öğretilerinden faydalanan Arendt, insanların düşünerek, tartışarak, yargıda bulunarak ve eyleyerek kamusal alanda yer almasını ve görünür olmasını; farklı bakış açılarıyla dolu olan ortak dünyanın korunmasına özen gösterilmesi ve aydınlatıcı yönüyle ortaya çıkan kamusal yaşamın, her şeyi karartmasının önlenmesi gerektiğinin anlaşılabilirliği adına savunmaktadır.²¹⁴

Arendt'e göre insanların sadece hayatta kalma kaygısı ile bir ortaklık oluşturarak aralarındaki dünyayı kurtarabilmeleri mümkün değildir. Benzersiz bireylerin unutulmaz sözler ve ölümsüz eylemler ile özgürce bir araya gelebildiği kamusal alan, düşünmenin, eylemenin ve hakiki siyasetin yok olduğu bir ortamda, günlük ihtiyaç ve ekonomik endişelerin yer aldığı özel alan tarafından ele geçirilerek

²¹¹ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 32

²¹² Efe Baştürk, "Haklara Sahip Olma Hakkı'nın Siyasal Teorisi: Ranciere ve Balibar Üzerinden Arendt'çi Bir Okuma," *Sosyal Bilimler Dergisi* 10, no.2 (Ekim 2017): 30-31

²¹³ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 57

²¹⁴ Devrim Sezer, "Dünyaya İhtimam Göstermek: Arendt, Gadamer ve Dayanışma Meselesi," *Cogito*, no.89 (2017): 220

canlılığını yitirmekte, çoğulculuk ve dayanışma gibi mahiyetler önemsizleşmektedir. Arendt düşüncesinde modern dönem, kamusal alanın olmadığı, konformizmin yaygınlaştığı, insanların birbirine karşı mesafeli durduğu, kendiliğindenliğin görülmediği, yaşamsal ve iktisadi gereksinimler için bürokratik hükümetlerin kurulduğu, *animal laborans* ile dolup taşan bir çağdır.²¹⁵ Emek, iş ve eylem üçlüsünden emek kısmına karşılık gelen, sadece hayati ve zorunlu ihtiyaçlara odaklandığından özel alana ait olan, kalıcı hiçbir şeyin üretilmediği bir hayata sıkışıp kalan *animal laborans*, ekonomik alanın her şeyin önüne geçerek anlamlı politik eylemi ve yaşamı yok ettiği bir ortamın ürünüdür. Arendt'in bu konudaki tespiti, faydacılığın tüketim toplumundaki her şeyin önüne geçerek bireylerin hem kendilerinden hem de dünyadan yabancılaşmasına neden olan post-kapitalizmin yaygın eğilimleri ile bağlantılı hale gelmektedir. İhtiyaçları nedeniyle emek etkinliği içine giren *animal laborans*, homo faberin kalıcı yapıtlarının alanı olan iş etkinliğinin tersine insanın hayvansallığını ifade etmektedir. Eylemden ve işten yoksun kalarak, emeğe indirgenmiş bir hayatta sıkışıp kalan bu 'çalışan hayvanlar', zamanın gereklerine uygun davranmamaktadır.²¹⁶ Kendi benzersizliklerinin farkında olmayan, siyasetin hakiki anlamını kavrayamayan, amaç-araç, özgürlük-zorunluluk, eylem-davranış arasındaki farkı unutan insanlardan oluşan bu kitle toplumundaki tehlike, mutlak monarşi, tek adam rejimi veya totalitarizm gibi despotik yönetim biçimlerine açık olmasıdır. Ekonomik gereksinimleri dışında, herhangi bir siyasal hakkına veya özgürlüğüne sahip çıkmayan insanlardan oluşan bir kitle toplumunun, anlamsızlık, yalnızlık ve dünyasızlık içinde hayatını sürdürürken despotik eğilimleri fark ederek onlara karşı durabilmesi olanak dışıdır.²¹⁷ Doğumluluk özelliği ile kazandığı hiçbir yeteneği kullanmayarak kamusal alanı ve özgürlüğünü kaybetmiş, gerçek bir siyasal yaşam deneyiminden mahrum kalmış bu insanlar, despotik rejimlerin yanı sıra dünyadan yabancılaşma tehlikesiyle de karşı karşıya kalmaktadır.

Arendt için dünyalılık (dünyada olma), dünyaya bağlı doğal bir insanlık durumu olsa da; onu sahiplenerek kendilerine has, nispeten istikrarlı ve kalıcı bir

²¹⁵ Meral Uğur Çınar, "Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: ya da Modern Çağ'da İnsanca Bir Yaşam Mümkün Mü?," *Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no.2 (Ekim 2016): 156-157

²¹⁶ Aylin Kılıç Cepdibi, "Homo Faber'in Dünyasından Animal Laborans'ın Zaferine: Hannah Arendt'in Politika Teorisinde Totaliter Tahakkümün Vücut Bulduğu İnsanlık Koşulu Üzerine Bir İnceleme," *Siyasal: Journal of Political Sciences* 27, no.1 (2018): 74-77

²¹⁷ Meral Uğur Çınar, "Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: ya da Modern Çağ'da İnsanca Bir Yaşam Mümkün Mü?," *Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no.2 (Ekim 2016): 156-157

çevre yaratan insanlar tarafından üretilen maddeler, kurumlar ve düzenlemeler ile işleyen dünyanın yapay kısmı, doğaya zıt bir durum ifade etmektedir. Dünyanın bu istikrarlı ve insani kısmı olmadan, kendilerini yönlendiren referans noktalarından yoksun kalan insanlar, tutarlı bir biçimde eyleyememekte, dünyanın sonsuz döngüsü ve akışına kapılarak kaybolup gitmektedir. İçinde bulunduğumuz dünya, tecrübelerin başkaları ile paylaşarak nesnelleştiği, duyguların ve öz-kimliğin öznelarası bir tasdik ile sürdürülebildiği, diğer insanlarla ortak bir yaşam imkanı doğuran bir gerçekliğin mihenk taşı oluşturmaktadır. Bu bağlamda dünyanın ve benliklerin gerçekliği, kamusal ve ortak bir biçimde yaşadığımız dünyadaki varoluşumuzu diğer insanlarla paylaştığımız ölçüde korunabilmekte, aksi halde aramızdaki dünya yok olduğundan bir yabancılaşma deneyimi ortaya çıkmaktadır. Dünyaya yabancılaşma, dünyaya aidiyet hissimiz ile birlikte kimliğimizin, gerçeklik algımızın, anlamlı bir varoluş imkanımızın ve ortak bir dünya deneyimimizin kaybolması anlamına gelmektedir.²¹⁸

Ortak dünyadan yoksun kalarak dünyaya yabancılaşan birey, kendi gidişatı konusunda asla güvenli bir kaynak olmayan iç gözlemine mahkum kalarak, eylemleri ve düşünceleri ile ilgili başka fikirler duymadan yaşamaya çalışırken, kendi duyularına ve mantığına olan inancını da kaybetmektedir.²¹⁹ Kendine yabancılaşma olarak tezahür eden bu durum, dünyanın ve tecrübelerin gerçekliğinden kuşkulandırılmasına, insanları rahatlatmak adına kullanılacak olan kitlesel manipülasyona ve totaliter beyin yıkamaya açık hale gelmesine neden olmaktadır. Akabinde de bireylerin sözleri ve eylemleri ile gelecek nesiller için de ölümsüzleştiği, kendi kişiliklerini ortaya koydukları kamusal alan ve görünürlükler alanı yok edilmeye çalışılmakta ve karanlıklar garanti altına alınmaya uğraşmaktadır.²²⁰

Bernstein'a göre günümüzde de geçerli olan siyasetin değersizleştirilmesi, benzerliğin teşvik edilerek farklılıkların bastırılması, düşünme, muhakame ve eyleme yeteneksizliği, despotizm ve yabancılaşma gibi tehlikelere karşı durmak adına, Arendt metinlerinde yer alan en derin mesele, doğumluluk, eylem ve yeni bir şeyler başlatma kapasitemizin farkında olarak politik yaşamlarımız adına sorumluluk alabilmektir. O, yalan, aldatma, kendini kandırma, imaj yaratma, doğru ve yanlış

²¹⁸ Maurizio Passerin d'Entreves, *The Political Philosophy of Hannah Arendt* (New York: Routledge, 2001), 37

²¹⁹ d'Entreves, *The Political Philosophy of Hannah Arendt*, 38

²²⁰ Arendt, *İnsanlık Durumu*, 259

arasındaki ayrımın yok edilme çabası gibi bugünün karanlığında da yer alan olguları tanımlamak konusunda oldukça cesur davranmış ve her döneme musallat olabilecek tehlikeli eğilimlere karşı gelecek nesilleri uyarmıştır. Siyasetin değeri ve anlamı, ancak insanlar doğumluluk kapasitesinde yer alan olasılıkları hatırladıkları sürece iyileşmeye ve kurtarılmaya açık hale geldiğinden; en derin karanlıklara karşı ümitsizliğe kapılmamak ve devrimci ruhumuzu ayakta tutarak, kamusal özgürlüğümüzü ele almaya çabalamak büyük önem arz etmektedir. Bernstein'a göre Arendt'in siyasetin onurunu kurtarmak konusundaki savunması, katılımdan, tartışmadan ve birlikte hareket etmekten oldukça mahrum bırakıldığımız günümüz siyasetinde nelerin eksik olduğunu muhakeme etmek açısından oldukça kritiktir. Arendt'in anlamak ile geçen ömrünü feyz alarak, günümüzün karanlığını ve onu aydınlatacak muhtemel kaynakları kavrayabilmek, hiçbir şeye uysalca boyun eğmeden bu yüzyılın sorumluluğunu alan insanların esas görevi olmalıdır. Yazar için kendi zamanının olaylarını oldukça iyi idrak edebilmiş olan Arendt'i günümüz karanlığında okumak, hala karşı karşıya olduğumuz tehlikelere karşı kayıtsız kalmamak ve siyasi kaderimizin sorumluluğunu ele almak açısından önemlidir. Ancak bu biçimde Arendt'in öğrettiği eyleme, bir arada hareket etme ve başlatma kapasitemizin farkına varabilmek ve dünyevi gerçeklikteki özgürlüğümüz için çabalamak mümkün olabilecektir.²²¹

Görüldüğü gibi Arendt düşüncesindeki en derin mevzu, insanların politik yaşamlarını iyileştirmek için sorumluluk alabilmeleri ve bir nihilizm, sinizm veya kayıtsızlık çukuruna düşmeyerek, politik tehlikelere karşı siyasetin onurunu kurtarmak üzere harekete geçebilmek üzerine kuruludur. İnsanların doğumluluk yoluyla sahip olduğu eyleme kapasitesi, süregelen durumları kesintiye uğratarak yeni bir şeyler başlatma yetisini etkinleştirmekte ve zaman ne kadar karanlık olursa olsun, düzeni değiştirmeye yönelik adım atmayı mümkün kılmaktadır. Bernstein'a göre deneyimlediğimiz durumları siyasete değerini geri kazandırmak adına yargılamamızın elzem hale geldiği günümüzde, siyasete katılım, bir arada hareket edebilme ve hakiki olaylarla meşgul olma imkanımızın oldukça azaldığı göze çarpmaktadır. Bu konuda yapmamız gereken, doğru yoldan sapmayarak siyasetten geri çekilmemek ve karşılaştığımız çirkinlikler, yalanlar ve yolsuzlukların büyüklüğü karşısında yapılacak hiçbir şey olmadığı düşüncesine kapılmamaktır. Arendt'in hayat

²²¹ Bernstein, "Personal and Political Responsibility,"

boyu süren projesi, en karanlık anlarda bile olanı biteni kavramaya çalışmaktan vazgeçmeyerek, her şeyin üstesinden gelinebileceğine yönelik ümidimizi kaybetmemek üzerine kuruludur. İçinde bulunduğumuz dönemde bizim de benimsememiz gereken, deneyimlediğimiz karanlığın aydınlanacağı ümidiyle karamsallığa kapılmadan harekete geçmektir.²²² Eylemlerimizin öngörülemeyen sonuçlar doğurma kapasitesi ve geleceğimizin belirsizliği ise ‘söz verme’ vasfımız ile güvence altına alınmakta, söz veren siyasal aktörlerin anlatıcılığı, gelecekteki iyileşmenin sağlanması yönünde bir olasılık yaratmaktadır.²²³

Karanlık zamanların niteliğini, bu zamanlarla mücadelede insanın kapasitesini ve ona düşen sorumluluğu öğrendikten sonra yapmamız gereken ilk şey, içinde bulunduğumuz zamanın karanlık olup olmadığını anlamak üzere, Arendt’in çok geç olmadan fark edebilmemiz konusunda bizi uyardığı tehlikelerin izini sürmektir. Arendt düşüncesinin izinde yorumlanabilen günümüzün karanlığı, öncelikle demokrasinin kamusal alanı, sivil toplum örgütlenmelerini ve insanlar arası iletişimi yok eden eğilimi, doğru bilgiye ulaşımın imkansızlığı, baskıcı ve şiddet yanlısı hükümetlerin yaygınlaşması, ulus-devlet krizi ve gittikçe büyüyen mülteci sorunu ile birlikte yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyan insan hakları meselesi üzerinden değerlendirilebilmektedir.

1.3 POST-TOTALİTER KARANLIKTA ANTI-POLİTİKLEŞME: DEMOKRASİ SORUNSALI, ULUS-DEVLET KRİZİ VE İNSAN HAKLARI

Arendt, modern siyasal yaşamın en derin sorunları, karışıklıkları ve tehlikeli eğilimleri konusunda sezgileri oldukça kuvvetli bir düşünürdür. Öngördüğü problemlerin çoğu bugün yok olmaktan ziyade, daha derin ve tehlikeli bir duruma evrilmiştir.²²⁴ Bugünün post-totalitarizm paradoksunun analizinde de Arendt’in totalitarizm teorisine sıklıkla başvurulmaktadır.²²⁵ Demokrasinin kamusal alanı, sivil toplum örgütlenmelerini ve insanlar arasındaki iletişimi engelleyerek onları yalnızlığa sürükleyen yapılanması, totaliter izlerin baş gösterdiği günümüzün karanlık yönünü ortaya çıkarmaktadır.

²²² Richard Bernstein, “The Illuminations of Hannah Arendt,” *New York Times*, 20 Haziran 2018. <https://www.nytimes.com/2018/06/20/opinion/why-read-hannah-arendt-now.html>

²²³ Emma Mackinnon, “Promise-Making and the History of Human Rights: Reading Arendt with Danto,” *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism and Development* 9, no.2 (2018): 193

²²⁴ Richard Bernstein, “Introduction,”

²²⁵ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, xlv

Platon'un demokrasinin kaçınılmaz olarak tiranlığa yol açacağı konusundaki değerlendirmesi günümüzün post-totalitarizm meselesine de uyarlanabilmektedir.²²⁶ Arendt'in ışığıyla geçmişteki totalitarizm deneyimine bakarak, bugünün yeni siyasi güçlerinin işaret ettiği totaliter elementleri değerlendiren Benhabib, post-totalitarizmin, bugünkü kamusal alanın ve onun aracıları olan kurumların politik sosyolojisi açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²²⁷ Totaliter devletlerin, sivil toplum örgütlerinin ve derneklerinin kökünü kazıyarak herhangi bir politik birlik oluşumunu imkânsız kılan tavrı, Merkez ve Doğu Avrupa'nın güncel olarak varlığını sürdüren post-totaliter toplumsal yapılanmasında da ortaya çıkmaktadır. Bu yapılanma demokrasinin başarılı olması uğruna, sivil toplumu ve örgütlerini yeniden yapılandırarak arzu edilen bir kıvama getirebilmek için normatif bir merkezîyetçilik anlayışı benimsemektedir.²²⁸ Hâlbuki Tocqueville'in de belirttiği üzere, sivil toplum örgütleri ve dernekler, demokratik sosyal devletlerde iktidarın denetlenmesini sağladığından gücün kötüye kullanılmasını önleyerek despotizmin engellenmesine katkıda bulunmaktadır.²²⁹

Tocqueville'in insanların konuşma ve eyleme ekseninde bir araya gelerek örgütlenme hakkının gereklerini yerine getiremediği sürece, herhangi bir politik özgürlüğün ve beraberinde demokratik yaşamın mümkün olamayacağına dair görüşünü benimseyen Arendt, totalitarizmin örgütlenmeleri engellerken, aynı zamanda insanların kalplerinden geçen tüm tutkuları yok ederek onları duygusuzlaştırdığını ve böylece yalnızlık çeken kitlelere dönüştürdüğünü savunmuştur.²³⁰ Jürgen Habermas'ın, Charles Wright Mills'e atıfta bulunarak kamusal alanın yapısal dönüşümüne yönelik analizinde kitle ve halk birçok noktada birbirinden kesin olarak ayrılmaktadır.²³¹ Mills'e göre halk, insanların düşüncelerini ifade ederken onlara anlamlı ve etkin karşılıklar alabildiği ve böylece düşüncelerine eylem halinde de etkili bir çıkış kanalı bulabildiği bir iletişim biçimine sahiptir. Kitlede ise düşüncelerini ifade edebilen insan sayısı çok daha azken, bu düşüncelere karşılık verebilmek de ya çok zor ya da tamamen imkânsızdır, düşüncelerin eyleme dönüşebileceği kanallar da yetkili makamlar tarafından düzenlenmekte ve kontrol

²²⁶ Isabel David, "Rethinking Liberal Democracy: Prelude to Totalitarianism", *Journal of Liberty and International Affairs* 1, no. 1 (2015): 47

²²⁷ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 66-69

²²⁸ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, xIv.

²²⁹ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York: Anchor, 1969), 192

²³⁰ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 72

²³¹ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 204

edilmektedir. Kitle, resmi mercilerin denetiminden bağımsız herhangi bir kuruma sahip değildir.²³²

Sanayileşmenin ve yeni teknolojilerin yayılması ile birlikte, yazılı basının çoğunlukla elektronik medyaya geçiş yapması ve günümüzün bilgi teknolojilerinin önünü açması, halk kavramının daha önce görülmemiş bir dönüşüme uğramasına neden olmuştur. İletişim araçlarının daha büyük bir insan topluluğunu bir araya getirmesi ve bu topluluğun kişisel olmayan bilgi ve iletişim kanallarına erişimine olanak sağlaması, totaliter tehlikenin kitleye dönüştürmeye uğraştığı ‘halk’ teriminin, cisimleştiği mecazi dayanak noktasını kaybetmesine ve maddeselliğini yitirip bedensizleşerek önemsiz görülmesine yol açmıştır. E-mail gibi, insanların birbirini göremediği ve duyamadığı yeni iletişim şekilleriyle birlikte, halkın kendine ait bir bedeni veya konumu kalmamış, halk artık, potansiyel olarak sonsuz seslerin, toplumun birçok kesiminden katılım gösterebildiği isimsiz bir kamusal konuşma yoluyla bir araya gelir olmuştur. Bu bağlamda Benhabib’e göre günümüzün kamusal vatandaşı, artık, Lippmann ve Dewey’in isimsiz kamusal diyalogundaki yüzü olmayan, kim olduğu belirsiz konuşmacısı ve dinleyicisidir.²³³

Günümüzde alışılmadık bir biçimde gerçekleştirildiği düşünülen kamusal diyalogun uygulandığı kamusal alan kavramı, sadece iletişim akışlarını anlayabilmek için değil, demokrasinin eleştirel siyaset teorisine katkıda bulunabilmek için geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, kamusal alan, kamuoyunun iletişim kurmaya hazır nesli için, kimin katılım sağladığının önem taşıdığı bir mekân olarak görülür.²³⁴ Kamu kavramı biz ve onlar ayrımı ile oluşturulduğundan, tarih boyunca çeşitli kültür ve topluluklarda, bedeniyle para kazanan kadın işçiler, herhangi bir mülk sahibi olmayanlar ve belirli din, ırk ve etnik kökene ait gruplar kamusal alandan dışlanmıştır. Hâlbuki bir demokrasideki egemen halk, hiçbir zaman sabit özelliklere sahip olmadığından farklılıkları içinde barındıran ve bu benzersizlik içinde bir araya gelmeleri tahayyül edilen insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu çeşitlilik içinde kimin kararının uygulanacağı konusu ise demokrasinin özü gereği her zaman

²³² Charles Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956)

²³³ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 204

²³⁴ Nancy Fraser, “Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a post-Westphalian World,” in *Identities, Affiliations and Allegiances*, ed. Seyla Benhabib, Ian Shapiro, and Danilo Petranovic (New York: Cambridge University Press, 2007), 45

sorgulamaya ve üzerinde tartışmaya açık bir mesele olmuştur. ²³⁵ Bu nedenle, demokrasinin düzenleyici prensibine göre, halkın kendi kendini yönetme sürecini gerçekleştirebildiği, bütünü düşüncelelerini ve müzakeresini kapsayan özerk bir kamusal alana ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak Benhabib'e göre, demokrasinin bu asli ideali ile kitle toplumunun isimsiz kamusal diyalogunun giderek özünü yitiren taşıyıcıları arasında bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluk, demokrasinin düzenleyici prensibinin, asli bir kurguya dönüşmesine ve bu nedenle toplumda sürekli bir endişeye neden olmaktadır.²³⁶

Günümüz küreselleşen dünyasında kamusal alanın, giderek karmaşıklaşan ulus-devletlerdeki meçhul vatandaşların kimliklerinin şekillenmesi konusunda çok önemli bir rolü vardır. Tarihin çeşitli noktalarında farklılaşarak bir araya gelmiş insan topluluklarından oluşan kamunun kültürel yapısı, bir topluluktaki bireylerin ve grupların kendilerini tanımlayabilmesi için en doğrudan yolu sunmaktadır. Bu nedenle demokratik bir yönetim, sivil toplumdaki her kesime, kendilerini temsil edebilmeleri için, kamusal alana eşit ulaşım imkânı sağlamak zorundadır. Bireylerin ve grupların diğerlerinin düşüncelerini de dikkate alarak, dünyayı onların bakış açılarından da görebilmesi sivil toplumun en önemli değerlerinden biri olduğu kadar, sosyal anlaşmazlık ve kültürel farklılık ortamında en kırılgan durumda olan ve bu yüzden mutlaka korunması gereken erdemlerinden biridir. ²³⁷ Kamusal alanın politik etkinliği, normatif bir meşruluk temeline oturtulabilmesinde ve bir politik topluluğun bir araya gelen benzersiz üyelerinin siyasi yaşama eşit katılım hakkı elde etmesinde yatmaktadır.²³⁸

Kamusal alan, bireylerin görünürlüğünü sağlayarak çoğulluğu garanti altına alan yapısına rağmen, kamunun düşüncesini siyasi bir güç kullanarak hizaya sokmak için sıklıkla kullanılır hale gelmiştir.²³⁹ Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte kamusal alanın ve diyalogun değişimi, 21.yüzyılın siyasi doğasının da farklılaşmasına neden olmuştur. İnternet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, bir yandan siyasetçiler ve halk arasındaki ilişkinin daha doğrudan hale gelmesini sağlamış, diğer yandan ise otoriter rejimler tarafından idare edilen bu platformların, demokratik değerleri yaygınlaştırmak yerine, propaganda yapmak

²³⁵ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 206

²³⁶ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 205

²³⁷ Benhabib, *The Reluctant Modernism*, 210

²³⁸ Fraser, "Transnationalizing the Public Sphere," 45

²³⁹ Fraser, "Transnationalizing the Public Sphere," 45

veya muhalifleri tespit edebilmek amacıyla bir baskı ve kontrol unsuru olarak kullanılmasına da yol açmıştır. Devletin hesap verilebilirliğini ve eylemlerinde tüm vatandaşların iradesini yansıttığını garanti eden kamusal alanın baskılar ile anlamsızlaştırılması, devletin eylemlerinden sorumlu tutulmayıp hesap vermemesini kolaylaştırmakta ve hesap verilebilirliğin modern zamanların abartılı bir kavramı olarak lanse edilmesine hizmet etmektedir. Bu durum insanların hakikatte ulaşamamasına ve yöneten-yönetilen arasındaki uçurumun gittikçe derinleşmesine yol açmaktadır.²⁴⁰

Flinders'a göre 21.yüzyılın politik doğasının değişmesinin temelinde üç nedeni vardır. Birinci neden, siyasi çekişmenin klasik anlamıyla savaştan ziyade, politik aktörlerin kendileri ile aynı düşüncede olmayan herkese saldırması üzerine kurulması ile ilgilidir. Siyasi dil, söylemler ve manevralar genellikle kişileri karalama ve onlar hakkında olumsuz bir kampanya yürütmeye odaklanmışken, karşıdaki ile müzakereye oturma veya fikir değiştirmeye ilgili herhangi bir adım zayıflık göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İkinci nokta, yönetenler ve yönetilenler arasındaki mesafe ile ilgilidir. Yönetilenler modern siyasette politikacıların hayatlarını tüm yönleriyle bilmesine rağmen, önemli konularda gerçeklere ulaşmaktan oldukça uzaktır. Günümüzün politik atmosferindeki değişimin son nedeni ise politik yaşama anlam ve yön veren sosyal bağlantıların birçoğunun akışkanlığıdır. Yazara göre sosyal bağlantılar gittikçe açıklığını ve somutluğunu kaybettiğinden karşılıklı bağımlılık ile işlemeye başlayan günümüzde, sağ-sol, güçlü devlet-güçsüz devlet gibi çatışmalara dayanan eski tartışmalar, yeni risklerin ortaya çıktığı yeni bir belirsizlik ortamındaki ihtiyacı karşılayamamaktadır.²⁴¹

Yöneticilerin kendileri gibi düşünmeyen herkese saldırdığı, doğru bilgiye ulaşamayan ve yeni tehlikelerin baş gösterdiği post-totaliter dünyada, kamusal alanın ve insanlar arasındaki iletişimin yeni teknolojiler ve devletlerin çeşitli müdahaleleri sonucu yok olması ile birlikte demokrasinin ana prensipleri derin yaralar almaktadır. Vatandaşlık, kamu hizmetlerinin tüketildiği ve kararların yavan bir şekilde onaylandığı bir olguya dönüşmüşken, seçimler milletvekillerinin belirlendiği basit bir atama süreci haline gelmiş, halkın temsili başarısızlığa uğramıştır. Özgürlüğün sadece bireyin ekonomik rasyonelliğine indirgenmesi,

²⁴⁰ Matthew Flinders, *Defending Politics: Why Democracy Matters in the 21st Century* (New York: Oxford University Press, 2012), 20

²⁴¹ Flinders, *Defending Politics*, 30

vatandaşlık kavramının yerine tüketicinin geçmesine neden olmuş ve kamusal alanın ahlaki temelinde yatan manevi bileşen yok olmuştur.²⁴² Bu bağlamda insanların, olağanüstü şeyler gerçekleştirme ihtimallerini umursamayıp eşsizliklerini ortaya koymamaları ve siyasete katılmaktan vazgeçmeleri demokrasinin çöküşüne karşılık gelmektedir. İnsanlar, eğlenmek ve doyuma ulaşmak dışında hiçbir şeyi umursamaz ve diğer insanlar ile etkileşimlerini sadece bu etkileşimlerden doğacak çıkarlarına göre düzenler hale gelmişlerdir. Arendt için tahrip edilmiş bir demokrasi de, politik özgürlüğün siyasi yaşamdaki gerekliliğinin insanlar tarafından hissedilmediği bu tarz bir düzeni ifade etmektedir. İnsanlar sadece kendi çıkarları için bencil eylemlerde bulunurken, siyasi bağlardan ve karar alma sürecine katılımdan uzak durmaktadır.²⁴³ Bu durum da, liberal felsefenin insan doğasına güvenerek temellendirdiği tek beceri olan, insanın düşünme ve ahlaki yargılama yetisinin modern koşullarda nasıl yok edebildiğinin göstergesidir.²⁴⁴

Demokrasinin çöküşü ile birlikte etkili bir kamusal alan deneyiminden mahrum kalan ve bu nedenle diğer insanlarla anlamlı karşılaşmalar gerçekleştiremeyerek benzersizliğini ortaya koyamayan insanlar, siyasi yalanlara da açık hale gelmektedirler. Yalan, her zaman politikacıların ve demagogların gerekli ve meşru bir aracı olarak görülmüştür. Arendt bu durumun siyasetin doğası ve kıymeti gereği ne anlama geldiğini açıklamak için öncelikle rasyonel ve olgusal gerçeklik arasında bir ayrıma gitmektedir.²⁴⁵ Rasyonel gerçeklik iki artı ikinin dört etmesi gibi matematiksel veya felsefi bir doğruluğu ifade ederken, siyasetle doğrudan ilişkili olan ve yalanın ait olduğu gerçeklik türü, olaylara, durumlara, her zaman başka insanların tanıklığına ve üzerinde söz söylenmesine bağlı olan olgusal gerçekliktir. Gerçeklik meselesindeki problem, karşıtının yanığı ile eş görülen herhangi bir ‘düşünce’ olarak kabul edilmesi ve iktidarların kurulmasının vazgeçilmez unsuru olan düşüncelerin değersizleştirilmesidir.²⁴⁶ Hâlbuki rasyonel gerçeklikten düşüncelere kayılması, insanın tekil halden çoğula geçmesini ifade eder. Kamusal

²⁴² Isabel David, “Rethinking Liberal Democracy: Prelude to Totalitarianism,” *Journal of Liberty and International Affairs* 1, no.1 (2015): 44

²⁴³ Radoslow Harabin, “Democracy, Its Collapse and the Jewish Question: Comparing Hannah Arendt's and Zygmunt Bauman's Philosophies,” *Annales Universitatis Mariae-Curie Sklodowska* 22, no.1 (2015): 109

²⁴⁴ David, “Rethinking Liberal Democracy,” 47

²⁴⁵ Richard Bernstein, “Truth, Politics and Lying” *Why Read Arendt Now?* içinde (Cambridge: Polity Press, 2018), Kobo E-Library.

²⁴⁶ Hannah Arendt, “Hakikat ve Siyaset,” *Geçmişle Gelecek Arasında* içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 313-322

alandanda düşünceler üzerine tartışarak insanlığın çoğulluk durumunun yaratılması siyasetin her zaman korunması gereken özüdür; çünkü insanlar düşüncelere öylece sahip değildir, onlar, son tahlilde, kamusal tartışma esnasında şekillenir. Düşüncenin oluşma faaliyeti, bireylerin diğer insanlardan izole bir ortamda tek başlarına gerçekleştirebilecekleri özel bir etkinlik değildir. Düşüncelerin, diğer kanılarla karşılaşarak sınanması ve böylece gelişmesi gerekmektedir. Kamusal bir tartışmada düşüncelerin uygunluğunu tespit edecek, bir düşüncenin diğerinden daha iyi bir sava sahip olduğuna karar verecek bir otorite bulunmamaktadır; bu nedenle düşünceler, eşit ve fikirlerini açığa çıkarmaya istekli insanların bir araya gelerek tartıştığı bir topluluğa ihtiyaç duymaktadır. Arendt'in bu tartışmasının güncelliği, insanların günümüzde kendileri gibi düşünmeyenleri dinlemeyi reddetmesine yönelik tehlikeli eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. İnsanların farklı bakış açılarını değerlendirme konusundaki isteksizliği ve başkalarını düşüncelerinden dolayı suçlamaya veya onlarla alay etmeye yönelik eğilimi, bilgi edindikleri kaynakların, sadece kendi değişmez önyargılarını sağlamlaştırması neticesinde de gitgide kötüleşmektedir.²⁴⁷

Olgusal gerçekliğin tehlikesi ve kırılabilirliği, doğruların kolayca reddedilip kasti olarak yalanlanarak bertaraf edilebilecek olmasından kaynaklanır. Olguların başka türlü olabilmesi sınırsız bir olasılık içermektedir; çünkü olgusal gerçekliğin açıklığı güvenilir olarak değerlendirilebilecek görgü tanıklığına ve sahteliğinden şüphe duyulabilecek kayıtlar ve belgelere dayalıdır.²⁴⁸ Olgusal bir gerçek, birinin temel inançlarına karşı çıktığında büyük bir düşmanlıkla karşılaşır ve sözde olgusal bir gerçek kolayca 'ikinci bir kanı' olarak kategorize edilir. Olgusal gerçekliğin reddedilmesinde güçlü ikna tekniklerinin kullanılması ve bir gerçekliğin kolayca ikinci bir kanıya indirgenmesi alternatif gerçekliklerle dolup taşan tehlikeli bir dünya yaratmaktadır.²⁴⁹ Bernstein'a göre Arendt, bugün yaşananlara yönelik derin bir önsezi ile olgusal gerçekliğin yerini yalanların aldığı, doğru olarak kabul edilen yalanların hakikati lekelediği, dünya ile ilişkimizde gerçeklik algımızın zihnen zarar gördüğü bu tehlikeli dünya konusunda insanları uyarmıştır.²⁵⁰ Gittikçe sınırsızlaşan ve herhangi bir direniş ile karşılaşmayan bu siyasi yalanlar, söylenildiği insanları kandırırken aynı zamanda yalanı söyleyen kişinin de kendi yalanına inanmasına neden olmaktadır. Arendt, bir kişinin söylediği şeye kendisi de inanmadan diğer

²⁴⁷ Bernstein, "Truth, Politics and Lying,"

²⁴⁸ Arendt, "Hakikat ve Siyaset," 328-329

²⁴⁹ Bernstein, "Truth, Politics and Lying,"

²⁵⁰ Arendt, *Between Past*, 257

insanlara yalan söyleyebilmesinin çok zor olduğunu belirtmiştir. Totalitarizmin uç örneklerinde, totaliter liderlerin dünyayı kendi yalanlarına uyarlamaya çalıştıkları tehlikeli eğilime bugünün totaliter olmayan toplumlarında da rastlanmaktadır. Bernstein'a göre dünyada olanları Arendt'in totaliter propaganda analizi ile değerlendirmek, totaliter yöntemlerin bugünde tekrar ettiğini gözler önüne sermektedir. İnsanlar alıştıkları dünyadaki sosyal konumlarını kaybetmemek için acı gerçeklerden kaçmaya odaklanmış, Arendt'in deyiimiyle, olgusal olsun veya olmasın, sadece kendilerinin de bir parçası oldukları sistemin istikrarının sürdürülmesine ikna olur hale gelmişlerdir. Böyle bir durumda baskıcı bir lider insanların endişelerini kullanarak yalanlar ve gerçekler arasındaki ayrımı başarılı bir şekilde bulanıklaştırabilmektedir. Yazara göre günümüzde istenilen imaja uymadığı sürece olgusal gerçekleri de görmezden gelen yeni bir yalan söyleme biçimi ortaya çıkmıştır. Arendt'in 'imaj yaratma' olarak adlandırdığı bu yalan çeşidinin geleneksel yalandan farkı bir şeyi saklamaktan ziyade onu yok etmek ile ilgilidir. Son zamanlarda üretilmiş görünüşlerin milyonlarca insan, hatta imaj yaratanın kendisi için bile bir gerçeklik haline geldiği görülmektedir. Bu duruma 2016 Amerikan seçimlerinde tanık olunmuş, başkan, açıkça yalan olmasına rağmen, göreve başlama törenindeki kalabalığın tarihin en büyüğü olduğunda ısrar etmiş; oy çoğunluğuna sahip olmadığı gerçeğine rağmen, bu durumun hileli oylardan kaynaklandığı iddia etmiş ve Rusya'nın başkanlık seçimlerine müdahale ettiğine yönelik kanıtlara rağmen, bu 'iddia'nın kendi meşruiyetinin sorgulanması için doğru olmayan bir girişim olduğunu öne sürmüştür. Buradaki asıl tehlike yaratılan imajın sadık destekçiler tarafından neyin gerçek olduğuna aldırmadan inanılması ve bu imajla çelişen herhangi bir haberin yalan veya elitlerin komplo teorisi olarak değerlendirilmesinin teşvik edilmesidir.²⁵¹

Arendt için siyasi yalan olgusal gerçekliği tahrip etmesine rağmen hiçbir zaman tamamıyla onun yerini alamasa da, Bernstein'a göre siyasette yalanın ve imaj yaratmanın, istemedikleri konuları açığa çıkaran özgür basının haberlerini 'yalan haber' olarak yaftalayacak kadar etkili ve tehlikeli hale geldiği günümüzde, olgusal gerçekliğin yalanın gücüne meydan okuyacağını düşünmek naif bir inançtır. Arendt düşüncesinde ise asıl karanlık, devletlerin yöntemlerinin siyasetin onurunu ne kadar lekelediğinden de öte, gerçeklik mefhumunu kaybetmiş insanların, artık neyin doğru

²⁵¹ Bernstein, "Truth, Politics and Lying,"

neyin yanlış olduğunu umursamadıklarında yaşanmaktadır.²⁵² Anlamli bir dünya arayışında olan ve gerçeklerin peşinden gitmeye hevesli insanlar var olduğu sürece, aydınlığa ulaşacağımız inancı beyhude değildir. Devletlerin yalanlarından kurtuluş, yine sonsuz olasılıklara ve bir şeyleri değiştirme gücüne sahip olan insana bağlıdır.

Bernstein, bahsedilen tüm bu tehlikeli eğilimlere sadece Birleşik Devletler 'de değil, tüm dünyada rastladığımızın altını çizmekte ve totaliter rejimlerle bugün kullanılan yöntemlerin benzerliğini bir uyarı olarak kabul etmemiz gerektiğini düşünmektedir.²⁵³ Arendt, 1950lerin demokratik kitle toplumlarındaki bazı totaliter kristalleri kazıyarak ortaya çıkarmış ve siyasetin, sosyal düzenin idaresi ve kamusal alanın sömürgeleştirilmesi ile birlikte bir tutulma geçirdiğini ve kamunun düşüncelerinin toplumu yönetme uğruna çeşitli tekniklerle yönlendirilmeye çalışıldığını fark etmiştir. Nazizm, Stalinizm ve demokratik kitle toplumlarındaki muazzam farkları hiçbir şekilde yadsımaksızın, demokratik kitle toplumlarındaki yaygın inanışa ve doktrinlere ters düşen, temel insanlık durumuna dair örtülü ve yapısal tehditlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur. Bu durum da insanlık durumunun kırılabilirliği ve 20.yüzyılın bilinen kötülükleri ile sonuçlanmıştır.²⁵⁴ Arendt'e göre totaliter felaketin en önemli sebeplerinden biri ulus-devlet kavramının krizi ile birlikte ortaya çıkan aşırı milliyetçi hareketler ile totalite ve anti-politik bir anlayışın siyaseti ihlal etmesidir. Tanrısal bir bakış açısı ile insan dünyasının dışında ve üstünde hükmetme anlayışı da, insanları maddeleştirerek bu totalite projenin belirleyici bir noktası haline gelmektedir. Bu anlayış insan çoğulluğunu ve kendiliğindenliğini açıkça yok etmeyi amaçlamakta ve ulus-devletin krizi ile bir araya gelerek insanlık için yeni bir tehdit ve kötülük ortaya çıkarmaktadır. Arendt'in kendi zamanının en korkunç hadisesini düşüncesinin merkezine almasının nedeni, hem tarihsel hem de bugüne odaklanmış bir düşünme biçimi ile geçmiş ve gelecek arasındaki bir mekânda yaşayabilmektir. Tarihteki olayları, dehşeti son bulmuş gibi bir geçmişte kalmışlığa indirgemeden bugünde yaşamaya yönelik bakış açısı günümüze de uygulanabilmektedir. Fraser'e göre günümüzün de, gelecekteki tehlikelerin önüne geçmek umudu ile şimdiki zamanı tarihselleştirerek ve riskleri bugünde fark ederek aydınlatılabilmesi mümkündür.²⁵⁵

²⁵² Bernstein, "Truth, Politics and Lying,"

²⁵³ Bernstein, "Truth, Politics and Lying,"

²⁵⁴ Nancy Fraser, "Hannah Arendt in the 21st Century," *Contemporary Political Theory*, no.3 (2004): 253

²⁵⁵ Fraser, "Hannah Arendt," 254

Bugünün tehlikelerinin de hala insanlığın çoğulluğunun ve benzersizliğinin yok edilmeye çalışılmasından mı kaynaklandığı ve öyleyse bu durumun, hala ulus-devlet anlayışının krizinden ve devlet gibi görme eğiliminden mi ortaya çıktığı meselesi tartışılmaya değer bir konudur.²⁵⁶

Günümüzdeki totaliter kristalleri ve anti-politik yöntemleri tartışmak için öncelikle dünyanın çoğu bölgesinde yaygınlaşan hükümetlerin otoriter ve despotik eğilimlerine değinmek gerekir. Şiddete eğilimli liderlerin varlığının kaçınılmaz görünen sebeplerinden biri de nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan mutlak ve totaliter liderlerin tarihidir. Dünyanın gitgide medenileştiği düşünülse de potansiyel yeni despotik liderler siyaset sahnesinde düzenli olarak ortaya çıkmaya devam etmektedir.²⁵⁷ 21.yüzyılın otoriter rejimleri, yeni koşullara uyum sağlayabilen ve hükümranlıklarını süresiz olarak sürdürebilmek için demokratik kurumları kullanabilen yeni bir yönetim formudur.²⁵⁸ Bu tarz rejimlerin otoriter doğalarına demokratik bir kılıf giydirmekte ve kendilerini gizlemekteki başarısı, bu yönetimlerin altında yaşayan vatandaşların çoğunun demokratik bir hükümete sahip olduğunu düşünmesine yol açmaktadır. Bazı hükümetlerde en azından çok büyük hile karıştırılmadan devam ettirilen seçimler, artık demokrasilerde herhangi bir egemen sınıfın tekerciliğini engellemekten ziyade, otoriterizmin varlığını sürdürebilmesi için bir araç haline gelmiştir. Seçimleri kendi yararına kullanmak konusunda uzmanlaşan ve insanları oy kullanmaya teşvik eden bu tarz yönetimler, medyayı da etkili bir biçimde kullanarak, kısıtlı bir çoğulluğa müsamaha göstermekte fakat muhalif seslerin kontrolden çıkmasına izin vermemektedir. Demokratikleşmenin son dalgası ne tamamen demokratik, ne de klasik anlamda otoriter olan hükümetlerin yaygınlaşması ile sonuçlanmış, seçimleri kontrol eden, medyaya ve sivil özgürlüklere sınırlı bir çoğulluk bahşeden ve muhalefete kendi istediği ölçüde bir eylem alanı bırakan yeni bir otoriterlik kategorisi ortaya çıkmıştır. Ayrıca, demokrasi konusunda gittikçe büyüyen hoşnutsuzluk ve beraberinde otoriter yönetim şekillerine duyulan arzudan faydalanan sağ kanat popülist partiler ve liderleri, son zamanlarda yükselişe geçmiştir. Son eğilimlere rağmen, dünya hala demokratik hükümetlerle idare edildiğinden demokrasiler uzun bir süre boyunca yok

²⁵⁶ Fraser, "Hannah Arendt," 255

²⁵⁷ Manfred F.R. Kets de Vries, "The Spirit of Despotism: Understanding the Tyrant Within," *Human Relations* 59, no.2 (2006): 196, Sage Publications

²⁵⁸ Steven Levitsky and Lucan Way, "Beyond Patronage: Violent Struggle, Ruling Party Cohesion and Authoritarian Durability," *Perspectives on Politics* 10, no.4 (2012): 870

olacak gibi görünmese de, yeni tip otoriter rejimlerin demokratik kurumları kullanma ve sömürme becerisi, demokratik dünya düzeni için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır.²⁵⁹

Kets de Vries'a göre şiddete eğilimli ve baskıcı rejimlerin ortaya çıkmasında –tıpkı totaliter hükümetlerde olduğu gibi- kitle desteğinin büyük önemi vardır. İnsan davranışı üzerine yapılan çalışmalara göre her insan şiddete eğilimlidir ve herkesin karakterinin temelinde bir despot yatıyor olabilmesi mümkündür. Bu sebeple insanların otoriter liderlere rağbet göstermesi ve onların aşırılıklarını mazur görmesi, şan ve şöhret peşindeki yeni despotik adayları cesaretlendirmektedir. Yazar da, tıpkı Arendt gibi, despotik veya totaliter liderlerin yönetime gelmesini engellemek veya onları yönetimden alabilmek için kullandıkları şiddet araçlarını doğru anlayarak olayların iç yüzünü kavramamız gerektiğini düşünmektedir. Böylece totaliter liderler ve destekçileri arasındaki alışılmadık ilişkiye yönelik bir anlayış geliştirilebilecek ve potansiyel veya hâlihazırda var olan tiranlarla daha etkili bir biçimde mücadele edebilmemiz mümkün olabilecektir.²⁶⁰

Yazara göre güç ile ilgili yapılan çalışmalarda, insanların gerçek karakteri ellerine bir güç geçtiğinde nasıl davrandıkları ile ilgili olduğundan, tüm liderler gücün karanlık tarafına geçmeye yatkındır. Güç ve mantığın barışçıl bir biçimde bir arada yürüyebileceği pek mümkün görülmediğinden, en sevecen görünen insanın bile büyük bir güce sahip olduğunda duygusuz ve acımasız olabileceği düşünülmektedir.²⁶¹ Despotların güç arzusu da, onları, yetkilerinin sınırlarını zorlamaya, insan haklarına, bireysel haklara veya herkesin onurlu bir hayat yaşayabilmesine saygı göstermeyi bir kenara bırakmaya itmektedir. Gelir eşitsizliğinin baş gösterdiği, zengin ve fakir arasındaki uçurumun giderek açıldığı ve yozlaşmanın gözler önüne serildiği toplumlarda anlamlı karşılaşmalardan uzak kalan insanların içine düştüğü yabancılaşma da, liderlerin isteği doğrultusundaki tiranlığa geçişi kolaylaştırmaktadır. Sosyal kurumların çözüldüğü ve anlamdan uzak bir yaşantının hüküm sürdüğü bu toplumların, despotik rejimlere maruz kalması daha olasıdır; çünkü tehlikede ve yalnız hisseden, sığınacak bir liman arayan insanlar, tecrübe ettikleri ekonomik ve politik zorluklardan onları kurtaracak güçlü bir liderin ortaya çıkmasını arzu ederler. Bu lider onların yabancılaşma hissiyle başa

²⁵⁹ Natasha Ezrow, “Authoritarianism in the 21st Century,” *Politics and Governance* 6, no.2 (2018): 83

²⁶⁰ Kets de Vries, “The Spirit of Despotism,” 196-197

²⁶¹ Kets de Vries, “The Spirit of Despotism,” 212

çıkmalarını sağlayacak ve onlara yaşanılacak güvenli bir mekân sağlayacak kişidir.²⁶² Arendt'in totalitarizmde propagandanın nasıl kullanıldığını anlattığı analizindeki gibi, ihmal edildiğini ve unutulduğunu düşünen insanlar, içinde buldukları durumdan kurtulabilmek için, otoriter bir lider tarafından anlatılan, gerçek veya uydurulmuş tüm hikâyelere inanma eğilimindedirler. Böylece, insanların inanmak istediği bir kurgu yaratarak onların kaygılarını suiistimal eden otoriter lider, inanılmaz bir avantaj elde eder. İnsanların problemlerini çözmeyi vaat eden kurmaca bir hikâyeye, gerçekler ve mantıklı savlardan daha çekici gelir.²⁶³ Oysa ki despotlarla savaşın, mevcut durum totaliter bir rejim ile sonuçlanmadan önce başlaması ve insanların gelecek nesiller için daha iyi bir toplum kurulabileceği hayalinden vazgeçmeyerek, bu hayalleri bireysel ve kolektif amaçlar doğrultusunda eyleme dökmesi gerekmektedir. Despotik rejimlerin tarihinin de gösterdiği üzere bir lider sınırlandırılmamış bir güç ile donatıldığında, çevresinde onu devirmek isteyen insanlar görmeye başladığından ve agresif bir önlem alarak karşı taraf hamle yapmadan onlara saldırmanın yollarını aradığından, her toplumun kuvvetler ayrılığına dayanan etkili bir sistem ile gücün kötüye kullanılmasını önlemesi gerekmektedir, aksi halde her rejimin despotizme dönüşme tehlikesi mevcuttur. Şiddete dayalı herhangi bir yönetim gücü ele geçirdiği zaman suçlanan medeniyetin kendisi olsa da, despotları asıl tehlikeli hale getiren insanların bu şiddete izin verip vermediğidir.²⁶⁴ Bu nedenle günümüzde de Arendt'in söylediği gibi, kurtuluş insanlardan ve onların düşünme ve eyleme kapasitesi ile birlikte mevcut durumları kesintiye uğratarak yeni başlangıçlar yaratabilmesinden geçmektedir. Arendt'e göre her daim sürekliliğini koruyan asıl güç, tartışma ve saygı çerçevesinde gerçekleşen bir düşünce alışverişi gibi şiddet içermeyen eylemlerle ortaya çıkar ve kendini sürekli olarak yeniler. Despotlarda, savaşta hangi taraf daha fazla şiddet uygularsa o taraf galip geldiğinden, asıl gücün şiddet ile elde edileceğine dair bir yanılgı bulunmaktadır. Oysa ki Arendt düşüncesinde, savaşta galip gelenin şiddete başvuruyor olması, onun düşmanlarıyla başa çıkmak için diplomasi, uluslararası mahkemeler, dünya kamuoyunu etkileme gibi şiddet içermeyen bir yol bulamayacak kadar güçsüz olmasından kaynaklanmaktadır.²⁶⁵ Arendt'in insanların iktidarına bu denli güvenmesi, herkesin kamusal mutluluğu arzu ettiğine duyduğu inancından ileri

²⁶² Kets de Vries, "The Spirit of Despotism," 202

²⁶³ Bernstein, "The Illuminations,"

²⁶⁴ Kets de Vries, "The Spirit of Despotism," 212-213

²⁶⁵ Elisabeth Young-Bruehl, *Why Arendt Matters* (London: Yale University Press, 2006), 89

gelir. Kamusal mutluluğa ulaşmak isteyen insanlar kendi ortak menfaatleri için bir araya gelecek ve yeni bir düzen yaratmaya yönelik harekete geçebileceklerdir.²⁶⁶

Günümüzde Arendt'in Totalitarizmin Kaynakları kitabı üzerine yapılan görüşler ve tartışmalar, totalitarizmin doğasının içyüzünü anlamak, sağ-sol gibi çağın gereklerini karşılamayan politik ayrımların üstünde ve ötesinde bugünün olaylarını değerlendirerek, totalitarizm ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağını fark edebilmek adına Arendt'in ısrarlı uyarısı çerçevesinde ilerlemektedir. Demokrasinin, son tahlilde, totalitarizm karşısında zafer kazanması, demokrasiyi güçlendirmek adına kullanılan totaliter dâhil bütün yöntemlerin meşru görülmesine neden olduğundan, demokratik dünya düzeninin yeniden totaliterleşmeyeceğine dair bir kanıt bulunmamaktadır.²⁶⁷ Arendt'e göre totaliter unsurlar, 20.yüzyılın ortalarındaki şekliyle olmasa da, en sağlam demokrasilerde bile bizimle birlikte yaşamaya devam etmektedir.²⁶⁸ Kamusal alanın beraberinde siyasal olanın tahrip edilmesiyle başlayan ve özel alana yaptığı müdahaleler ile devam eden totaliter rejimlerin, doğal insan ilişkilerini, -öncelikle aileyi- yok etme üzere evliliği düzenleyen kanunlara müdahale ettiği ve üstün olarak belirlenen insanların, aşağı olarak görülenlerle evlenmesini yasakladığı görülmüştür. Young-Bruehl'e göre günümüzdeki özel alanlar, hem hükümete hem de dine ait ideolojik faaliyetlerin iki alanda yoğunlaşmasıyla birlikte ihlal edilmektedir. Bu alanlardan ilki, ideolojik fikirlerin aşılması amacıyla kullanılan okullardır. Amerika'daki okul müfredatları Hristiyanlığı yaymaya çalışan ve dini eğitimin kamusal olarak finanse edilmesi için uğraşan grubun önemli bir mücadele alanıyken, Müslüman nüfusun baskın olduğu dünyanın birçok alanında sadece erkekler için kurulan dini okullara izin verilmektedir. Devletlerde ideolojik yönlendirmenin yoğun olarak kullanıldığı ve dini ideolojilerin hüküm sürdüğü diğer alan ise evlilik ve üreme ile ilgilidir. Bugün, belirli gruplar önemsiz veya aşağı olarak nitelendirilerek bu alandan ayrı tutulurken, kadınların ve cinsel azınlıkların üzerinde de baskı kurulmaya çalışılmaktadır.²⁶⁹ Arendt'e göre insanların çoğulluk durumunu tehdit eden bu yaklaşım, insanlığa karşı işlenen suçlardan birini teşkil etmektedir.

Young-Bruehl'e göre Arendt'in totalitarizm analizi bir kılavuz olarak değerlendirildiğinde, ulus-üstüçülük ve anti-politik amaçlara dayanan bazı totaliter

²⁶⁶ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 93

²⁶⁷ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 39

²⁶⁸ Arendt, *The Origins*, 593

²⁶⁹ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 51-52

unsurların günümüzde de var olduğu dikkat çekmektedir.²⁷⁰ Arendt için totalitarizm, uyruk veya köken açısından birbirine bağlı homojen bir topluluğun hukuki varlığını temsil eden ulus-devletler ve ekonomik ve politik erişimlerinin devlet sınırlarının ötesine doğru genişlediği yeni bir devlet düzeni hayalinin çakışması noktasında ulus-üstücülüğün zaferinin bir ürününe karşılık gelmektedir. Buradaki ulus-üstücülük, belirli devletlerin bir araya gelerek bir birlik oluşturmasını değil, belirli anayasal formların, irksal anlamda belirlenmiş bir ulus, teorik olarak tanımlanmış bir işçi sınıfı veya bugün potansiyelini gördüğümüz dindarlardan oluşan ordular gibi düzensiz bağlar ile bir araya gelmiş insanların içinde feshedilmesini ifade eder. Ulus-üstücü veya potansiyel olarak totaliter bir hareketi besleyen ideoloji, seçimle belirlenmiş meclisin ve mahkemelerin, daha kuvvetli görülen Führer'in veya Allah'ın iradesini benimsemek adına bertaraf edilmesinin istenmesidir.²⁷¹ Arendt'e göre bir grup veya rejimin totalitarizme doğru yönelip yönelmediğini anlamanın ana ölçütü, o grup veya rejimin ulus-üstücülüğünün aldığı biçimdir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek olan Slobodan Milosevic hükümetinin, açıkça ve kasti olarak Hitler'in 'Büyük Almanya' ibaresinden örnek aldığı, 'Büyük Sırbistan' projesi, kastedilen tarzda bir eğilimi yansıtmaktadır. Sırp ulus-üstücüler, toplu katliam, etnik temizlik gibi yöntemlerle açıkça 20.yüzyıl totaliter terörünün tekniklerini benimsemiş, Sırbistan'daki tüm siyasal yaşamı ve özellikle Müslümanları içine alarak belirlenen topraklardaki tüm nüfusu 'Büyük Sırbistan'ı yaratmak adına yok etmeye kendini adanmıştır.²⁷²

Young-Bruehl'e göre Arendt'in Totalitarizmin Kaynakları eserinden siyaset kuramcılarında en bilineni Totalitarizm bölümü olsa da, daha az bilinen emperyalizm kısmının, günümüz küreselleşen dünyasına yönelik önemli yansımalar içerdiğinden eşit olarak önemsenmesi gerekmektedir. Arendt, sanayi devrimini takip eden ve Panama ve Süveyş kanallarının inşası gibi devlet tarafından yönetilen büyük projelerin gerçekleştirilebilmesi için hükümetlerin ve kapitalistlerin birleşmesine kadar uzanan emperyalizmin, nüfus hareketleri üzerinde önemli bir rol oynadığını fark edecek kadar ileri görüşlüydü. Zamanında kolonileştirdikleri insanları 'gereksiz' ilan ederek, nüfusunun 'ihtiyaç fazlası' olarak gördüğü bu kısmını Afrika'ya gönderen Avrupa, bugün milyonlarca mülteci ve göçmenin akınına uğramakta ve bu durum Amerika ve Avrupa'nın demografisini tamamen değiştirmektedir.

²⁷⁰ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 58

²⁷¹ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 68

²⁷² Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 70

Günümüzdeki çok kültürlü devletlerin varlığı ile birlikte, nispeten homojen görülen ulus devletlerin çağı kapanmaya yüz tutsa da, göçmenler ile birlikte kurulan Amerika bile bu durumdan memnun görünmemektedir. Gereksiz insan üretimi günümüzde de devam etmektedir.²⁷³

Arendt'in totaliter felaketin dinamikleri konusundaki teşhisi ile 21.yüzyılın olaylarını aydınlatma gücünü sunması, günümüzde yaşananların aslında ne anlama geldiğini fark edebilmemizi kolaylaştırmaktadır. Örneğin Fraser'a göre, 11 Eylül saldırısında ve sonrasında yaşananlar, devlet gibi görme eğilimi ve ulus-devlet krizinin birleşimi ile analiz edilebilirken, siyasal İslamcılığın radikal ve ulus-aşırı biçiminin yükselişe geçmesi Ortadoğu ve ötesinde modern ve laik milliyetçiliğin sekteye uğradığına işaret etmektedir. El-Kaide ve ona bağlı örgütler ise, Arendt'in ulus-devlet yapısını yok ettiğini ortaya çıkardığı anti-politik pan hareketleri ile ürkütücü bir benzerlik taşımakta, Bush hükümetinin 11 Eylül saldırısına Irak'ı işgal ederek cevap vermesi anti-politik ve totaliter bakış açısının tipik bir örneğini yansıtmaktadır. Bush hükümetinin dünya kamuoyuna ve uluslararası hukuka karşı takındığı bu tavır, hem ulus-devlet krizinin hem de tanrısal bir hükmedişin göstergesiyken, insanın beklenmeyeni yaratma olasılığının olumsuz tarafını da gözler önüne sermektedir. İslami terör hareketlerinin ve teröre karşı açılan savaşların birbirini besleyen yıkıcı bir döngüde sürekli olarak sıkışıp kalma hali, hem Arendt'in teşhislerinin önemini vurgulamakta hem de insanlığa karşı Arendt'in hayal bile edemeyeceği yeni tehditlerin ortaya çıkabileceğini göstermektedir.²⁷⁴

Geçmişteki totaliter elementlerin devamlılığı ve günümüzdeki post-totaliter dünyanın yapısı üzerine birçok görüş bulunmaktadır. İnsanları gereksizleştirerek aramızdaki dünyayı yok etme kapasitesine sahip olan sadece faşizm ve komünizm midir, yoksa aynı ölçüde tehlikeli olan ve pusuda hazır bekleyen başka projeler de mevcut mudur? Paul Bermann'a göre 21.yüzyılın başlarında ortaya çıkan radikal siyasal islamcılık, klasik totalitarizmin başka bir türüdür. Gray'e göre ise insanların kendiliğindenliği ve çoğulluğu, mevcut durumda tek bir serbest piyasa toplumunun insanlara dayatılması ile tehlikeye atılmaktadır. Bu görüşe göre totaliter sistemin merkezinde piyasadan ziyade devletin yer alması önemsizdir; çünkü büyük bir sosyal mühendislik çabası ile ortaya çıkabilen serbest piyasa toplumu, hem çoğulluğu hem de özgürlüğü tehdit eden totaliter bir anlayışın sonucu olarak kabul edilmektedir.

²⁷³ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 73

²⁷⁴ Fraser, "Hannah Arendt," 255

Hardt ve Negri ise totaliter tahakkümün yeni yöntemini devlet merkezli dünya düzeninin yerini alan küresel yönetim rejimlerinde görmektedir. Bu totaliter benzeri rejim, ulus-aşırı kurumsal sermayeyi demokratik politik kontrolden ayrı tutan yeni küresel dünya düzeninin ana kurumları tarafından kuşatılmıştır. Hardt ve Negri'ye göre bu yeni küresel kuruluşların hepsi, Habermas ve Held'in desteklediği birçok çokuluslu kurumu kapsasa da, demokratik hesap verilebilirlikten yoksundur ve küresel elitin çıkarlarına hizmet etmektedir.²⁷⁵

Aslında tüm bu görüşler, tahakkümün direkt olarak kurumsallaşmayıp piyasayı ve çoklu kontrol aygıtlarını kullanması açısından Arendt düşüncesinden hatırı sayılır ölçüde farklılaşmaktadır. Fraser'a göre bu değerlendirmelerin tümü yanlış veya abartılı okumalardır. Onun için gerçekten totaliter bir dünyada yaşayıp yaşamadığımızın Arendt gözünden değerlendirilmesi, totaliter yanlısı yöntemlerin aslında özü itibariyle totaliter olmayan politik projelerin içine yerleşip yerleşmediğini analiz etmeye çalışmaktan geçmektedir. Bunu yaparken de olumlu gibi yansıtılan sosyal eğilimlerin bile içinde saklı olan potansiyel tehlikelere karşı uyanık olmamız ve olayları sadece kendi içinde değil, diğer olaylarla da ilintili bir şekilde değerlendirdiğimiz bir yöntem benimsememiz gerekmektedir. Böylece üstünlük yarışını kazanma amacıyla başvuru en zorlayıcı güç pratiklerini yapılması planlanan projeler içinde tespit ederek büyük resmi görme yeteneği kazanabilmekteyiz. Bu yaklaşıma göre totaliter yöntemlerin ve eğilimlerin aranması gereken yerler, günümüzdeki küreselleşme ile değişmekte olan liberal demokratik toplumlar, siyasi kültür olarak totaliter idareye oldukça açık olan ABD, şu an neo-liberalizmi ve kozmopolit demokrasiyi düzenleyerek, uluslararası hukukun ana hatlarını belirleyen post-Westphalian yönetim yapısı, İslamcılara ek olarak Yahudi ve Hristiyan köktendincileri de içine alan pan hareketleri ve her zaman kendi demokratik amaçlarına uygun hareket etmeyen ulus-aşırı özgürlükçü hareketlerdir.²⁷⁶ Yazara göre Arendt'in mirası doğrultusunda 21.yüzyılın tehlikeleri, 20.yüzyıldaki tablo ile karşılaştırılarak değerlendirildiğinde, 21.yüzyılın hiçbir politik girişimi tamamen totaliter olarak nitelendirilemese de, totaliter benzeri kristallerden tamamen yoksun değildir. Bu nedenle totaliter kelimesi, 21.yüzyılı değerlendirirken, totaliter yanlısı veya benzeri olarak iki anlamda değerlendirilebilmektedir. Önemli olan,

²⁷⁵ Fraser, "Hannah Arendt," 258

²⁷⁶ Fraser, "Hannah Arendt," 258

totaliter yanlısı ögelere karşı durup totaliter karşıtı uygulamaların destekleneceğine yönelik umudumuzu kaybetmemektir.²⁷⁷

20.yüzyılın radikal durumunda Arendt'in insan hakları ile ilgili gözlemleri, insanların ekonomik ve sosyal baskılar sonucu gereksizleştirilmesi ve politik olaylar sonucu devletsiz bırakılarak haklarından yoksun kalmaları ile başlamıştır. İnsanlar herhangi bir politik kurumun korumasından mahrum kalarak devletsizleştiğinde, sadece doğuştan sahip olduğu haklara yaslanmaya mecbur bırakılmaktadır. Arendt, insanları tamamen korunmasız bırakan ve ilk olarak, totalitarizm yükseldiğinde sivil ve kurumsal yaşamın yok edilmesi ile birlikte ortaya çıkan bu 'haklardan yoksun olma durumuna' yol açan koşulların, totalitarizm yok olsa bile ortadan kalkmayacağını açıkça belirtmiştir.²⁷⁸ Ona göre 'devletsizlik' ve 'kötülük' olguları 21.yüzyılın da en korkutucu problemlerinden olacak, devletsiz kalan veya milliyetini kaybeden insanlar, tüm haklarını da beraberinde kaybedeceklerdi.²⁷⁹ Nitekim emperyalizmin genişleme mantığından ortaya çıkmış olan ulus-devletlerin günümüzdeki krizi kırılğan azınlıklara, ulusal ve aşırı milliyetçi hareketlere neden olmasının yanı sıra, politik bir birliğin üyesi olmaktan ve haklara sahip olma hakkından yoksun, korunmasız ve devletsiz insanlar üretmeye devam etmektedir.²⁸⁰

İnsan hakları, tarihsel olarak ulusal egemenliğe bağlı olsa da ulusal çıkarlarla rekabet edemediğinden, azınlıkların ve devletsiz insanların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır; çünkü haklara sahip olma hakkı, siyasal olarak bir devlete veya örgütlü bir insan topluluğuna ait olmayı zorunlu kılar. Bu durum, insanların dünyada anlamlı bir biçimde konuşup eyleyebileceği bir alana da ancak bu şekilde sahip olabileceği anlamına gelir. Arendt'in amacı da, bu bağlamda ve modernitenin belirli durumları karşısında insan hakları kavramının içinin nasıl doldurabileceğini düşündürmektir. Ona göre insan hakları düşüncesi, uluslararası sistemdeki sayısız anlaşmalarla güçlendirilmeye çalışılsa da, paradoks devam etmektedir.²⁸¹ Totaliter rejimlerin insanların ulusal haklarını elinden almak ve onları haksız ve devletsiz bırakmak konusunda uzmanlaşabilmesi, ulus-devletlerin kendi vatandaşları olmayan insanların haklarını garanti altına alabilmekteki anayasal yetersizliğini gözler önüne

²⁷⁷ Fraser, "Hannah Arendt," 261

²⁷⁸ Serena Parekh, *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity: A Phenomenology of Human Rights* (New York: Routledge, 2008), 11

²⁷⁹ Seyla Benhabib, *The Right of Others: Aliens, Residents and Citizens*, (New York: Cambridge University Press, 2004), 49

²⁸⁰ Fraser, "Hannah Arendt," 254

²⁸¹ Parekh, *Hannah Arendt*, 12

sermiştir. Öyle ki, bu rejimler insanları gaz odalarına göndermeden önce herhangi bir ülkenin bu insanlara sahip çıkmayacağından emin olmuşlardır.²⁸²

Mülteci ve devletsiz insanların sayısının artacağını ve durumun kolaylıkla kontrol altına alınamayacağını belirten önemli düşünürlerden biri olan Arendt, günümüzde de gittikçe artan ve sona erecek gibi görünmeyen mülteci sorununu öngörmüş gibi gözükmektedir. Son 100 yılda gerçekleşen neredeyse her politik olayın sonucunda mülteci sayısında yadsınamayacak ölçüde bir artış gerçekleşmişken, mülteci kamplarında yaşayan milyonlarca insanın evlerine geri dönmek veya yeni bir ev bulabilmek konusundaki umutları tükenmeye yüz tutmaktadır.²⁸³ Sınır dışı edilmek, devletsizlik ve göç, 21.yüzyılın başlarındaki tüm insanlığın evrensel tecrübesi haline gelmiştir. 2000lerde, 6 milyar dünya nüfusunun 175 milyonu göçmenken, 2015'te bu sayı yüzde 41 yükselerek 244 milyona ulaşmıştır. Bu veri, göçmenlerin dünya nüfusu üzerindeki oranını eksiksiz olarak ifade etmese de, göçmen nüfusunun dünya nüfusundan daha hızlı bir biçimde yükseldiğini göstermektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2016'nın sonlarında yaptığı araştırmaya göre, 65,6 milyon, yani dünyadaki her 113 kişiden biri, çatışma, şiddet, ekonomik veya ekolojik nedenlerden ötürü bulunduğu ülkeyi terk etmek zorunda kalırken²⁸⁴, 2018'deki güncel rapora göre bu sayı 70,8 milyona yükselmiş durumdadır.²⁸⁵ Bu bilgiler ışığında Arendt'in, devletsizliğin ve haklara sahip olma hakkının kırılabilirliği konusunda söylediklerinin 21.yüzyılda da yankılandığı görülmektedir. İnsanlık durumunun vatandaşlık haline bağlı olduğunun en açık örneği olan totalitarizm, trajik sonuçlara yol açabilen liberal değerlerin, genel kabul gören politik çıkarımlarına karşı Arendt'in derin bir güvensizlik duymasına neden olmuştur.²⁸⁶ Dünya, ikinci dünya savaşından beri bir mülteci krizi ile boğuşurken, günümüzdeki liberal demokrasilerin ikiyüzlülüğü iltica hakkının evrenselliğini kabul etmiş; fakat ülkelerin uluslararası hukuka göre sahip oldukları yükümlülükleri hiçe sayarak sınırlarını korumaları için egemen bir ayrıcalığa sahip olmasında da bir sakınca görmemiştir. Haklara sahip olma hakkı olgusu ise yanlış idari ve politik adımlar sonucu insani müdahale hakkına dönüştürülmüş, devletsiz

²⁸² Parekh, *Hannah Arendt*, 13

²⁸³ Bernstein, "The Illuminations,"

²⁸⁴ Benhabib, *Exile, Statelessness*, xv

²⁸⁵ "Dünyada 70.8 Milyon İnsan Yerinden Edildi," *Deutsche Welle*, 19.06.2019, <https://www.dw.com/tr/dunyada-708-milyon-insan-yerinden-edildi/a-49258725>

²⁸⁶ James Bernauer, "On Reading and Mis-Reading Hannah Arendt," *Philosophy and Social Criticism*, no.11, (1985): 23

kalan insanların haklarını koruma, insani müdahalenin ardındaki asıl ideolojik arzuları saklamak için bir paravan olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁸⁷

Benhabib'e göre Westphalia devlet sisteminin ötesine geçebilecek alternatif kurumlar ufukta gözükmese de, bu sistemin hakları koruma açısından ne kadar yetersiz ve zayıf olduğu oldukça dikkat çekmektedir. Herkes için eşit vatandaşlığın önemi ve ulusların egemenlik iddiaları, modern ulus devletinin meşruiyetinin iki kaynağını oluştururken, bu unsurlar arasındaki gerilim, 18.yüzyılın burjuva demokratik devriminden beri tüm siyasal tecrübelerimize eşlik eder hale gelmiştir. Arendt, modernitenin politik paradokslarını, haklara sahip olma hakkının her insan adına kabul edilmesi gerekliliği üzerinden okumuştur. Haklara sahip olma hakkı, doğal haklar teorilerindeki kurgu gibi siyasal öncesi doğal bir bireyin varoluşuna dayanmaz, tersine tüzel kişinin ve bir devlete ait vatandaşın bireysel durumuna karşılık gelir. Buradaki problem, bugün de ortaya çıktığı üzere, ulusal egemenliğin belirli kimlikleri dâhil edip diğerlerini dışlayarak yorumlanması ve bu nedenle bazılarının haklara sahip olma hakkının reddedilmesi noktasındadır.²⁸⁸ Benhabib'e göre sermayeden moda, bilgiden habere, virüsten paraya her şeyin sınırları aştığı günümüzde, insan hareketliliğinin yasa dışı ilan edilmesi, mültecilerin ve sığınmacıların kaderinin dünya çapında bir problem haline gelmesi şaşkınlık vericidir.²⁸⁹ Mülteciler, sadece tekinsiz yabancılar olarak değil, tecrit kamplarında alıkonulan, sınır dışı edilen veya Avrupa'ya özgü anlamsız bürokratik konuşmalarda politik huzursuzluk yaşanan ortamlarda toplanan 'düşmanlar' olarak görülmektedir. İki dünya savaşının acı hatıralarını geride bırakarak Yahudi soykırımının küllerinden doğan Avrupa Birliği'nin, 2,5 milyon Suriyelinin ve diğer ülkelerdeki mültecilerin Avrupa'ya girme isteği konusunda baş etmedeki başarısızlığı önemli bir tarihsel ironidir. Tecrit kamplarının sayısı gitgide artarken, henüz kimse çalışma veya toplama kampına gönderilmeye zorlanmasa da, mültecilerin kollarına Çek ve Macar polisler tarafından kalıcı damgalar vurulması, Makedonya, Slovakya ve Macaristan'da köpeklere kovalatılmaları, Yunanistan'ın adalarda yaşayan yaklaşık 250 bin mülteciyi herhangi bir işleme tabi tutmayarak, Fransa ve Birleşmiş Milletlerin ise mültecilere zamanında Calais'teki bir ormanı ayırarak, onları geleceğine yönelik bir belirsizliğe mahkûm etmesi, Avrupa Birliği'nin kendi insan

²⁸⁷ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 5-6

²⁸⁸ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 20

²⁸⁹ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 100

hakları standardına olan bağlılığının bu meselede fiyasko ile sonuçlandığını göstermektedir. Dünyadaki her 113 insandan birinin, çatışma, şiddet, ekonomik ve çevresel nedenlerden ötürü bulunduğu ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı düşünüldüğünde, bu problemle karşı karşıya kalan sadece Avrupa değildir. Uluslararası devlet sistemindeki karışıklık yüzünden mülteciler, sığınmacılar, göç etmek zorunda kalmış kimseler, uzun süreli mülteci durumu ve devletsiz insanlar gibi yeni insan kategorileri ortaya çıkmış ve bu insanlar tüm dünyada kırılgan bir varoluş türünün öznesi haline gelmişlerdir. Arendt'e göre savaş sonrası dönemde türetilen 'yerinden edilmiş kişiler' ibaresi de, dünyada devletsiz insanların var olduğu gerçeğini reddetmek için oluşturulan bir söylemdir.²⁹⁰

Kesby'e göre haklara sahip olma hakkı, dünyada bir yere, ulusa, vatandaşlığa, insanlığa ve temsil edilme hakkına sahip olma hakkı olarak beş bölümden oluşur.²⁹¹ Arendt için dünyada bir yere sahip olma, insan etkileşiminin gerçekleştiği ve düşüncelerin iletişim halinde olduğu bir alana sahip olma anlamına gelir; çünkü insanlar birbirlerine görünür olmadan var olamaz.²⁹² Mülteci, yerinden edilmiş ya da devletsiz insanlar, sadece özgürlüklerinden değil, eyleme, düşünme ve bir fikre sahip olma hakkından da mahrum kalmaktadır; çünkü kamp koşullarında yaşayan bireylerin konuşup eyleyecekleri ve başkalarından karşılık alarak tanınabilecekleri herhangi bir kurumsal yapı yoktur. Dünya üzerinde konumlanabilecekleri, kurumsal veya etkileşimsel çerçevede gösterilebilir herhangi bir yapıya sahip olmayan bu bireyler görünürlüklerini de sağlayamadığından dünyasız kalma tehlikesiyle yüzleşmektedir.²⁹³ Bu bağlamda, hakları garanti altına alan etkili kurumlar var olmadığı sürece, soyut insan haklarına başvurmak anlamsız hale gelmektedir.²⁹⁴ Arendt için özgürlük, diğer insanlarla birlikte bir dünya inşa edebilmek anlamına geldiğinden, başkaları ile birlikte dünyada bir yere sahip olmayı ve bu alanda eylem ve etkileşim ağı içerisinde konumlanmayı gerektirmektedir. Ona göre doğumluluk, sadece insanların kırılganlığını ve birbirine bağımlılığını değil, doğmuş olan hiçbir insanın eylem ve söylem açısından bir diğerine benzemeyeceğine yönelik varoluşsal

²⁹⁰ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 101

²⁹¹ Alison Kesby, *The Right to Have Rights: Citizenship, Humanity and International Law*, (New York: Oxford University Press, 2012), 6-7

²⁹² Arendt, *İnsanlık Durumu*, 247

²⁹³ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 123

²⁹⁴ Bernstein, "The Illuminations."

bir gerçeği de ifade etmektedir. İnsanların bu kapasitesi, kendi görünürlüklerini sağlayabilmeleri için dünyada bir alana sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır.²⁹⁵

Benhabib'e göre günümüzdeki krizden kurtulabilmek için özgürleştirici politikalar ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki konusunda yeni bir kavramsallaştırmaya ve Habermas'ın da yansıttığı gibi, hukukun doğruluğu ve geçerliliği konusundaki engeli aşmak üzere yeni bir anlayış geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu duruma siyasal olan konusunda yeni bakış açıları geliştirebilmemiz için yeniden gözden geçirilmesi gereken uluslararası insancıl hukuk da dâhildir.²⁹⁶ Devletsiz insanların sorunlarının bir parçası olan herhangi bir politik birlikten yoksun olma meselesi ise siyasi topluluğun sınırları sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Göçmenler, sığınmacılar veya mültecileri kapsayan esaslar ve uygulamalar, var olan politikalar ile bütünleşememekte, siyasal sınırlar bazılarını politik birliğin üyesi olarak tanımlarken, diğerlerini tekinsiz yabancılar ilan etmektedir. Bir politik birliğin üyesi olmak, topluluğa katılım, belirli kaynaklara erişim, aidiyet hissi ve imtiyazlar ile birlikte yürüdüğünde anlamlı hale gelmesine rağmen, modern ulus-devlet sisteminin üyelik anlayışı sadece ulusal vatandaşlığa dayanmaktadır. Günümüzde devlet egemenliği aşınmış, vatandaşlık kurumları bölünmüş veya birbirinden bağımsız çeşitli ögelere ayrılmışken ve ulus devlet sistemi ile tanımlanan politik topluluğun, artık üyeliği düzenlemeye yetkin olmayan sınırları sonucu, üyelik konusunda yeni usuller ortaya çıkmaya başlamıştır. Politik bir topluluğa üyelik, ulusal ve uluslararası adaletin sağlanması açısından önemli bir mesele olarak görülse de, devlet sınırlarının bulanıklaşması ile birlikte, üyeliğe yönelik giriş ve çıkışları düzenleyen kurumlar da görünürlüğüne kaybetmeye başlamış ve bu durum teorik inceleme ve analizlerden muaf tutulmuştur. Benhabib'e göre insanların sınır ötesi hareketliliği devletlerarası ilişkilerin merkezini oluşturduğundan, küresel adaletin normatif teorisi açısından değerlendirilmek zorundadır. Yazar, devlet sisteminin sonuna gelinmesi veya dünya vatandaşlığının benimsenmesi gerektiğini düşünmese de, Kantçı geleneğin kozmopolit federalizmini desteklemektedir. Adaletin kozmopolit teorisi, küresel düzlemde kaynakların adil bölüşümü ile sınırlandırılmadan, mülteci ve sığınmacıların giriş izni konusundaki ahlaki haklarını, göçmenler için geçirgen sınırlara sahip bir sistemi, vatandaşlık haklarını kaybetmelerini önleyecek kararları ve kişilerin politik bir birliğin parçası olma

²⁹⁵ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 123

²⁹⁶ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 102-103

durumuna bakılmaksızın haklara sahip olma hakkı çerçevesinde, belirli devredilemez haklara sahip tüzel kişiliğinin korunmasını da içeren adil bir siyasi aidiyeti de kapsar.²⁹⁷

Sığınmacılar, mülteciler ve devletsiz insanlar konusunda modern dönemdeki politikalara duyulan derin rahatsızlık sebebiyle Arendt'in haklara sahip olma hakkı tartışmasına ek olarak, Giorgio Agamben'in kutsal insanı veya Butler'ın kırılğan hayatları gibi birçok farklı mecaz ortaya konmuştur. Hepsi de mevcut durumun içler acısı halinde bir şeylerin değişmesine ve yeni bir sistemin kabul edilmesine yönelik gerekliliği açığa çıkarmıştır.²⁹⁸ Arendt'in 'Biz, Mülteciler' makalesi eserini kendi zamanına uyarlayarak okuyan Agamben, mültecileri, 'kutsal insan' kavramsallaştırması üzerinden değerlendirmiştir. Arendt'in, devletsizliğin modern ulus-devlet biçimlerinin bir sonucu olduğuna yönelik tartışması da, Agamben'in egemenlik konusundaki etkili eleştirisinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ulus-devletlerin siyasal ve hukuki yapısı tamamen vatandaşları olan bireylerin hakları üzerinden yürümekte, vatandaş olmayanlar sistemin dışında bırakılmaktadır. Günümüzde de devletsiz insanların dışlandığına ve bu insanların, uluslararası sistemin göz ardı edilemeyen ve istenmeyen 'gereksiz' bir ürünü olarak görüldüklerine şahit olunmaktadır. Bugünün, Arendt'in makalesinin yayınlandığı dönemden tek farkı, mültecilerin genellikle Avrupalı değil, Müslüman olmasıdır.²⁹⁹

Günümüzde Arendt'in uyarıları ile değerlendirilen ulus-devlet krizi ve tanrısal bakış açısı ile anti-politikleşme gibi bazı problemlerin, yine 21.yüzyılda Arendt teorisine rastlanılan bazı gelişmelerle çözülebileceğine yönelik görüşler bulunmaktadır. 21.yüzyılda görülen Arendt-sonrası gelişmelerin bazıları, ağır aksak ilerliyor olsa da, kozmopolitanizme duyulan ilginin yeniden canlanması ile birlikte uluslararası insan hakları anlayışının ortaya çıkması; sadece Arendt'in kuramsallaştırdığı ulusal veya bireysel haline değil, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve çok kültürlülük ile de ilintili olan yeni çoğulluk formlarına kıymet verilmesi; devlet merkezli, bölünemez, keskin sınırlı ve artık küreselleşme nedeniyle istikrarsız hale gelmiş Westphalia egemenlik anlayışını, bölgeleri ve sınırları aşan, çok düzeyli ve politik sorumlulukların paylaşıldığı yeni bir düzen ile değiştirmeye yönelik çaba

²⁹⁷ Benhabib, *The Right of Others*, 1-2

²⁹⁸ Benhabib, *Exile, Statelessness*, 102-103

²⁹⁹ Siobhan Kattago, "The Tragic, Enduring Relevance of Arendt's Work on Statelessness," *Public Seminar*, 20 Eylül 2016. <https://publicseminar.org/2016/09/the-tragic-enduring-relevance-of-arendts-work-on-statelessness/>

gösterilmesidir. Bu yeni gelişmelerin ulus-devlet krizini çözmek ve tanrısal bir hükmediş anlayışını sonunda etkisiz hale getirebilmek konusunda yeterince etkili olarak, son zamanlardaki yaygın eğilimlerin karşısında durup duramayacağı ise merak konusudur.³⁰⁰

21.yüzyıldaki Arendt felsefesi motiflerini inceleyen Habermas ve Held'e göre bahsedilen gelişmeler Arendt'in analiz ettiği felaket dinamiklerinden bir çıkış yolu bulabilmek açısından oldukça umut vericidir.³⁰¹ Habermas, küreselleşme ile birlikte gittikçe artan göç oranlarının, birçok insanın etik-politik öz anlayışını değiştirdiğini düşünmektedir. Göçler sonucu daha savunmacı ve nativist karşılıkların ortaya çıktığı görülse de, farklılıklara ve farklı görülen insanlara karşı ilginin arttığı ikinci bir tepkiye de rastlanmaktadır. Savunmacı ilk tepki, devletsiz ve insanlıktan çıkarılan insanların ortaya çıkma ihtimalini arttırsa da, bir çoğulluk ortamında birlikte yaşamaya yönelik yeni yapılar ortaya çıkararak ikinci tepkinin, bu dinamiklere son vermesi oldukça muhtemel görülmektedir. Ulus-devletin çağın gereklerini artık karşılamadığını kanıtlayan ikinci tepki, ulusal veya kültürel gruplaşmalara önem veren Herderci bir bakış açısı yerine, sosyal yapılanmayla ilgili yeni bir farkındalık benimsenmesini ve ulusları, hayali cemaatler olarak algılamının yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Eski sisteme yönlendirilen bu şüpheli yaklaşım, her politik topluluktaki ulusal ve etnik kökeni, dini, dili ve cinsiyeti içine alan yeni bir çoğulluk idrakinin gelişmesi ile birlikte ilerlemekte ve böylece politik bir topluluğun kati surette homojen olmasının gerekmediğine yönelik inanış yaygınlaşmaktadır. Sonuç olarak, politik bir topluluğun milliyetçilik ile bağımlı koparan ve ulus ve devleti birbirinden ayıran yeni bir politik tasavvur ortaya çıkmaktadır.³⁰² Bu bağlamda ilerleyen Habermas düşüncesinde, artık değişmesi gereken olgulardan bir diğeri de etnik milliyetçiliktir. Ona göre vatandaşların dayanışma bağı, önceden var olduğu farz edilen ve değerli görülen bir benzerliğe değil, zıtlıkların iletişimsel bir hâkimiyetine dayanmalı ve böylece etnik milliyetçilik, anayasal vatanseverliğe dönüşmelidir. Anayasal demokratik devletler, bu temelde, yeni bir liberal öz anlayışı geliştirebilir ve kanunlarını yeterince tarafsız düzenleyerek, göçmenleri ve etnik azınlıkları ikinci sınıf vatandaş olarak ayırmaktan kaçınabilir. Böylece anayasal

³⁰⁰ Nancy Fraser, *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*, (New York: Columbia University Press, 2010), 134

³⁰¹ Fraser, *Scales of Justice*, 135

³⁰² Jürgen Habermas, *The European Nation State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, (Cambridge: The MIT Press, 1999), 105-128

vatanseverlik, etnik milliyetçiliğin tersine, devletsiz ve gereksiz insanların üretimini durduracak ve belirli bir ülkenin sınırları içinde yaşayan fakat o ülkenin vatandaşı olarak tanınmayan insanların haklarını da korumuş olacaktır.³⁰³

Fraser'a göre Arendt, etnik milliyetçilikten, iletişimsel bir dayanışma üreten anayasal vatanseverliğe geçiş yapan bir yönetim şeklini takdir etse de, bir topluluğun öz anlayışı zamanla değişebileceğinden, azınlıkların güvenliğinin devletlerin liberal öz anlayışını devam ettirmesine bağlı olmasını kırılğan bir temel olarak değerlendirirdi. Durumlar değişip anayasal vatanseverlikten etnik milliyetçiliğe doğru bir gerileme yaşandığında ise 20.yüzyılın devletsizlik ve insanlıktan çıkarmaya yönelik dinamikleri kaldığı yerden devam ederdi; çünkü Arendt için, azınlıkların asıl teminatı 'haklara sahip olma hakkı'dır. İnsan haklarını iyileştirmenin tek yolu da, ulus-devlet anlayışına göre düzenlenen vatandaşlık haklarının onarılmasından geçmektedir. Anayasal vatanseverlik, devletsiz ve gereksiz insan üretimini engellemede yeterli olmadığından, Fraser'a göre ulus-devlet anlayışından daha kozmopolit bir düzleme geçilmesi yararlı olabilmektedir.³⁰⁴ Arendt bu ihtimali oldukça ütöpik balsa da, Totalitarizmin Kaynakları'nda ulusların üstünde konumlanan herhangi bir alanın 'şimdilik' var olmadığını belirtmesi³⁰⁵, 21.yüzyıl kozmopolitlerinin ümitleneceği ölçüde, insan haklarını koruma adına yeni gelişmelerin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu düşünürler, Arendt'in aksine, devletler araya girmeden bireyler için hazırlanan, uygulanabilir uluslararası hukuki bir statü tasavvur etmektedir. Onlar için, yeni geliştirilen dünya vatandaşlığı formu, devletsiz ve gereksiz insan üretimini engelleme konusunda başarısız olunması durumunda anayasal vatanseverliğin yerine geçmeye hazır bulunacaktır.³⁰⁶

Fraser'a göre bu tasavvurların şu ana yönelik gerçekleşmesi oldukça uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Günümüz koşulları altında, kuramsal olarak bir ihtimal savunulabilecek insani müdahaleler, dar görüşlü ulusal çıkarların peşinde koşan süper güçlerin entrikaları sebebiyle kötüye kullanılmaya devam etmektedir. Arendt'in tanımladığı felaket kaynaklarına dikkatle odaklanıldığında, ulus-devlet egemenliğinin ötesindeki karanlık tarafın, çağımızın umut verici gelişmelerini mevcut sistemin bir parçası haline getirecek güce sahip olduğu görülmektedir. Bu

³⁰³ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (Cambridge: The MIT Press, 1996), 308

³⁰⁴ Fraser, *Scales of Justice*, 136

³⁰⁵ Arendt, *The Origins*, 298

³⁰⁶ Fraser, *Scales of Justice*, 136

nedenle, 21.yüzyılda, tanrısal bir hükmediş arzusu ile totalize bir bakış açısının günden güne güç kazanması, geçmişteki olayları bugünde irdelememiz gereken bir bakış açısına ihtiyacımız olduğunu yeniden ortaya koymaktadır.³⁰⁷ Bu bağlamda bir sonraki bölümde, günümüzdeki karanlığı ve yeni tehlikeleri anlamak adına, bugünün koşullarını Arendt düşüncesi ve kendi analizleri ile birlikte harmanlayan ve devlet-birey çerçevesinde açıklayan Bauman düşüncesinden faydalanılacaktır.

³⁰⁷ Fraser, "Hannah Arendt," 258

BÖLÜM II

BAUMAN DÜŞÜNÇESİNDE KARANLIK ZAMANLAR: KORKU, GÜVENLİK SİYASETİ VE FAİL KRİZİ

Arendt'in faydalandığı Bertold Brecht'in karanlık zamanlar formülasyonunda kötü eylemler mevcuttur; fakat karanlığı oluşturan asıl şey, alışılmışın dışında usullerle de gerçekleştirilebilecek olan bu kötü eylemler değil, insanların kendilerini görünür kılabilirler açık ve aydınlık kamusal alanların varlığının engellenmesi ve bu alanlara siyaset sahnesinde nefret dolu bir tavır sergilenmesidir. İnsanlar dünyadan umudu kesip kamusal alanda kendilerini açığa vurmada, içinde yaşadıkları dünyanın dışında kalarak özel alanlarına çekildiğinde ve insanlığın geri kalanına kulak vermediğinde, sadece kendi kişisel çıkarlarının ve belirli özgürlüklerinin peşinden koşmanın anlamsızlığını fark edemedikleri bir hayat sürerler.³⁰⁸ Arendt'in söylediği gibi, tarihte kamusal alanın karartıldığı, dünyanın oldukça güvenilmez hale geldiği ve insanların sadece kişisel özgürlüklerini ve hayati çıkarlarını gözeterek, verileden daha fazlasını istemediği birçok karanlık dönem yaşanmıştır.³⁰⁹ Bauman da içinde bulunduğu karanlık zamanları, günümüzün koşulları çerçevesinde, hem insan hem de devlet açısından kendi terminolojisini oluşturarak anlatmış, bunu yaparken Arendt'e atıf yapmayı da unutmamıştır. Bu bağlamda Arendtçi düşüncenin günümüz temsilcilerinden biri olarak sayılmalıdır.

Bauman ve Donskis, kötülüğün evrim geçirdiği günümüzde, canilerin yokluğunda gerçekleşen ve görünürde asil amaçlar uğruna yapılan korkunç eylemlere odaklanmıştır.³¹⁰ Modern dünyanın güvenli ve konforlu olduğuna yönelik algıyı kırmadan gerçekleştirilen kötü eylemler, insanların değersizleştirilmesini, kendisini veya çevresindeki dünyayı eleştiremeyecek hale gelmesini veya bireysel ve kolektif güçlerinin ellerinden alınmasını kapsamaktadır.³¹¹ Modernitenin en yıkıcı

³⁰⁸ Young-Bruehl, *Why Arendt Matters*, 5

³⁰⁹ Arendt, *Men in Dark Times*, 11

³¹⁰ Zygmunt Bauman ve Leonidas Donskis, *Moral Blindness*, (Cambridge: Polity Press, 2013), 21

³¹¹ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 21

formlarında hâlihazırda güvenle saklanmaya devam eden kötülük, bireylerin temel ahlaki ve politik hassasiyetlerini kaybederek diğer insanlara karşı duyarsız hale gelmesine ve belirli bir topluluğa karşı hissettikleri aidiyetin kaybolmasına yol açar.³¹²

Bauman'a göre, Arendt'i ve onun vasıtasıyla Brecht'i izleyerek, 21.yüzyıl içinde de karanlık zamanlar olarak adlandırabileceğimiz dönemlerin içinde bulunmaya devam etmekteyiz.³¹³ Karanlık zamanlarda Arendt okumuş bir düşünür olan Bauman için, Arendt'in kendi zamanına yönelik söylediğine benzer bir biçimde, olağanüstü ve istisnai olgulardan oluşan felaketlerden değil, felakete gebe olan görünürdeki belirsiz bir normallikten kaynaklanan karanlık zamanların bir parçasını yaşamak günümüzün kaderidir.³¹⁴ Bugün, insanların söz ve eylem yoluyla kendilerini ifşa ettiği kamusal alanın ışığı, hakikatin anlamsızlaştırılması ve türlü bahanelerle siyasetin önemsizleştirilmesi ile karanlığa gömülmüş ve başlangıçtan beri yapısında var olan aydınlatıcı gücünü kaybetmiştir.³¹⁵ Ortak dünyanın karanlığa gömüldüğü günümüz karanlık zamanlarında insanlar, başkaları ile bir arada olma tecrübesini kaybederek toplumsallaşamadığından, sadece ortak bir düşmana veya trajik olaylara karşı gevşek bağlara sahip kısa birliktelikler haricinde yalnızlığa gömülmüş haldedir.³¹⁶ Bu ortamda bireyler, siyasetten özerk olmayı temel özgürlüklerinden sayarak, kendilerini dünyadan ve dünyaya karşı sorumluluklarından çektiklerinde, aralarında mutlaka var olması gereken, vazgeçilmesi imkânsız olan araçlar yok olmakta ve dünya, bu nedenle büyük bir kayıp yaşamaktadır.³¹⁷

Modern bireylerin, siyasetten ve kamusal alandan uzak durarak dünyaya yabancılaşmış ve sadece özel alandaki ilişkilerinde kendini ifşa etme imkânı bulan kişilerden oluşur hale gelmesi, karanlık zamanların niteliklerinden biridir.³¹⁸ Bauman için sadece özel alanda yaşanan bu karşılaşmalar, bireysel haklara sahip olmanın etkin bir mücadele gerektirdiği, tüketici piyasalarının boyunduruğunda olan, istikrarsız ve belirsiz bir şimdiki zamandan ve gelecekte beslenen karanlık zamanların belirgin bir özelliğidir. Piyasa baskıları ile güçsüzleştiğinden pek bir

³¹² Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 23

³¹³ Zygmunt Bauman, *Akışkan Hayat* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 166

³¹⁴ Zygmunt Bauman ve Stanislaw Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 125-126

³¹⁵ Arendt, *Men in Dark Times*, viii

³¹⁶ Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2000), 12

³¹⁷ Arendt, *Men in Dark Times*, 4-5

³¹⁸ Arendt, *Men in Dark Times*, 24

direnış göstermeyen ve tamamen kendi idarelerinde olan bir kitle toplumuna veya normatif düzenlemelere yönelik arzusunu kaybeden devlet yönetimleri ise piyasanın ihtiyaçlarına hizmet eden dürüst simsarlara dönüşmektedir.³¹⁹

Bauman düşüncesinde kolektif eyleme dair etkili bir öznenin ortaya çıktığı ve eylem alanı bulduğu, özel ve kamusal sorunların karşılıklı iletişim sonucunda yan yana gelerek tartışılabildiği kamusal alanın yok olduğunun düşünülmesi ve onu canlandırmak konusunda tepkisiz kalınması, birbirini pekiştiren korkunç bir döngünün parçasıdır. Kamusal alanın canlandırılması gerektiğini düşünmek, bireylerin öznel koşullarında önemli değişikliklerin olabileceğine dair duydukları inanç ile bir arada ilerlemektedir. İnsanların bir şeylerin değişebileceğine inanmaması ve kamusal alanı yeniden inşa etmenin faydasız olduğunu düşünmesi, yaşayan bir kamusal alana sahip olmanın önündeki en büyük engeldir³²⁰; çünkü Arendt'in belirttiği gibi, karanlık zamanlardan çıkma ve kamusal alanı yaratma konusunda asıl güvenmemiz gereken teoriler veya kavramlar değil; koşullar ne olursa olsun, anlatıları ile bir fitili ateşleyebilecek olan insanlardır.³²¹ Arendt'in bu düşüncesine derin bir inanç besleyen Bauman'a göre, kamusal alanın gerçekten dirilebilmesi için her şeyden çok ihtiyaç duyulan şey, diyaloga girme, karşılıklı anlayış oluşturma ve paylaştığımız yaşamda karşımıza çıkabilecek çatışmaların üstesinden gelme yeteneğini içeren insanların birbirleriyle iletişime girme becerilerinin geliştirilmesidir.³²²

Bauman için kamusal mekânların, insanların bir araya geldiği diğer mekânlardan ayrıldığı nokta, tarih boyunca kent yaşamının geleceğine karar verilen, hazları, acıları ve umutları içine alan, çeşitliliğin yaratıcı, yaşamı ileri taşıyan değerini kabul ederken anlamlı bir diyalog kurmak adına farklılıkları teşvik eden yapısıdır.³²³ İnsanların, eylemlerin ve düşüncelerin serpilip büyümesi için çeşitliliğe imkân tanıyan kamusal alan, farklılıkları yüceltip yok etmeden eklemlemeyi sağlarken, korku ve güvensizliğin yatışmasını da mümkün kılar.³²⁴ Siyasi kayıtsızlık nedeniyle, günümüzde girişimciler tarafından devralınan ve eğlence mekânlarına dönüştürülen kamusal alanlar, kamusal iyi, adil toplum ve ortak değerler gibi

³¹⁹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 79

³²⁰ Zygmunt Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 77

³²¹ Arendt, *Men in Dark Times*, ix

³²² Bauman, *Akışkan Hayat*, 162

³²³ Bauman, *Akışkan Hayat*, 103

³²⁴ Nan Ellin, "Fear and the City Building," *Hedgehog Review* 5, no.3 (2003)

fikirlerin gerçekleşme imkânı bulmasını ve özel alanda zor durumda olan insanlar için kolektif çözümler üretilebilmesini de sağlamaktadır.³²⁵ Brecht'in söylediği ve Bauman'ın aktardığı üzere, kamusal alan ve sağladığı bu imkânlar, düşünerek ve eyleme geçerek korunduğunda, yönetenler koltuklarında güvenle oturamaz ve insanların zaaflarına odaklanması ile perçinlenen, kötülüğün kol gezdiği fakat kimsenin öfkelenmediği karanlık zamanların üstesinden gelebilmek adına bir umut ışığı doğar.³²⁶ Bu durum, insanların, ancak aralarındaki dünya adına mücadele etmeye istekli ve harekete geçebilecek kadar cesur olduklarında içinde buldukları bataklıktan kurtulabileceği gerçeğinden kaynaklanır.

Bauman'a göre, tarihte eşi benzeri çok olan, kamuoyunun ışığının her şeyi kararttığı ve günümüzde bir başka örneği yaşanan karanlık zamanlarda, ihtiyacımız olanın insani iletişim olduğunu ifade edenlerden biri de, Arendt'in karanlık zamanları aydınlatan filozoflardan biri olarak gördüğü, Alman aydınlanmasının öncüsü Gotthold Ephroim Lessing'tir.³²⁷ Lessing için diğer insanlara karşı açık olmak, hümanizmin ön koşullarından biridir; çünkü insanî diyalog, diğer insanlardan ve onların söylediklerinden duyulan haz nedeniyle basit konuşmalardan veya tartışmalardan farklıdır.³²⁸ Farklı bakış açılarına tahammül edilemediği ve herkesin düşüncelerinin boyunduruk altına alınmaya çalışıldığı noktada beşeri topluluklar zarar gördüğünden, Arendt'in kalemıyla Lessing'in asıl önemseydiği şey, insanın kendi benliği ile girdiği diyalog değil, ötekilerle diyaloga girme beklentisidir.³²⁹ Öyle ki Lessing için asıl keyifli olan, beşeri dünyada tek ve biricik bir hakikatin olmaması değil, bu durumdan dolayı insanların var oldukları müddetçe aralarındaki söylemlerin asla yok olmayacağı gerçeğidir.³³⁰ Arendt'e göre Lessing için tartışmanın sonu, insanlığın sona ermesi anlamına gelir; çünkü beşeri var oluşta, insanlığın doğası ve vazgeçilmez özü içinde yaratıcı olan şeylerin kökeni insanların çeşitliliğidir. Onların birbirine zarar vermesine yol açan şey de bu çeşitliliğin varlığından değil, reddedilmesinden kaynaklandığından, insanların farklılığını ve

³²⁵ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 12

³²⁶ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 125 ve Bertolt Brecht, "To Posterity," *Selected Poems of Bertolt Brecht* içinde (New York: Groove Press, 1959), 73

³²⁷ Zygmunt Bauman ve Stanislaw Obirek, *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 145

³²⁸ Arendt, *Men in Dark Times*, 19

³²⁹ Arendt, *Men in Dark Times*, 26

³³⁰ Arendt, *Men in Dark Times*, 27

çoğulluğun gerektirdiği birlikte varoluşu kabul etmek anlamlı bir dünyada yaşamak açısından zorunludur.³³¹

Bauman'ın Theodor W. Adorno'dan faydalanarak aktardığına göre,³³² karanlık zamanlardan kurtulmak adına herhangi bir çaba sarf edilmediğinde ve bu durumun sonucunda bireyler arkalarında hiç iz bırakmayan veya bıraktıkları izler mantıksız ve yüzeysel olan anlık deneyimler dizisi haline geldiğinde, mevcut durumun değişeceğine yönelik derin bir inanç duymak imkânsızlaşır ve insanların güvenliği umutta, yani henüz gerçekleşmemiş bir olguda arama ihtimalleri oldukça azalır.³³³ Bu bağlamda anlamsız bir yaşam sürmeye devam eden birey, Adorno'nun tabiriyle, kendini kolektif olana kapatarak, aidiyet hissetmek ve güçlü kalmak uğruna bireyselliğini kaybedip başkalarından ayırt edilemez hale geldiği bir eritme potasına girmekte sakınca görmez.³³⁴ Bauman için oldukça zarar görmüş bu bireyselliğin kurtuluşu da, ne oranda aranıyorsa o denli aldatıcı olabilecek bir güvenlik vaadinden geçer.³³⁵ Otoritenin çizdiği sınırlar içinde kalmak, insanların çaresizce arzuladığı ama elde etmesi zor olan güvenliklerini sağlamak için makul bir yol gibi görünür ve insanlar bu vaat üzerine gönüllü birer köleye dönüşür.³³⁶ Küreselleşme, dünyanın büyük çoğunluğu için mevcut yaşam koşullarında yaşanan keskin bir kötüleşme ifade etmesinin yanı sıra, alışılmadık bir var oluş güvensizliğine de kapı açmıştır.³³⁷ Bu nedenle bütün pazarlama stratejilerinin esas satış noktası haline gelen kişisel güvenlik, yasa ve düzen konularında da seçim kampanyalarının temelini oluşturmuş, medya organları ise reyting savaşları uğruna, kişisel güvenliği riske atan tehditleri sergilemeye dört elle sarılır hale gelmiştir.³³⁸

Bauman'la bu noktada paralellik gösteren diğer bir düşünür olan Judith Butler da, devletlerin güvenliği sağlama bahanesiyle ve kendini korumak adına hukuku aşarak egemenliğini genişlettiğini ve terörizm sorunu nedeniyle iktidarını tüm hukuksuzluğu ile kullanma ihtimalini sınırsız hale getirerek geleceği yapılandırıldığını

³³¹ Bauman ve Obirek, *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, 146

³³² Bauman, *Akışkan Hayat*, 173

³³³ Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment* (London: Verso, 1979)

³³⁴ Theodor W. Adorno, *Critical Models: Inventions and Catchwords*, (New York: Columbia University Press, 1998), 276

³³⁵ Bauman, *Akışkan Hayat*, 147

³³⁶ Bauman, *Akışkan Hayat*, 176

³³⁷ Bauman, *Akışkan Hayat*, 191

³³⁸ Bauman, *Akışkan Hayat*, 93

düşünmektedir.³³⁹ Ona göre devletlerin içinde bulunduğumuz yüzyıldaki eylemleri de hukuku askıya alma veya çarpıtma eğilimleri ile müdahale alanını genişleterek ve gerekliliğini arttırarak iktidarını meşrulaştırma yöntemlerinden oluşmaktadır.³⁴⁰ Kendi kararlarının performatif iktidarı haricinde hiçbir sorumluluk hissetmeyen egemenlerin eylemlerine mahkûm edilmiş gelecek, devletin tehlikeli olduğunu söylediği durumlar üzerinden hukukun istenilen yönde eğilip bükülmesine yol açmaktadır.³⁴¹ Bu durum, ulusal güvenliğin, tetikte olma adı altında, önyargılı ve ırkçı bir biçimde şekillenmesine ve belirli insan topluluklarının hedef alınmasına neden olmaktadır.³⁴² Butler, devlet egemenliğinin güvenlik adına kullanılarak, iktidarın sınırsız hale getirilmesi konusunda Agamben'i ve onun çıplak hayat kavramsallaştırmasını örnek göstererek, olağanüstü hal durumlarında vatandaşlığın yaşam ve ölüm arasında askıya alınması durumunun herkesin başına gelebilecek bir olgu olduğunu belirtmektedir.³⁴³ Onun için, hukukun ve bir politik öznenin yaşamının varsayımlar üzerinden askıya alınması, devletlerin daha büyük hedefleri doğrultusunda okunması gereken bir taktiktir. Kendi çıkarları doğrultusunda hukuku istediğinde uygulayıp istemediğinde uygulamazken ne kadar haklı olduğunu göstermek isteyen devlet, yıkımın ve beraberindeki güvenlik ihtiyacının büyüklüğünü kanıtlamak için de gücünü elinde bulundurduğu ana akım medyayı kullanmaktadır.³⁴⁴

Bauman ise devletlerin, terörizme karşı güvenliği sağlama bahanesiyle çıkarttığı yasaların, kişisel özgürlükleri kısıtlayıcı birçok nokta içermesine rağmen, diğer insanların arkadaşlığından uzak kalmış, kimseye sadakat ve güven duymayan bireylerden oluşan bir korku ortamında kabul gördüğünü savunmuştur.³⁴⁵ Bu durum, günümüzde güvenliği sağlamanın en temel gerekçelerinden biri olan gözetime onay vermeyi de beraberinde getirmektedir.³⁴⁶ Bauman'ın, Monahan'dan aktardığına göre, güvenlik önlemleri ile tehlikelerden korunduğunu düşünen insanların, bu önlemlerin kendisi sebebiyle daha güvensiz hissettiği günümüzde, korku içinde geçirdikleri yaşamlarını tahammül edilebilir kılmak adına aldıkları iki temel önlem mevcuttur.

³³⁹ Judith Butler, *Kırılğan Hayat* (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 76

³⁴⁰ Butler, *Kırılğan Hayat*, 70

³⁴¹ Butler, *Kırılğan Hayat*, 86

³⁴² Butler, *Kırılğan Hayat*, 93

³⁴³ Butler, *Kırılğan Hayat*, 78

³⁴⁴ Butler, *Kırılğan Hayat*, 149

³⁴⁵ Bauman, *Liquid Times*, 23 ve 57

³⁴⁶ Zygmunt Bauman ve David Lyon, *Akışkan Gözetim* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 114-115

Bunlardan ilki, her yeni korku ile erzak depolama, alarm taktırma, sigorta yaptırma gibi eylemlerle bireysel yükü omuzlamak, diğeri ise işkence ve ev içi gözetim gibi en uç önlemleri bile kabul etmektir.³⁴⁷ Bu eylemler, korkuyu azaltmaktan çok, yeni riskler ve yeni endişeler üretmekte ve insanların aynı kısır döngü içinde sıkışmasına neden olmaktadır.³⁴⁸ Bauman'a göre günümüzde toplumsal birlik ve örgütlenme konusunda sunduğu olanaklar çerçevesinde, direniş için oldukça cazip görülen sosyal medya bile, gözetim gücünün en etkili ve yerleşik olduğu alanlardan biri haline gelmiştir.³⁴⁹

Güvenlik siyaseti üzerinden sürdürülen iktidar, koyduğu sınırlar içinde kalması koşuluyla tehlikelerden koruyacağını vurguladığı politik özneleri kendisine bağımlı kılarken dikkat edilmesi gereken nokta, şeylerin doğasına ve geleceğe yönelik değerlendirmelerin var olanın ötesine uzanarak sadece olasılıklar çerçevesinde ilerleme ihtimalidir. Günümüzde gelecek, güvenlik siyaseti üzerinden var edilirken; kurgu, asıl olanın önüne geçerek güvenliğin merkezine oturmakta ve her türlü olasılığın olabileceği iddia edilen ortamda kurulan tahakküm, hiçbir şeyin var olmasına izin vermemektedir.³⁵⁰ Ruth Wodak'a göre sağ eğilimli hükümetlerin oluşturduğu korku siyasetinin temelinde, günah keçisi ilan edilen dâhili veya harici siyasal grupların, devletin politik varlığına ve ulusa yönelik bir tehdit olarak görülmesi yatmaktadır. Her şeyin kötüye gideceği düşüncesi, aidiyet hissinin kaybolması, eski değerlerin yok olacağı endişesi, yabancı veya işini kaybetme korkusu da, bu siyaseti yürütmenin diğer biçimlerini oluşturmaktadır.³⁵¹ Araştırmalara göre devletlerin güvenlik siyaseti yürütürken siyasi özneleri kendine bağlamak konusunda kullandığı en önemli araç olan medya, insanların bilgi edindikleri tek kaynak olarak dünyanın durumunu gösterirken, gerçek yaşamdakinden çok daha fazla şiddet içeren haberlere yer vermektedir. Güvenlik siyasetini ve şiddeti meşrulaştıran da, gördükleri karşısında korku içinde bir yaşam süren, korunma ihtiyacı duyan ve tam da bu nedenle otoritenin güvenlik uğruna

³⁴⁷ Torin Monahan, *Surveillance in the Time of Insecurity* (New Brunswick: Rutgers University Press, 2010), 150

³⁴⁸ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 117

³⁴⁹ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 17-18

³⁵⁰ Aslı Çalkıvık, "Distopya: Egemenin Ütopyası," *Cogito*, no.90 (Bahar 2018): 43-45

³⁵¹ Ruth Wodak, *The Politics of Fear: What Right Wing Popular Discourses Mean* (Londra: Sage Publications, 2015)

gerçekleştirdiği şiddet politikalarını kabullenen bireylerdir.³⁵² Bu minvalde savunma politikaları masraf gözetmeksizin desteklenirken, terörizmin getirdiği korku ortamı sorunların güvenliğe indirgenmesine ve hükümetin kamusal alanın denetiminden uzak kalmasına yol açmaktadır.³⁵³

Bauman'a göre insanların, korku güdümünde bir yaşam sürmesi, küreselleşmenin istenmeyen ve beklenmeyen olumsuz etkileri ile de bağlantılıdır. Küreselleşmenin getirdiği 'açıklık', kaderin karşı konulamaz felaketlerine karşı toplumların savunmasız hissetmesine yol açmaktadır. Açık toplum düşüncesi, şeffaflığına değer veren özgür bir toplumun kendi kaderini tayin edebilmesi doğrultusunda geliştirilse de, bugün, kontrol edemediği ya da tam olarak anlayamadığı güçlerin altında ezilmiş, küreselleşmenin sadece negatif etkileri tecrübe edildiği sürece daha da güvensiz hissetmelerine yol açan sınırların sızdırmazlığı ve bireylerin güvenliğine odaklı bir bakış açısı benimsemiş; bağımlı, talihsiz ve kırılğan bir toplumun korkunç deneyimini akıllara getirmektedir. Tehlikelerden korkmak konusundaki asıl kritik nokta, bu korkunun nereye kadar yayılacağı ve insanlara neler yaptırabileceği meselesidir. İnsanlar duvarlar ardında yaşamaya başladıklarında, kendilerini korumak için dövüş dersleri aldığında, zırhlı araçlar tercih ettiklerinde ve silah taşımaya başladıklarında sosyal yaşam büyük bir değişikliğe uğramakta ve kötü şeylerin başlarına gelmesini engellemek için gösterdikleri bu çaba, bir şeylerin yolunda gitmediğine yönelik hislerini doğrulamaktadır; çünkü savunma amaçlı yapılan eylemler, korkunun somutlaşmasına yol açmaktadır. Bauman'a göre günümüzde, sabit bir biçimde günlük hayatımıza nüfuz etmiş olan korku, savunmaya yönelik eylemlerimizle kendini yeniden üretecek enerjiyi bulmakta ve dışarıdan gelecek ekstra bir uyarıcıya gerek duymamaktadır. Korku ve korkuya yönelik gerçekleştirilen eylemlerin döngüsü varoluşsal sarsıntılar ile perçinlenmekte ve bu sarsıntılar yaşamları boyunca güvenli bir sığınak bulamayan ve bu yüzden kaderin oyunlarına karşı savunmasız hisseden insanlara eşlik etmektedir. Gücünü insanların acizliğinden ve cehaletinden alan kader, önceden uyardıksızın vurmakta ve kurbanlarının tüm çabalarını boşa çıkarmaktadır. Belirsizlik içinde yaşadığımız günümüzde, bize en yakın ve en çok tehlike arz eden

³⁵² George Gerbner ve Larry Gross, "Living with Television: The Violence Profile," *Journal of Communication* 26, no.2 (1976): 172-199

³⁵³ Richard Jackson, "The Politics of Terrorism Fears," *The Political Psychology of Terrorism Fears* içinde, ed. Samuel Justin Sinclair ve Daniel Antonious (New York: Oxford University Press, 2013), 267-282

riskleri hesaplamaya ve bu risklere yönelik önlem almaya çalışsak da, hesaplamadığımız veya hesaplamamızın mümkün olamayacağı tehlikelere maruz kalmamız da kaçınılmaz olmaktadır.³⁵⁴

Vatandaşlarına güvence vermeyi vaat eden sosyal devlet anlayışından, katillerden, teröristlerden, pedofillerden, dilencilerden veya tüm bu insan tiplerinin birleşimi olduğu düşünülen yasadışı göçmenlerden korunmak amacıyla geliştirilen 'kişisel güvenlik devleti' anlayışı, korku üreten devletlerin politikaları eşliğinde sürdürülmeye devam etmektedir. Abartılmaya ve politikacıların elinde saptırılmaya açık olan küresel terörizm tehdidi, kimse tarafından sorgulanmaksızın yayılabilen ve kimi zaman hayali de olsa politikacıların gücü elinde tutmak üzere kullandığı bir olgu haline gelmiştir. 11 Eylül'de ikiz kulelerin yıkılışının aylarca, ağır çekimde ve dramatik bir biçimde gösterilmesinin nedeni de varoluşsal kaygıların tekrar tekrar kontrol edilmek istenmesidir.³⁵⁵ Bauman'a göre devletlerin benimsediği bu tavır, insanların güvenliklerinden endişe ettiği günümüzde gerçekleştirilen asıl kötülüğün, korku zehri yaymak olduğunu göstermektedir. Sivil toplumu koruyan temeller parçalanırken insanların günlük yaşamlarına nüfuz etmiş olan korku, teröristlere yönlendirilmekte ve böylece devletler, halkın da onayıyla güçlerine güç katacak adımlar atabilmektedir.³⁵⁶ Victor Grotowicz'den aktaran Bauman, devletlerin terörist tehdidini nasıl kullandığına yönelik, 1970lerin sonlarındaki Federal Alman Cumhuriyeti hükümetinin, teröristlerin yasa dışı hareketlerini engellemek amacıyla Kızıl Ordu Fraksiyonunu yaratmasını örnek göstermiştir. Bu durumun sonucunda, 1976'da Alman vatandaşlarının sadece yüzde 7'si kişisel güvenliğin önemli bir siyasal sorun olduğunu düşünürken, iki yıl sonra Almanların büyük bir çoğunluğu bu konuyu işsizlik ve enflasyonla mücadele etmekten bile daha önemli görmeye başlamıştır. Bir sonraki adımda ise, Alman anayasası, bireysel özgürlükler konusundaki liberal ruhunu kaybetmiş ve devletin mutlak idaresi hüküm sürmeye başlamıştır.³⁵⁷ Üstelik kamusal alanda görünürlüğünü arttıran ve onlara muhtemelen kendi çabalarıyla asla sahip olamayacakları bir kişilik atfeden yeni kanunlardan en çok faydalanan yine teröristlerin kendisi olmuştur. Araştırmacıların ortak kanısına göre, hukukun ve güvenlik güçlerinin düzeni sağlamak amacıyla sert bir biçimde keskinleştirilmesi de, teröristlerin popülerliğini büyük ölçüde arttıran bir etkidir. Bu

³⁵⁴ Bauman, *Liquid Times*, 9-11

³⁵⁵ Bauman, *Liquid Times*, 15

³⁵⁶ Bauman, *Liquid Times*, 37

³⁵⁷ Bauman, *Liquid Times*, 17

nedenle Bauman'a göre, gösterişli ve acımasız bir biçimde terörist tehdidini yok etmek üzere yürürlüğe sokulduğu iddia edilen politikaların gizlenmeye çalışan asıl işlevinin, devlet otoritesinin asla etkili bir şekilde kontrol edemeyeceği alanlara, kamusal destek ve beğeni ile sızma çabasıyla şüphelenilmesi gerekmektedir. Teröristlere karşı verilen mücadeleye yönelik yapılanlar toplumun tümüne korkunun işlenmesine neden olmanın yanı sıra demokratik değerleri ve insan haklarını zedelemekte ve böylece teröristleri amaçlarına bir adım daha yaklaştırarak kendi çabalarıyla ulaşmayı hayal bile edemeyecekleri elverişli bir ortam yaratmaktadır.³⁵⁸ Curtis'e göre yozlaşmış dünyayı dini şiddet ile temizlemek üzerine kurulu ideolojisi ve avukatlarının faaliyetleri dışında zar zor varlığını sürdüren, hatta 2001'e kadar bir isme bile sahip olmayan El-Kaide, Amerikan hükümeti Bin-Ladin'i gıyaben kovuşturmaya karar verdiğinde ve bu esnada mafya karşıtı yasaları kullanabilmesi için ismi olan bir suç örgütünün varlığına ihtiyaç duyduğunda adlandırılmıştır.³⁵⁹ Üstelik bu örgüt, 11 Eylül'den sadece iki sene önce, eskisinden daha etkili olmaya başlamıştır.³⁶⁰

Bauman düşüncesinde küreselleşmenin olumsuz etkileri nedeniyle çatışma ve şiddet ile boğuşan toplum, önerdiği güvenlik önlemlerine güvenilemeyen devlet tarafından korunamamakta ve kontrol edilemez bir hırsa maruz kalmaktadır.³⁶¹ Küreselleşmenin dayattığı toplumların açıklığı olgusu, adaletsizliğin, çatışmanın ve şiddetin başlıca nedenini oluşturmaktadır. Arundhati Roy'dan aktaran Bauman'a göre Amerikan hükümeti ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar adı altında kılık değiştirmiş uşakları; milliyetçilik, köktendincilik, faşizm ve terörizm gibi 'yan ürünlerini' de yanına alarak liberal küreselleşme ile el ele yürümektedir.³⁶² Açık ve her taraftan korunmasız kalan ulus-devlet gücünü kaybetmekte, küresel alanı yok olmakta, politik dirayeti ve ustalığı bireysel yaşam siyasetine sürülmekte ve yetkilerini bireylerin alanına doğru devretmektedir. Bu nedenle Bauman'a göre günümüzde asıl verilmesi gereken mücadele, iktidarı ve siyaseti yeniden bir araya getirmek üzerine olmalıdır. Bu yeniden birleşmeye mesken olarak tutulabilecek en az umut vaat eden yer ise ulus-

³⁵⁸ Bauman, *Liquid Times*, 40

³⁵⁹ *The Power of Nightmares: The Rise of the Politics of Fear*. Yönetmen Adam Curtis. BBC, 2004.

³⁶⁰ Michael Meacher, "Playing Bin Laden's Game," *Guardian*, 11 Mayıs 2004.

³⁶¹ Bauman, *Liquid Times*, 61

³⁶² Bauman, *Liquid Times*, 10

devletlerdir.³⁶³ İnsanların sosyal konumunun ve bireysel haysiyetinin altını oymuş olan mevcut sistem, kamusla alan kavramını en bilinen haliyle tanımlamış ve içkinleştirmiş Jürgen Habermas'ın önerdiği gibi bir anayasal vatandaşlık formunu imkânsız kılacak biçimde, piyasaların aşırılıklarına karşı anayasal bir koruma sağlayamayacak kadar kötü şöhretli olduğundan alternatif bir hukuki yapıya ihtiyaç vardır.³⁶⁴ Olumsuz anlamda küreselleşen günümüz dünyasındaki küresel sorunların çözümleri, yerel değil, küresel çapta olmalı ve iktidar ve siyasetin bir araya gelme ihtimali de küresel çapta düşünülmelidir; çünkü dünyada adil ve güvenli bir yaşam sürmekten mahrum kalmış ve insanlık onuru hiçe sayılmış insanlar var oldukça, savunulan tüm değerler yozlaşacağından, demokrasi ve özgürlüğün tek bir ülkeye veya bölgeye odaklanılarak tamamen ve düzgün bir biçimde muhafaza edilmesi mümkün değildir. Bu iki kavramın geleceği, ancak evrensel bir ölçekte savunulabilmesine bağlıdır, aksi halde değişen bir şey olmayacaktır.³⁶⁵

Bauman için modern zamanların odağında yer alan, cemaat ve gelenekleri birbirleri ile kaynaştırarak ve onları hayali varlıklar haline getirerek bir millet inşa etme çabası, egemenliğin devlet-dışı güçlerle zayıflatıldığı günümüzde hiçbir anlam ifade etmemektedir.³⁶⁶ Milletlerin yaşamı, eskiden olduğu gibi devletlerin siyasi egemenliğinin güvencesi altında korunamamaktadır; çünkü egemenlik, kendine yeterliliği ifade eden ekonomik, kültürel ve askeri zemini zarar görmüş ve bu nedenle artık zar zor ayakta duran bir olgu haline gelmiştir. Sorumlu oldukları insanları koruyabilecek iktidardan ve istekten yoksun devletlerin, bireylerin yaşamlarının maddi kısmını modernleştireceklerine yönelik sözleri ise daha fazla güvensizlik, belirsizlik ve kaderin oyunlarına karşı daha az garanti anlamına gelmektedir.³⁶⁷ Bauman, Tester'ı takip ederek³⁶⁸, iktidar ve siyasetin birbirinden ayrıldığı ve egemenliğin dış müdahalelerle zayıfladığı günümüz dünyasının sürekli bir 'ara dönem' içinde olduğunu düşünmektedir. Ara dönem terimi ilk olarak bir kraliyet hükümdarı öldüğünde yerine gelecek kişinin tahta çıkması arasındaki boşluğu ifade etmek için kullanılırken, Gramsci bu kavramı yeni bir çerçeveye oturtmuş ve toplumsal düzenin hukuki yapısının oldukça zayıfladığı, bireylerin yaşamının düzgün

³⁶³ Bauman, *Liquid Times*, 62

³⁶⁴ Bauman, *Liquid Times*, 30

³⁶⁵ Bauman, *Liquid Times*, 61-63

³⁶⁶ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 45

³⁶⁷ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 49

³⁶⁸ Keith Tester, "Pleasure, Reality, the Novel and Pathology," *Journal of Anthropological Psychology*, no.21, (2009): 23-26

ilerlemediği, artık işlemeyen bu eski sistemin yerine konulmak istenen yenisinin sadece fikir aşamasında kaldığı ve eyleme bir türlü geçilemediği bir zamanı tanımlamıştır. Günümüzdeki parçalanmış ve savunmasız kalmış egemenlik, ne bölge, devlet ve ulus arasındaki birliğe, ne de bunların herhangi bir unsuruna bağlı olduğundan, işlemeyen bir yapıyı gözler önüne sermektedir. Küreselleşme öncesinden bugüne miras kalan politik kuruluşlar, dünyanın yeni düzeni ve gerçekliği ile mücadele edememekte ve iktidarı elinde tutsa da bilerek siyasetin dışında yer alan güçlerin giderek artan etkileri ile başa çıkabilecek herhangi bir siyasi araç bulunmamaktadır.³⁶⁹

Bauman'ın kalemiyle modern devlet ortaya çıktığından beri varlığını sürdüren ve ulus-devlet meskeninde 'ölüm onları ayırana dek' birleşen iktidar ve siyaset birbirinden kopmuşken, etkili bir biçimde hareket etme gücünün çoğu modern devletten alınmış ve politik olarak kontrol edilemeyen, küresel ve birçok açıdan ülke sınırları dışında kalan bir alana kaydırılmıştır. İktidar yokluğu, mevcut politik kurumların girişimleri ve taahhütlerinin ulus-devlet vatandaşlarının yaşamlarına yönelik problemlerden gittikçe uzaklaşmasına ve bu nedenle önemlerinin kaybolmasına neden olurken, politik kontrolün yokluğunda özgürlüğüne yeni kavuşmuş güçler, engin ve ehlileştirilemez bir belirsizliğin ana kaynağı haline gelmiştir. Bu ayrılık ortamı ise birbiriyle ilişkili iki sonuç doğurarak, devlet organlarının düşmesine veya devredilmesine, devletlerin önceden gittikçe artan bir yoğunluk ile yerine getirdiği işlevlerinin ise devlet-dışı iştirakler tarafından üstlenilmesine yol açmaktadır. Devlet tarafından terk edilmiş bu işlevler, herkesçe bilindiği üzere oldukça değişken ve öngörülemez olan piyasa güçlerine, özel teşebbüslere veya bireylerin eline bırakılmıştır.³⁷⁰ Mevcut siyasi kurumların, açıkça veya üstü kapalı olarak, gündem ve kod belirleme işlevini siyaset-dışı güçlere aktarması, bireylerin mali piyasaların belirleyici gücüne daha fazla maruz kalmasına neden olmuş, iktidarın siyasetten koptuğu günümüz atmosferinde en önemli seçimlerin gündemini siyasi açıdan belirleyebilmek imkânsız hale gelmiştir.³⁷¹

Bauman için gündem belirleme görevi mekâna bağlı devlet otoriteleri tarafından terk edildiğinde aynı zamanda mekân-dışlanmış olan iktidar, başka bir senaryoda da etkisini kaybedecektir; çünkü günümüzdeki asıl kriz, merkezi

³⁶⁹ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup* (İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2011), 128

³⁷⁰ Bauman, *Liquid Times*, 1-2

³⁷¹ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 83

değerlerin olmayışı veya çok fazla oluşunun kargaşasından değil, değerlere veya seçeneklere bağlı gündemi meşrulaştıracak, temellendirecek veya onun adına çalışacak bir failin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Siyaseten belirlenmemiş olsa da, sert ve zorlayıcı yapısını kaybetmeyen siyaset-dışı faillerin, belirlemeye devam ettiği gündemin merkezinde yer alan şey, siyasi yasamanın yerine geçen piyasa baskılarıdır.³⁷² Böyle bir düzende, güvensizlik, belirsizlik ve emniyetsizlik konusundaki endişeleri eskisi gibi devam etse de, politik yurttaşlığını kaybederek piyasa tüketicisine dönüşen bireyler³⁷³; yaşam politikalarını onarılamaz bir kırılmalı ve hızlı bir değişim ile beslenen tüketici piyasasının öncülük ettiği alana kaydıran, insanların tamamen müşterilere dönüşmesini isteyen ulus-devlet yetkililerini rahatsız eder gibi görünmemektedir.³⁷⁴ Bunun nedeni, yaşam politikaları ve piyasalar birbirleri ile zıtlaşırken, devlet politikaları da ekonominin rehberliği ile işler hale geldiğinden, ikisi arasındaki güç dengesinin ekonomi lehine bozulmasıdır.³⁷⁵ Bauman ve Donskis'e göre güç saplantısı yaşanan günümüzde, siyasetin eski 'ödül ve ceza' yöntemi hala kullanılmakta; fakat 20.yüzyıl'ın en kötü ceza yöntemlerinden sonra günümüzde asıl yaygın olan ödül yöntemi olduğu dikkat çekmektedir. İktidar, savaşçı bir dil veya askeri bir baskıya bağlı olmaktan ziyade, kendini gittikçe finansal ve ekonomik bir güç olarak açığa vuran bir olguya dönüşmeye başlamıştır.³⁷⁶

Bauman'a göre günümüzde yatırımlar ve üretim azalırken işsizliğin arttığı, enflasyon ile birlikte paranın satın alma gücünün ve tasarrufların yok olduğu, açlık ve sefaletle boğuşan insanların ise umutsuzluk içinde intihara sürüklendiği ekonomik bir kriz yaşanmaktadır.³⁷⁷ İktidar ve siyasetin ayrılmasının bir sonucu olarak gücünü ve etkinliğini kaybetmiş devletler ise, bu ve benzeri krizlere yönelik alternatif üretmekten yoksundur.³⁷⁸ Devletin hizmet sunma yetisine duyulan inanç, toplumsal gerçeklikleri etkili bir şekilde idare etmenin iki şartı olan iktidar ve siyasetin, kendi sınırları içinde egemen olan devletin elinde olduğunun düşünülmesinde yatmaktadır. İşleri düzenleme ve yapma becerisi olan iktidar ve nelerin yapılıp nelerin yapılmayacağına karar verme kabiliyeti olan siyaset, denetlenmesi mümkün olmayan

³⁷² Bauman, *Siyaset Arayışı*, 84

³⁷³ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 88

³⁷⁴ Bauman, *Akışkan Hayat*, 78

³⁷⁵ Bauman, *Akışkan Hayat*, 161

³⁷⁶ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 52

³⁷⁷ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali*, 9-14

³⁷⁸ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali*, 23

devlet-üstü küresel güçler tarafından ele geçirildiğinden edim gücünü kaybeden günümüz devletleri, piyasayı yönetmek veya onunla ilgili kararlar almak bir kenara, onun etkili bir biçimde denetim ve gözetimini sağlamaktan bile aciz hale gelmiştir.³⁷⁹ Bauman için, sınırlarının dışında etki göstererek, parayı, piyasaları veya meta dolaşımını düzenlemeye erişimi olmayan günümüz siyasi failleri, siyasi denetimden yoksun güçlerle karşı karşıya geldiğinde, güç açığına uğrayan asıl şeyin siyasetin kendisi olduğu ortaya çıkmaktadır; çünkü mevcut kriz konusunda gerekeni yapma ve böylece krizden kurtulmaya yönelik hareket edebilme yeteneğine sahip bir fail aslında yoktur.³⁸⁰

Fail krizi, mevcut faillere ve demokrasinin faziletlerine yönelik güvensizlik ile birlikte seyreden bir bölgesel egemenlik krizinden oluşmaktadır.³⁸¹ Siyasi organlar üzerindeki doğal ve devredilemez işlevlerini, siyasi gözetim ve sorumluluk alanının dışında kalan piyasa güçlerine terk eden hükümetler, gücünün büyük bölümü ile birlikte egemenliğini de kaybetmiş, siyaset sahnesinde işleri yoluna koyacak etkili bir failin bulunamamasına yol açmıştır.³⁸² İktidar, tüm demokratik denetimlerden kaçan piyasalar ve ulus-üstü güçler tarafından idare edildiğinde, hâlihazırda yıpranmış olan siyasetin doğasında büyük bir değişim gerçekleşmekte ve bir anti-siyaset formu ortaya çıkmaktadır. Popülizme ve milliyetçiliğe neden olabilen ve çoğunlukla otoriter ve baskıcı rejimleri beraberinde getiren siyaset karşıtlığı, kitlelerde hayranlık uyandıran karizmatik liderlerin her şeyi düzeltebileceğine yönelik inanç ile birlikte diktatörlükleri meşrulaştırma ihtimalini de doğurmaktadır. Balibar'a göre devlet ve bireyler arasındaki ilişki kötüleştiğinde ilahi takdirle müdahale etmeye hazır kişilerin her zaman var olmasından daha da kötü olanı; yönetişimin, kamuya güven ilişkisi ile bağlı olan fonksiyonel hükümetin yerine geçerek, devletsiz bir devletçilik üretmesidir. İktidar ve siyasetin ayrılması ile ortaya çıkan bu durum, siyasetin zayıflaması ve ulus-ötesi ekonomik bir güce bağımlı hale gelmesi ile birlikte ilerleyerek, Balibar'dan aktaran Bauman'ın da savunduğu üzere yerel ve küresel arasında oluşan çatlak, yönetişim sayesinde tamir edilmeye çalışırken somutlaşmaktadır. Bu bağlamda devlet, üzerlerinde sorumluluk hissetmediği vatandaşlarını yönetme ve denetleme görevini, giderek büyüyen ve anlamsızlaşan bir bürokrasi tepesinin ardına saklanan yönetişimin, tutarsız bir

³⁷⁹ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali*, 21

³⁸⁰ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali*, 22

³⁸¹ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet*, 39

³⁸² Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet*, 33

yetkilendirme sebebiyle koruyucu devletten mahrum kalmış bir topluluğu yönetmeyi üstlenmesi sayesinde gerçekleştirmektedir. Siyaset karşıtlığı ve yönetim nedeniyle devlet ile bağları kopmuş, sadece kendi çıkarı ile ilgilenmeye başlayan toplum ise kendi içindeki kenetlenmenin de zayıflaması ile birlikte bir kitle toplumuna dönüşmekte ve yalnızlaşmaya mahkûm olmaktadır.³⁸³

Bauman'a göre kontrol etmeye iktidarının yetmediği güçler tarafından egemenliği ve özerk olduğu tüm alanları kaybetmiş ulus-devletin bu fail krizine bir çözüm bularak, iktidar ve siyaseti yeniden bir araya getirmesi mümkün değildir. Devletlerin, dolaylı bir yönetim biçimi ile birlikte tüm yükü bireylerin üzerine bırakarak, kendilerini herhangi bir sorumluluktan azade kılmasına yol açan devletsiz devletçiliğe ulaşmaları, demokrasiye bağlılık kisvesi altında, tüm yükümlülüklerin özel sektöre devredilmesinden geçmektedir. Hesap verme sorumluluğu olmayan post-modernist devletsiz devlet, gereksinimler ve ideolojiden bağımsız, uçsuz bucaksız tüketim vaatlerine açık bir dünyada hayatta kalma yanılması ile birlikte; güvencesizlik, belirsizlik ve yalnızlığı da beraberinde getirirken³⁸⁴, farklı amaçlara sahip olan ekonomi ve siyaset alanlarının ayırt edilemez bir biçimde birbirine karıştığı ve siyasetin piyasa tarafından tahliye edildiği bu ortamda, demokratik kararlara duyulan güven de kaybolmaktadır.³⁸⁵ Devletin, ekonomik, kültürel, toplumsal ve biyo-politik işlevlerini, üzerinde herhangi bir kontrol sağlayamadığı piyasa güçlerine bırakması, meşruiyetini ispatlamaya çalışırken sadık destekçisi olan ulusun büyük potansiyelini sınırlamaktadır.³⁸⁶ Piyasa ekonomisi ile ortaya çıkan israf ve eşitsizliğin çözümünün, sermayenin küreselleşmesinden yara almış ulus-devletten geçebilmesini de imkânsız hale getirmektedir. Sınır-ötesi çalışan sermaye ve meta piyasalarının, ulus devletlerin egemenlik alanının dışında kalması ve böylece denetleme ve gözetlemeden azade olması da bu durumu körüklemektedir.³⁸⁷

Bauman'a göre günümüzde siyasi egemenlikleri, geçmişteki askeri, kültürel, politik ve ekonomik özerkliklerinin gölgesiyle görünüşte ayakta duruyor gibi görünen devletlerin, küreselleşmiş sermaye ve piyasa baskılarını azaltmak için yapabilecekleri veya yapma riskini kabullenebilecekleri pek bir şey bulunmamaktadır. Halk, devletin sorumluluk alarak adalet ölçütlerini yeniden

³⁸³ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet*, 23-27

³⁸⁴ Bauman ve Bordoni, *Kriz Hali ve Devlet*, 146

³⁸⁵ David, "Rethinking Liberal Democracy," 44

³⁸⁶ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 24

³⁸⁷ Bauman, *Akışkan Hayat*, 190

sağlamasını istese bile, yatırımcıları korkutmadan, yani ülkenin ve bireylerinin refahını riske atmadan, üzerinde hiçbir baskının kurulmadığı akışkan ve değişken güçlere karşı hareket edilmesi imkânsızdır. Bunun nedeni, devletin bölgesel iktidarını yok sayarak tüm sınırları aşan, büyük bir serbestlikle dünyayı dolaşan; küresel yatırım, dünya piyasaları ve rekabet gibi olgulara bağlı olan güçlerin belirlediği kurallara uymak zorunda kalınmasıdır.³⁸⁸ Küresel güçlerin seviyesine ulaşması mümkün olmayan, hatta mevcut durumun değişmesine yönelik pazarlığa oturma gücünden bile yoksun olan günümüz devletlerinin, küreselleşmenin talepleri doğrultusunda egemenliğinin de zayıflatılması, rekabetin olmadığı küresel bir ortamda hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin güvencesini oluşturmaktadır.³⁸⁹ Bu bağlamda ilerleyen Bauman düşüncesine göre, tepe de altındakiler de düşmüştür, ulus-devletin geçirgen hale gelmiş delik-deşik kabuğu içindekileri eskisi gibi kuvvetlice tutamayan devlet, rakiplerine karşı hırsıyla savunduğu işlevlerinden vazgeçmiş, iyi topluma yönelik vaatlerini tutamaz, hatta tutmak istemez hale gelmiştir. Onun için, herkesin birlikte seyahat ettiği uçakta, belki de boş olan pilot kabininde kimin oturduğunun bilinmemesinden ve kontrol kulelerindeki insanların düzeni korumak yerine karışıklığı beslemesinden daha da önemli olan, yolcuların uçağın rotasını değiştirmek konusunda ne yapılabileceğine dair herhangi bir fikir yürütemiyor olmasıdır. Asıl sorun ve çözümün merkezinde olan toplum, ulus-devletin kaynakları ile birlikte hesaplarda denge, özgürlük ve güvenlik temin edebilecekken; küreselleşen ve iktidarın siyasetten ayrıldığı günümüz dünyasında bu durum imkânsız hale gelmiştir; çünkü büyük sorunları çözmek adına yapılacakların sınırlı ve etkisiz olması, hedeflerin akılcı bir şekilde ortaya konulmasının önüne geçmekte ve gittikçe dağılan toplumda güçsüzlük hissinin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.³⁹⁰

2.1. KARANLIK ZAMANLARDA SİYASETİN DEĞERSİZLEŞMESİ VE MÜLTECİ SORUNU

İktidar ve siyasetin birbirinden ayrıldığı, piyasalara bağlı, denetlenemeyen ve kontrol edilemeyen dış güçlerin devletin tüm vasıflarını ele geçirdiği ve mevcut durumu çözüme ulaştırabilecek bir failin olmadığı günümüzde, siyaset de asıl

³⁸⁸ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 103

³⁸⁹ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 117-120

³⁹⁰ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 77

değerini yitirmekte ve gün geçtikçe önemsizleşmektedir. Arendt'in de bahsettiği gibi, ekonomi, tiranlığın mı yoksa cumhuriyetin mi daha iyi olduğuna hiçbir zaman karar veremeyeceğinden³⁹¹, ekonomi merkezinde idare edilen devletlerde siyaset, insanları özgürleştirmekte veya iyi hayatın inşa edilmesine yönelik koşulları sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Kişisel çıkarların kamusal yaşamı ele geçirdiği ve kamu hizmetlerini ve refahı özelleştirerek; sağlık hizmetlerini, sosyal sigortaları ve emekliliği piyasa kurallarına göre yöneterek; üniversiteler arasında rekabeti teşvik ederek; özel sektöre has idare biçimlerini kamu hizmetlerinde uygulayarak ve vatandaşlarına müşterileriyymiş gibi davranarak şirket gibi hareket eden hükümetlerin doğduğu günümüz ortamında siyaset, özel hukuk temelinde inşa edilmekte ve ortak yarar adına yapılması gerekenler, tüm özel çıkarların bir araya gelmesi ile belirlenmeye başlamaktadır.³⁹² Oysa ki Bauman'a göre demokratik çerçevede belirlenen siyaset sanatı, vatandaşların özgürlüklerinin kısıtlarını yıkarken, kendi kendini sınırlayabilmek ile alakalıdır. Vatandaşlar bireysel ve toplumsal olarak özgür kılındığında kendi sınırlarını belirleyebilme yeteneği kazanabileceği halde, bu kendi kendini sınırlama girişimlerinin tümü, Sovyetler Birliği'nin cezai çalışma kampları sistemi olan gulag'a dönüşme eğilimi olarak algılanmakta ve ihtiyaçlar üzerinde devlet veya piyasa baskısı olmadan veya vatandaşlar sadece tüketicilere dönüşmeden kurulabilecek herhangi bir sistemin var olamayacağı düşünülmektedir.³⁹³ Özgürlük meselesinin ise zaten olması gerekenin en iyisi olduğu kanaatine varıldığından, daha fazlasına veya daha iyisine sahip olabilmek için ayaklanmaya hazırlanan bireyler de ortalıkta görünmemektedir.³⁹⁴

Bauman düşüncesinde post modern toplumdaki özelleşmiş bireysellik; kamulaştırma ve özel hayata müdahale etme gibi özgürlük kisvesi altında gerçekleştirilen eylemler sonucunda gizliliği ortadan kalkarak gittikçe görünür hale gelen özel alan ve onunla alakalı konuların statüsünün değişmesi nedeniyle, özgürlüğe karşıt bir durumu yansıtmaktadır. Özel alandaki dönüşüm, kaçınılmaz olarak kamusal alanın da değişimine yol açmış, önceden herkesin söz hakkı iddia edebileceği toplumsal konuları kapsayan kamusallık, şimdi şahsi meseleler, özel endişeler ve problemlerden oluşan bir yığılı ifade eder hale gelmiştir.³⁹⁵ Bauman'a

³⁹¹ Arendt, *Devrim Üzerine*, 292

³⁹² Schmitt'ten aktaran David, "Rethinking Liberal Democracy," 44

³⁹³ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 13

³⁹⁴ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 10

³⁹⁵ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 74

göre kamusal ve özel alanın birbirine karıştığı günümüz ortamında, bireylerin aklın emirlerine göre eylemelerini ve böylece doğanın ve insanların yanlışlarını telafi etmeye yönelik harekete geçirdikleri toplumsal yetilerini kullanabilmelerini sağlayan bireysel özgürlük anlayışı terk edilmiş, sadece seçme özgürlüğü ile sınırlı kalan bir negatif özgürlük hüküm sürmeye başlamıştır. Bu çerçevede bireyler, siyasi iktidarın aşırı yasa koyma ve her şeyi düzenleme isteği nedeniyle içinden seçim yapacakları kümenin neyi kapsayacağına bile karar veremezken, özgürlükleri sözde önemseyen liberal demokratik sistem de bu durumu iyileştirememektedir; çünkü liberal demokrasinin idealleri ve pratikleri arasında oldukça büyük bir uçurum bulunmaktadır.³⁹⁶

Bauman'a göre liberal demokrasi hem devlete hem de topluma kendi işini görebileceği bir serbestlik tanırken, devletin işini doğru yapması konusunda sınırlandırıldığı, toplumun da aşırılıklardan korunduğu bir devlet hayal etmektedir. Devlet ile toplum arasındaki köprüde bulunan sivil toplum olgusu ise bireysel özgürlüğü muhafaza etmekte ve bu nedenle özgürlük konusunu günlük yaşam meselelerinden uzaklaştırmaktadır.³⁹⁷ Böyle bir ortamda devlet, birinin özgürlüğünün diğerinin koşulu olduğunun bilinci ile kendi özgürlüğünü korumak adına halka karışmaktan kaçındığında, halkı ile arasında ortaya çıkan karşılıklı soyutlanma, bireylerin ortak iyinin ne olduğu konusuna kafa yormamasına veya onun peşine düşmek için bir neden görememesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, devletin ortak iyiyi savunma mecburiyetini bir kenara bırakması ve bireylerdeki hissizlik ve kayıtsızlığın hüküm sürmesi, Bauman'ın kalemiyle sivil toplumun sevimsiz fakat meşru çocukları olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, günümüzdeki atmosfer ile bağlantılı olarak, piyasa yasalarını devletinkilerden üstün tutup vatandaşların tüketiciye dönüşmesine ve tüketicinin, güvenliğinin sağlanması koşulu ile devletle alakalı işlerden elini eteğini çekmesine neden olan liberal devletin, mevcut düzeni değiştirerek siyasete asıl değerini geri kazandırmak konusunda etkin bir yol kat edebileceğine inanmak zorlaşmaktadır.³⁹⁸

Bauman ve Donskis'e göre günümüzde politikanın asıl anlamını yitirerek değersizleşmesine yol açan bir diğer nokta ise özel hayatın siyasetçilerin etkinlik alanının yeni kaynağını oluşturması ve böylece doğum, ölüm ve cinsiyet ile ilgili

³⁹⁶ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 82

³⁹⁷ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 164

³⁹⁸ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 165

konuların siyasetin savaş meydanının yeni sınırları olarak görüldüğü kötü niyetli eğilimin gittikçe güçlenmeye başlamasıdır. Ahlaki ve varoluşsal kaygılarımızın, toplumun ve insanlığın menfaati adına rasyonel ve meşru eylemlere dönüşmesi ve yönetsel pratikler ve hünerli güdümlerinin kamuoyunu etkilemesi sonucunda siyaset yok olmaya yüz tutarken, kişisel gizliliğin siyasallaştırılmasının mevcut politik ve ideolojik boşluktan kurtulabilmek için etkin bir yol olduğu düşünülmektedir. Son yılların en ateşli tartışmalarının kürtaj, ötenazi ve eşcinsel evlilikleri üzerinde ilerlediği düşünüldüğünde, cinsiyet gözetmeksizin ölmesine veya evlenmesine müdahale edilen zavallı insan bireyler, devletin ve kurumlarının malı olarak görülmekte ve siyasi doktrinin mutlak aygıtı ve esiri haline gelmektedir. Onlara göre bu, yeni bir sorun değildir; çünkü modernite insanları fiziksel olarak yok etmeden, onların bedenini ve ruhunu nasıl olabildiğince fazla kontrol edebileceğine her zaman takıntılı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu durum, siyasetçilerin etkinlik alanının bir diğer kaynağını ve dış politikanın da belirgin bir yönünü oluşturan tarihin siyasallaştırılması ve hafıza siyaseti için de geçerlidir. Arşiv ve kayıtların kimin elinde olduğuna bağlı olarak şekillenen tarih, toplum hafızasına ve kolektif duyguya hâkim olabilmek için kullanılan önemli bir unsurdur. Kurumlar tarafından bahsedilenin dışında herhangi bir varoluş biçimine sahip olamayan insanların, bireysel hafızaları ile tarihi düzeltmesi ya da yeniden oluşturması mümkün olmadığından, her gün kontrol edilen, güncellenen veya üretilen tarih, iktidarın ve kontrolün meşrulaştırılması konusunda önemli bir araç haline getirilerek yozlaştırılmaktadır. Bu nedenle tarih, demokratik veya otoriter yönüne bakılmaksızın tamamen politikacıların iradesine bırakılabilecek ve politik doktrinler için bir araç olarak kullanılarak mevcut rejime hizmet etmesine adına kullanılabilecek bir olgu değildir. Bauman için varoluşumuzun ve her gün verdiğimiz ahlaki kararların sembolik bir tasvirine karşılık gelen tarihi öğrenme ve sorgulama hakkı, gizlilik konusunda olduğu gibi, özgürlüğün temel taşlarından biridir; çünkü toplum hafızasını manipüle etmek, gelişimi ve geçmişten ders almayı engelleyerek kötülüğe hizmet etmekte ve tehlike işaretlerini gizleyerek insanların tuzağa düşmesini kolaylaştırmaktadır.³⁹⁹

Bauman düşüncesini takip ederek günümüzde örneklerine rastladığımız, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda tarihi ve toplumsal duyguları manipüle

³⁹⁹ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 29-34

ederek bir hafıza siyaseti yürütmesi ve bu doğrultuda insanların hakikate ulaşmasını engellemesi, iktidarın bilgi üzerinde hâkimiyet kurma isteği ile bir arada ilerlemektedir. Foucault'a göre her türlü iktidar, etkisini ve sürekliliğini koruyabilmek için kontrol mekanizmalarını her zaman aktif tutmayı arzulamaktadır. Bu kontrol mekanizmalarından iktidara en çok faydayı sağlayan ise bilgi hâkimiyetidir; çünkü kendi söylediklerinin gerçek olduğuna halkı inandırabilen bir iktidar, kendini sorgulanamaz hale getirirken sürekliliğini de garanti altına almaktadır. Bunu başarmanın en kolay yolu ise iktidarın kendi söylemi dışında kalan diğer hakikat söylemlerini kısıtlamasıdır. Böylece iktidarın hakikati bedenlere işlemekte ve etki alanının hayatın tamamına nüfuz etmesine neden olmaktadır. Merkezi olmayan ve her alana müdahale edebilen iktidar, bir korku ortamı yaratmakta ve öznelerin kendiliğinden işleyen bir korku mekanizması içinde kalmasına yol açarak amacına ulaşmaktadır.⁴⁰⁰

Bauman'a göre günümüzdeki iktidar, küresel ve sınır ötesi seviyede işleyip siyasi kontrolden yoksun hale gittikçe daha fazla belirsizlik üretirken ve siyaset, insanların hayat sorunları ve korkuları ile ilgilenmezken çözümü devletten beklemek anlamsızlaşmaktadır.⁴⁰¹ Siyasetçilerin iyi hayatı sağlamaya yönelik herhangi bir sorunu çözüme kavuşturma planları yoktur; liberalizm, alternatifi olmadığı düşünülerek devam ettirilmektedir; siyaset ise insanların ona ihtiyaç duymadan kendi kendine de başarabileceği uyumculuğu takdir etmektedir.⁴⁰² Devletin kendilerinden isteği doğrultusunda, vergi indirimleri ve emeklilik zamlarının ötesine bakmamayı kabullenen uyumcu bireylerin kayıtsızlığının ise geleceği değiştirebilme ihtimali oldukça uzak görünmektedir.⁴⁰³ Bauman'a göre kendi kendini sınırlamaya yanaşılmamasının, artan uyumculuğun ve bunların sonucu olarak siyasetin önemsizleşmesinin, insanların acı ve sefalet içinde yaşaması gibi büyük bir bedeli olacaktır. Bu durum ise siyasetin kötüye kullanılmasından kaynaklanırken, bir yandan da siyasetin değerini geri kazanmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Hacı Çevik, "Araştırmaktan Korkmak: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Akademik Çalışma Konularının Sınırları," *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan (İstanbul, İthaki Yayınları, 2019), 128-130

⁴⁰¹ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 16

⁴⁰² Bauman, *Siyaset Arayışı*, 12

⁴⁰³ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 109

⁴⁰⁴ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 13

Devlet ve siyaset olgularının asıl anlamını ve işlevini yitirmesinin; güç, zayıflık, tehdit ve güvenlik meselelerinin sınırları ve bölgeleri aşmasının bir diğer sonucu ise olabildiğince silahlandırılarak sağlaştırılmaya çalışılan mekânların koruyucu özelliğini kaybetmesi ve bireylerin sınırları içine kaçıp saklanarak kendilerini güvende hissedecekleri bir yer bulamamasıdır.⁴⁰⁵ Bu durumun gerçekliği, günümüzde de yaygın bir biçimde ortaya çıkan mülteci sorunu ile birlikte somutlaşmaktadır. Bauman düşüncesinde bugünün mültecileri, yeni bir tür devletsizlik ile karşı karşıya gelmektedir. Ona göre mültecilerin devletsizliği, devlet olma durumuna atıfta bulunulabilecek bir devlet otoritesinin mevcut olmaması veya sadece manevi varlığının bulunması gerçeği ile birlikte yeni bir seviyeye taşınmış haldedir. Sığındıkları ülkeye faydalı olabilecekleri düşünülmeden; asimile edilmeleri ya da yeni sosyal zümreye katılmaları konusunda ne niyetin ne de gerçekçi bir beklentinin olduğu mülteciler, cisimleşmiş birer insan israfı olarak görülmektedir. Yerlilerin sosyal bozulma zehrinden etkilenmeyeceği kadar uzak bir yere kurulan kamplarının dışına çıkmaları büyük bir sorun olarak algılanırken, kampın içinde kaldıklarında ise tamamen unutulmaya terk edilmektedirler.⁴⁰⁶ Nereye giderlerse gitsinler istenmeyen bu insanlar konusunda tasarlanan veya yürürlüğe giren akılcı ve insafli bir plan da bulunmamaktadır. Avrupa Birliği zamanının ve kapasitesinin çoğunu sınırları kuvvetlendirmek için çok yönlü yöntemler bulmaya ve her şeye rağmen bu sınırları geçmeyi başaran mültecilerden nasıl kurtulabileceğine yönelik politikalar üretmeye harcamaktadır. Eski İngiliz İçişleri Bakanı David Blunkett'in de zamanında AB'den altta kalmayarak, mültecilerin asıl vatandaşı olduğu ülkeleri ekonomik yardımları kesmekle tehdit etmeyi ve kalifiye olmayan sığınmacıları geri almalarını istemeyi önermesi de devletlerin mültecilere yönelik düşünce yapısını gözler önüne sermektedir.⁴⁰⁷

Mültecilerin bir ülkeye sığınma hakkını olabildiğince engellemeye yönelik mevcut eğilimin gösterdiği ölçüde, yeni hiçbir stratejinin bulunmaması ve bulunmak istenmemesi meselesi, bu sorunun ortadan kalkması için bir şeyler yapılabilmesi imkânının da gittikçe kaybolmaya başladığını göstermektedir. Ülkeler sınırlarını ne kadar sağlaştırılmaya çalışırsa çalışsın, insanları devletsiz bırakan dinamikler siyaset sahnesinde boy göstermeye devam etmekte, tıka basa dolu olan dünyada

⁴⁰⁵ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 128

⁴⁰⁶ Bauman, *Liquid Times*, 37-41

⁴⁰⁷ Bauman, *Liquid Times*, 42

kendilerine nefes alabilecekleri bir yer bulmaya çalışan mülteciler, Bauman'ın tabiriyle, zamanın durmak üzere olduğu mekânsal bir boşluğa mahkûm edilmektedirler. Fiziksel olarak bir mekânın içinde olsalar da oraya ait olmayan ve hayali topluluklardan oluşan dünyamızda hem dokunulmaz hem de düşünülmez hale gelen mültecilerin sayısındaki bilinen artışın nedeni ise küreselleşmenin ta kendisidir.⁴⁰⁸

Bauman'a göre bugünün dünyevi ve küresel ortamında kimsenin kendini güvende hissedebileceği sınırlar çizemediği; fakat gidecek hiçbir yer olmadığından kalıcı olarak işgal ettiği dünyadaki küreselleşme, son raddesine kadar dolu halde olan dünyadaki tekinsiz deneyimin esas adı konumundadır. Böylece sebep ve sonuçların herkesi birbirine yaklaştırdığı, hatta bu yakınlaşmanın sebep-sonuç ayrımını bile bulanıklaştırdığı günümüzde, farklı amaç ve eylemlere sahip insanlar arasındaki mesafe hiç olmadığı kadar kapanmış durumdadır.⁴⁰⁹ Bauman'ın aktarımıyla, iki yüzyılı aşkın bir zaman önce, 'Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi' eserinde dünyanın geleceği konusunda bir tahminde bulunan Immanuel Kant⁴¹⁰, doğanın tasarısının elbet gerçekleşeceğini ve ortak bir dünya vatandaşlığı ile insanlık türünün bütünüyle birleşeceğini söylemektedir. Kant için doğanın planı başından beri budur; çünkü dünya insanların uçsuz bucaksız yayılmasını önleyen bir küre olduğundan, mesafeler kesin olarak kaldırılmadan arttırılamamaktadır. Böylece, gidecek sınırsız bir alana sahip olmayan insanların tümü, birbirinin komşusu haline gelmektedir. Aynı zamanda herkesin ortak mülkü olan dünyada bir insan, herhangi bir mekânda diğerinden daha fazla bulunma hakkına sahip olmadığından, yayılmanın kısıtları görünür hale geldiğinde bir arada yaşamak ve birbirimize arka çıkmaktan başka çaremiz bulunmamaktadır.⁴¹¹

Arendt, kendisi de dâhil olmak üzere, Hitler zamanındaki mültecilerin ne halde olduğunu ve neler hissettiğini anlatmış ve onları, belirli bir fikir veya eylem sebebiyle kendi ülkesi dışında çaresizce sığınak arayan ve mülteci komiteleri tarafından yardım edilmeye muhtaç olan insanlar olarak tanımlamıştır. Evlerini, gündelik hayata karşı aşinalıklarını, işlerini, konuştukları dili ve diğer insanlara

⁴⁰⁸ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 161

⁴⁰⁹ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 25-26

⁴¹⁰ Immanuel Kant, "Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi," *Tarih Felsefesi Seçme Metinler* içinde, düzenleyen Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 31-47

⁴¹¹ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 27

sıradan göçmenler olduklarını kanıtlamak için uğraşırken özgüvenlerini kaybeden mültecilerin özel hayatları; ailelerini, akrabalarını ve arkadaşlarını kaybettiklerinden veya arkalarında bıraktıklarından ötürü parçalanmış durumdadır.⁴¹² Bauman'a göre mülteciler hâlihazırda bu durumdayken, bir de üstüne sığındıkları ülkenin hükümetinin ve vatandaşlarının acımasızlığına maruz kalmakta ve kendilerini çapraz ateşin ortasında kalmış, ne yapacaklarını bilemez bir halde bulmaktadır. Korkuyla kendi ülkelerinden kaçmış veya ülkelerini terk etmeye zorlanmışken evlerine geri dönememekte; fakat başka bir ülkeye girmeleri de istenmemektedir. Evleri yıkılmış veya çalınmış, geçim kaynakları kullanılamaz hale gelmişken, hiçbir hükümet akın akın gelen evsiz milyonlara kucak açmadığı; fakat bu milyonların oluşmasını engellemek için hiçbir önlem de almadığı için ne yapacaklarını bilememektedirler. Aynı zamanda çeşitli ülkelerde, hem kalıcı hem de geçici özelliğe sahip yerleşim yerlerinde yaşamaya çalışan mülteciler, görünmez fakat görünmediği kadar da kalın ve yıkılması imkânsız olan şüphe ve öfke duvarı ile ülkenin geri kalanından ayrılmakta ve hiçbir zaman buldukları ülkenin gerçek anlamda bir parçası olamamaktadırlar.⁴¹³ Böylece çıkış yolunun olmaması ile kalıcı mekânları haline gelen kampın içinde ne ülkelerine geri dönebilmekte ne de geleceğe doğru yeni bir yol çizebilmektedirler.⁴¹⁴

Devletlerin siyasal eylemlerine yönelik kurumlar eskiden olduğu gibi büyük ölçüde yerel düzeyde kalsa da, bugünün tüm eylemlerinin koşullarını şekillendiren gerçek güçler, yine küresel düzlemde bulunanlar olduğundan⁴¹⁵, Bauman'a göre dünyada yerlerini kaybeden ve hiçliğin ortasında bırakılmış mülteciler, küreselleşmiş dünyanın yeni iktidar elitlerinin ifade ettiği sınırlar-üstü halin ana simgesidir. Günümüzün bölgeler ve sınırlar üstü, temelde piyasa ekonomisine bağlı güçlerin tüm devlet kademelerini idare ettiği koşullarda belirsizlik içinde yaşayan insanlarda ortaya çıkan başlıca korku ve endişeler, yeni güvenilmez ve kırılğan ortamdan kurtulacak bir yer ararken, tam da bu ana simgeye, yani mültecilere yönlendirilmektedir.⁴¹⁶ Modern hayat tarzının, küresel olarak yayılımının sınırlarına ulaşması ve bu nedenle merkez ve çevre, modern veya gelişmiş, modern-öncesi veya

⁴¹² Hannah Arendt, "We Refugees," *The Jewish Writings*, düzenleyen Jerome Kohn ve Ron H. Feldman (New York: Schocken Books, 2007), 264-265

⁴¹³ Bauman, *Liquid Times*, 44-45

⁴¹⁴ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 161

⁴¹⁵ Bauman, *Liquid Times*, 82

⁴¹⁶ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 160

gelişmemiş hayat tarzları arasındaki ayrımı hükümsüz kılması⁴¹⁷, belirsizliğin ve tehlikelerin vücut bulmuş hali olarak görülen göçmenlere yönelik korkuyu önlememiştir. Çevresel ve bilinç-dışı olarak bilinmeyene karşı duyulan korku, çaresizce güvenli bir çıkış noktası ararken, birikmiş endişelerini genellikle tekinsiz yabancıları ifade eden belirli bir kategoriye karşı yönlendirme eğilimindedir. Bu kategori tuhaflığı, yaşam ortamının yabancılığını ve anlaşılmağını, risklerin belirsizliğini ve tehlikelerin bilinmeyen doğasını ifade ettiği ölçüde şekillenmektedir. Kendi evlerinden ve çalışma alanlarından oldukça uzak bir tekinsiz yabancı unsuru seçimi, belirsizliğin ve güvensizliğin korkutuculuğunu bir süreliğine defetmeye hizmet etmektedir.⁴¹⁸

‘Yabancı korkusu’ akıllara durgunluk veren, tüyler ürpertici ve sinir bozucu insan türlerinin çeşitliliğine ve bu türlerin hayat stilleri ile sadece yabancıların yoğunlukta olduğu, kaçınılan bölgelerde veya sokaklarda değil, her zamanki olağan yaşam alanlarında da karşı karşıya gelmeye yönelik verilen yaygın bir tepkidir.⁴¹⁹ Bauman için yabancı korkusunun köklerinin oldukça sıradan olgulara dayanması veya kolayca belirlenebilen ve anlaşılabilir bir durum olması, onu zorunlu olarak mazur görülmesi gereken bir olgu haline getirmemektedir. Sennett’e göre benzerlik arzusunun bir ifadesi olan ‘biz’ olma duygusu, insanların birbirine daha derin bir biçimde bakma gerekliliğini savuşturmasının bir yoludur.⁴²⁰ Bu duygu, farklı insanlar arasındaki anlama, tartışma ve uzlaşmaya yönelik gayreti yok ederek, birlikte yaşama ihtimalini kolaylaştırırken, oluşturulan aynılık topluluğu ise çok sesli ve endişe verici gündelik hayatın risklerine karşı bir sigorta görevi görmektedir. Ancak buradaki problem, benzerlikler topluluğunu oluşturmaya yönelik gösterilen çabanın, sadece dışarıdaki farklılıklardan değil, içeride kurulabilecek canlı bir etkileşimden de vazgeçilmesine yol açmasıdır.⁴²¹

Siyaset felsefesine göre insan doğasının bir parçası olan korku, insan davranışlarının yanı sıra toplumun ve iktidarın şekillenmesinde de rol

⁴¹⁷ Bauman, *Liquid Times*, 53

⁴¹⁸ Bauman, *Liquid Times*, 85

⁴¹⁹ Bauman, *Liquid Times*, 86

⁴²⁰ Richard Sennett, *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life* (Londra: Faber & Faber, 1996), 39-42

⁴²¹ Bauman, *Liquid Times*, 87

oynamaktadır.⁴²² Aristoteles'e göre insanlar, kontrolleri dışındaki şeylere karşı korku hissederken⁴²³, Montaigne'ye göre bireyler korktukları şeylerle mücadele etmek yerine onlardan kaçmayı tercih ederler.⁴²⁴ Tehdit altında ve güvensiz hissetme, endişeli ve şüpheli olma durumları tüm insanların tecrübe ettiği şeyler haline gelmişken; korku duygusunun da tarih boyunca ötekileştirilen göçmenlere yönlendirilmesi oldukça beklenen bir durumdur.⁴²⁵ Günümüzdeki tüm politik eylemlerin elverişsiz hale geldiği siyasi parçalanmışlık ortamında; kırılabilirlik ve güvensizlik ile baş edebilmek konusunda, ulus-devletin sağlayamadığı güvenceyi tesis etmek adına başvurulan yöntem de, farklılıkların baskılanarak aynılığın teşvik edildiği bir ulusal kardeşliktir.⁴²⁶ Son yıllarda oldukça yaygın olan popülist söylemin, çok çeşitli kimlikler ve farklılıklar ile birlikte inşa edilebilen topluma yönelik yarattığı 'biz ve onlar' ayrımı, homojen bir bütün olduğu tahayyül edilen halkı ve iradesini baltalayacağı düşünülen 'ötekiler' üzerinden kurulur.⁴²⁷ Bu söylemler, göçmenlere karşı korku duyulmasının ve onların tehlikenin vücut bulmuş hali olarak düşünülmesinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bir toplum içindeki grupsal ayrılıkların önyargılarla beslenmesi, bazı insanların öteki adı altında düşman olarak değerlendirilmesine, bazılarının aynı tarafta olduğu düşünülen grubun üyesi olarak görülmesi nedeniyle dost addedilmesine yol açar.⁴²⁸ Öteki olarak görülenlerin serbest bir biçimde hareket etmesi durumunda, ülkeyi istila edecekleri veya sömüreceklerinden şüphelenilir. Bauman'ın da söylediği gibi, 'biz' güven duygusu aşılar, 'onlar' tehdit uyandırır.⁴²⁹

⁴²² Emre Erdoğan ve Pınar Uyan Semerci, "Göçmen Karşıtlığında Tehdit Algısının Rolü: Korku ve Endişe Duygusu," *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 54

⁴²³ Martha Craven Nussbaum, "Aristotle on Emotions and Rational Persuasion," *Essays on Aristotle's Rhetoric* içinde, düzenleyen Amelie Oksenberg Rorty (Berkeley: University of California, 1996), 303-323

⁴²⁴ Michel De Montaigne, *The Complete Essays of Montaigne Vol 1* (Stanford: Stanford University Press, 1958)

⁴²⁵ Martha Craven Nussbaum, *The New Religious Intolerance: Overcoming the Politics of Fear in an Anxious Age* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2012), 1-19

⁴²⁶ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 122

⁴²⁷ Tuğçe Erçetin, "Bir Populist Korku Senaryosu Altında: Biz ve Onlar," *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 190

⁴²⁸ Erçetin, "Bir Populist Korku Senaryosu," 192

⁴²⁹ Zygmunt Bauman, *Community: Seeking Safety in an Unsecure World* (Cambridge: Polity Press, 2017)

Bauman, yabancıların varlığının insanları her zaman tedirgin ettiğini söylemiş ve bu durumun, yabancıların doğaları gereği amaçları, düşünce yapıları ve olaylara yönelik tepkilerinin bilinmezliğinden ötürü tanıdıklarımızdan farklı görülmelerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu bağlamda toplu halde karşılaşılan yabancılar bir risk unsuru olarak değerlendirilmekte ve bu durum çözümsüz kalmaktadır.⁴³⁰ Butler'a göre bir bakış açısını anlamaktan korkmamızın temelinde, o bakış açısının bulaşıcı görülmesi ve bu bakış açısını anladığımızda ona kapılarak, düşman olarak gördüğümüzün düşüncesinden ahlaki olarak zarar göreceğimizin düşünülmesi yatmaktadır.⁴³¹ Oysa ki göçmenlerden korkmamaya yönelik zorunlu bir okuma olmamasından hayıflanılan Bauman'ın da ifade ettiği gibi, bir şehir ne kadar büyük ve çeşitli ise o kadar cazip hale gelmektedir; çünkü tekdüze yaşamlarından bıkmış, rutinlerinden sıkılmış, yeni imkânların doğacağına yönelik beklentisini kaybetmiş insanların yaşamlarına yeni toplulukların ve fırsatların girmesi, yabancıların varlığının yoğunlaştığı dönem ile eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Çeşitlilik içinde var olan bir şehir, yaradılışa ve özgürlüklere karşı hoşgörülü olmayan bölgelerde yaşamış ve bu nedenle birçok imkândan yoksun kalmış insanlar için farklı birçok beceri ve eğilime yönelik yeni olanaklar üretmektedir.⁴³² Yabancı korkusuna karşıt olarak çeşitliliğin desteklendiği bu tarz bir yaklaşımın yürütülmesi, hem şehir hayatını daha az endişeli ve yaşanılabilir kılmaya, hem de evrensel düzeyde seyreden aynı nedenler yüzünden artan gerginliğin yatışmasına yönelik bir umut doğurmaktadır.⁴³³

Göçmenlere yönelik oluşan korku ve endişe hali, insanların kendilerini güvende hissettiği sığınaklara kaçmasını beraberinde getirdiğinden, evlerinin çevresine gittikçe daha sağlam ve yüksek duvarlar örmek, kişilerin yegâne amacı haline gelmektedir. Hâlbuki günümüz koşullarında inşa edilen hiçbir duvar, korkunun ve endişenin tamamen yok olduğu bir ev yaratacak kadar güçlü değildir. Bu nedenle yabancıların tanınarak artık tehlike ve endişenin bir kaynağı olmaktan çıktığı bir düzene doğru ilerlenmesi gerekmektedir; çünkü içinde bulunduğumuz atmosferde sadece kapıları açık tutabilmemizin mümkün olduğu bir evde huzurlu bir yaşam sürebilmemiz mümkündür.⁴³⁴

⁴³⁰ Bauman, *Akışkan Hayat*, 102

⁴³¹ Butler, *Kırılğan Hayat*, 25

⁴³² Bauman, *Liquid Times*, 89

⁴³³ Bauman, *Liquid Times*, 92

⁴³⁴ Erdoğan ve Semerci, "Göçmen Karşıtlığında Tehdit Algısının Rolü," 62

2.2. BAUMAN DÜŞÜNCESİNDE KARANLIK ZAMANLARDA KÖTÜLÜK VE UMUT

Bauman'a göre günümüz karanlık zamanlarında insanlar, güvenlik mekanizmalarının dayandığı temeli destekler bir biçimde, sadece mültecilerden veya sığınmacılardan değil, herkesten korkma eğilimindedir. Karşılaştığı herhangi bir bireyi bilinmez olarak gördüğünden ötekileştirmekte ve onun her zaman kendisine karşı tehlike arz edebileceğinden şüphe duymaktadır. Kendini bu durumdan azade kılmak isteyen insanların asıl isteği ise bilinmeyen tehlikelerin bir olağan şüpheliler grubu içinde ilan edilebilmesidir, böylece hem kendisi bu tehlikelerden korunacak, hem de tehlikeli grubun bir parçası olmayacaktır. Bu bağlamda geliştirilen gözetleme, seçme ve dışlama pratiklerine karşı bir güvenlik düşmanı olarak görülmemesinin de, güvenlik düşmanlarını belirlemekten ve dışlamamak için dışlamaktan geçtiğini düşünmektedir.⁴³⁵

Korku içinde herkesten şüphe duyan ve tehlikeli addedilen gruba dâhil olmak ile suçlanarak işini, itibarını veya özgürlüğünü kaybetmek istemeyen insanların bu eğilimi, karanlık zamanlardaki en büyük kötülüklerden biri olan uyumculuğu beraberinde getirmektedir. Bencilce ve sadece kendi sosyal çıkarları uğruna sessiz kalmaya karşılık gelen uyumculuk, çoğu zaman mevcut duruma karşı verilen mantıklı bir tepki olarak düşünülse de, yaygın bir biçimde görüldüğü takdirde toplumun her daim ihtiyaç duyduğu hakikatten yoksun kalmasına ve çok yanlış kararlar vermesine neden olmaktadır.⁴³⁶ Günü kurtarmak adına uzun vadeli düşünmenin, planlamanın ve eylemenin ortadan kalkması; bu vasıflara yönelik sosyal yapıyı bozar veya tamamen yok ederken, siyasal tarihin ve bireylerin yaşamının da, gelişim, olgunlaşma veya iyileşmeye yönelik anlamlı hiçbir bölüm içermeyen kısa vadeli plan ve beklentilerden oluşmasına yol açmaktadır. Öyle ki, özgürce karar verme hakkına sahip olduğu düşünülen bireylerin her seçimi, baskılar nedeniyle çeşitli risklere gebe olduğundan; taktik değiştirmeye hazır olma, kısa sürede şekillenebilme, pişman olmaksızın verilen sözlerden ve bağlılıklardan vazgeçebilme konusunda esnek olabilmek, mevcut durumda geçerli olan fırsatları kovalamak açısından oldukça önemli hale gelmektedir.⁴³⁷

⁴³⁵ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 118

⁴³⁶ Cass R. Sunstein, "Conformity and Dissent" (University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper No. 34, 2002)

⁴³⁷ Bauman, *Liquid Times*, 4

Hobbes'a göre, doğa durumundaki insanların iki temel özelliği, konuşmak ve geleceği düşünmektir.⁴³⁸ İnsan davranışlarındaki değişimin nedeni de bu geleceği düşünme vasfının ta kendisidir. Devlet gibi çeşitli kaynaklardan yaratılan korku, bu durumun nedeni olarak ortaya çıkmakta ve varlığını devam ettirmek isteyen insanın, buna yönelik planlar yaparak mantıklı bir karar alma süreci içine girmesini beraberinde getirmektedir.⁴³⁹ Korkan insanlar sadece varoluşlarına yönelik tehditlere odaklanmakta ve bunun dışındaki diğer bilişsel işlevlerini önemsememektedir. Belirsizliğin korkuyu, korkunun da belirsizliği beslediği bu durum, insanların dünyaya yönelik bakış açısını, diğer bireylerle ve devletle olan ilişkisini belirleyen esas haline gelmektedir.⁴⁴⁰ Bauman'a göre toplum içindeki konumumuz, işimiz veya arkadaşlarımıza yönelik beklentilerimiz, günümüzde güvenilir bir dayanağa sahip olamadığından, güvenlik veya güvenlik vaadi, korku içinde varoluşumuzu garantiye almak isterken tutunmak istediğimiz bir can simidi görevini görmektedir.⁴⁴¹ Böylece insanlar tehlikenin, güvensizliğin ve şüphenin her yere yayılmasının korkunçluğunu önemsemeden, güvenliğe ve bunu sağlayan gözetime bağımlı hale gelmektedir.⁴⁴² Bauman, bu görüşünü desteklemek adına Minton'dan alıntı yaparak, güvenlik ihtiyacının tıpkı uyuşturucu gibi bağımlılık yaptığını söylemiş ve bir süre sonra korkunun korkuyu doğurmasının sonucu olarak, ne kadar güvenliğe sahip olunursa olunsun tatmin olunmayacağını belirtmiştir.⁴⁴³

Her seçimin hızla değişen koşullara karşılık yeni riskler ürettiği ve bu nedenle bireylerin savunduklarını ve eylemlerini aynı hızla değiştirmek zorunda olduğu, bir gün söylenen şeyin ertesi gün reddedilebileceği bu süreç, Bauman'ın tarifine göre akışkan modern bir toplumda geçirilen, akışkan bir yaşamdır. Akışkan modernlik, bireylerin davranışları rutine veya alışkanlıklara dönüşmeden onları şaşırtıcı bir hızla değiştirmekte ve geçmişten çıkarılan dersler veya benimsenmiş taktikler, her şeyin

⁴³⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları, Cemal Bali Akal ve Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (Ankara: İmge Yayınları, 1994), 183-188

⁴³⁹ Kadir Dede, "Bir Faşist Minimum Olarak Korku(suzluk)," *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 114

⁴⁴⁰ Emre Erdoğan, "Terör ve Korkunun El Ele Ördüğü Duvarlar Arasında Günümüz Sisifosu'nun Çaresizliği," *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 84-86

⁴⁴¹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 91

⁴⁴² Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 119

⁴⁴³ Anna Minton, *Fear and Happiness in the 21st Century City* (Londra: Penguin Books, 2011), 171

akışkan olarak sürekli değiştiği koşullara adapte olamamaktadır.⁴⁴⁴ Bu nedenle akışkan yaşam, sürekli belirsizlik ve kararsızlık ile dolu olan, değişikliklerin öngörülemez olduğu bir hayattır. Bu yaşamda insan, dışlanma korkusu nedeniyle toplumdaki bir birey olarak farklılığını göstermeye cesaret edemediğinden, kendi uyumculuğunun içinde kaybolmakta ve sadece ona güvenmektedir.⁴⁴⁵ Bauman'a göre bu şartlarda akışkan bir yaşam süren insanlar güvenliğini temin etmeye çalışırken özgürlüğünü kaybetmektedir; çünkü güvenlik, özgürlüğe yönelik herhangi bir mücadele verilmemesi halinde muhafaza edilebilmektedir. Bu bağlamda onurlu ve tatminkâr bir hayat, ancak özgürlük ve güvenliğin bir arada sağlanabilmesi ile mümkün olsa da, iki olgunun bir araya getirilebilmesi nadiren rastlanılan bir durumdur. Güvenliğin olmadığı bir ortamda bireyler, özgürce eylemeleri sağlayacak gücü kendilerinde bulamazlar; çünkü insanların, güvenliklerini tehlikeye atarak belirsiz bir geleceğe rıza gösterdikleri pek fazla görülmemektedir. Sonuç olarak başkaldırmadan ve özgürlükten yoksun, güvenliğin sürekli merkeze konduğu akışkan hayat, yaşamın kendisini tüketmekte ve dünyayı tüm canlı ve cansız parçaları ile birlikte tüketim nesnelere dönüştürmektedir.⁴⁴⁶

Bauman düşüncesinde her insanın mutluluk peşinde koşma hakkının ilan edilmesi ile başlayan modern dönem, mutlu olma şartlarına dayalı yelpazenin sınırsızlığını dikkate almaksızın olağanüstü ve sonsuz bir güven sağlamayı vaat ettiğinde; tüm seçimlerin ahlaki kabulünün ancak getirdiği mutluluk ile belirlenebileceğini savunan faydacılık, bir hayat felsefesi olarak öne çıkmıştır. Kapitalizm ise bu felsefeyi, 'insanların mutluluk getiren eşyaları kendisi veya başkaları için satın alması durumu'na dönüştürmüş ve mutluluğun ahlakiliğinin büyüklüğünü, o metanın satış fiyatı ile birleştirmiştir. Böylece mutluluk ve tüketim kültü el ele yürümeye başlamış, alışveriş merkezleri tapınaklara, satın alınan metalar da bu kültün kalıntılarına dönüşmüştür. Bu durum, insan ilişkilerinin ahlakiliği ve herkesin ortak evi olan dünyanın geleceği için ümit verici bir gelişme olmamış⁴⁴⁷, 20 ve 21.yüzyıl kapitalizminin insan varoluşunun tüm parçalarına sinerek onu metalaştırması, faydacılığı her durumda ön plana çıkarmış ve bu varoluşun birleşiminden doğan toplulukların iktidarla ilişkisinin kırılmalığından ortaya çıkan

⁴⁴⁴ Bauman, *Akışkan Hayat*, 7

⁴⁴⁵ Bauman, *Akışkan Hayat*, 26

⁴⁴⁶ Bauman, *Akışkan Hayat*, 51

⁴⁴⁷ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 88-89

'kötülük' mefhumunun da yeni bir anlam kazanmasına neden olmuştur. ⁴⁴⁸ Satın alma gücünü kaybetmeyerek rahat bir yaşam sürmeye verilen önem, tüm ahlaki yükümlülüklerin ikinci planda kalmasına ve mevcut atmosfere uyum sağlamak adına, gerektiğinde belirli durumları görmezden gelerek, sessiz kalarak veya ağız değiştirerek günümüz karanlığındaki kötülüğün derinleştirilmesine neden olmaktadır.

Bauman'a göre düşünmeyi, hassasiyeti ve tüm toplumun sosyal ilişkilerini bozan totaliter veya otoriter sistemlerin dışında da görülebilen, demokratik veya otoriter ayrımı gözetmeyen kötülüğün simgesel coğrafyası, politik sistemlerin ne olduğu fark etmeksizin; zihniyetlere, kültürlere, ulusal ruha ve düşünme biçimlerine nüfuz etmektedir. İnsanlar ise katlanılamaz bir biçimde zor bulduklarından ve sıradan gündelik yaşamlarının dayandığı mantığı altüst edeceğinden, içlerindeki bu kötülüğü görmeyi reddetme eğilimi göstermektedir. Bauman, iyi bir aile babası ve kibar bir komşu olarak görünen sıradan bir insanın, başkalarının bireyselliğine, farklılığına ve onuruna saygı göstermeyerek Öteki'yi yarattığı bir cehennem tasvir etmiştir. Bu bağlamda, Arendt'in Eichmann açısından anlattığı kötülüğün sıradanlığı düşüncesini paylaşan Bauman, Yahudi soykırımını da canavarların ve iblislerin bir araya geldiği bir cümbüş olarak değil, aynı olayları yaşayan ve kendi dertlerini hızlı ve basit bir biçimde çözümüleme imkânı elde eden herhangi bir ulusun, Almanlar ile aynı şeyleri yapacağı korkunç koşulların birleşimi açısından tanımlamıştır. Herhangi bir coğrafya veya politik sistem ile sınırlandırılmayan kötülüğün günümüzdeki hali ise başkalarının çektiklerine gözünü kapamak, onları anlamayı reddetmek veya duyarsız bir biçimde sessiz kalmak ile açığa çıkabilmektedir. ⁴⁴⁹

Görevini yaptığı için ahlak kurallarına uyduğunu düşünerek, bir yabancıнын hayatını kuşku duymaksızın mahvedebilen insanların ortaya çıkması, Bauman için görünmez bir biçime sahip kötülüğün, akışkan modernitedeki yeni halini ifade etmektedir. Sadece rakiplerinin gerisinde kalmaktan ve yetersizlikten korkarak, insanların istatistik birimi dışında bir şey olarak görülmediği bu yeni tarz kötülükteki istatistik, insan hayatından çok daha fazla önem arz etmektedir. Öyle ki, bir ülkenin büyüklüğü, ekonomik ve siyasi gücü, içinde yaşayan insanlardan daha değerli görülmekte ve bu durum insanlık adına yapıldığı söylenen eylemlerde bile devam ettirilmektedir. Akışkan modernitenin yeni şeytanları hiçbir şeyi kişisel algılamayıp her şeyi iş olarak gördüğünden, insanların birbirleri ile önceden belirlenmemiş,

⁴⁴⁸ Şeyda Öztürk, "Kötülük, Eleştiri ve Anlambilim," *Cogito*, no.86 (Bahar 2017): 5

⁴⁴⁹ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 7-9

koşulsuz ve saf bir ilişki kurması imkânsız hale gelmiştir. Bauman'a göre 21.yüzyıl akışkan modernitesinde, şüphesiz bağımsız ve paralel bir gerçeklikte var olan kötülük, yetersiz bir iyilikten değil, bu eksiklikten doğan sıradan kötülüğün, kötülüğün ta kendisine dönüşmesi ile yenilenmiştir. Eskiden kötülük biçimleri çok daha şeffafken, şimdi kimin ve neyin kötü olduğu ya da nerede bulunduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bir başkasının bireyselliğine saygı göstermemek, onu aşağılamak veya farklı dini inançlara sahip olabilen göçmenlerin her hareketinde bir tehlike aramak gibi tepkilerde ortaya çıkabilen kötülük, başkalarını kasıtlı olarak unutulmuşu terk etmemize, yanı başımızda konuşan ve eyleyen başka bir insanoğlunu tanımayı ve onaylamayı reddederek onu çevremizde uzaklaştırmamıza neden olan zihni engellerimiz ile beslenmekte ve hafızamızı, görme ve hissetme kapasitemizi bütünüyle etkileyerek ahlaki bir körlük içinde yaşamımıza neden olmaktadır. Günümüzde farklılıklara karşı ne kadar az tolerans gösterebildiğimizin ve başkalarına karşı ne kadar duyarsız ve hissiz olabileceğimizin en çok gözler önüne serildiği yer ise sosyal medyadır. Çoğu zaman anonim hesapların arkasına sığınmış insanlar, başkasını yok etmeye dayalı ideolojiler benimseyerek nefretlerini sınırsızca serbest bırakmakta ve acımasız yorumlar yapmaktan çekinmemektedirler.⁴⁵⁰ Bu bağlamda herhangi bir olaya yönelik yapılan yüzbinlerce paylaşımı veya yorumu barındıran sosyal medya, günümüzdeki insanlık durumunu belki de en geniş biçimde gözlemleyebileceğimiz bir yer olarak öne çıkmaktadır.

Bauman ve Donskis'e göre sapkın ve olağandışı durumlardan ziyade normal ve olağan dünyevi yaşamın önemsiz sıradanlığı olarak algıladığımız şeylerde pusuda bekleyen kötülüğün duyarlılık kaybına dayalı kısmı, insan davranışlarının adiafora edilmesi açısından anlaşılabilir. ⁴⁵¹ Ahlaki anlamda değerli olup olmadığına karar verilemeyen ya da ahlaki yönü üzerinde durulmayan şeyleri ifade eden adiafora kavramı⁴⁵², bir insanın önemsiz gördüğü şeyleri kendi hassasiyet alanından kaldırmasına ve tepki verme becerisini kaybederek bazı durumların insanların değil, doğal fiziksel maddelerin veya insan olmayan cisimlerin başına geldiğini farz ederek etkilenmemesine neden olur. Sözü edilen durumlar önemsiz görülmektedir; çünkü yaşanan olaylar o insanın kendisine uygulanmamakta veya onlar sebebiyle gerçekleşmemektedir. İşkence ve infaz görüntülerinin birçok insan tarafından

⁴⁵⁰ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 9-11

⁴⁵¹ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 37

⁴⁵² "Adiafora," Vikipedi, son düzenleme 05.02.2018, erişim tarihi 09.04.2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Adiafora>

rahatlıkla seyredilebilmesi de bu olgudan kaynaklanmaktadır; bir kişinin gerçek bir insan olarak değil de, düşman veya suçlu olarak görülmesi, empati veya sempati duymaya yönelik insani gücü büyük ölçüde baskılamaktadır.⁴⁵³ Bu durum, sürekli tecrübe edilen siyasi skandalların, insanlardaki politik ve sosyal hassasiyeti azaltması konusunda da geçerlidir. Öyle ki, düzenli olarak siyasi skandallara maruz kalan bir toplum, bir süre sonra artık sadece ciddi anlamda hiç beklenmeyen veya aleni bir vahşet içeren olaylara tepki verir hale gelmektedir. Kitle kültürü ile adiafora edilmiş bir kitle toplumunda, ancak sansasyonel veya yıkıcı şeyler ile sosyal doğası ve ilgisi uyanan politikacıların ve duyarsız bireylerin en büyük uyarıcı kaynağı medyadan oluşmaktadır. Sadece baskı ve şiddet deneyimlediğinden her şeyin rutine dâhil olarak görüldüğü bir ortamda ilgi çeken tek şey ise tanınmış kimselerin başına gelenlerdir; çünkü bu kişilerin başlarına gelen kötü şeyler, başarının –aslında paranın- ulaşılabilir olduğu düşüncesini baltalamakta ve insanların hayatlarına başarının dâhil olabileceği yanılısamasını zedelemektedir.⁴⁵⁴

Bauman'a göre davranışlarımızın adiaforalaşması çağımızın en hassas problemlerinden biridir; çünkü araçsal rasyonaliteyi çoğaltmakta, her an ve tek bir ruha sahip olduğu hissedilen, kimse kimseyi ayırt edip utandıramadığından bilinmeyen bir güçle kuşatıldığı düşünülen bir kitle toplumu ve kültürü içinde yaşamaya yol açmaktadır. Günümüzdeki gelişmeler nedeniyle yeni hayat anlayışımızı şekillendiren teknolojik sanal dünya ise her şeyin başkalarının başına geldiğine ve asla bizim başımıza gelmeyeceğine yönelik inancımızı güçlendirmekte, duyarsızlık, kayıtsızlık ve uyumculuğun artmasına neden olmaktadır. Bauman'ın kalemiyle farklılıkları bastırarak, çeşitliliğe saygı duymayarak ve uyumculuğu teşvik ederek zihinsel ve sözsözsel yamyamlığa ve karşılıklı bir ahlaki yok oluşa mahal veren bir toplum, olayları veya durumları gerçek anlamda eleştirebilmek için gereken farklı düşünce alternatiflerinden yoksun olduğundan, özgür bir tartışma ortamı inşa edememekte hatta buna yönelik en ufak belirtiyi bile kabul edememektedir. Daimi kontrol, işkence ve hedeflere boyun eğdirmek adına kullanılan sadist dil, huzurlu ve sağlıklı bir tartışma ortamına ulaşma ihtimalimizi tehlikeye atmakta; sıradan insan yaşamlarını konu alan televizyon programları ile yer değiştiren siyaset ve doğru bilgi edinerek geliştirilmiş düşüncelerden ve politik tartışmalardan yoksun kalan bir demokrasi de ayakta durabilecek gibi görünmemektedir. Bauman'a göre içinde

⁴⁵³ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 37

⁴⁵⁴ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 38

bulduğumuz bu ortamda, dünyada gerçekten neler olduğundan haberdar olabilme ve zor durumda olanlarla empati kurabilme yetimizi kaybetmenin eşliğinde olduğumuzu fark etmek ve zor kullanmanın hukuki çerçevede işleyip işlemediğini algılayabilmek oldukça önemlidir. Bu anlamda, bilgi teknolojileri çağında durmaksızın kök salan, anın zorbalığı ile sürekli bir telaş içinde geçen hayatımızda, unutmamızın istendiği şeyleri hatırlamak ve 21.yüzyılın karanlık zamanlarında farklı bir kılığa girmiş, içimizde ve çevremizde bulunan şeytanları ayırt edebilme sorumluluğu yine insana düşmektedir.⁴⁵⁵

Bauman'a göre çağımızdaki kötülük, yapılan kötülüğe seyirci kalmak ve bu kötülüğün gerçekleşmesini engellemeye çalışmamak ile birlikte ilerlemektedir. Ona göre Cohen, akademik çalışmalarda birleştirilmese de gerçek yaşamda birbirinden ayrılmayan, 'kötülük yapma' ile 'kötülüğe karşı çıkmaktan kaçınma' suçunu bir araya getirmekle önemli bir analize imza atmıştır. Kendi eylemleri hiçbir acıya neden olmasa da, yapıldığını veya yapılmakta üzere olduğunu bildiği kötülükleri engellemek için harekete geçmeyen bu kişilerin isimleri 'seyirciler' veya 'kenardan bakanlar'dır. Cohen, kötülük failleri ve seyircilerin kolaylıkla göze çarpmayan ortak noktalarını açığa çıkarabilmek için, ideolojiler ve bireysel seçimlerden oluşan 'inkâr' temeline odaklanmıştır. Bu temel, hem kötülüğün gerçekleşmesine neden olan, hem de kötülüğe verilen tepkiyi engelleyen psikolojik ve sosyolojik koşulları elverişli hale getiren şeydir.⁴⁵⁶ Ancak günümüz bilgi çağında herhangi bir şeyden haberdar olmamaya yönelik inkâr pek inandırıcı olmayacağından, kötülüğe karşı çıkmak adına bir şey yapmaya gücün yetmediği, bir şeyleri değiştirmenin mümkün olmadığı veya karşıt eylemlerde çok korkunç şeylere maruz kalınacağı savunmasına geçilmektedir. Bauman'a göre bu tür gerekçelerin arkasına sığınılan seyircilik durumu, günümüzde birkaç kişiyle sınırlı olmaktan ziyade, herkes için geçerli hale gelmiştir. Bilmeme veya bir şey yapabilecek güce sahip olmama eksenindeki bahaneler ardında, başkalarının acılarına tanık olsa da harekete geçmeyen insanların çokluğu, kötülük yapanlar ve buna çanak tutanlar arasındaki ayrımın gittikçe bulanıklaşmasına neden olmaktadır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 39-40

⁴⁵⁶ Stanley Cohen, *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering* (Cambridge: Polity Press, 2001)

⁴⁵⁷ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 281-283

Bauman, alıntılardığı psikolog Clarkson'ın, seyircilerin asla masum sayılmayacağı ve onların 'eyleme geçmeme' kabahati işlediği sözlerine katılarak⁴⁵⁸, harekete geçmeyi reddetmenin, neden olacağı acılar açısından failerin eylemlerinden daha büyük bir sorumluluk taşıdığını düşünmektedir.⁴⁵⁹ Yaşayan bir varlık olan insan, yapıp ettikleriyle olduğu gibi, kayıtsızlığı ve eylemsizliği ile de dünyayı etkileme kapasitesine sahiptir.⁴⁶⁰ Farklılıkların korunmadan yok edilmeye çalışılmasına, haksız şiddete veya özgürlük karşıtı baskıcı politikalara tepkisiz kalarak, bu nedenlerden ötürü acı çeken insanları rahat bir biçimde görmezden gelebilmek, kamusal alanlardan kaçma eğilimini de beraberinde getirmektedir. Eylemsiz kalmak ile birlikte seyreden bu kaçma eğilimi, çeşitlilik içinde yaşanan bir toplum kurmanın önündeki en büyük engeli oluşturur; çünkü insan ancak farklılıklar ile yüz yüze gelebildiğinde korkularından kurtulup herkes ile ortak ve mutlu bir hayat sürmeye adım atabilmektedir.⁴⁶¹ Güvenliğin evde bulunmaya çalışılması, kent içinde diğerlerinden izole yerleşimlerin kurulmasına neden olmakta ve bu alanlarda yaşayan insanların başkaları ile kaynaşması olabildiğince engellenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde başkalarından ayrı ve uzak kalma durumu, hayatta kalmaya yönelik en yaygın kullanılan stratejilerden biri haline gelmektedir. Aşılabilir uzaklıkların dışarıdan gelebilecek kirlenmeyi önlemesi ve bu konudaki politikaların olabildiğince istisnasız olması beklenmektedir.⁴⁶²

Bauman'a göre bugün içinde bulunduğumuz dünya ile insanlık için kurulması gereken dostane dünya arasında hiçbir bağlantı kalmamıştır. Bu bağlantının nasıl kurulması gerektiği düşünülse bile, koşulların eksikliğinden ötürü hayata geçirilememekte, hatta bir gün tüm gerekenlerin sağlanıp bu hayalin gerçekleştirilebileceğinden kimsenin emin olması bile mümkün görünmemektedir.⁴⁶³ Bunun nedeni, çeşitli nedenlerle kamusal alanlardan kaçan insanların, bireysellik tuzağına düşerek yalnızlaşması ve daha iyi bir toplum kurmaya yönelik herhangi bir umut beslemekten yoksun kalmasıdır. Bauman düşüncesindeki akışkan modern dünyada her şey durmaksızın değişirken; hayaller, korkular ve içinde bulunduğumuz koşullar da aynı kalmamakta, bu nedenle bağlandığımız ve koptuğumuz insanlar da

⁴⁵⁸ Petruska Clarkson, *The Bystander: An End to Innocence in Human Relationships?* (London: Whurr Publishers, 1996), 6-7

⁴⁵⁹ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 284-285

⁴⁶⁰ Bauman ve Obirek, *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, 71

⁴⁶¹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 103

⁴⁶² Bauman, *Liquid Times*, 72-73

⁴⁶³ Bauman, *Akışkan Hayat*, 178

sürekli farklılaşmaktadır.⁴⁶⁴ O da Arendt gibi, teknolojinin gelişmesi ile birlikte başkaları ile sürekli bağlantı halinde olan insanın tek başına kalma tecrübesinden yoksun kalarak düşünme yeteneğini geliştiremeyeceğini düşünmektedir.⁴⁶⁵ Ancak günümüz dünyasında tek başlılık şansını ve başkalarıyla bir arada olma tecrübesini güvenliğini korumak adına sergilediği uyumculuk ile yitiren, kitle kültürünün getirdiği eğilim ile bulunduğu toplumun içinde kaybolarak yalnızlaşan insanın yaşamı tehlikeli ve korkutucu bir yola girmektedir. Bu tarz bir yaşantı, yolunda gitmeyen durumlarla başa çıkabilmek ve her şeyin düzeleceğine yönelik umut beslemek için gereken dayanaklardan yoksun olduğundan, insan ilişkilerinin güven temelinde güçlenmesi ve dayanışmanın öneminin ve faydalarının bilincine varılarak bir araya gelinmesi zorlaşmaktadır.⁴⁶⁶ Karanlık zamanlarla başa çıkabilmek adına dünyaya karşı sorumluluklarını gerçekleştirmesi gereken insanların içinde buldukları bu durum, zor dönemlerden kurtulma umudunu tehlikeye atması noktasında önem kazanmaktadır.

Günümüzde sözde bireysel özgürlüğün çoktan kazanılmış olduğu post-modern dönemde yaşayan insanlar, yeni bir dünya işleyişinin nasıl olabileceğini düşünememekte, düşünse bile bir araya gelerek herhangi bir şeyi değiştirmeye gücünün yetebileceğine inanmamaktadır. Bauman'a göre özgürlüğün kazanıldığı düşünülen bir ortamda, daha bir dünya hayal etme ve bu hayali gerçekleştirmeye yönelik eyleme yetisinin nasıl yer almadığı konusu bilinmezliğini korumaktadır. Hayal gücüne gem vuran ve özgür insanların herkesle alakalı olan sorunlar karşısında iktidardan bu denli yoksun olmasını mümkün kılan özgürlüğün, Bauman düşüncesinde pek bir değeri yoktur.⁴⁶⁷ Sürekli bir endişe, güvensizlik ve belirsizlik içinde yaşayan insanların, kolektif eylemin gerektirdiği riskleri göze alabilecek kadar özgür olmamaları hatta birlikte yaşamaya yönelik çareler bile düşünememeleri durumu, güvenliğini sağlamak adına insanları birleştirmekten ziyade bölmeye uğraşan ve bu amaçla kamusal alanı canlandırmaya yanaşmayan siyasi iktidarların yaygın eğilimi ile çakışmaktadır. Bu durum da insanların daha da yalnızlaşmasına, güvensizlik ve belirsizliğin giderilmesi adına eyleme geçme gücünü kendilerinde

⁴⁶⁴ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, 8

⁴⁶⁵ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, 14

⁴⁶⁶ Bauman, *Liquid Times*, 24

⁴⁶⁷ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 10

bulamamasına ve sonuç olarak mevcut durumun iyileştirilememesine neden olmaktadır.⁴⁶⁸

Bauman, güvensizlik durumunu ortadan kaldırmak için, güvende hissedilmediği halde, risklerin farkında olarak ve onları göze alarak güvensizlik durumuna yol açan koşulların üstüne gitmenin kolay olmadığını farkında olsa da; sorgulamayı bırakmamak ve tehlikelere karşı tetikte olmak dışında bir çözümün olmadığını ileri sürmektedir. İyi hayat modellerinin, iyi topluma yönelik tasavvurların önüne geçmesine ve böylece özel endişelerin toplumsal sorunların karşısında durabilmek adına insanların kolektif bir biçimde eylemesini engellemesine izin verilmesi, bireysel özgürlüğün kurtarılmasının birleşmeye dayalı tek yolunun önünü kapamaktadır.⁴⁶⁹ İnsanların hâlihazırda içinde yaşadıkları dünyaya veya topluma yönelik herhangi bir sorumluluk almak istemedikleri de düşünüldüğünde, özgürlük veya seçim bilinci geliştirmekten olabildiğince kaçabilmek için güvenli gördükleri 'gönüllü kölelik' limanına sığınmaları da, karanlık zamanlardan kurtulabilmek adına adım atılmasını zorlaştıran koşullardan bir diğerini oluşturmaktadır. Hakikati fikirlerden ayırt edemeyecek halde ortak kanaatin peşinden giden ve egemen gücün çizdiği sınırlardan çıkmak istemeyen insan, bu sınır içinde düşünme ve karar verme sorumluluğundan azade olarak güvende hissetmenin yanı sıra, hâkim otoritenin sorgularından kurtuluşu da garanti altına almaktadır.⁴⁷⁰ Egemen güç, bireyler ile arasındaki bu ilişkiyi sonlandırmaya sadece kendisinin muktedir olduğunun bilinciyle hareket etmekte ve tam da bu nedenle sağduyusuna teslim olunacak değeri kazanmaktadır. İnsan nazarında bu güce itaatten kaçış yoktur, kurallara uymamanın bedeli ise oldukça ağır tutulmaktadır.⁴⁷¹

Bauman'ın özgüven ve öz sorumluluk üzerine gözlemlerine yer verdiği Cassirer'den aktardığına göre özgürlük, bir ayrıcalıktan ziyade taşınması zor bir yük olarak algılanmakta ve bağımlılık, özgürlük adına mücadele etmekten daha çok rağbet görmektedir.⁴⁷² İnsanların sorumluluktan kaçma uğruna gönüllü köleliğe sığınma eğilimi, bireylerin kendi kendine yeterek yönetme yetisi kazanmasına tahammül edemeyen egemen faillerin işine gelmektedir.⁴⁷³ Kötülük sorunu, otoriteye

⁴⁶⁸ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 13

⁴⁶⁹ Bauman, *Siyaset Arayışı*, 15

⁴⁷⁰ Bauman, *Akışkan Hayat*, 176

⁴⁷¹ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 30

⁴⁷² Ernst Cassirer, *The Myth of the State* (London: Yale University Press, 1961), 363

⁴⁷³ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 88

karşı itaatsizliğe ve kurallara uymamaya indirgenmekte, bireylerin kendi iyisinin başkaları tarafından kötü olarak algılanmasına karşı sorumluluğu tanınmamaktadır.⁴⁷⁴ Durumların ve eylemlerin mevcut halinden farklı olabileceğini anlamak ile gelişen iyilik ve kötülük farkındalığı, seçim bilinci ile bir arada ilerlemektedir. Eylemlerimizin geçmişte, bugünde ve gelecekte planladığımızdan farklı olabileceğine, iyi ve kötü arasında bir seçim şansımız olduğuna yönelik bu bilinç, seçme zorunluluğumuzun da farkında olarak, bir özgürlük bilinci geliştirmemizi sağlamaktadır. Bauman'a göre seçim ve özgürlük bilinci ile gelecekteki iyi veya kötü seçimlerimizin sorumluluğunu almak, insan olmanın temel özelliklerinden biri olduğundan, bireylerin bu sorumluluktan kaçması olası değildir. Farkındalık ve bilinçlenmek ile gelişen sorumluluk, insanların aksine asla yozlaşmamakta, hakikat arayışının ayrılmaz yoldaşı olarak dürüst ve acımasız bir biçimde gerçekleri görünür kılmaktadır. Seçim bilinci ve sorumluluğunu geliştirerek hakikati bir kez gören insanların, vicdanlarına söz geçirip gerçeklerden kaçabilmesi söz konusu olamayacağından, asıl önemli olan bu bilincin harekete geçirilebilmesidir.⁴⁷⁵

Bauman'ın Fromm'dan aktardığına göre insanların bireyselleşme ile birlikte karşılaştıkları yalnızlık deneyimi, bireysel özgürleşme nedeniyle güçten yoksun kaldıklarını düşünmelerine yol açmakta ve bu histen kurtulmak uğruna bireyselliklerinden ve özgürlüklerinden vazgeçmeyi kabullenmelerine yol açmaktadır.⁴⁷⁶ İnsanların bu eğilimini kullanan ve her şeye gücü yeten bir devlet, geçmişte kitlesel olarak özgürlüklerinden kaçmak isteyen yalnız bireylerin gönlünü çalan vaatlerde bulunmuş ve 20.yüzyılın büyük bir kısmında Avrupa'ya totalitarizm hayaletinin musallat olmasına neden olmuştur. Bu devlet, yönetilenleri seçim yapma zorunluluğunun altında ezilmekten kurtarmış ve bireysel sorumluluklarını büyük bir açıklıkla ellerinden almıştır.⁴⁷⁷ Tarihteki en korkunç rejimler, kendi istekleriyle öznelliklerinden kurtulma eğilimi gösteren, saygınlıklarının ellerinden alınmasına karşı durmayan aşağılanmış insanlar nedeniyle doğmuş ve ilerlemiştir.⁴⁷⁸ Günümüzde de dünyanın her yerinde, her dönemde ortaya çıkabilen ve durdurulmazsa korkunç deneyimlere sebep olabilecek demagog siyasetçiler, cahil

⁴⁷⁴ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 24-25

⁴⁷⁵ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 11-13

⁴⁷⁶ Erich Fromm, *The Fear of Freedom* (London: Routledge, 1960), 23

⁴⁷⁷ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 88-90

⁴⁷⁸ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 52-53

insanların kafa karışıklığını ve korkularını kullanmakta ve 'ben' yerine 'biz' zamiri kullanarak onların hassas noktalarına dokunmaya uğraşmaktadırlar. Bu politikacıların asıl meselesi, bir iktidar devri ile tüm sorumluluğu üzerine alarak, bireylerin itaatsiz görülme ve toplumun dışına itilme endişelerini giderebilmek ve kişilere seçim yapma zorunluluğunun sonuçlarından kurtulmayı bahsedebilmektir.⁴⁷⁹ Sorumluluklarının yükü altında ezilen, seçim zorunluluğundan kurtulmak uğruna tüm özgürlüğünden ve bireyselliğinden vazgeçmeye hazır bu kesim, karanlık zamanların yaratıcılarının güvendiği tek limanı oluşturmaktadır.

Bauman'a göre akışkan modern düzlemde seçim ve özgürlük bilincinin geliştirmesi ile bireylerin sorumluluklarının farkında olmasını sağlamasının yolu ise eğitimden geçmektedir. İnsanların cehaletinden faydalananların, onların güvenilir dayanak noktalarını çarpıtmasını ve onları yanıltmaya uğraşmasını önlemenin tek yolu, yaşam boyu süren bir eğitimidir.⁴⁸⁰ Sürekli mücadele gerektiren ve akışkan şartlarda daha ılımlı bir dünya yaratmayı sağlayan eğitim, insanların politik cehalet sebebiyle siyasi süreçlerin gidişatına duyarsız kalmasının ve demokrasinin yok olma eşiğine getirilmesinin önüne geçmektedir. Kaybetmemek için derin uğraşlar gerektiren özgürlüğün muhafazası, insanların bilgili, bilinçli ve etkileşim halinde olduğu bir kamusal yapı içinde yaşaması ile mümkün olduğundan, arzu edilen bir geleceğin inşası için bugünde harekete geçmek önem kazanmaktadır. Yaşam boyu bir mücadeleye dönüşen eğitim, insanların iradesinin, cahillikleri nedeniyle işlemez hale gelmesini önlemekte ve canlı bir demokrasi içinde bulunan egemen güçlerin sınırlandırılmasını sağlamaktadır. Bu kısıtlamadan hoşlanmayan otoriteler, tebaasının cahilliklerinden dolayı güçsüz, siyasi katılımdan ise uzak kalmasını tercih etmekte; cehalet ve belirsizliğin yaygınlaştırılması ile kurulan bir yönetimi, tartışma ve ikna çabaları ile oluşturulan bir düzene tercih etmektedir. Oysa ki kendini her daim yenileyerek sürekli hale gelen politik cehalet ve ayrılmaz uzantısı olan eylemsizlik, demokrasinin yok olmasını garantileyen iki temel olguyu oluşturmaktadır.⁴⁸¹ Avrupa Komisyonu'na göre yaşam boyu eğitimin temel hedeflerinden biri, bireylere seçim yapma ve bu seçim doğrultusunda eyleyebilme becerisinin kazandırılması ve bu kapsamda güçlenen vatandaşların toplumsal sorunlara etki edebilme kapasitesinin artırılması üzerinedir. Bauman için bu güçlenmenin toplumsal düzlemdeki hedefi,

⁴⁷⁹ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 15-16

⁴⁸⁰ Bauman, *Akışkan Hayat*, 154-156

⁴⁸¹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 163-165

kadın ve erkeklerin hem bireysel hem de kolektif konuları tartışmak amacı ile iletişime geçebileceği kamusal alanın, bugünkü cansızlığından kurtarılarak yeniden inşa edilmesi halinde gerçekleştirilebilecektir.⁴⁸²

Risk ve korku içinde geçmeye devam ederek güncel siyasetin kültürel bir metaforu haline gelen 21.yüzyıl krizi, çeşitli zorluklar, tehditler ve sorunlar karşısında harekete geçebilmeyi, onlarla mücadele edebilmek adına gerekli kılmaktadır. İnsanların bu konudaki başarısı, özgüvenlerinin kolektif biçimde geri kazanılmasına ve geleceği şekillendirme kapasitelerine duydukları inanca bağlı olduğundan, ciddi anlamda ihtimam göstermeleri gereken konulardaki yanlıgılarından kurtularak hakikatin ne olduğunu anlamaya yönelik bir adım atmaları, dünyanın daha iyi bir yere dönüşmesi adına dramatik bir değişiklik yaratma olasılığına sahiptir.⁴⁸³ Bauman düşüncesine göre insanların ahlaki bir körlük içinde kendisine dayatılanın dışına çıkmakta zorlandığı karanlık zamanlarda, düşünme ve hissetme yeteneğinin geliştirilerek gerçeklerin hızlı bir biçimde kavranabilmesi zorunludur. İnsanların kaybettikleri anlayışlarını zor zamanlarda geri kazanabilmesi, kendini kandıranlardan kibirlilere, bürokratlardan teknokratlara, yoldan geçen birinden farklı görüşlere mensup her bir seçmene kadar, herkesin kendi içinde bir derinliğin olduğunu fark edilmesi ve bu nedenle değerli olduğunun bilinmesi ile mümkün olabilecektir. Donskis için karanlık zamanlardaki kötülüğün politik doğruculuk, bürokratikleştirilmiş zorlama bir hoşgörü gösterisi ya da zenginlik, itibar, modern kölelik, sosyal ırkçılık veya hiyearşilere yönelik herhangi bir adaletsizliği ortadan kaldırmayıp tersine kültürel çeşitlilik ve benzersizliğin tanınması ile temize çıkaran çok-kültürlülük ile aşılabilmesi mümkün değildir.⁴⁸⁴ Önemli olan, herkesin bir başkasının kendine has benzersizliğine saygı duyup onu değerli görerek, farklılıklarla dolu bir dünyada bir arada yaşayabilmeye istek duyabilmesidir. Bunun sağlanması da öncelikli olarak bireylerin düşünme ve anlama kapasitelerinin daha iyi bir geleceğe karşı sorumlulukları adına geliştirilebilmesi ile mümkündür. Bauman'ın eserleri de, insanların hissizlik ve duyarsızlık çukurundan kurtularak, geleceklerini garantiye alma uğruna ahlaki bir körlük içinde yaşamasını engelleme çabasını yansıtmaktadır. Bilinçlenmeye hazır ve cesur insanları

⁴⁸² Bauman, *Akışkan Hayat*, 161-162

⁴⁸³ Flinders, *Defending Politics*, 138

⁴⁸⁴ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 11

sorgulamaya iten ve gerçeklere gözlerini kapamalarını önlemeye çalışan Bauman, yazdıklarıyla karanlık zamanlara ışık tutmayı amaçlamaktadır.⁴⁸⁵

Bauman'a göre insanların günümüzdeki seyircilik eğilimi, harekete geçilmesi gerektiğinin farkına varılsa da olaylara tepki göstermeyi istememe veya yeterli karşılığı verememeyi doğurmakta, bu durum da yapılmış olan ve yapılması gereken şeyler arasındaki boşluğun gittikçe derinleşmesine yol açmaktadır. Dünyaya karşı sorumluluğunu gerçekleştirilerek seyirci kalmaya devam eden insanların bu hali, sorunların ve sorumluluğun büyüklüğünün karşısındaki eyleme geçme becerisinin körelmesine, kesin olarak bilinen durumlara etki etmek konusunda yetersiz kalınmasına neden olmaktadır.⁴⁸⁶ Yaşanılan olaylardan haberdar olunmadığı bahanesini geçersiz kılan teknoloji, eylemlerin etkisinin küresel anlamda sağlanması konusunda da yeterince yetkin olduğu halde, acilen harekete geçilmesi gereken durumlar yanıtsız bırakılmakta, bilgi ve eylem birbirini tamamlayamamaktadır.⁴⁸⁷ Verilen tepkilerin onları duyanlar tarafından kabul edilip edilmeyeceğinden emin olunmasa bile, sorunlara yanıt vermekten ve bu yanıtları diğer insanların yargılarına sunmaktan başka bir yol bulunmadığından ve seyircilik, sessizlik, duyarsızlık ve kayıtsızlık eğilimlerinin karşısında durabilecek tek şey, diyalog ile zenginleştirilmiş canlı bir etkileşim olduğundan, bu imkânı sunan kamusal alanın yeniden inşası önem kazanmaktadır.⁴⁸⁸ Geçmişin kötülüklerini seyircilikle geçen bir yüzyıl olarak açıklayan Arendt de, yapılanların sorumluluğunun başkalarının üzerine atılmadan üstlenilmesini ve en korkunç kötülüklerle hayat boyu cesur bir biçimde mücadele edilmesini, insanların en büyük görevi olarak görmüştür.⁴⁸⁹

İnsanların sorumluluklarının bilincine vararak ve bir arada yaşamayı öğrenerek barışçıl bir ortam inşa etmesi konusundaki gereklilik, devlet sınırlarının çok ötesine geçerek tüm dünyayı ve insanlığı kapsar hale gelmiştir.⁴⁹⁰ Herhangi bir başkaldırı olmadığı sürece, bireyleri hissizliğe ve sessizliğe zorlayan, kendi yok oluşlarına uysal bir biçimde gitmelerini sağlayan koşullardan herkes payına düşeni alır hale gelecek ve bu kaderden kaçış mümkün olmayacaktır.⁴⁹¹ Bauman'ın John

⁴⁸⁵ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 14

⁴⁸⁶ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 290

⁴⁸⁷ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 296

⁴⁸⁸ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 303-304

⁴⁸⁹ Hannah Arendt, *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile and Totalitarianism* (New York: Schocken Books, 1994), 132

⁴⁹⁰ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 287

⁴⁹¹ Bauman ve Donskis, *Moral Blindness*, 47

Donne'un ünlü sözlerinden de aktardığı üzere, her insan kendi başına bir ada değil, anakaranın, yani bütünü bir parçasıdır. Bu nedenle çanların kimin için çaldığı, adına harekete geçilmesi gerekenin kim olduğu önemli değildir, çanlar herkes için çalmaktadır.⁴⁹² Kabullenilmesi gereken en temel gerçek, ortak olarak paylaştığımız dünyadaki farklı insan olma biçimlerinin hep birlikte varlığını sürdürdüğü ve diyaloga geçmek dışında bir ihtimalin söz konusu olamayacağıdır.⁴⁹³ Bu bağlamda insanların dünyaya karşı sorumluluklarını gerçekleştirmek için kötülüğe yönelik harekete geçmesi, öncelikle ötekinin sesine kulak verebilmesini ve farklılıklar ile bir arada yaşamaya istek duymasını gerektirmektedir. Böylece herkesin çeşitlilik içinde kendi mutluluk anlayışının peşinden koşması sorun yaratmayacak, farklılıkların ötekileştirilerek dışlanmadığı bir rejime ulaşılabilecektir. Butler'ın da belirttiği gibi, öteki adına harekete geçmeden veya muhalif seslerin duyulmasına müsaade etmeden, duyarlı bir demokrasiye ve kamu anlayışına ulaşılabilmesi mümkün değildir.⁴⁹⁴

Kişilerin politik cehaletinin sonuçları kendi yaşantısını etkilemeden önce savaşmayı bırakıp iletişime geçmeyi seçmesi, aralarındaki dünyanın yok olmaması açısından önem kazanmaktadır. İnsanların doğum yoluyla sahip olduğu farklılıklardan doğan çeşitli iyi hayat modellerinin, birbiri ile karşı karşıya gelmesinden ortaya çıkan sorunlar, çabucak ve basit bir biçimde çözülmekten uzak olduğundan, ilk adım olarak diyaloga geçilebilecek koşulların sağlanması gerekmektedir. İnsanların diyaloga geçmeye hevesli hale gelmesi, yaşam stillerinin saygıyla ve ilgiyle karşılandığı, kendini güvende hissettiği bir ortamda bulunması ile mümkün olabilmektedir. Ardından kimsenin dünyayı kendi tekeline alamayacağını, her insanın birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğunun anlaşılması, herkesin ortak kaderine yönelik dayanışma içine girme durumunun bir seçim meselesi olmaktan çıkmasını sağlayacaktır. Ancak bu yolla politik veya dini farklılıklar bir kenara bırakılarak, herkesin kendi iyi hayat anlayışını korku duymadan gerçekleştirebileceği bir ortama sahip olunması gerektiği konusunda hemfikir olunabilmektedir. Bauman için bu düşünce yapısına ulaşmaktan ve küresel olarak harekete geçmekten başka yol yoktur; aksi halde aramızdaki dünya tamamen yok olacak, farklılıklar üzerine tartışacak, yaşam tarzlarını ötekileştirecek ve belirli düşünceleri dışlayacak herhangi bir insan kalmayacaktır. Arendt'in bizi aynı tehlikeye karşı kırk yıl önce de uyararak,

⁴⁹² Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 119

⁴⁹³ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 30

⁴⁹⁴ Butler, *Kırılğan Hayat*, 152

karşılıklı dayanışma veya yıkım arasında bir tercih yapmamız gerektiğini söylediğini aktaran Bauman, herkesin iyi kötü yapıp ettiği şeylerin, bir başkasının yaşamını etkilediğinin ve birbirimize karşı ahlaki bir sorumluluk altında olduğumuzun anlaşılmasını istemektedir.⁴⁹⁵ Günümüzde uyumculuk yolu seçilse bile kesin olarak garantilenemediği bilinen güvenlik meselesi göz önüne alındığında, ahlaki sorumluluk ikilemini oluşturan özgürleşme ve hayatta kalma ilkelerinin birbiri ile çakışması ve hayatta kalmak için özgürleşmeden vazgeçilmesi anlamsız hale gelmektedir.⁴⁹⁶ Ahlaki sorumluluk ve yaşamaya yönelik ihtiyaçların karşı karşıya geldiği küresel dünyadaki insanlar, kötülüğü engellemeye çalışmayı reddedip olaylara seyirci kalmaya devam ettiğinde, istisnasız herkes bu kötülükten etkilenir hale gelecek ve karanlık zamanların daimileşmesi gibi bir ihtimal ile karşı karşıya kalacaktır.⁴⁹⁷

Bauman'a göre insani deneyimlerin birbirini etkilemesi durumu küresel ölçekte gerçekleşmekte ve bu durum coğrafi uzaklıkları anlamsız kılmaktadır. Küresel sorunlara küresel çözümler gerektiren bu durum, günümüzdeki problemlerin kökeninin evrenselliğinden kaynaklanmaktadır.⁴⁹⁸ Evrensel sorunlara yerel çözümler bulunması, dünya genelinde seyreden problemlerin kökünün kazınamamasına, her zamanda ve her bölgede ortaya çıkma özelliğine sahip karanlık zamanların düzenli olarak yeniden dirilmesinin önlenememesine neden olmaktadır. Herkesin kaderinin birbirine bağlı olduğunu, yapılan veya yapılmayan her eylemin bir başkasının hayatını ilgilendirdiğini, dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen felaketlerin kendi geleceğine yönelik etkilerinden sakınamayacağını anlayan insanların yapması gereken en önemli şeylerden biri, kamusal alanın yeniden inşasına odaklanmaktır. Modern tarihin büyük bir kısmı boyunca ulus-devleti temsil eden kurumların faaliyetleri ile sınırlanan kamusal alanın; iletişim, tartışma ve uzlaşmayı içinde barındırarak kalıcı ilişkiler üreten bir mekâna dönüşmesi ve yeni ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesi gereken siyasetin kurtarılması amacını da taşımaktadır. Devletlerin siyasi hedefleri adına yaratılan kamusal sahneler bölgesel nitelikte olduğundan, günümüzün küresel meseleleriyle baş etmektan uzak kalmakta, yeni ve küresel bir kamusal alanın inşa edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır.⁴⁹⁹ Bauman'a

⁴⁹⁵ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 30-31

⁴⁹⁶ Bauman, *Akışkan Hayat*, 192

⁴⁹⁷ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 30-31

⁴⁹⁸ Bauman, *Akışkan Hayat*, 192

⁴⁹⁹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 195-196

göre bu gereksinimin karşılanıp karşılanmayacağı kesin olarak bilinmese de, inşa edilmesi dört gözle beklenen kamusal alanda, eski şartlarda toplanamayacak kadar büyük insan topluluklarının bir araya gelebilmesi, belki de teknolojik gelişim sayesinde mümkün olacak ve günümüz rejimlerinin karanlığını dağıtacak yeni bir düzen kurulabilecektir.⁵⁰⁰ Küreselleşme çağına uygun bir kamusal alanın kurulması, yeni güçler gerektirmesinin dışında, insanların kolektif deneme-yanılmalarına, kararlılığına ve yaratıcılığına bağlıdır.⁵⁰¹

Herkesin yaşam rotalarının birbirleri ile karşılaşacak biçimde şekillendiği tıka basa dolu dünyamızda, başkalarının yaşadıklarının bizim yaşantımıza da etki edeceğini anlamak ve tüm insanlığın aynı gemide olduğunu bilerek eyleme geçmek, sağlam temelli bir dünyanın kurulabileceğine yönelik her şeyin başlangıcı olan umudu yaratmaktadır.⁵⁰² Günümüzdeki çerçevede bu umudun kurtarılması ne kadar zor olursa olsun, birlikte batmak veya birlikte çıkmak için tercih yapması gereken insanların, dayanışmaya geçmek yerine karşıtlıklara odaklanmayı bırakması ve özgürlük ve güvenlik arasında istenilen dengeye ulaşabilmek için yeniden düşünebilmesi gerekmektedir.⁵⁰³ Bauman umudun önemini açıklamak için, Ernest Bloch'un ünlü sözlerini tekrarlamış ve insanın düşünen bir varlık olmadan önce, umut eden bir canlı olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰⁴ İnsanları kurtaracak olan, farklılıklar korunarak bir araya gelinebilen, kamusal diyaloga dayalı bir düzeni arzulamaları ve üzerinde bir arada yaşamaya mecbur oldukları dünyanın kurtulabileceğine yönelik hissettikleri umuttur. Bauman da umudunu, insanların birbirlerinin söylediklerine kulak verip içinde buldukları dünyadaki yanlışları düzelterek, daha yaşanılabilir koşullara ulaşma isteklerine bağlamaktadır. İnsanlar aralarındaki dünyayı kurtarmak istediği sürece telafi edilemeyecek hiçbir yanlış yoktur.⁵⁰⁵ Bauman düşüncesinde insanlar tarafından iyi-kötü yapıp edilen her şey, onlar tarafından yeniden yapılandırılabilir özelliğine sahiptir. Bu bağlamda iyi niyet ve kararlılıkla değiştirilmeye yönelik üstlenilen hiçbir gerçeklik, yeniden yapılandırmayı engellemeye yönelik herhangi bir kısıtlamaya açık değildir.⁵⁰⁶ Onların, doğumluluk

⁵⁰⁰ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 161

⁵⁰¹ Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 123

⁵⁰² Bauman, *Kuşatılmış Toplum*, 74-75

⁵⁰³ Bauman, *Akışkan Hayat*, 193

⁵⁰⁴ Bauman, *Akışkan Hayat*, 194

⁵⁰⁵ Bauman ve Obirek, *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, 71

⁵⁰⁶ Bauman, *Liquid Times*, 56

özelliği ile sahip olduğu sonsuz olasılıkları kullanarak bir şeyleri iyi veya kötü yönde değiştirme gücü, sadece ve sadece kendilerine bağlıdır.

Bauman ve Arendt'e göre eylemi harekete geçirerek insanların yeni olasılıkları başlatma gücünü besleyecek olan şey, içinde yaşadıkları düzenden duydukları tiksindir. Bu tiksindir, yeni bir düzen hayalinden ziyade, eski düzenin artık devam edemeyeceğine yönelik duyulan inanç ile beraber ilerlediğinden, hafife alınmaması gereken bir duygudur. İnsanların bu duruma bağlı olarak geliştirdiği eyleme gücü ve tüm durumları değiştirme kapasitesi, karanlık zamanlarda umudumuzu bağlamamız gereken tek gerçeklik olarak açığa çıkmaktadır. İnsanların gücüne bağlı olan bu ışığın, ne kadar titrek ve belirsiz olursa olsun, aydınlatıcı vasfını kaybetmemesi, zor zamanlarda alevlenmeye hazır olması ve bunu başaramayacak biçimde sönmeye yüz tutmaması gerekmektedir.⁵⁰⁷ Günümüzde popülizmin yaygın eğilimleri ile derinleşen birlikte yaşamının krizi ve Arendt'e yeniden dönmemize neden olan ABD'nin Trump yönetimi, anlama, hakikate ve eyleme ne kadar ihtiyaç duyulduğunun ve yokluğunda oldukça karanlık zamanlara doğru bir dönüşüm gerçekleşebileceğinin en büyük göstergesidir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde, insanların barışçıl bir biçimde bir arada yaşamasının önündeki engeller, insanların uyumculuğunun sürekliliği ve Arendt'in her zaman tetikte olmamız adına bizi uyardığı tehlikelerin vücut bulmuş hali olan Trump yönetiminin karanlığı açıklanacaktır.

⁵⁰⁷ Bauman ve Obirek, *Dünyaya ve Kendimize Dair*, 192-193

BÖLÜM III

KARANLIK ZAMANLARDA ARENDT OKUMAK: BİRLİKTE YAŞAMANIN KRİZİ SÜRERKEN ZAMANIN RUHU OLARAK POPÜLİZM VE TRUMP ÖRNEĞİ

Mülteci krizi, çevresel yıkımlar, otoriter eğilimler, post-hakikat rejimleri ve sürekli gözetim ile dolu olan, özgürlükten uzak geçirilen bireysel yaşamın sadece hayatta kalma üzerine kurulduğu günümüz atmosferi, birçok düşünür tarafından dünyanın anlamlı bir biçimde deneyimlenebilmesi veya insanların eylem ve dayanışma içinde bir araya gelebilmesinin neredeyse imkânsız olduğu bir ortam olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰⁸ Stiegler'e göre yaşadığımız post-izm çağı, toplumsal veya siyasal olana dair geleneksel veya modern temellendirmelerin anlamını yitirdiği, istatistiksel bir veri olarak tek vasfı tüketmek olan bireyin, hayatını sürdürmek konusunda herhangi bir kaygısının bulunmadığı bir topluma karşılık gelmektedir. Kamusal ve politik yaşamlarını iyileştirme gereksinimi duyması gereken insanlar, sadece meta tüketimi için arzu duymakta, cep telefonu veya sosyal medya gibi belirli araçlara bağımlı hale gelerek bireyselliğini ve ruh sağlığını yitirmektedir. Stiegler açısından sürekli depresyon ile geçen ve kontrolden çıkmış anlamsız hayatlar ile dolu olan bu distopik ortam, bir arada yaşama arzusu yitirilmiş bir kayıtsızlığın yanı sıra, yıkıcı eylemler ve terör politikalarına da ev sahipliği yapmaktadır. Aşırı sağ ve göçmen-karşıtı politikaların, ırkçı ve radikal hareketlerin yaygınlaştığı, birlikte yaşamanın bir kriz haline dönüştüğü bu ortamdaki insanların, geleceğe yönelik umutsuzlukları ve kronik depresyonlarını bir kenara bırakarak eyleme geçebilmesi ise pek mümkün görünmemektedir.⁵⁰⁹

Stiegler'e göre birlikte yaşamak, belirli bir topluluğun sahip olduğu ortak bir arzu ve umut ile mümkün olmakta, bu olgunun devlet ve birey ekseninde bir krize dönüşmesi ise sembolik ve ekonomik sefaletten kaynaklanan bir nihilizm halinden

⁵⁰⁸ Şeyda Öztürk, "Bugünün Distopyası," *Cogito*, no.90 (Bahar 2018): 6

⁵⁰⁹ Elifsu Tanyeri, "Stiegler Düşüncesinde Birlikte Yaşamın Krizi: Distopya, Robotlar ve Farmakolojik Teknoloji," *Cogito*, no.90 (Bahar 2018): 63

ileri gelmektedir. Bireyler arasında ne ortak bir anlam üretiminin ne de ortak sembolik değerlerin olduğu varoluşsal bir krize işaret eden sembolik sefalet; işsizlik, belirsizlik ve kaynakların adil bölüşülememesi neticesinde ortaya çıkan ekonomik sefalet ile birleşerek, insanların anlamlı herhangi bir şey üretmediği toplumsal bir hiçlik ve umutsuzluk deneyimlemesine neden olmakta, sembolik sefaletten kaynaklanan bir kayıtsızlık ile de pekişmektedir. Hâlihazırda kutuplaşarak radikal hareketlere yönelen insanların, öfke içinde kendileri dışında kimseyi umursamayan hali de nihilizmi yükselişe geçirmekte, bir arada yaşama arzusunun ve topluma aidiyet hissinin baltalanmasına neden olmaktadır. Stiegler'e göre insan ilişkilerinin yitirilmesine neden olan günümüzdeki bu durum, teknolojinin geldiği konum ile kötüleşmekte ve bireylerin nefret dolu hislerinin artmasına neden olmaktadır.⁵¹⁰

Terör politikaları, çevresel yıkımlar ve nihilizm eşliğinde geçen günümüz zamanının özelliklerini benzer bir biçimde çizen ve yakın gelecekte bu atmosferden kolaylıkla kurtulamayacağımızı söyleyen düşünürlerden biri de Mbembe'dir. Ona göre Avrupa otoriter popülist bir hal almakta ve toplumsal uyuşmazlıklar ırkçılık, aşırı milliyetçilik, cinsiyet ayrımcılığı, etnik-dini meseleler, yabancı korkusu gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bauman'a benzer bir biçimde ekonomi ve demokrasinin birbiri ile çatışma meselesinin siyasi ortamdaki temel belirleyici olduğunu savunan Mbembe, askeri gücü ve insani arzuların temelini besleyen iktisadi sermayenin, küresel bir seküler teolojiye dönüşerek yeni egemen güç haline geldiğini düşünmektedir. Piyasa ekonomisinin halkın egemenliği, insani değerlerin ise nihilizm ile karşı karşıya geldiği günümüzde, yaygınlaşması ve takdir görmesi gereken erdemlerin, hedefe giden yolda her şeyin mübah olduğu anlayışı ile aşağılanması ve ne olursa olsun işin sonucundaki kazanıma odaklanması, insanlardaki faydacılık ve uyumculuk eğilimlerini de arttırmaktadır. Uzlaşma prensipleri kıymetini yitirirken ayrımcı söylemler yaygınlaşmakta, sınırların güçlendirilmesi uğruna daha uzun ve daha güçlü duvarlar dikilmeye uğraşmaktadır. Demokrasinin değersizleştiği, güvensizlik ve belirsizlik içinde sadece hayatta kalmaya odaklanmış kişilerin yaygınlaştığı bu politik ortamda ekonominin siyaseti

⁵¹⁰ Bernard Stiegler, *Disbelief and Discredit: Uncontrollable Societies of Disaffected Individuals* Cilt 2, Çev. Daniel Ross (Cambridge: Polity Press, 2013), 41

tamamen ortadan kaldırıp kaldıramayacağı ve hümanizmin galip gelip gelemeyeceği ise 21.yüzyılın asıl meselesi olarak öne çıkmaktadır.⁵¹¹

Mbembe'nin, otoriter halinin günümüzde Avrupa'da yaygınlaştığını söylediği üzere popülizm⁵¹², sağ politikalara küresel çapta başvurulması ile tecrübe edilmekte ve siyasi değerlerin ekonomi ile baskılandığı, kamusal alanların, farklılıkların ve çoğunluğun yok olduğu, kayıtsızlık ve uyumculuğun hâkim eğilim olarak baş gösterdiği bir post-hakikat döneminin karanlığında öne çıkmaktadır. Özellikle Trump hükümetine yönelik analizlerde çağımıza uygun bir biçimde tanımlanan popülizm, ilk olarak 19.yüzyılın ortalarında Rusya ve ABD arasında ortaya çıksa da, Avrupa politikası ile ilişkilendirilmesi 90'lara denk gelmektedir. 90'lar ile birlikte Avrupa'daki ana politik olgu olarak kabul edilen popülizm, popülist partilerin yaygınlaşması ve kamusal tartışmalara egemen olan temel hitabet şekline ilham kaynağı olması nedeniyle günümüzün zamanının ruhunu oluşturmaktadır.⁵¹³

Son yıllarda yapılan çalışmalarda popülizmin ilk ve en önemli düşünsel temelini, halk ve elit arasındaki temel çatışmaya odaklanan bir fikirler bütünü olduğu düşünülse de, Mudde'ye göre bu durumun hiç mevcut olmadığı veya ikinci planda kaldığı, birçok örnek doğrultusunda açığa çıkmaktadır. Mudde'nin tanımına göre popülizm, toplumun 'saf halk' ve 'yozlaşmış elit' olan iki homojen ve birbirine düşman gruptan oluştuğunu ve politikanın halkın genel iradesinin bir ifadesi üzerine kurulması gerektiğini savunan zayıf temelli bir ideolojidir. Özü tekçilik ve ahlakçılık üzerine kurulan popülizmde, halk ve elitler aynı değerleri ve çıkarları paylaşan iki grup olarak görülse de, ahlaki açıdan farklılaştıkları, birinin saf, diğersinin ise yozlaşmış olduğu düşünülür. Popülist bir liderin temel savunusu, elitlerin kendi özel çıkarlarını korumaya çalışmalarına karşılık, sadece kendisinin tüm halkı bir bütün olarak temsil edebileceği iddiası üzerinden kurulur.⁵¹⁴ Bu bağlamda Mudde'nin, popülist ideolojiyi zayıf temelli olarak nitelendirilmesinin nedeni, politik gündemin sadece belirli bir kısmına atıfta bulunması; ancak en iyi ekonomik veya politik sistemin ne olduğu konusunda herhangi bir fikir yürütmemesidir. Bu özelliği nedeniyle politik aktörler tarafından sıklıkla başka bir ana ideolojinin yan ürünü

⁵¹¹ Achille Mbembe, "The Age of Humanism is Ending," *Mail & Guardian*, 22.12.2016
<https://mg.co.za/article/2016-12-22-00-the-age-of-humanism-is-ending/>

⁵¹² Achille Mbembe, "The Age of Humanism is Ending," *Mail & Guardian*, 22.12.2016
<https://mg.co.za/article/2016-12-22-00-the-age-of-humanism-is-ending/>

⁵¹³ Cas Mudde, "The Populist Zeitgeist," *Government and Opposition* 39, no.2 (2004)

⁵¹⁴ Jan-Werner Mueller, *What is Populism?* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016)

olarak kullanılan popülizm, sağ kanatta genellikle milliyetçiliğe, sol tarafta ise bazı sosyalizm formlarına eşlik etmekte; temel karşıtlığını ise liberal demokrasinin temel değerleri ve kurumlarına, azınlık haklarına, çoğulluğa ve güçler ayrılığına meydan okumak üzerine kurmaktadır.⁵¹⁵

Mudde'ye göre popülist hareketler, Büyük Bunalım'ın doğrudan sonucu olmasa da, Avrupa politikasında temelden gerçekleşen birçok sosyal değişim ile alakalı olarak ortaya çıkmıştır. Politikanın talep kısmında bulunan genç ve eğitimli kesimin, politik katılımdan ziyade alışılmadık aktivizm oluşumlarına gösterdiği ilgi, gittikçe büyüyen bir eşitsizlik ile birleşerek mevcut halden memnun olmayan bir kesimin toplum içinde sesinin yükselmesine neden olurken; arz kısmında bulunanların neo-liberal ekonominin ve ulus-üstü politikaların ana akım partilerin etkinliğini kısıtladığı konusunda hem fikir olması, popülist politikacıların bir erişim ve yayın alanı olarak görülen medyanın, radikal bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur.⁵¹⁶ Bugünün popülist politikacılarının da temel hitabet alanı haline gelen, çizilen çerçevenin dışına çıkan yayın gruplarının ve mensuplarının karalandığı bir yere dönüşen medyanın günümüzdeki dönüşümü, halkın yanlış yönlendirilmesi, kirli emellere alet edilmesi ve liderlerin çıkarları doğrultusunda kullanılmasına varan bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Politikacılar ve halk arasındaki ilişkiye kaçınılmaz bir biçimde aracılık eden medya, devletin istekleri doğrultusunda sadece şüphe, korku ve umutsuzluk yayan veya olayları çarpıtan bir araca dönüşmektedir.⁵¹⁷

Mudde için popülizmin Avrupa bağlamındaki en doğru değerlendirmesi, bu ideolojinin, demokratik bir illiberalizme, illiberal demokratik bir tepki olduğudur. Seçimlerin devam ettiği fakat egemen failin belirsiz olduğu bu yönetim biçiminde ortaya çıkan popülizm, gittikçe daha da kalın bir perdenin arkasında kalan siyasi alan içerisindeki seçeneklerin yetersizliğinin kaçınılmaz bir sonucunu oluşturmaktadır. Liberalizm hegemonik bir hal alırken, merkez sağ ve merkez sol politikacıların, piyasa, ulus-üstü veya teknokratik kurumlar adına güçlerinden feragat etme eğilimi, onları ikincil aktörlere indirgemekte ve siyasetin asıl anlamının gittikçe

⁵¹⁵ Cas Mudde, "Populism in the Twenty-First Century: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism," *Public Seminar*, 02.10.2018
<https://publicseminar.org/essays/populism-in-the-twenty-first-century/> Erişim Tarihi: 15.02.2019

⁵¹⁶ Mudde, "Populism in the Twenty-First Century,"

⁵¹⁷ Flinders, *Defending Politics*, 140-141

kaybolmasına neden olmaktadır.⁵¹⁸ ‘Başka Seçenek Yok’ politikasına geri dönülen bu ortamda insanlar, artan hoşnutsuzluklarından ötürü oy verdikleri partiyi gözü kapalı bir biçimde desteklemeyi bırakmakta⁵¹⁹, ya sisteme olan inançlarını kaybedip sandığa gitmeme ya da sorunun sistemde değil elitlerde olduğuna inanarak popülist partilere oy verme eğilimi göstermektedirler. Popülist partilere oy veren seçmenin çoğu demokratik sistemi savunuyor da olsa, azınlık haklarını, güçler ayrılığını ve hukukun üstünlüğünü zayıflatarak ülkelerinde var olan liberal demokratik sistemin altını oyan partileri desteklemiş bulunmakta ve belki de liberal demokrasinin kurtarılamayacağı bir noktaya doğru gerilemesine neden olmaktadır.⁵²⁰

Finchelstein’a göre de sadece halkın tümünün elitlere karşı temsil edilmesi olarak tanımlanamayan popülizm; şiddet, soykırım ve totalitarizme dayanan, 1945 yılından itibaren yenilen faşizmin, diktatörlüğe dayalı parçaları geri planda bırakılarak sürekliliğinin sağlanması adına doğmuştur. Popülizmin, faşizm yenilmesine rağmen arkasında bıraktığı mirası demokratik bir biçimde yenileme çabaları, sağ siyaset tarafından yabancı düşmanlığı, sol siyaset açısından ise sosyal ve ekonomik şartların adaletsizliği bakımından kullanılmakta ve demokratik şartların kötüye gitmesine neden olmaktadır. Finchelstein için, popülistlerin toplumun bütünü temsil ettiği iddiası, bireylerin tümünün tek bir karizmatik liderde vücut bulması ve her konuda onlar adına tek başına karar verebilmesi doğrultusunda ilerlemekte ve liderin, halkın sadece kendisini destekleyen bölümünün çıkarlarını gözetmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda popülizmin, karizmatik, kurtarıcı ve otoriter eğilimlere sahip bir liderin seçimlerde başa gelerek halkın temsilinin tüm gücünün kendine devredilmesini sağlamak istemesi hesaba katılmadan anlaşılması mümkün değildir.⁵²¹

Vatandaşların bir bölümünün halkın tümü olarak tekleştirilmesi, belirli bir harekete mal edilmesi ve bu suni faillere otoriter bir liderde cisim kazandırılmasına yönelik işleyiş, bariz bir biçimde demokrasi karşıtı sonuçlara neden olsa da;

⁵¹⁸ Peter Mair, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy* (London: Verso, 2013)

⁵¹⁹ Ruth Dassonville ve Marc Hooge, “Indifference and Alienation: Diverging Dimensions at Electoral Dealignment in Europe,” *Acta Politica* 53, no. 1 (2018): 1-23

⁵²⁰ Cas Mudde, “Populism in the Twenty-First Century: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism,” *Public Seminar*, 02.10.2018

<https://publicseminar.org/essays/populism-in-the-twenty-first-century/> Erişim Tarihi: 15.02.2019

⁵²¹ Federico Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, çev. Ali Karatay (İstanbul: İletişim, 2019), 18

popülistler, kendilerini demokratik bir sistemin temsilcisi, düşmanlarını ise demokrasiye zıt hareket eden hainler olarak görür.⁵²² Başarısızlıklarını asla kabul etmeyen ve kendilerine muhalif olan herkesi düşman ilan eden popülistler, demokrasiyi kendileri, diktatörlüğü ise kendilerine karşıt olanlar için kullanarak bu iki kavramın içini boşaltmakta ve durumların gerçekliğini gizlemektedir. Bir yandan otoriter bir demokrasi şekli yürüterek, faşizmde temellenen lider-yandaşlar ve ulus-devletten oluşan birliği, halktan alınan oy onayı ile sağlamlaştıran bu ideoloji⁵²³, diğer yandan politik katılımı kısa süreli olarak arttırıyor gibi görünüp uzun vadede en dibe çekmekte ve Finchelstein'a göre anlamlı bir politik katılımın pratiğe geçirilmemesi bakımından, neoliberalizm gibi güncel demokrasi biçimleri ile aynı kümede değerlendirilmektedir.⁵²⁴ Son zamanlarda faşizme yönelik benimsediği maskelenmiş taktikleri ile demokrasinin içten içe altını oyan popülizmin, demokratik sisteminin güvenilirliği ve sağlamlığı ile övünen ABD yönetimine yerleşmesi, demokratik değerlerin korunmadığı takdirde ne kadar kırılabilir olduğunu ve istenmeyen sonuçların deneyimlenebileceğini de göstermiş bulunmaktadır.

Levitsky ve Ziblatt'ın demokrasilerin nasıl öleceğine dair yaptıkları çalışmaya göre, en sağlam olduğu iddia edilen demokratik sistemlerin bile açıkça görünen veya kolaylıkla fark edilemeyen yöntemler ile zayıflatılması, hatta iyileşmesi oldukça zor olan ciddi yaralar alması mümkün olabilmektedir. Bu yöntemlerin çoğu, demokrasi karşıtı unsurlar ile savaşarak demokrasiyi geliştirmek adına yapıldığı iddia edilen yasal bir zemine oturtulmakta ve darbe ile gelen askerlerden ziyade, bizzat seçimler ile başa gelmiş yöneticiler tarafından hayata geçirilmektedir. Demokrasinin, liderlerin türlü taktikleri ile halka sezdirilmeden tahrip edilmesi, medya sözde özgür, seçimler ise görünüşte adil iken, sıkıyönetim veya darbe gibi müdahaleler ile yönetim şeklinde göze çarpan ani bir değişiklik ve yozlaşma fark etmeyen toplumun büyük bir kısmının, devletin hala demokrasiye bağlı olduğuna inanmasına ve hakikati açığa çıkarmak isteyenleri komplo teorisi uydurmakla suçlamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda demokrasiyi içten içe oyarak yok etme çabaları, sıklıkla açık bir biçimde göze çarpmamakta ve halk,

⁵²² Andrew Arato, *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 283

⁵²³ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 21-23

⁵²⁴ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 200

hakikati anlayıp harekete geçmekte çok geç kalmaktadır.⁵²⁵ Demokrasinin ve insanların özgürce eyleme imkânının baltalandığı, günümüzde de varlığını sürdüren bu tehlikenin, apaçık bir biçimde fark edilemeyen girişimlerden doğması, Arendt'in olaylar üzerinde düşünmek, onları doğru bir biçimde anlamak ve eyleme geçmek konusunda ne kadar haklı olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Yazarlar da Arendt ile benzer bir şekilde, her ülkede ve sistemde ortaya çıkabilen popülist demagogların ve demokrasiyi yıkmak isteyen otoriter yöntemlerinin, anayasal denetim ve denge sistemi tarafından düşünülen ölçüde engellenemeyeceğini belirtmiş ve hem halkın, hem de liderle aynı görüşe sahip olan veya olmayan tüm parti üyelerinin, kendi çıkarlarını ve korkularını bir kenara bırakıp gelecek adına sorumluluk alarak, demokrasi karşıtı tehlikeli eğilimlere sahip adayların yönetime gelmesini önlemeye çalışmaları gerektiğini savunmuştur. Aksi halde yönetimi sınırlandırması gereken demokratik kurumlar, bağımsız olması gereken mahkemeler ve medya, liderin istekleri doğrultusunda çalışmaya başlayacak ve demokrasiyi yıkmak isteyen otokrat liderler, kendi amaçları doğrultusunda demokrasinin bizzat kendi kurumlarını yasal bir biçimde kullanır hale geleceklerdir. Bu bağlamda liderlerin elinde yeni baştan yazılan kurallara karşı demokrasiyi korumak, yazılı olan değil, yazılı olmayan demokratik değerlerin toplumun tümüne yerleşmesi ile mümkün olabilmektedir. Örneğin Amerika'nın denge ve denetim sisteminin işlemlerini sağlayan ve yazılı olmayan bu değerler, partilerin birlikte yarıştığı yasal rakiplerine karşılıklı bir biçimde tolerans gösterebilmesi ve siyasetçilerin kurumsal ayrıcalıklarını kötüye kullanmamak için kendi kendilerini sınırlandırabilmesi üzerine kuruludur. Yazarlara göre Trump yönetimi bu konuda iyi bir sınav verememiş olsa da, ABD'nin demokratik değerlerinin aşınmasının asıl nedeni, partilerin fikir farklılıklarını ırk ve kültüre dayalı varoluşsal bir problem haline getirmesi ve bu nedenle meydana gelen aşırı kutuplaşmadır. Demokrasinin oldukça yara almasına neden olabilen bu olgudan kurtuluş da, yine farklı ülkelerin geçmiş deneyimlerinden hareketle uyanık olması gereken ve farklılıkları bir kenara bırakıp cesur bir biçimde eyleyebilen bireylerden geçmektedir.⁵²⁶ Umut, bir kez daha sistemlerde veya teorilerde değil, insanlardadır.

⁵²⁵ Steven Levitsky ve Daniel Siblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, çev. Derya Dinç (Konya: Salon Yayınları, 2018), 9-12

⁵²⁶ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 16

İnsanların tehlike çanlarının çalmaya başladığını anlayarak dikkat kesilmesi gereken eğilimler, siyasetçilerin demokratik kuralları reddetmesi, rakiplerinin meşruiyetini şüpheye düşürecek sözler sarf etmesi, şiddete göz yumması veya özendirilmesi ve medya dâhil olmak üzere muhalefetin özgürlüklerini kısıtlamak istemesi olarak sıralanabilmektedir.⁵²⁷ Çoğunlukla kurum tanımaz bir tavır sergileyen popülistlere ait olan bu ölçütlerin her biri, başlı başına bir tehlike oluşturmakta ve popülist liderlerin yasal rakiplerini hain ilan etmeye varacak ölçüde, onları eleştiren herkesi insanlıktan çıkaran söylemlerle siyaset sahnesinde bulunmaları ile sürdürülmektedir. Bu durumdaki tehlike, popülist demagogların halkı inandırması veya en azından şüphelendirmesi sonucu, belirtilen düşmanlara saldırılmasını kolaylaştırması ve koltuklarını garanti altına almayı başarmaları noktasındadır.⁵²⁸ Levitsky ve Ziblatt, demokrasinin gizliden gizliye nasıl öldürüldüğünün anlaşılması için bir futbol maçı hayal edilmesini önermekte ve gücü sadece kendi elinde toplamak isteyen otokratların hakemleri ele geçirme, karşı tarafın iyi oyuncularını maçın dışında bırakma ve maçın kurallarını kendi çıkarına uygun bir şekilde yeniden düzenlemeye dayanan bir yol izlediğini belirtmektedir. Bu metaforunda liderin oyunu kurallarına göre oynayıp oynamadığını tespit eden hakemleri oluşturan yargı sistemi, kolluk kuvvetleri, istihbarat ve vergi kurumlarının ele geçirilmesi, liderin cezalandırılma korkusu olmadan anayasayı yok sayabilmesine, kanunları istediğine istediği şekliyle uygulayabilmesine, güçlü düşmanlarını vergi kurumlarının desteğiyle, muhalif halkı da polis gücüyle yıldırabilmesine neden olmaktadır. Bahsedilen kurumlar ve medyada, korkuyla veya rüşvetle satın alınamayan oyuncular ise görevden alınmakta veya yalan suçlamalar ile yıpratılarak mahkûm edilmektedir.⁵²⁹ Böylece her şey yasal olarak ilerlemekte ve demokratik görüntülerinin altında gizliden gizliye diktatörlüğe doğru yol alan liderler konumlarını sağlamlaştırmaya yönelik düzenlemeler yapmaya devam etmektedir.

Hâkimlerden sanatçılara kadar kimsenin lidere karşı çıkmaya cesaret edemediği ve hala muhalif kalmaya çabalayan medya organlarının halka sunduğu hakikatlerin anında yalanlandığı bu ortam, bir sonraki hamlede, kuralların rakiplerin aleyhine olacak biçimde değiştirilmesi ve anayasanın ve seçim sisteminin buna göre

⁵²⁷ Juan Jose Linz, *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978), 29-30

⁵²⁸ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 97

⁵²⁹ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 101-106

düzenlenmesi ile pekiştirilmek istenmektedir.⁵³⁰ Yapılan değişiklikler genellikle ekonomik kriz veya terör eylemleri bahane edilerek gerçekleştirilmekte ve güvenlikleri tehlikeye girdiğinde her türlü uç önlemi kabullenmeye eğilimli yurttaşların korkuları istismar edilmektedir. Yazarlar bir kez daha, bu tehlikeli değişimin, halkı derin uykusundan uyandırmayacak ölçüde sessiz ve adım adım gerçekleşeceğini ve gözlerinin önündeki tehlikeyi göremeyen bireyler demokrasinin elden gittiğini fark ettiklerinde her şey için çok geç olacağını belirtmektedir.⁵³¹ Bu nedenle olaylar üzerine düşünmek, onları doğru biçimde yargılamak ve eyleme geçmek, popülist ve demokrasi karşıtı liderleri daha en başından fark edip engellemek, despotik yöntemlerin getirdiği karanlık zamanları önlemek adına büyük önem kazanmaktadır.

Levitsky ve Ziblatt'ın analizine göre krizleri kullanarak doğrudan ve hızlı bir biçimde anayasaya aykırı güçleri elinde toplayan liderlerin engellenmesi, daha önce de bahsedildiği gibi demokrasinin yazılı kurallarının yazılı olmayan kurullarla garanti altına alınması ile mümkün olmaktadır. 'Karşılıklı tolerans' ve 'kurumsal kendini tutma' olarak adlandırdıkları ilkelerin yanı sıra demokrasiyi korumak adına bir kalkan görevi gören en önemli faktörlerden biri de halkın görüşüdür. Ne yaparsa yapsın halkın çoğunluğu tarafından desteklenen bir lidere, medya, mahkemeler veya muhalefet sert bir biçimde karşı çıkmaya yanaşmayacağından, ipin ucunun kaçmasının önlenmesi yine halka düşmektedir. İleri gitme gücünü halkın onayından alan bir yönetimin, kamuoyundan yeterince destek görmemeye başlaması, medyanın, mahkemelerin veya muhalefetin, lidere daha cesur bir biçimde karşı durabilmesini ve böylece ciddi tehlikelerin önlenmesini sağlamaktadır.⁵³² Faşizmden geçiş yapan yeni bir popülizm zamanın ruhuna yerleşirken ve narsist popülist liderler rakibi aşağılama, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık gibi yöntemlerle demokrasiyi içten içe öldürmeye uğraşırken sorumluluk, yine insanlara ve onların direniş gücüne düşmektedir.⁵³³

Son zamanların en büyük popülist gücü olarak değerlendirilerek dünyanın geri kalanını tehdit eden ABD ve bu şekilde anılmasına neden olan Trump yönetimi, birçok sosyal bilimcinin ve Amerikan halkının öngöremediği bir durum olarak ortaya

⁵³⁰ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 111

⁵³¹ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 117

⁵³² Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 232

⁵³³ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 24

çıkıştır.⁵³⁴ Popülizm kavramının Brexit oylaması ile ortaya atılması ve Donald Trump'ın 2016'daki başkanlık yarışını kazanması ile sıklıkla kullanılmaya başlanması, üzerinde bir türlü anlaşmaya varılamayan ölçütlerin belirginleşmesine ve popülizmin içeriği konusunda daha net bir fikir birliğine varılmasına neden olmuştur. Günümüzün tecrübeleri ile birlikte popülizmin, neredeyse her zaman radikal sağ örneklerde ortaya çıktığı anlaşılmış ve ideolojik olarak otoriterizm ve nativizm ile belirleyici olduğu kanısına varılmıştır. Yakın zamanda yapılan araştırmalara göre popülist partiler ve onları destekleyenler, milliyetçiliğin yabancı düşmanlığı güden bir biçimi olan ve göçü sınırlayarak yerel halkı korumaya dayanan nativizmi temel düşünceleri olarak benimsemekte ve bu durum popülist liderin sözde demokratik, özde ise despotik eğilimlerinin sergilenmesiyle devam ettirilmektedir. Bu bağlamda popülizmin yükselişinin, tekinsiz yabancılar olarak görülen göçmenlerin, Müslümanların veya mültecilerin haklarını, yerel halkı korumak amacıyla kısıtlamaya yönelik politikaların yaygınlaşması ile sonuçlanması tesadüf değildir.⁵³⁵ Farklı ve aşağı görülen bir hayata sahip olduğu düşünülen göçmenlerin, gerçeklikten uzak bir biçimde yerel halkın güvenliğini veya ekonomik durumunu tehdit ettiğini iddia eden ve terör ve ekonomik kriz gibi konulardan sorumlu tutan ifadelere, ABD sınırına duvar inşa etmek isteyen Trump'ın konuşmalarında da rastlanmaktadır.⁵³⁶ Popülizmin ve yabancı düşmanlığı, ırkçılık, milliyetçilik, narsisizm ve siyaset karşıtı yönelimlere dayanan etkilerinin, Avrupa sağından ABD'ye kadar dünyanın her yerinde görülmeye başlaması, birçok yoruma göre faşizm zamanlarındaki gibi bir felaket başlangıcının habercisi olacak kadar büyük bir tehlike arz etmektedir.⁵³⁷

Benimsediği yöntemler ve hâkim eğilimleri ile birlikte popülist liderlerin başını çeken Trump'ın, ABD'nin demokratik sistemini tehlikeye düşüren ve yazılı olmayan değerleri hiçe sayan tavrı, henüz Başkanlık seçimi aşamasında görülmeye başlanmıştır. Seçim propagandalarında Meksikalı göçmenlere ırkçı, dini azınlıklara ise ayrımcı bir biçimde yaklaşması, radikal aşırılık yanlısı bir popülist aday olduğunu gözler önüne sermiş; kendisini kanun ve düzenin destekçisi olarak lanse etmesine rağmen, hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığını önemsemeyen tavrı ile adalet

⁵³⁴ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 14

⁵³⁵ Cas Mudde, "How Populism Became the Concept that Define Our Age," *The Guardian*, 22.11.2018 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/22/populism-concept-defines-our-age>

⁵³⁶ Erdoğan ve Semerci, "Göçmen Karşıtlığında Tehdit Algısının Rolü," 62

⁵³⁷ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 29

sisteminin bağımsızlığını tehlikeye atmaya devam etmiştir. Yargı sistemine yönelik saldırısını, Meksikalı köklere sahip Amerikalı bir hâkimi kendisine karşı olmakla suçlayarak ırksal kökene dayandırması ve kendisini üstü kapalı bir biçimde halkın iradesinin bir tezahürü olarak sunması da, sağ popülist geleneğin izlerini kuşkusuz bir biçimde takip ettiğini göstermektedir. Kendisinin Amerikan halkının tümünü temsil eden tek aday olduğunu pekiştirmek ve Hillary Clinton'ı saf dışı bırakmak amacıyla çeşitli komplo teorilerine de başvuran Trump, Clinton'ın ABD egemenliğini yok edecek hamleler planlamak adına uluslararası bankalarla görüştüğünü ve bu nedenle Amerikan halkına karşı yarışan bir aday olduğunu iddia etmiştir.⁵³⁸ Bu bağlamda Trump'ın, tüm popülist ve anti-demokratik yaklaşımı ile birlikte rakibi üzerinden alternatif doğrular yaratma çabası, demokrasinin yazılı olmayan kurallarından karşılıklı tolerans ilkesini ihlal etmesi ile gerçekleşmiştir.⁵³⁹

Finchelstein'in eserinde yer verdiği üzere, Trump'ın seçim propagandasında rastlanan bir diğer olgu 'yıkımdan kurtulmak için yenilenmesi gereken Amerikan ulusu' düşüncesine dayanan faşist ve ırkçı yönelimdir. Trump'ın bu tavrı ve beraberinde benimsediği yabancı düşmanlığı, faşizm çalışan ünlü tarihçi Paxton'a göre onun tam olarak faşist olduğunu değil, henüz faşist evrede bulunmayan, faşist benzeri bir popülist olduğunu göstermektedir.⁵⁴⁰ Bir diğer tarihçi Payne, şiddet yanlısı ve devrimci değil sadece sağ popülist eğilimlere sahip Trump'ın faşist olarak değerlendirilemeyeceğini, faşizm çalışmaları ile ünlü Griffin ise bir liderin faşist olabilmesi için sadece iyileştirilmiş bir ulusu değil, demokratik kurumları yok ederek kurulacak olan yeni bir düzen ihtiyacını da savunması gerektiğini söylemiş ve Trump'ın seçim aşamasındaki söylemlerini faşizmle bağlantılı bulmamıştır.⁵⁴¹ Finchelstein'a göre popülizm ve faşizm tarihsel olarak birbirleri ile ilişkili olsalar da, modern anayasal demokrasilere liberalizm karşıtı yürütülen bir mukavemetin farklı yönlerini temsil ettiklerinden bağlam ve içerik bakımından farklı deneyimlere

⁵³⁸ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 37

⁵³⁹ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 16

⁵⁴⁰ Isaac Chotiner, "Is Donald Trump a Fascist? Interview with Robert Paxton," *Slate*, 10.02.2016 <https://slate.com/news-and-politics/2016/02/is-donald-trump-a-fascist-an-expert-on-fascism-weighs-in.html> Erişim Tarihi: 12.01.2019

⁵⁴¹ Dylan Matthew, "I asked 5 fascism experts whether Donald Trump is a fascist. Here's what they said." *Vox*, 19.05.2016 <https://www.vox.com/policy-and-politics/2015/12/10/9886152/donald-trump-fascism> Erişim Tarihi: 12.01.2019

karşılık gelirler. Trumpizm de bu deneyimin bir bölümü olarak tarih sahnesinde yerini almaktadır.⁵⁴²

Halkın asla bölünemeyen ve tek bir iradede oluşan bir topluluk, muhalefetin ise saf ve erdemli halkın karşısındaki düşmanlar olduğuna inanarak çoğulculuk karşıtı bir tavır sergileyen popülistler⁵⁴³, bireylerin yaşamlarını kontrol etmeye yönelik girişimlerde bulunsa da, De La Torre'ye göre kamusal alanı ve sivil toplumu tamamen egemenlikleri altına alma yoluna gitmezler.⁵⁴⁴ Başlardaki siyasi katılım vaadini, çoğunlukla vatandaşların anlamlı bir siyasal hayata sahip olmasını pek mümkün kılmayarak ilerleyen sağ popülist geleneğin ABD versiyonu, Costa Pinto'ya göre Amerikan demokrasi sisteminin kendisine dayanmaktadır.⁵⁴⁵ Thomas Paine ve James Madison'ın kurduğu Amerikan Cumhuriyeti, halkın temsil edilmesine dayanan bir modern demokrasi anlayışına göre temellendirilmiştir. İktidarın ve politik meşruiyetin kaynağı olan halkın, temsilcilerini seçerek yetkilendirmesine dayanan bu düşünce, pratikte planlanan şekliyle ilerlememiş ve halk, temsilcilerini seçerek doğrudan değil, dolaylı anlamda bir yönetim imkânına sahip olabilmıştır. Halk adına görevlendirilen temsilciler ise zorbalığa dayanan politik girişimleri destekleyecek güce sahip olarak, halkın menfaatine köstek olacak biçimde çalışabilir hale gelmişlerdir.⁵⁴⁶ Bu bağlamda Amerikan demokrasinin bugünkü Trump yönetimi ile aldığı durum, sadece Trump'ın şahsi eğilimleri ile değil, demokratik sistemin temellendiği belirli kurallar ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Otokrat eğilimleri ile birlikte anayasal kurallara ve haklara saygı duymadığını her konuşmasında belli eden Trump'ın, ABD tarihinde daha önce görülmemiş bir biçimde 2016'da başkan seçilmesi; rakibin düşman olarak görülmesi, seçim sonuçlarının kabul edilmemesi, basın özgürlüğünün tehdit edilmesi gibi davranışların yaygınlaşmasını ve hatta mahkemelerin, istihbarat teşkilatlarının ve etik bürolarının da Amerikan demokrasisini garantiye alan kurumsal dayanaklara zarar verir biçimde çalışır hale gelmesini beraberinde getirmiştir.⁵⁴⁷ Levitsky ve Ziblatt'a göre bu konudaki ilk suçlu, sistem karşıtı davranan adayları, şahsi çıkar

⁵⁴² Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 40

⁵⁴³ Carlos de la Torre, "The People, Democracy and Authoritarianism in Rafael Correa's Ecuador," *Constellations* 21, no.4 (2014): 463

⁵⁴⁴ Carlos de la Torre, "Populism and Politics of the Extraordinary in Latin America," *Journal of Political Ideologies* 21, no.2 (2016): 131

⁵⁴⁵ Aktaran Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 210

⁵⁴⁶ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 210

⁵⁴⁷ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 8

gözetmeyerek ve demokrasiyi korumak adına uğraşarak uzaklaştırması gereken Cumhuriyet partisidir.⁵⁴⁸ Partisinin kendisini engellemek konusundaki beceriksizliğinden sonra başkanlık yarışını kazanan Trump, henüz adaylık sürecinde iken rakibini düşmanlaştırarak demokrasinin yazılı olmayan kurallarından karşılıklı tolerans ilkesini, sonrasında da özellikle başkanlık demokrasisinde büyük önem arz eden⁵⁴⁹ kurumsal kendini tutma prensibini ihlal etmiş ve sistemin işleyişini tehlikeye atarak anayasal bir kriz ihtimaline yol açmaya başlamıştır.⁵⁵⁰

Görevdeki ilk yılında oldukça otoriter bir yol izleyen Trump, demokrasileri içten içe yok etme çabasında kullanılan ve Levitsky ve Ziblatt tarafından futbol maçı benzetmesi ile açıklanan, hakemleri ele geçirme, karşı tarafın iyi oyuncularını maçın dışında bırakma ve maçın kurallarını kendi çıkarına uygun bir şekilde yeniden düzenleme stratejilerinin tümünü hayata geçirmeye uğraşmıştır. Yazarların örnekler ile belirttiği üzere, kampanyasının Rusya ile bağlantısı ortaya çıktıktan sonra bir yandan mahkemeler, kolluk güçleri ve istihbarat teşkilatlarına düşmanca yaklaşmış, bir yandan da istihbarat kurumlarını kendi yanına çekmeye çalışarak, kendisine karşı bir biçimde karar veren hâkimleri karalamaktan da geri durmamıştır.⁵⁵¹ FBI direktörü James Comey'e arkasında durmasını teklif etmiş⁵⁵², Comey'in bunu yapmayacağını ve Rusya soruşturmasına devam edeceğini öğrenince de onu görevden almıştır.⁵⁵³ Kendisine karşı karar veren hâkimlere de sataşarak, yönetimin ilk seyahat kısıtlamasını reddeden 9.Bölge Hâkimi James Robart'ı, ABD adına kanun uygulamayı engellediği gerekçesiyle 'sözde' bir hâkim ilan etmiş, aynı mahkeme sığınak şehirlere yönelik federal fonların kesilmesi kararını da bozunca, 9.Bölge mahkemesini dağıtma yoluna gitmiştir.⁵⁵⁴ Aynı zamanda demokrasinin yazılı olmayan değerlerinden, sistemin devamı adına gücünü sonuna kadar kullanmayarak

⁵⁴⁸ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 12

⁵⁴⁹ Juan Jose Linz, "The Perils of Presidentialism," *Journal of Democracy* 1, no.1 (1990): 51-69

⁵⁵⁰ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 133-136

⁵⁵¹ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 216

⁵⁵² Michael Schmidt, "Comey Memo Says Trump Asked Him to End Flynn Investigation," *New York Times* 16.05.2017 <https://www.nytimes.com/2017/05/16/us/politics/james-comey-trump-flynn-russia-investigation.html>

⁵⁵³ Josh Gerstein, "Trump shocks with ouster of FBI's Comey," *Politico* <https://www.politico.eu/article/trump-fires-fbi-director-james-comey/>

⁵⁵⁴ Lucy Pasha-Robinson, "Donald Trump says he is 'absolutely' considering breaking up 9th Circuit court after blocked executive orders," *Independent* <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-court-9th-circuit-break-up-after-blocked-executive-orders-sanctuary-cities-muslim-ban-a7704501.html>

kendini sınırlama ilkesini de, adı görevini kötüye kullanma ile alakalı birçok suçla anılan ve federal mahkemenin, bir suçun gerekçesinin ırk veya etnik kimlik üzerinden temellendirilmemesi kararına uymadığı için hapse atılmış olan Joe Arpaio'yu affederek ihlal etmiştir.⁵⁵⁵ Böylece Trump, ABD Başkanlarının oldukça sınırlı bir biçimde, çıkar gözetmeden ve mutlaka Adalet Divanı'nın tavsiyesiyle kullandıkları af yetkisinden, yargıya dolaylı olarak karşı çıkmak, kendisi gibi göç karşıtı olan destekçilerini alevlendirmek ve kendisine siyasi rant sağlamak için faydalanmış ve bu yetkinin sınırsızlığını da yazılı olmayan değerleri hiçe sayarak kötüye kullanmıştır.⁵⁵⁶

Devletin imkânlarını Hillary Clinton'ı soruşturmak için kullanmaya niyetlendiğini açıkça belli eden, kendisine karşı yapılan her haberi yalan ilan ederek medyayı Amerikan halkına düşman olmakla suçlayan ve karalama yasalarını değiştirmekle onları tehdit eden, yasadışı göçmenler konusundaki baskılarına destek vermeyen sığınak şehirlerinin federal fonlarını kesmeye çalışan fakat mahkemeler tarafından engellenen Trump, başkanlığa gelir gelmez demokrasileri çökertmek için kullanılan tarafsız kurumları ele geçirme, sistemin önemli unsurlarını devre dışı bırakma gibi birçok yöntemi uygulamaya çalışmıştır.⁵⁵⁷ Levitsky ve Ziblatt'a göre tüm bunlara rağmen yaptığı en demokrasi karşıtı hareketlerden biri, çoğunlukla demokrat olan fakir azınlığın oy vermesini önlemek ve şartları Cumhuriyetçilerin çıkarına uygun bir hale getirebilmek için, ABD'de oy sahtekârlıklarının önleme bahanesi ile seçimlerde devlet tarafından verilen resimli bir kimlik göstermeyi zorunlu kılmasıdır.⁵⁵⁸ Yapılan araştırmalara göre bu azınlık içerisindeki Afro-Amerikanların %37'sinin, Latin Amerikalıların %27'sinin, beyazların ise %16'sının geçerli bir kimliği bulunmamaktadır.⁵⁵⁹ Tüm iddialarına rağmen halkın tümünü değil, çoğunlukla beyazları kucaklayan ve onların çıkarını gözetten Trump, demokrasi karşıtı bu hamlesi ile belirli bir kesimi siyasi katılımdan olabildiğince dışlamaya ve kendi temsil ettiği grubun oyları ile diğer rakiplerine karşı bir avantaj kazanmaya uğraşmıştır.

⁵⁵⁵ Kevin Liptak, Daniella Diaz ve Sophie Tatum, "Trump pardons former Sheriff Joe Arpaio," *CNN*, 25.08.2017 <https://edition.cnn.com/2017/08/25/politics/sheriff-joe-arpaio-donald-trump-pardon/index.html>

⁵⁵⁶ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 219

⁵⁵⁷ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 216

⁵⁵⁸ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 223-224

⁵⁵⁹ Charles Stewart III, "Voter ID: Who Has Them? Who Shows Them?," *Symposium: Legislative Issues in Election Law* (Oklahoma: University of Oklahoma College of Law Digital Commons, 2013): 21-22

Savurduğu tehditlerin çoğunu gerçekleştiremeyen⁵⁶⁰ ve tarihte hiçbir siyasetçiye kendisine yapıldığı kadar haksızlık edilmediğini söyleyerek⁵⁶¹ kendini gizlemeye çalışan Trump'ın yarattığı tehlike, otoriter popülizmin izinden giderek demokratik sistemi sinsice yok etme adımlarını her fırsatta uygulamaya çalışması nedeniyle devam etmektedir. Levitsky ve Ziblatt, halkın hemen fark ederek karşı çıkamayacağı bir biçimde yavaş ilerleyen bu demokratik sistem karşıtı sürecin galibiyetinin, Cumhuriyetçileri ve halkı ilgilendiren birkaç etmene bağlı olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetçilerin ülke demokrasisini korumak adına liderlerinin despotik girişimlerini engelleme yoluna gitmesi ve onu sınırlandırmaya uğraşması, uzun vadede gerçekleşecek derin problemleri önlemek adına cesur bir biçimde üstlenilmesi gereken elzem bir sorumluluktur.⁵⁶² Bu sorumluluğun diğer kısmı ise insanlardan aldığı onay ile özgüven kazanan ve radikalleşen popülist liderleri, desteğini geri çekerek sınırlandırması gereken halka düşmektedir. Örneğin yalan söylemek, aldatmak, muhalif olan her unsura düşmanca yaklaşmak gibi davranışların, siyaset sahnesinde alışılmadık bir biçimde yaygınlaşmasına neden olan Trump'ın, herhangi bir krizi rakiplerini bertaraf etmek veya özgürlükleri kısıtlamak adına fırsata çevirmeye çalışacak olması oldukça muhtemel görünmektedir.⁵⁶³ Kendisini destekleyen kişilerin %68'i beyaz, %65'i lisans derecesinin altında bir eğitime sahip kişilerden oluşuyor olsa da, 2020'nin Mayıs ayı itibariyle toplamda %51 onay oranına ulaşan Trump'ın⁵⁶⁴, güvenliği ve istikrarı etkileyen herhangi bir kriz ortamında, hızlıca despotik amaçlarına ulaşabileceği adımları, oldukça kolay bir biçimde hayata geçirilebileceği görülmektedir. Bu bağlamda, liderlerin sınırları aşan tavırlarına, parti üyelerinin ve halkın gözü açıklığı ve cesareti ile çok geç olmadan ket vurulması, gelecekteki tehlikelerin önlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yakınlarını önemli pozisyonlara getirme ve rakibine kabaca saldırma gibi tavırlarıyla yazılı olan veya olmayan tüm kurallara ve değerlere karşı çıkan Trump'ın, demokratik sistemin bütünlüğünü tehdit eden en yıkıcı davranışı ise

⁵⁶⁰ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 228

⁵⁶¹ John Wagner, "Trump says no president has been treated more unfairly," *Washington Post*, 17.05.2017 <https://www.washingtonpost.com/politics/2017/live-updates/trump-white-house/trump-comey-and-russia-how-key-washington-players-are-reacting/trump-says-no-president-has-been-treated-more-unfairly/>

⁵⁶² Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 229-230

⁵⁶³ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 232-235

⁵⁶⁴ Gabriela Schulte, "Poll: Trump approval ticks up to 51 percent," *The Hill*, 12.05.2020 <https://thehill.com/hilltv/what-americas-thinking/497435-poll-trump-approval-ticks-up-to-51-percent>

Amerikan siyasetinin en önemli ve değişmez temellerinden ‘başkanın halkın içinde her zaman hakikati yansıtacağı düşüncesi’ni yerle bir eden, ‘yalan söyleme’ olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶⁵ Başkanlık kampanyası sırasında ve göreve geldiği ilk aylarda yapılan araştırmalara göre halkı çoğunlukla yanlış yönlendirecek açıklamalarda bulunan veya gerçeğin çok küçük bir bölümünü paylaşan Trump’ın⁵⁶⁶ bu davranışı, halkın liderine ve yönetime güven duymaması, gerçeklere ulaşma hakkının engellenmesi ve seçimlerin kıymetini yitirmesi özelinde demokratik sistemin derinden sarsılmasına neden olmakta ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru medya kurumlarının bağımsızlığına da müdahale edilmesiyle gittikçe kötüleşmektedir. Demokratik sistemlerdeki gerekliliği tartışılmaz olan basına saygı duymayan istisnai ABD başkanlarından biri olan Trump, medya organlarını sürekli yalan haber yapmakla suçlayarak onlara saldırmakta ve belirli medya kuruluşlarının kendi düzenlediği basın toplantılarına girmesini yasaklama yoluna gitmektedir. Trump’ın hakikatleri gizlemek amacıyla sistematik olarak medyaya saldırması ve haberleri kendi istediği gibi yansıtmayan belirli kuruluşları engellemeye uğraşması, medyanın özgürlüğünü ve demokratik bir yönetimin gereklerinin sürdürülmesini eş zamanlı olarak tehdit etmektedir.⁵⁶⁷

Levitsky ve Ziblatt’ın, Trump yönetiminin demokratik değerleri ve standartları sarsması üzerine yaptıkları bu analizde vurguladıkları en önemli noktalardan biri, Trump’ın eylemlerinin sadece kendi dönemini değil, kötü bir örnek oluşturması bakımından gelecek yönetimleri de etkileyecek olmasıdır; çünkü demokratik standartların bir kez esnetilmesi, müsamaha gösterilebilecek sınırların aşılmasına ve Trump benzeri hareketlerin normal karşılanmasına neden olmaktadır.⁵⁶⁸ Üstelik bu durum, yazarların alıntıladığı demokrasi uzmanı Larry Diamond’ın da belirttiği üzere⁵⁶⁹, demokrasinin küresel anlamda zayıfladığı günümüz koşulları ile birlikte değerlendirildiğinde, sadece ABD sınırları içinde değil, bu tarz eğilimlere sahip tüm ülkelerin cesaretlenmesi açısından da tehlike arz etmektedir. Bu analize göre Amerikan demokrasisinin veya kültürünün düşünüldüğü

⁵⁶⁵ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 240

⁵⁶⁶ “Donald Trump’s Scorecard,” *Politifact* <https://www.politifact.com/personalities/donald-trump/> Erişim Tarihi: 12.05.2020

⁵⁶⁷ Paul Farhi, “New study says Trump has ‘dangerously undermined truth’ with attacks on news media,” *Inquirer*, 16.04.2020 <https://www.inquirer.com/politics/nation/journalism-trump-fake-news-impact-united-states-democracy-20200416.html>

⁵⁶⁸ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 247

⁵⁶⁹ Larry Diamond, “Facing Up to the Democratic Recession,” *Journal of Democracy* 26, no.1 (2015)

gibi özel ve asla yıkılmayacak bir yanı yoktur. Sistemin korunması kişilerin cesaretine ve istekliliğine ve bu savunmanın sisteme daha fazla zarar vermeyecek biçimde demokratik kurallara bağlı kalarak gerçekleştirilmesine bağlıdır.⁵⁷⁰

Görüldüğü gibi halka bedel ödeterek iktidarın ekmeğini yiyen bir azınlığı bozguna uğratan ve kendisini seçerek siyasette boy gösterme imkânı elde ettiği iddia edilen halkın sözde temsilcisi Trump, demokratik temsil krizine küresel çapta verilen otoriter bir karşılık olan popülizmin yolunda ilerlemekte ve tüm popülist liderler gibi vatandaşların önemli konulardaki karar alma süreçlerine siyasi katılım göstermesi konusunda da bir iyileştirmeye gitmemektedir. Elitlere karşı mücadele ederek halkı temsil etmeye uzanan fakat elitizmi yok etmeyen popülizm, ayrımcılık, ırkçılık ve milliyetçilik ile gerçekleştirdiği yabancı düşmanlığı ve çoğulculuğu tanımayan otoriter eğilimleri ile demokrasinin birçok değerini küresel çapta tehdit etmeye devam etmekte⁵⁷¹ ve geçmiş örneklerden de anlaşılacağı gibi politik sistemlerin yozlaşması için mutlaka faşist bir düzene geçiş yapılması gerekmediğini göstermektedir. Örneğin otoriter ve popülist bir demokrasi anlayışı güden, politik yaşamın tamamını kontrol eden ve sivil özgürlüklerin çoğunu kısıtlayan Peron, Arjantina'daki demokrasinin niteliğini, demokratik sistemi tam olarak yok etmeden oldukça geniş bir biçimde değiştirme yoluna gitmiştir. Kendini diktatör olarak ilan etmesine gerek kalmadan destekçilerinin oyları ile yönetimde kalabilmek için, gelir dağılımını iyileştirmek, maaşların ve iş imkânlarının yanı sıra, sağlık ve eğitim gibi alanlardaki devlet desteğini azımsanmayacak ölçüde arttırmak gibi yöntemlere başvurmuştur. Halka sağladığı maddi getiriler ile kazandığı popülarite, kendisine yönlendirilen eleştirilerin, şiddete başvurulmadan etkisiz hale gelmesine ve Peron'un otoriter yönetiminin sürekliliğine neden olmuştur. Benzer bir biçimde Trump, önerdiği bütçe tasarıları gelir eşitsizliğini derinleştirmeye işaret etse de, Amerikan halkına zenginleşme ile birlikte daha fazla ekonomik ve sosyal hak vaat etmekte ve böylece makamında kalmaya devam etmeyi umuyor gibi görünmektedir.⁵⁷²

Günümüzdeki zamanın ruhunu oluşturan popülizm dalgası eşliğinde siyaset sahnesinde yer alan Trump'ı ve onunla birlikte gelen yeni koşulları anlamlandırmaya

⁵⁷⁰ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 265

⁵⁷¹ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 307

⁵⁷² Anthony Dirk Moses, Federico Finchelstein ve Pablo Piccato, "Juan Peron shows how Trump destroy our democracy without tearing it down," *Washington Post*, 22.03.2017 <https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2017/03/22/juan-peron-shows-how-trump-could-destroy-our-democracy-without-tearing-it-down/>

çalışan Amerikan halkı, bu çabasına rehber olması adına Arendt'i seçmiş ve Trump'ın ABD başkanı seçilmesi ile birlikte, Arendt'in *Totalitarizmin Kaynakları* adlı kitabının, normal sıklığından 16 kat daha fazla satılması⁵⁷³, Trump'ın başkanlığının nelere yol açabileceğini⁵⁷⁴ ve günümüzde nelerin yanlış gittiğini anlamaya çalışan liberal endişenin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁵ Hannah Arendt Merkezi'nin kurucusu ve yöneticisi Berkowitz, merkezdeki üyelerin sayısında 2017 Mart ayı itibariyle beklenmedik bir artış olduğunu ve *Totalitarizmin Kaynakları* kitabına yönelik okuma gruplarındaki kişi sayılarının iki katına çıktığını belirtmiştir.⁵⁷⁶ Berkowitz'in ifadesine göre ismini kendisinin değil yayıncısının seçtiği, totalitarizmin kaynaklarına nokta atışı yapmaya imkân tanımayacak kadar karmaşık ve muğlak bir dünyada yaşadığımızı düşünen Arendt'in sözü edilen kitabında, aradığı tüm cevaplara ulaşmak isteyenlerin hayal kırıklığına uğraması kaçınılmaz olsa da⁵⁷⁷, eserinde geçen siyasi manevraların sadece ABD'de değil, her yerde görülmeye başlandığı günümüzde⁵⁷⁸ Arendt okumak, içinde bulunduğumuz zamanın karanlığını anlamlandırmak ve bu karanlıkta ışığı bulmaya yönelik bir düşünce yapısı oluşturabilmemiz bakımından önem arz etmektedir.

Yerleşik standartları yok olmaya yüz tutan ve en tehlikeli seslerin en çok duyulmaya başlandığı günümüz Amerikan siyasetine yönelik, Arendt'in yeniden popülerite kazanmasını sağlayan ve tarih boyunca anayasal esaslarının, totalitarizmin tutunma noktası bulamayacağı kadar güçlü olduğuna inanan Amerikan halkının kaygısı, yersiz veya temelsiz olarak değerlendirilmekten uzaktır. Trump'ın totaliter özelliklerinin Hitler veya Stalin ile tamamen aynı olmaması, herhangi bir tehlikenin söz konusu olmadığı anlamına gelmemekte, Amerika'nın aydınlanma çağına uzanan demokrasi geleneğinin totalitarizme bağışık olduğu yanlışlığına düşülmesi, totalitarizmi yerleştirmek isteyebilecek liderlerin işini kolaylaştırmaya hizmet

⁵⁷³ Sean Illing, "A 1951 book about totalitarianism is flying off the shelves. Here's why," *Vox*, 23.07.2017 <https://www.vox.com/conversations/2017/6/28/15829712/hannah-arendt-donald-trump-brexit-totalitarianism>

⁵⁷⁴ Elizabeth Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt to Explain Trump?," *Deutsche Welle*, 02.02.2017 <https://www.dw.com/en/why-the-world-is-turning-to-hannah-arendt-to-explain-trump/a-37371699>

⁵⁷⁵ Paul Mason, "Reading Arendt is not Enough," *The New York Review of Books*, 02.05.2019 <https://www.nybooks.com/daily/2019/05/02/reading-arendt-is-not-enough/>

⁵⁷⁶ Olivia Goldhill, "Hannah Arendt was the philosopher to reference in 2017," *Quartz*, 23.12.2017 <https://qz.com/quartz/1162378/hannah-arendt-the-thinker-on-totalitarianism-is-popular-in-the-trump-era/>

⁵⁷⁷ Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt,"

⁵⁷⁸ Goldhill, "Hannah Arendt,"

etmektedir.⁵⁷⁹ Arendt'in günümüz ışığında değerlendirilen en önemli vurgusu, totalitarizmin ayırt edici özelliklerinin, totaliter bir devlete geçiş yapmadan da görülebileceği ve bireylerin diğer insanlardan soyutlanıp dünya ile bağlantısını kaybettiği ölçüde hayatlarına anlam ve yön veren bir ideoloji benimsemekten yoksun kaldığı modern bir yalnızlık içinde yaşayabilme ihtimalidir. Onun, totalitarizmin doğası, totaliter toplumların ortaya çıkışı ve işleyişine yönelik kuramı, günümüz ABD koşullarında okunduğunda tam anlamıyla bir totalitarizme işaret etmese de; öfkeli, birbirinden kopuk ve anlamsız hayatlar sürmeye başlayan insanların, totaliter bir toplumun ön koşullarını oluşturmaya başladığı göz önünde bulundurulmaktadır.⁵⁸⁰ Günümüzün karmaşık politik gelişmelerinin tamamının sadece Arendt'in gözlemlerine göre açıklanması pek mümkün olmasa da, sağ popülizm rüzgârının Avrupa'ya ve totaliter elementleri bünyesinde barındıran Trump ile birlikte ABD'ye yayılması, Arendt tarafından Nazilerin ve Komünistlerin yükselmesine neden olduğu belirtilen koşulların, farklı açılardan yeniden ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir.⁵⁸¹

Antik çağlardan beri kitleleri kazanmak adına benimsenen ve yurttaşlara fazlasıyla basitleştirilmiş cevaplar sunan popülizm, Arendt'in aşırı totaliter devletlere dönüşümünü değerlendirdiği Weimar Cumhuriyeti ve komünist Sovyetler Birliğinin ortak paydada bulunduğu noktalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Popülist hareketler tipik olarak halkın sorunlarını ve arzularını anlayarak dile getiren, belirli amaçlar doğrultusunda kitleleri nasıl seferber edebileceğini iyi bilen karizmatik liderler tarafından yönetilmekte, kurulu politik sistemde temsil edilmediğini düşünen ve sağlam bir siyasi görüşe sahip olmayan bir seçmen kitlesine hitap ederek ilerlemektedir. 21.yüzyılın en önemli gelişmesi, popülizm ve aşırıçılık arasındaki sınırın zorlanması ve popülizm ile ilişkilendirilen yabancı düşmanlığı ve sistem karşıtlığı gibi eğilimlerin, mevcut düzenin sosyal, ekonomik ve politik değerlerine yönelik bir karşıtlık ile yer değiştirmesidir. Popülizm, devlete ve topluma yönelik çoğulcu ve liberal karşıtı unsurlarıyla Batı siyasetinden dışlanan bir bakış açısı benimseyen aşırı sağcıların, anti-demokratik ilan edilmeden veya siyaset sahnesinden dışlanmadan söylemlerini dile getirebilecekleri bir ideoloji olarak kullanılmaya

⁵⁷⁹ Tanner Jones, "Jones: Trumpian Totalitarianism," *The Dartmouth*, 11.10.2019
<https://www.thedartmouth.com/article/2019/03/jones-trumpian-totalitarianism>

⁵⁸⁰ Illing, "A 1951 book about totalitarianism,"

⁵⁸¹ Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt,"

başlanmıştır.⁵⁸² Böylece sağ popülizmin Avrupa’da ve Trump’ın seçilmesi ile birlikte ABD’de yükselişe geçmesi, yeni otoriter yönetim biçimlerinin yaygınlaşması ihtimalini doğurmuş ve bu durumun yarattığı korku ile birleşen bugünü anlamlandırma çabası, Arendt’in bugün ile bağdaştırılabilecek öğeler barındıran kitabından feyz alınmasına yol açmıştır. Arendt’in Totalitarizm’in Kaynakları adlı eserinin günümüzdeki değeri, o zamanlar kadar olmasa da, yine karanlık bir dönemin içinde bulunmamız özelinde tiranlığın nasıl yükseldiği ve insanın insana yaptığı gaddarlığın ne kadar tehlikeli biçimler alabileceğinin fark edilmesini sağlamasında somutlaşmaktadır. Onun tiranlığa yönelik tespitlerinin bugünde fazlasıyla yankılanmasının en önemli nedenlerinden biri, uzun bir süre boyunca dikkate alınmayarak kanıksanan kötülüklerin, hiç kimse, hatta liderin kendisi tarafından bile öngörülmemiş korkunç bir kötülük girdabına yol açabileceği ihtimalini ve bu nedenle demagogların kendilerini dinleyen ve destekleyen bir kitle eşliğinde konuşmaya başladığı zamanlarda, yapısı gereği kırılabilir olan özgürlüğün kaybedilmemesi adına olaylara ve durumlara dikkat kesilme gerekliliğini vurguluyor olmasıdır.⁵⁸³

Arendt’e göre totalitarizm, rekabetçi bir seçim ortamının, vatandaşlar ile hükümetler arası bağın oluşmasını sağlayan parti politikalarının meşruiyeti ve parlamenter hükümetin işleyişinde bir kriz ile yükselişe geçmekte; seçmenlerin alışlagelmiş parti yanlısı bağlılıklarını bırakarak, sistem karşıtı hareketlere ve kendilerini esasen ‘yeni’ ve ‘farklı’ ilan eden partilerin veya liderlerin, yeni ve farklı şeyler vaat eden söylemlerine kapılması ile devam etmektedir. Siyasi iktidara yönelik ileri sürülen ve insanları politik olarak harekete geçirme gücüne sahip olan sistem karşıtı bu hareketler, yenilik vaatlerinin başka amaçlar doğrultusunda kullanılmasına ve gücün hukuki teamüller, parlamenter usuller veya anayasal kısıtlamalar ile sınırlanmadığı diktatörce bir kullanımının haklı gösterilmesine neden olmaktadır.⁵⁸⁴ Halkın tek bir vücut olarak homojen kabul edilmesi ve kamusal alanın çeşitlilik sağlayan yapısının gölgelemesi gibi sonuçlar doğuran bu durum, halk

⁵⁸² Camille Nessel, “Populism through the eyes of Hannah Arendt: Now and Then,” *Eyes on Europe*, 01.06.2017 <https://www.eyes-on-europe.eu/populism-through-the-eyes-of-hannah-arendt-now-and-then/>

⁵⁸³ Jeffrey Isaac, “How Hannah Arendt’s classic work on totalitarianism illuminates today’s America,” *Washington Post*, 17.12.2016 <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/12/17/how-hannah-arendts-classic-work/>

⁵⁸⁴ Isaac, “How Hannah Arendt’s classic work on totalitarianism illuminates today’s America,”

egemenliğinin suiistimal edilmesi ile ortaya çıkmakta ve demokratik sistemin sürekliliğini tehlikeye atmaktadır.⁵⁸⁵ Ayrıca faşist ve modern diktatörlükler konusunda bir ayrıma giden Arendt, bir yönetim biçiminin tam olarak faşist bir diktatörlüğe dönüşmeden de radikal kurumsallık karşıtı bir siyaset yürütebileceğini, Öteki'ne insanlık dışı yaklaşarak ona yönelik bir şiddet dili benimseyebileceğini vurgulamıştır.⁵⁸⁶ Bu durum, her ülke ve yönetimini, demokratik değerleri ne kadar güçlü, demokrasi geçmişi ise ne kadar köklü olursa olsun, totalitarizme tam olarak geçiş yapmadan kullanılan yöntemlere ve karanlık zamanlara geçiş tehlikesine açık hale getirmektedir.

Yabancılaşmanın çeşitli biçimleri gibi insanlık onurunu değersizleştiren, özgürlüğü tehdit eden ve otoriter yapıları besleyen durumları başarılı bir biçimde yansıtan Arendt, Totalitarizmin Kaynakları kitabına, Karl Jasper'ın düşündüren sözü ile başlamış ve geçmiş ve gelecek ile ilişkilendirdiği bugünün önemini vurgulamıştır. Onun, geçmişten ders çıkararak ve geleceğe teslim olmayarak bugünü kurtarmaya yönelik, günümüzde de hala geçerliliğini koruyan vurgusu⁵⁸⁷, içinde bulunduğumuz zamandaki liderleri, yöntemlerini, eğilimlerini ve yol açabilecekleri sonuçları doğru analiz ederek, karanlık zamanlardan aydınlığa çıkmayı veya onları bütünüyle engelleyebilmeyi mümkün kılma gücüne sahip olan bir öğretilerdir. Arendt'in, temsili hükümetin, bürokratikleşme ve iki partinin parti mekanizmaları dışında kimseyi temsil etmeme eğilimiyle zarar gören parti sistemi ve vatandaşların siyasete aktif katılımını sağlayabilecek tüm kurumlardan yoksun oluşu nedeniyle bir kriz içinde olduğunu söylediği 60 ve 70'ler ABD'sinde, bugün tüm Doğu ve Batı Avrupa ile birlikte sağ popülizmin yükselişe geçmesi, bu bağlamda yeni analizler gerektiren bir olgudur.⁵⁸⁸

Popülist özelliğinin yanı sıra, şiddet, ırkçılık, etnik-dini ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, göç karşıtlığı ve hoşgörüsüzlük gibi öğeler barındıran başkanlık kampanyası ile zafere ulaşan Trump, küresel olarak yayılan sağ popülizmi Amerikan üstünlüğü anlayışıyla birleştirmiş ve ABD'nin sağ popülist dünyanın ana merkezi

⁵⁸⁵ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 211

⁵⁸⁶ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 231

⁵⁸⁷ Isaac, "How Hannah Arendt's classic work on totalitarianism illuminates today's America,"

⁵⁸⁸ Isaac, "How Hannah Arendt's classic work on totalitarianism illuminates today's America,"

olarak görülmesine neden olmuştur.⁵⁸⁹ Hillary Clinton'ın hapsedilmesi veya ülkeden kovulmasına yönelik sürekli bir çağrıda ve tehditte bulunan Trump⁵⁹⁰, faşistlerin her zaman, popülistlerin ise sık sık muhalefetle mücadele için hapsetme tarihini ve faşist fikirleri popülist seçimli bir otoriterizm biçiminde kullanma alışkanlığını devam ettirmiştir. Trump'ın, popülizmin ana merkezini oluşturarak dünyadaki diğer tüm popülist rejimleri kuvvetlendiren ve yabancı düşmanlığı gibi tavırlarıyla onlara örnek oluşturduğu zaferi, yıllarca cumhuriyetçi partinin ve ondan kaynaklanan çay partisi hareketinin temelinde bulunan, 'farklılıklara karşı tahammülsüzlük' eğiliminin daha da sağa çekilerek derinleştirilmesi olarak değerlendirilmektedir.⁵⁹¹ Özünde bir harekete yönelik işleyen totaliter elementler ise Trump'ın kendini bir hareketin sözcüsü olarak tanımlayan yaklaşımında göze çarpmakta ve Berkowitz'e göre bu durum, bir politikacı için oldukça tehlikeli bir konumu ifade etmektedir.⁵⁹² Bunun nedeni, böyle bir eğilime sahip olan liderlerin, belirli bir amaç doğrultusunda faydalı politikalar hayata geçirmekten ziyade insanları galeyana getirmeyi önemsemesi ve her gün fikir değiştirip hangi kanunları yürürlüğe sokacağı konusunda bir işaret vermeksizin, halkı daha da fazla etkileyerek harekete geçirmek adına sınırları zorlama yoluna gitmesidir. Trump'ı büyük ölçüde popülist bir diktatör olarak tanımlayan Berkowitz, onun, problemleri sadece kendisinin çözebileceğini iddia eden tavrının da, gözü açık insanların bulunmadığı bir toplumda kolaylıkla faşizme veya totalitarizme evrilebilecek bir işaret olduğunun altını çizmektedir.⁵⁹³

Arendt'in totalitarizmin içerisindeki faşist propagandanın daha yumuşak ve kabul edilebilir bir biçimde yayılmasına, tüm siyasal atmosferi ele geçiren totaliter elementlerin normal politik tepkiler ve düşünceler olarak algılanarak ayırt edici özelliğini yitirmesine neden olan unsurlar olarak belirttiği demokratik kurumların içindeki sempatanlar ve kitle iletişim araçlarının desteği meselesi de birçok düşünceye göre bugünün Trump yönetiminde karşılık bulmaktadır. Sağ kanadın medya ekosistemini oluşturan, alternatif sağın sert faşistlerinin yalanlarının

⁵⁸⁹ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 221

⁵⁹⁰ Dan Roberts, Ben Jacobs ve Sabrina Siddiqui, "Donald Trump threatens to jail Hillary Clinton in second presidential debate," *The Guardian*, 10.10.2016 <https://www.theguardian.com/us-news/2016/oct/10/debate-donald-trump-threatens-to-jail-hillary-clinton>

⁵⁹¹ Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, 306

⁵⁹² Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt,"

⁵⁹³ Courtney Tenz, "What philosopher Hannah Arendt would say about Donald Trump," *Deutsche Welle*, 16.08.2017 <https://www.dw.com/en/what-philosopher-hannah-arendt-would-say-about-donald-trump/a-36766400>

yayılmasına neden olduğu düşünölen Breitbart haber ağı ve ana akım televizyon kanallarından biri olan Fox, Arendt'in sözü edilen tanımı bağlamında değerdendirilmektedir.⁵⁹⁴ Toplumun hakikat ile ilişkisinin temel aracını oluşturarak bağımsız bir biçimde her zaman gerçekleri yansıtması gereken medyanın bu tavrı, demokrasi karşıtı hareketlerin demokratik sistemi ve değerdeleri yavaşça ve içten içe yok etmesine benzer bir biçimde yayılan totalitarizmin, bir gün söylenilenin öbür gün yalanlanabildiği, halkın neye inanacağını bilemediği ve hakikatlere ulaşmasının engellendiği bir ortamın oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Modern siyasal yaşam konusundaki sezgileri oldukça kuvvetli olan Arendt'in de, karanlık zamanlara yönelik bizi uyardığı, günümüzde de devam etmekte olan en derin problemlerden ve tehlikelerden biri, türlü bahaneler eşliğinde çarpıtılan gerçekliğin anlamsız saçmalıklara indirgenmesi meselesidir. Bu tartışma bugün, sadece 20.yüzyılın dehşeti için değil, bugünün ABD ve Avrupa coğrafyasını ele geçirdiği düşünölen güce yönelik de yapılmakta⁵⁹⁵ ve Trump yönetiminin Arendt düşüncesi çerçevesinde ele alınması ile sonuçlanmaktadır.

Trump yönetiminin hakikat kavramına zarar vererek insanların gerçeklik ile tecrübesine zarar verme durumu, olgusal gerçekliğin alternatif gerçeklikler yaratılarak tahrip edilmesinde göze çarpmaktadır. Arendt'in ifadesine göre şartlara bağlı bir biçimde gelişen ve farklı biçimlerde sonuçlanabilme ihtimaline sahip olan olgusal gerçeklik, alternatif gerçekliklerle kolaylıkla yer değiştirilebilen ve zarar görebilen bir yapıya sahiptir. Olgusal bir gerçeklik ve yalan arasındaki çizgi ise sözde ifade edilen bir olgusal gerçekliğin basitçe farklı bir düşünceden ibaret olduğunun iddia edilmesi ile bulanıklaşmaktadır.⁵⁹⁶ Bernstein'a göre bu yaklaşım, Trump yönetiminde neredeyse her gün göze çarpmakta ve totaliter rejimlerin alternatif gerçekliklerle kurgusal bir dünya yaratma pratiğinin sadece Trump değil, bugünün önde gelen birçok lideri tarafından oldukça büyük bir başarıyla uygulandığı görölmektedir.⁵⁹⁷ İnsanların, yaşamlarını anlamsız ve amaçsız kılan gerçek dünyanın karmaşıklığından ziyade, yalanlarla dolu fakat istikrara sahip bir atmosferin belirli bir hareket içinde kendilerine bir kimlik oluşturmasını tercih eden eğilimi ise alternatif gerçekliklerle dolu bu siyasal ortamın yaratılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu ekseninde Trump, kurgusal bir gerçeklik oluşturarak insanlara yalan bir dünyanın

⁵⁹⁴ Mason, "Reading Arendt is not Enough,"

⁵⁹⁵ Bernstein, "The Illuminations,"

⁵⁹⁶ Arendt, "Hakikat ve Siyaset,"

⁵⁹⁷ Bernstein, "The Illuminations,"

tutarlılığını sunmaya çalışsa da, onun düzenli olarak bir gün söylediği yalan hakkında ertesi gün fikrini değiştiren tavrı, pek mantıklı ilerlememekte ve sahte fakat istikrarlı bir dünya yaratmayı bile başaramamaktadır. Yine de insanlar, Trump'ın gerçeklikle olan problemi, kararsızlığı ve yalanlarının karmaşıklığı ile ilgilenmeyi reddederek ülkelerini zor zamanlardan kurtaracak bir liderin varlığına inanmayı tercih etmiş görünmektedir.⁵⁹⁸

Arendt'e göre sorunlara basit bahaneler üretebilmek adına sürekli olarak belirli günah keçilerini suçlama yoluna giden ve bariz yalanlarla insanları yanlış yönlendirmeye çalışan bir lider, çoğunlukla belirsizliğin hâkim olduğu bir atmosferdeki insanların kırılabilirliğini kullanmaktadır. Küresel bir belirsizlikten faydalanarak, yalanlarını kitlelere inandırmayı başaran Hitler gibi totaliter liderlerin bu eğilimi, Trump'ın suç ve işsizlik oranlarındaki yükselişin altında yatan gerçeği Müslümanları ve Meksikalıları suçlayarak örtbas etmeye çalışmasına ve çözüm olarak Müslümanlara seyahat yasağı getirme ve Meksika sınırına bir duvar inşa etmeyi savunmasına benzetilmektedir. Totalitarizm'in Kaynakları'na göre, bir gün önce savunduğu bir söz, ertesi gün tartışılmaz kanıtlar ile çürütülse ve bariz bir biçimde yalan söylediği anlaşılabilirse bile, liderine inanmaktan vazgeçmeyen bir kitlenin, kuşkuçuluğa sığınarak o sözün başından beri yanlış olduğunu bildiğini ve liderlerinin taktiksel zekâsına hayran kaldığını savunmasına dayanan 'insanların en akıldışı iddialara bile inanma eğiliminin' de Trump tarafından farklı bir uç noktaya çekilerek kullanıldığı düşünülmektedir. Öne sürdüğü şeylerin doğru olup olmadığını kanıtlayarak yalanlarını tespit etmek için çalışan medya kuruluşlarının raporlarını etkisizleştirmek için kendisine karşı çalışan bu grupları 'güvenilmez' ilan eden Trump, totaliter liderlerin kurnaz taktiklerine başvurma yoluna gitmektedir. Birçoklarına göre 'kötülüğün getirdiği düşünme yoksunluğu' olarak değerlendirilen bir diğer taktiği ise karşıt düşüncelere karşı kendisini koruyabildiği bir ortam oluşturmak amacıyla taslakları aceleyle oluşturulmuş kararnameleri bir an önce yürürlüğe geçirmeye uğraşmasıdır.⁵⁹⁹

Trump'ın hakikate verdiği zararın bir diğer örneği ise bir gün söylediği şeyi ertesi gün rahatça reddetmesi ve o konu hakkında bambaşka bir iddia ortaya atarak gerçeklik olgusunun ve kelimelerin manasının önemini kaybetmesine neden olmasıdır. Onun kamusal söylem ile alay eden bu tavrı, kendi devrinden sonraki

⁵⁹⁸ Tenz, "What philosopher Hannah Arendt would say about Donald Trump,"

⁵⁹⁹ Grenier, "Why the World is Turning to Hannah Arendt,"

kamusal yaşamın koşullarını da tehlikeye attığından, kamusal söylemin gerçek anlamı ve kamusal kurumların önemi konusunda ısrar ederek, böyle bir alaycılığın yönetimi ele geçirmesine engel olmak, Arendt'in bakış açısındaki en büyük mücadeleye karşılık gelmektedir.⁶⁰⁰ Arendt'e göre yalan haberlerle dolu bir dünyada gerçeği ve yalanı ayırt etme yetisini yitirerek deneyimlerinin gerçekliğinden emin olmayan insanların oluşturduğu bir topluluk, totaliter rejimlerin en ideal öznesini oluşturmaktadır. Bu nedenle Trump yönetimini deneyimleyen insanların gerçekler ve yalanlar konusunda ayırım yapma gücünün, Trump destekçisi medya organları tarafından yok edilmesi, sonu yalnızlaşmaya varacak bir karanlığın ayak sesleri olarak değerlendirilmektedir.⁶⁰¹ Yalnızlığın yayılarak kitleleştiği noktada ise yalanları fark eden insanlar, başkaları ile aynı gerçekliği paylaşmadığı için kabuğuna çekilmekte ve herkes kendi bireysel dünyasında yaşar hale gelmektedir. Başkaları ile paylaşılan bir gerçekliğin yok olduğu bu kitlesel yalnızlık durumu, siyasette kasıtlı olarak söylenen yalanlar ile varoluşsal bir sarsıntıya yol açmakta ve nesnel gerçekliklerin bireysel kanılardan daha önemsiz hale geldiği, günümüzdeki gibi bir post-hakikat döneminin oluşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda bedel ödemedi yalan söyleyen başkanları ve her yere yayılmış yalan haberler veya yanlış bilgilendirmeler ile çevrelenmiş ülkelerinde yaşayan bugünün Amerikan halkı, bir post-hakikat iklimi içerisinde bulunan toplumlardan birini oluşturmaktadır. Trump yönetiminin yarattığı post hakikat ikliminin, popülizm, ırkçılık ve etnik milliyetçilik ile desteklenen siyaseti, Arendt'e göre şiddetsiz bir biçimde sürdürülmesi mümkün olmayan tehlikeli bir yönelimdir. Kitlesel bir yalnızlık içinde bulunan insanların şiddete dayalı ırkçı politikalara karşı durabilme ihtimali ise oldukça düşüktür.⁶⁰²

Yalanları ile hakikat kavramını önemsizleştirerek kamusal söyleme zarar veren ve başkalarıyla paylaştığı gerçeklik deneyimi zedelene insanlar totaliter devletlere benzer bir kitlesel yalnızlığa sürükleyen Trump'ın, yarattığı olgusal kurgu dünyasını koruma çabası da bağımsız basına yönelik karşıtlığında göze çarpmaktadır. Levitsky ve Ziblatt'a göre Trump'ın, basın bağımsız olması gerektiğine yönelik eleştirilere karşı çıkmasının nedeni hoşgörü ve açık diyaloga zıt bir biçimde, otoriter ve düşmanca takındığı tavır ile oluşturmaya uğraştığı faşizm etkilerindeki bir demokrasi düşüncesidir. Yalanlarını ifşa edebilme gücüne sahip olan bağımsız

⁶⁰⁰ Tenz, "What philosopher Hannah Arendt would say about Donald Trump,"

⁶⁰¹ Mason, "Reading Arendt is not Enough,"

⁶⁰² Illing, "A 1951 book about totalitarianism,"

basının kamusal anlamdaki görünürlüğünün yoluna taş koymasından memnun olmadığından, çözümü kendi sözlerinin doğruluğuna karşıt haber yapan medya kuruluşlarına saldırma ve onların güvenilirliğini sarsmaya çalışmakta bulunmaktadır.⁶⁰³ CNN, Washington Post ve New York Times gibi medya kuruluşlarından sonraki yeni hedefi ise Kaliforniya'daki başkanlık seçiminde posta ile kullanılacak oyların çalınarak ve sahte oy pusulası kullanılarak hileye kurban gideceğine yönelik tweetine, bilginin doğrulanması gerektiği uyarısı koyan ve bu uyarıya tıklayanları postayla kullanılan oylara hile karışması ihtimalinin oldukça düşük olduğunu belirten haberlere yönlendiren Twitter'dır. Yalan haber yayan medya kuruluşları ile işbirliği içinde olmakla ve ifade özgürlüğünü engellemekle suçladığı Twitter'ı, otoriter bir tavır ile sıkı bir düzenlemeden geçirmekle ya da tamamen kapatmakla tehdit etmiştir.

604

Trump yönetimi ile ilişkisi çoğunlukla karanlık yönden okunuyor gibi görünen Arendt düşüncesi, yansıttığı tehlikeler ve kötülüklerin yanı sıra, doğumluluk özelliği ile süreçleri kesintiye uğratma ve yeni bir şeyler başlatma kapasitesine sahip olan insanların aydınlıkları yaratacağına yönelik bir umuttan da yoksun değildir. Onun hümanizmi, olayların veya durumların nasıl olduğuna değil, nasıl olması gerektiği anlayışına dayanmakta ve insanların özgürlüklerini koruyarak ve siyasete katılarak aktif bir yaşam sürmeyi amaçlaması doğrultusunda totalitarizme karşı durması gerekliliğinden ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla *Devrim Üzerine* isimli eserinde yer verdiği, savaş sonrası Amerika'sına olan iyimserliği ise yine insanların kendini özgürleştirmeye yönelik eylemeyi ve iyiyi kötüden ayırmayı öğrenebilmesine duyduğu inançtan ileri gelmektedir. Bu bağlamda değerlendirilen Amerikan halkının, günümüzdeki tehlikeli yönetime karşı çıkması gerektiğini savunan bazı düşüncelere göre bugünün insanlık durumu sadece Arendt'in ve 1950'lere yönelik hümanizminin yeterli olmadığını göstermektedir. Günümüz koşullarındaki asıl ihtiyaç, şu an saldırı altında olan evrensel insan haklarını daha sağlam temellere oturtmak yerine, biyolojik hiyerarşileri ve kökenlerini yeniden oluşturmaya çalışan güce direnebilmeyi sağlayan bir insanlık anlayışıdır. Bu projenin

⁶⁰³ Levitsky ve Ziblatt, *Demokrasiler Nasıl Ölüyor?*, 272

⁶⁰⁴ "Trump'tan sosyal medya şirketlerine kapatma tehdidi," *Sputnik News*, 27.05.2020

<https://tr.sputniknews.com/abd/202005271042128371--trumpan-sosyal-medya-sirketlerine-kapatma-tehdidi/>

hayata geçirilmesi ise insanların düşünme mekanizmalarını hümanizm karşıtı bir anlayış ile kontrol etmeye çalışanlara meydan okumaktan geçmektedir.⁶⁰⁵

Arendt modern liberal sistemin siyaset karşıtı eğilimlerini eleştirse de, hukukun egemenliği ve siyasi iktidar üzerindeki anayasal kısıtlamaların önemine oldukça güçlü bir inanç beslemektedir. İnsanlık onuru, özerklik ve aktif yurttaşlık üzerine kurulacak bir siyasetin her zaman var olabileceğini, tarihteki her olayın sonlardan ve başlangıçlardan oluştuğunu, bu sonları ve başlangıçları yaratanların da insanlar olduğunu savunmaktadır. Ona göre insanlık onurunun, insanlığın tümü ile geçerlilik kazanan ve yeni bölgesel oluşumlar tarafından sıkı bir biçimde denetlenebilen ulus-aşırı yeni bir yönetim biçimi ile garantiye alınması gerekmektedir.⁶⁰⁶ Bu bağlamda Totalitarizmi aşmak isteyen Amerikan halkının, onları bölen hizipçiliğe karşı durması ve bireysel hakların dayandığı kurumsal çerçeveyi, federalist denge ve denetleme sistemini, mahkemelerin ve medyanın bağımsızlığını savunması gerekmektedir. Amerikan tarihinde uzun zamandır var olan ve güçlü bir felsefi gelenekten gelen bu özellikler, tiranlığı engelleyebilmek konusunda paha biçilemez bir öneme sahiptir. Gelinek noktada Amerikan halkının yapması gereken, insanları ayrıştıran totaliter eğilimleri reddetmek, demokratik kurumları ile birlikte eşitlik ve insan onurunu korumaya yönelik sürdürülen bir siyaset anlayışını koruma ve savunma sorumluluğunu üstlenmeleridir.⁶⁰⁷ Sadece Amerikan halkının değil, Trump benzeri eğilimlere sahip liderlerin demokratik sistem, özgürlüklere, kamusal alana, siyasetin kıymetine ve hakikate karşıt seyreden söylemini ve yöntemlerini tecrübe eden tüm ülke vatandaşlarının benimsemesi gereken bu tavır, totaliter eğilimlerin yeniden yükselmemesi veya karanlık zamanların daimileşmemesi için doğumluluk özelliği ile mevcut durumları değiştirme kapasitesine sahip tüm insanların temel sorumluluğunu oluşturmaktadır.

⁶⁰⁵ Mason, "Reading Arendt is not Enough,"

⁶⁰⁶ Isaac, "How Hannah Arendt's classic work on totalitarianism illuminates today's America,"

⁶⁰⁷ Moses, Finchelstein ve Piccato, "Juan Peron shows how Trump destroy our democracy,"

SONUÇ

Bu araştırma, Arendt'in karanlık zamanlar anlayışından hareketle zor dönemlerde düşünmenin, yargılamanın ve eylemenin anlamını açıklarken, günümüz siyasi atmosferinde de yeni bir karanlık zamanın içinde bulunup bulunmadığımızı sorgulamaya çalışmıştır. Çalışmanın ana argümanı tarihte her an görülebilme özelliğine sahip olan yeni bir karanlık zamanın içinde bulunduğumuz gerçeği ve bu durumdan kurtuluşun teorilerde veya rejimlerde değil, insanların düşünme, anlama ve eyleme gücünde saklı olması üzerinde temellendirilmektedir. Arendt'e göre insanın düşünerek, yargılayarak ve eyleyerek gerçekleştirdiği yeni bir şeyler başlatma kapasitesi, onun doğumluluk yetisinden kaynaklanmaktadır. İnsanların beklenmeyi yarattığı ilk eylem olan doğum, sonrasında yeni imkânlar yaratmak üzere eyleyerek gerçekleştirdikleri yeniden doğuşlarını garanti altına almaktadır. İnsanın her seferinde yeniden doğmasını ifade eden eylemin önemi, o eylem yapılmaya devam edecek olan öngörülebilir süreçleri kesintiye uğratma etkisinde saklıdır. Bu nedenle Arendt'e göre umut, insanların düşünerek ve eyleyerek içinde yaşadıkları dünyada yeni süreçler başlatıp farklı imkânlar yaratarak gerçekleştirdikleri mucizeye bağlıdır.

Kişinin doğumluluğu ile birlikte ortaya çıkan farklılığı ve onun değiştirilemez biricikliği, diğer insanlar veya devletler tarafından çoğunlukla bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durumun karanlık zamanlardaki yansıması ise hiçbir farklı düşünceye tahammülü olmayan devletler veya insanların ortaya çıkmasında izlenebilmektedir. Farklılığın bir tehdit olarak algılanması, çıkan biricik seslerin bastırılmasına ve bireylerin tekilleştirilmesine neden olmakta ve bu paralelde düşünmeye, yargılamaya ve eyleme geçmeye korkan insanların oluşturduğu topluluk, herkesin kendisini gerçekleştirip görünürlüğüne sağlayarak yer aldığı ortak dünyanın kamusal mutluluğundan uzak kalmaktadır. Arendt'in insanın doğumluluk kapasitesine yaptığı vurgu, herhangi bir farklı sese tahammülü olmayan devletlerin ve liderlerin, çeşitli yalanlar ve korkuları kullanarak yozlaştırdığı siyasete, asıl anlamını geri kazandırma uğraşını ifade etmektedir. Ona göre siyaset, bu olguyu

emir-itaat, amaç-araç, dost-düşman ilişkisiteorine veya yöneten-yönetilen ayrımına dayandıran ve böylece fiziksel güç kullanımını ve tahakkümü politikanın bir parçası haline getiren tüm düşüncelerin aksine, kamusal alandaki yurttaşların eylemleri aracılığı ile kendileriyle ilgili kararlara katılım gösterebildikleri bir özgürlük ve çoğulluk alanıdır.

Siyasetin asıl anlamını yitirdiği durumlarda insanların, yargılama kapasitesi ile siyasette bugün nelerin eksik veya yanlış olduğunu anlamlandırabilme gücü, eyleme geçip yeni süreçler başlatarak, var olan durumda bir değişikliğe neden olabileme potansiyelini tetiklemektedir. Düşünerek ve konuşarak eyleme geçen insanlar, kamusal alanda bir görünürlüğe ulaşmakta ve siyasetin kaynağını oluşturan çoğulluk durumunu da garanti altına almaktadır. Farklı bakış açılarının görünürlük kazanmasıyla benzersiz düşüncelerin sınanabilmesine imkân veren bu ortamın varlığı, siyasetin asıl anlamını yansıtan politik özgürlüğün korunabilmesi adına da önem taşımaktadır; çünkü özgürlüğe giden yol, herhangi bir yönetimin değişmesinden değil, düşünme ve yargılama yetisini kullanan yönetici ve yönetilenlerin varlığından ve özgürlüğün deneyim alanını oluşturan kamusal alanın yaratılabilmesinden geçmektedir. Böylece siyasal olanın yok edilerek, haklarımızın ve özgürlüklerimizin tehlikeye düşürüldüğü, bireylerle ilgili konuların onlara hissettirilmeden görüşülüp karara bağlandığı ve hakikatin çarpıtılarak insanlara sunulduğu karanlık zamanlarda ışığı bulmaya yönelik bir sürece doğru yol almak mümkün olabilmektedir.

Arendt'in insana ve onun doğumluluk, başlangıç, düşünme, yargılama ve eyleme kapasitesine verdiği önem, karanlık zamanlardan kurtuluşun temel yöntemini oluşturmaktadır. O, karanlık zamanlarda aydınlığa ulaşmanın yolunu herhangi bir teoriye veya yönetim şekline bağlamamış; insana ve onun kapasitesine duyduğu inancı tüm kalbiyle ortaya koymuştur.⁶⁰⁸ Karanlık zamanlarda insana düşen sorumluluk, o anı iyileştirmekten çok daha derin bir anlam taşımakta ve tüm dünyanın geleceğini kurtarmayı amaçlayan hayati bir görevi ifade etmektedir. Bu nedenle karanlık zamanlara karşı kişisel çıkarları uğruna düşünmekten ve eylemekten kaçınan insan, sadece tarihin belirli bir kısmına değil, tüm dünyaya karşı üstlenmesi gereken bir sorumluluktan kaçmaktadır. Sorumluluktan kaçan insanların kendi benliği ile yaşamasının çok zor olduğunu belirten Arendt, doğumluluk potansiyelini

⁶⁰⁸ Arendt, *Men in Dark Times*, ix

kullanmayarak düşünme yeteneksizliği sergileyen ve yargılamaktan korkan insanların yaşayacağı hem toplumsal hem de ahlaki yıkımı belirtmiş, karanlık zamanlarda eyleme ve konuşmanın sorumluluğuna yer vererek, aramızdaki dünyanın yitip gitmemesi adına ‘hayır’ diyebilme cesareti gösterebilmenin kötülükten koruyan etkisini göstermiştir. Bunu yaparken, kimseye herhangi bir düşünceyi endoktrine etme amacı gütmemiş, insanları onunla birlikte düşünmeye davet ederek kendi yaşamının anlatısı ile karanlık zamanlardan kurtulmak adına diğer insanların hayatlarına dokunmaya uğraşmıştır. Bu sayede biz de, kendi deneyimlerimizi onun anlatısının rehberliğinde, geçmiş ile bağımızı koparmadan bugünde anlamlandırabilmekte ve bugünün karanlık zamanlarında ışığın izini sürmeye devam edebilmekteyiz.

Arendt’in kamusal alanda konuşup eyleyerek görünür olan, belirli olaylar konusunda karara varmaya çalışan insanlar ile var olacağını savunduğu siyaset anlayışı, günümüzde insanların birbiri üzerinde hâkimiyet kurmaya uğraşması ve zor kullanma pratiklerini hayata geçirmeye çalışan yönetimler nedeniyle asıl anlamını yitirmiştir. İnsanların sadece kendi hayatları için endişelenme ve başkalarına kıymet vermemeye eğilimi de, farklı insanlar ile bir araya gelerek çeşitli bakış açılarıyla karşılaştıkları, devletlerin despotik eğilimlerinden kendilerini kurtarmalarını sağlamada bir basamak olan kamusal alanı da önemsememelerine yol açmıştır. Günümüz toplumu, farklılıklarla barışamayan, herkesin tek tip düşünmesini isteyen ve ne yaptığını düşünmekten bile aciz olan, içinde buldukları dünya için harekete geçmek istemeyen insanlardan oluştuğundan, siyasete asıl kıymetini bugünde geri kazandırma meselesi çözümsüz kalmaktadır. Ekonomik kaygılar ile baş etmeye çalışan, haklarına veya özgürlüğüne sahip çıkmayan, düşünme yeteneksizliği nedeniyle de doğruyu bulamayan insanların yaygınlaşması, anlamlı bir politik yaşamı engelleyen en büyük nedenlerden birini oluşturmaktadır; çünkü böyle bir toplumun, despotik eğilimleri zamanında fark ederek harekete geçebilmesi imkânsızdır.

Arendt, bugünün karanlığında da yer alan yalan, aldatma, kendini kandırma, imaj yaratma, doğru ve yanlış ayrımının bulanıklaşması gibi konuları oldukça etkili bir biçimde tanımlamış ve her dönemde görülebilecek bu tehlikelere karşı gelecek nesilleri uyarmıştır. Günümüzde de fark edilen siyasetin değersizleştirilmesi, farklılıkların bastırılması, düşünme, muhakeme ve eyleme yeteneksizliği, despotizm ve yabancılaşma gibi durumlara yönelik tek çözüm ise insanların doğumluluk

özelliği ile elde ettiği bir şeyler başlatma kapasitesini kullanmak üzerine politik sorumluluk alabilmesidir. Siyaset, ancak insanların içinde barındırdıkları sonsuz olasılıkları kullanması kapsamında iyileştirilebildiğinden, en derin karanlıklara karşı ümitsizliğe kapılmamak ve özgürlüklerimiz adına savaş vermek Arendt düşüncesindeki esas meseledir. Arendt'in siyasetin onurunu kurtarmak konusundaki bu görüşü, katılımdan, tartışmadan ve birlikte eylemekten oldukça uzak kaldığımız günümüz politik ortamında, nelerin eksik olduğunu muhakeme edebilmemiz açısından oldukça önemlidir. Bugünün karanlığını anlamlandırmak ve aydınlatmak için harekete geçmek üzere Arendt'in yaşamını feyz almak, içinde bulunduğumuz politik ortamın kaçınılmaz bir durum olarak görülmemesini sağlamakta ve olaylara kayıtsız kalmayarak siyasi kaderimizin sorumluluğunu ele almamızı gerektiğini göstermektedir.

Günümüzde kamusal alanın, bireylerin görünürlüğüne sağlayarak çoğulluğu garanti altına alan anlamı karartılmış ve bu alan, insanların düşüncesini siyasi bir güç kullanarak etki altına alabilme amacıyla sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. 21.yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinin değişmesi ile birlikte yaygınlaşan sosyal medya platformları, siyasetçiler ve halk arasında daha doğrudan bir bağ sağladığından demokratik değerleri yaymak amacıyla kullanılabilceği halde, otoriter yönetimler tarafından muhalif kişileri tespit etmek veya yalanlar üzerine kurulu propagandaları yaymak için bir baskı ve kontrol unsuruna dönüşmüştür.⁶⁰⁹ Bu durum yöneten ve yönetilen arasındaki uçurumun açılmasına ve halkın hakikate ulaşmasının engellenmesine neden olmaktadır. İnsanların bilgi kaynaklarının hakikatleri değil, sadece önyargılarını sağlamlaştırması, hâlihazırda birbirinin düşüncesine önem vermeyen ve birbirlerini kutuplaştıran kişilerin olduğu bir toplumun düşünme ve eyleme yetisine oldukça büyük bir gölge düşürmektedir. Son eğilimlere rağmen terk edilecek gibi gözükmeyen demokratik sistemlerin, halkı arkasına almadan hareket edemeyen otoriter liderlerin elinde yozlaştırıldığı bir ortamda, hakikatlere ulaşamayan bireylerin despotik hükümetlere karşı durmaması da karanlık zamanların sürekliliği tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle liderlerin, yalanları ne kadar rahatlatıcı olursa olsun, insanların endişelerini kullanarak kurgusal bir dünya yaratmasına tepki göstermek oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Arendt için despotlarla savaş, rejim totalitarizm ile sonuçlanmadan önce başlamalı ve bu tarz

⁶⁰⁹ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 17-18

liderlerin güçler ayrılığına yönelik kuralları esneterek tüm gücü elinde toplamasına izin verilmeden önce daha iyi bir dünya yaratma umuduyla harekete geçilmelidir.

Arendt'e göre totaliter unsurlar, 20.yüzyıldaki haliyle olmasa bile, en sağlam demokrasilerde bile bizimle birlikte yaşamaya devam etme özelliğine sahiptir. 21.yüzyılın olayları ve durumları, tam olarak totaliter olarak nitelendirilemese de, ulus-devlet egemenliğinin ötesindeki karanlık tarafın, çağımızın umut verici gelişmelerini mevcut sisteme eklemleyerek önemsizleştirme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda, olayların ve durumların arkasındaki gerçek amacı anlamak zorlaştığından, tanrısal bir hükmediş arzusu ile totaliter bir bakış açısının tüm dünyada yaygınlaştığı günümüz ortamını, Arendt okuyarak doğru değerlendirebilmek oldukça önemlidir. Çağımızın meselelerini hem kendi analizleri hem de Arendt atıfları ile birlikte değerlendiren Bauman da, günümüzün olaylarını anlamlandırma çabamızda Arendt öğretisine eşlik etmektedir. Bauman'a göre de bugün, kamusal alanın karartıldığı, insanların güvenlikleri konusunda endişelenerek sadece hayati çıkarlarını gözettiği ve verilenden daha fazlasını istemediği yeni bir karanlık zamanda bulunmaktayız. Onun için kolektif eyleme dair etkili bir öznenin ortaya çıktığı ve eyleme alanı bulduğu, özel ve kamusal sorunların karşılıklı tartışılabildiği kamusal alanın karartılması ve buna yönelik harekete geçilmemesi, birbirini besleyen tehlikeli bir döngüyü oluşturmaktadır.⁶¹⁰ İnsanların tüm endişelerini ve çıkarlarını bir kenara bırakarak, karşılıklı iletişime geçmeye yönelik bir anlayış oluşturması, günümüz siyasal atmosferinde üstesinden gelmeleri gereken şeyler düşünüldüğünde tek çare gibi görünmektedir. Bireylerin görünür olarak ve farklılıklar içinde bir araya gelebilmesi, günümüzdeki yönetimlerin kişilerin korkularını kullanarak çeşitli yasaları yürürlüğe soktuğu güvenlik siyasetinin engellenmesi ve karanlık zamanların daimileşmemesi konusunda da oldukça önemlidir; çünkü hâkim otoriteye yönelik gönüllü kölelik, başka insanların yoldaşlığından uzak kalmış insanların oluşturduğu bir korku ortamında kabul görmektedir.

Bauman'a göre günümüzdeki karanlığa neden olan koşullardan biri, iktidar ve siyasetin ayrılması ve devlet işlevlerinin piyasaların belirlediği denetlenemez ve kontrol edilemez bir alana kaydırılması ile gelişen, bireylerin tüketiciye dönüşmesine neden olan bir fail krizidir. Üstelik politikalarını, ekonomi rehberliğinde

⁶¹⁰ Bauman ve Lyon, *Akışkan Gözetim*, 117

düzenlemeye başlayan devletler de, bu durumdan rahatsız olmamaktadır; çünkü iktidar, askeriden ziyade, kendini gittikçe ekonomik bir güç olarak açığa vuran bir olguya dönüşmeye başlamış ve bireylerin yaşamı ile ilgili politikalar, finansal meseleler dikkate alınarak ikinci plana bırakılmaya başlanmıştır. Ekonomi ve siyaset alanının birbirine karıştığı bu ortamdaki vatandaşlar ise demokratik kararlara duydukları güveni gün geçtikçe kaybetmektedir; çünkü Arendt'in de belirttiği gibi, tiranlığın mı yoksa cumhuriyetin mi daha iyi olduğuna hiçbir zaman karar veremeyecek olan ekonomi ile idare edilen bir devletin, iyi hayat koşullarını sağlayabilmesi imkânsızdır. Değişikliklerin öngörülemediği bu belirsizlik ortamındaki insanlar ise, güvenliğini sağlamaya yönelik hareket etmeye odaklanmakta ve uyumculuk eğilimi göstererek özgürlüğünü yitirmektedir. Uyumculuğun yaygınlaşması ise karanlık zamanların bir başka özelliğini, hakikatten uzak kalınmasını ve gerçeğin anlamsız saçmalıklara indirgenmesini beraberinde getirerek, bireylerin duruşunun mevcut atmosfere göre şekillendiği anlamsız bir hayat geçirilmesine neden olmaktadır. Günümüzdeki kötülük de, insanların başkalarının çektiklerine seyirci kalması, onları anlamayı reddetmesi ve kendi çıkarı doğrultusunda içinde bulunduğu dünyayı kurtarmak adına kötülükleri engellemeye yönelik harekete geçmemesi gerçeğinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum kötülük yapanlar ile bu kötülüğe çanak tutanlar arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına neden olmaktadır.

İnsanların olaylara gözlerini kapama eğilimi, kamusal meselelerden uzaklaşıp kendilerini izole etmelerine ve bireyselliklerinde kaybolmalarına yol açtığından, karanlık zamanlardaki anlam arayışında düşünme, yargılama ve eyleme üçlüsünün harekete geçebilmesini ve durumları değiştirebilmek adına birleşebilme ihtimalini zorlaştırmaktadır. İyi hayat modelleri, iyi toplum modellerinin önüne geçmekte ve özel endişeler, toplumsal sorunlara karşı durma gerekliliğine galip gelmektedir. İnsanların özgürlük ve seçim bilinci geliştirmeyerek otoriteye bağlı kalma kolaylığına sığındığı bu gönüllü köleliğinin, tarihteki en korkunç rejimlerin, kendi istekleriyle öznelliklerinden feragat etmek isteyen ve saygınlıklarının elinden alınmasına sessiz kalan insanlar nedeniyle doğduğu ve ilerlediği düşünüldüğünde, günümüzde de benzer deneyimlere sahne olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle insanların geleceği şekillendirme gücünü kullanarak, önem vermeleri gereken konularda eylemekten geri durmamaları, içinde bulunduğumuz 21.yüzyıl'ın çeşitli krizlerinin daimi bir karanlık zamana dönüşmesini

engelleme gücüne sahiptir. Tarihten de bilindiği üzere asıl mesele karşılıklı dayanışma veya yıkım arasında bir tercih yapmak ve ötekinin sesine kulak verip farklılıklarla bir arada yaşamaya istek duyarak dünyaya ve birbirimize karşı olan ahlaki sorumluluğumuzu yerine getirebilmektir. Sonuç olarak, insanlar aralarındaki dünyayı kurtarmak istediği sürece, telafi edilemeyecek olan hiçbir yanlış yoktur. Bauman düşüncesine göre insanlar, iyi kötü yapıp ettikleri her şeyi, yeniden yapılandırabilme kapasitesine sahiptir.

Otoriter halinin günümüzde yaygınlaştığı popülizm, sağ politikalara küresel olarak başvurulması ile tecrübe edilmekte ve siyasi değerlerin ekonomik kaygılar ile önemsizleştirildiği, kamusal alanların, farklılıkların ve çoğulluğun yok olduğu, kayıtsızlık ve uyumculuğun hakim eğilim olarak görüldüğü bir post-hakikat döneminin karanlığında ortaya çıkmaktadır. Kurallar ve değerler hiçe sayılarak demokratik sistemlerin gizliden gizliye yozlaştırılmaya çalışıldığı, yalanların siyasi söylemde baskın olduğu günümüzde, Arendt'in olaylar üzerinde düşünmek ve onları doğru bir biçimde anlamak konusunda ne kadar haklı olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Politik sistemler, mutlaka faşist bir düzene geçiş yaparak bozulmayacağından, insanların birbirinden soyutlanıp dünya ile bağlantısını kaybettiği, hayatlarına anlam ve yön veren bir ideoloji benimsemekten bile yoksun kaldığı modern bir yalnızlık içine düşülmemesi ve totaliter bir toplumun ön koşullarının yerleşmesine izin verilmemesi gerekmektedir. Devlete ve topluma yönelik anti liberal düşünce yapısıyla Batı siyasetinden dışlanan aşırı sağcıların, demokrasi karşıtı ilan edilmeden veya siyaset sahnesinden dışlanmadan söylemlerini dile getirebilecekleri bir ideoloji olarak yönetimlere hizmet eden popülizm tehlikesi, Arendt'in karanlık zamanlara yönelik 'türlü bahaneler eşliğinde çarpıtılan hakikatin anlamsız saçmalıklara indirgenmesi' meselesini yeniden su yüzüne çıkarmaktadır. Bu problem bugün ABD ve Avrupa'yı ele geçirdiği düşünülen güce yönelik de yapılmakta ve tehlikeli eğilimleri bünyesinde barındıran Trump yönetiminin, Arendt düşüncesi ekseninde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Şartlar ne olursa olsun, doğumluluk kapasitesiyle süreçleri kesintiye uğratma kapasitesine sahip insanların, aralarındaki dünyayı kurtarma isteğine sahip olarak düşünme ve eyleme yetisini harekete geçirebilmesi ve daha iyi bir yönetime ve topluma kapı açabilmesi mümkündür. Bu arayıştaki belki de en doğru rehber, hayatıyla ve eseriyle tüm insanlığa ışık tutan Arendt'tir.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. *Critical Models: Inventions and Catchwords*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Adorno, Theodor W., ve Max Horkheimer. *Dialectic of Enlightenment*. London: Verso, 1979.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Cemal Bali Akal, ve Levent Köker. *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Yayınları, 1994.
- Antaki, Mark. "What Does It Mean to Think about Politics?" *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Jeffrey Katz ve Thomas Keenan, 63-72. New York: Fordham University Press, 2010.
- Arato, Andrew. *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Arendt, Hannah. *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*. New York: Viking Press, 1961.
- . *Devrim Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Arendt, Hannah. "Diktatörlük Koşullarında Kişisel Sorumluluk." *Sorumluluk ve Yargı* içinde, yazar Hannah Arendt, 19-49. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018a.
- . *Geçmişle Gelecek Arasında*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017b.
- Arendt, Hannah. "Hakikat ve Siyaset." *Geçmişle Gelecek Arasında* içinde, yazar Hannah Arendt, 307. 357: İletişim, 2017.
- . *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- . *Kötülüğün Sıradanlığı*. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.

—. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

Arendt, Hannah. "Mankind and Terror." *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile Totalitarianism* içinde, yazan Hannah Arendt, 297-307. New York: Schocken Books, 1994.

—. *Men in Dark Times*. New York: Harvest Book, 1965.

Arendt, Hannah. "On the Nature of Totalitarianism (An essay in understanding)." *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile, Totalitarianism* içinde, yazan Hannah Arendt, 328-361. New York: Schocken Books, 1994.

Arendt, Hannah. "Özgürlük Nedir?" *Geçmişle Gelecek Arasında* içinde, yazan Hannah Arendt, 203-241. İstanbul: İletişim, 2017.

—. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harvest, 1968.

—. *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books, 2005.

—. *Thinking without a Banister: Essays in Understanding, 1953-1975*. New York: Schocken Books, 2018b.

—. *Totalitarizmin Kaynakları 3 / Totalitarizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Arendt, Hannah. "Understanding and Politics (The difficulties of understanding)." *Essays in Understanding, 1930-1954: Formation, Exile and Totalitarianism* içinde, yazan Hannah Arendt, 307-328. New York: Schocken Books, 1994.

Arendt, Hannah. "We Refugees." *The Jewish Writings* içinde, düzenleyen Jerome Kohn: Ron H. Feldman, 264-274. New York: Schocken Books, 2007.

—. *Zihnin Yaşamı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018c.

Barber, Benjamin. "Hannah Arendt between Europe and America: Optimism in Dark Times." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 259-276. New York: Cambridge University Press, 2010.

- Baştürk, Efe. "Haklara Sahip Olma Hakkı'nın Siyasal Teorisi: Ranciere ve Balibar Üzerinden Arendt'çi Bir Okuma." *Sosyal Bilimler Dergisi* 10, no. 2 (Ekim 2017): 27-49.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Hayat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- . *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2011.
- . *Community: Seeking Safety in an Unsecure World*. Cambridge: Polity Press, 2017.
- . *Kuşatılmış Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- . *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- . *Siyaset Arayışı*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Bauman, Zygmunt, ve Carlo Bordoni. *Kriz Hali ve Devlet*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt, ve David Lyon. *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt, ve Leonidas Donskis. *Moral Blindness*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Bauman, Zygmunt, ve Stanislaw Obirek. *Dünyaya ve Kendimize Dair*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- . *Tanrı'ya ve İnsana Dair*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Benhabib, Seyla. *Exile, Statelessness and Migration: Playing Chess with History from Hannah Arendt to Isaiah Berlin*. Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Benhabib, Seyla. "International Law and Human Plurality in the Shadow of Totalitarianism: Hannah Arendt and Raphael Lemkin." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 219-246. New York: Cambridge University Press, 2010a.

- Benhabib, Seyla. "Introduction." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 1-17. New York: Cambridge University Press, 2010b.
- . *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.
- . *The Right of Others: Aliens, Residents and Citizens*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Berkowitz, Roger. "Introduction: Thinking in Dark Times." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jeffrey Katz, 3-17. New York: Fordham University Press, 2010.
- Berkowitz, Roger. "Solitude and The Activity of Thinking." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Jeffrey Katz ve Thomas Keenan, 237-248. New York: Fordham University Press, 2010.
- Berktaş, Fatmagül. *Dünyayı Bugünde Sevmek*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Bernauer, James. "On Reading and Mis-Reading Hannah Arendt." *Philosophy and Social Criticism*, no. 11 (1985): 1-25.
- Bernstein, Richard. "Are Arendt's Reflections on Evil Still Relevant?" *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 293-304. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Bernstein, Richard. "Promising and Civil Disobedience: Arendt's Political Modernism." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Jeffrey Katz ve Thomas Keenan, 115-130. New York: Fordham University Press, 2010b.
- Bernstein, Richard. "The Illuminations of Hannah Arendt." *New York Times*, 20.06.2020 <https://www.nytimes.com/2018/06/20/opinion/why-read-hannah-arendt-now.html>: New York Times, 2018 06 20.
- . *Why Read Arendt Now?* Cambridge: Polity Press, 2018.

- Bilsky, Leora. "The Eichmann Trial and the Legacy of Jurisdiction." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 198-218. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Birmingham, Per. *Hannah Arendt and Human Rights: The Predicament of Common Responsibility*. Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- Bowring, Finn. "Comparing Bauman and Arendt: Three Important Differences." *Sociology* 45, no. 1 (2011): 54-69.
- Brecht, Bertolt. "To Posterity." *Selected Poems of Bertolt Brecht* içinde, yazar Bertolt Brecht, 173. New York: Groove Press, 1959.
- Buckler, Steve. "Coming out of Hiding: Hannah Arendt on Thinking Dark Times." *The European Legacy: Toward New Paradigms* 6, no. 5 (2001): 615-631.
- . *Hannah Arendt and Political Theory: Challenging the Tradition*. Edinburg: Edinburgh University Press, 2011.
- Butler, Judith. *Kırılğan Hayat*. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Cassirer, Ernst. *The Myth of the State*. London: Yale University Press, 1961.
- Cepdibi, Aylin Kılıç. "Homo Faber'in Dünyasından Animal Laborans'ın Zaferine: Hannah Arendt'in Politika Teorisinde Totaliter Tahakkümün Vücut Bulduğu İnsanlık Koşulu Üzerine Bir İnceleme." *Siyasal: Journal of Political Sciences* 27, no. 1 (2018): 69-93.
- Chotiner, Isaac. "Is Donald Trump a Fascist? Interview with Robert Paxton." *Slate*. 10 02 2016. <https://slate.com/news-and-politics/2016/02/is-donald-trump-a-fascist-an-expert-on-fascism-weighs-in.html> (01 12, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Clarkson, Petruska. *The Bystander: An End to Innocence in Human Relationships?* Londra: Whurr Publishers, 1996.
- Cohen, Stanley. *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity Press, 2001.

- Culbert, Jennifer. "Judging the Events of Our Time." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jeffrey Katz, 145-152. New York: Fordham University Press, 2010.
- The Power of Nightmares: The Rise of the Politics of Fear*. Yöneten Adam Curtis. Prodüktör BBC. Hazırlayan Adam Curtis. 2004.
- Çalkıvık, Aslı. "Distopya: Egemenin Ütopyası." *Cogito* (Yapı Kredi Yayınları), no. 90 (Bahar 2018): 40-48.
- Çevik, Hacı. "Araştırmaktan Korkmak: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Akademik Çalışma Konularının Sınırları." *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan, 125-154. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Çınar, Meral Uğur. "Marx, Arendt, Modernite, Yabancılaşma ve Siyaset: ya da Modern Çağ'da İnsanca Bir Yaşam Mümkün Mü?" *Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 2 (Ekim 2016): 140-167.
- Çoşkun, Berrak. *Hannah Arendt'te Radikal Kötülük Problemi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Dassonville, Ruth, ve Marc Hooge. "Indifference and Alienation: Diverging Dimensions at Electoral Dealignment in Europe." *Acta Politica* 53, no. 1 (2018): 1-23.
- David, Isabel. "Rethinking Liberal Democracy: Prelude to Totalitarianism." *Journal of Liberty and International Affairs* 1, no. 1 (2015): 40-53.
- Dede, Kadir. "Bir Faşist Minimum Olarak Korku(suzluk)." *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan, 111-124. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Degryse, Annelies. "The Sovereign and the Social: Arendt's Understanding of Hobbes." *Journal of European Ethics* 15, no. 2 (2008): 239-258.
- D'entreves, Maurizio Passerin. *The Political Philosophy of Hannah Arendt*. New York: Routledge, 2001.

- Deutsche Welle. "Dünyada 70,8 Milyon İnsan Yerinden Edildi." *Deutsche Welle*. 2019 06 19. <https://www.dw.com/tr/dunyada-708-milyon-insan-yerinden-edildi/a-49258725> (02 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Diamond, Larry. "Facing Up to the Democratic Recession." *Journal of Democracy* 26, no. 1 (2015): 141-155.
- Dinçer, Esin Hamdi. *Şiddetin Tahakkümü Karşısında Konuşmanın İktidarı*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2017.
- Disch, Lisa. "More Truth Than Fact: Storytelling as Critical Understanding in the Writings of Hannah Arendt." *Political Theory* 21, no. 4 (1993): 665-694.
- Ellin, Nan. "Fear and the City Building." *Hedgehog Review* 5, no. 3 (2003): 43-61.
- Erçetin, Tuğçe. "Bir Popülist Korku Senaryosu Altında: Biz ve Onlar." *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan, 189-232. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Erdoğan, Emre. "Terör ve Korkunun El Ele Ördüğü Duvarlar Arasında Günümüz Sisifosu'nun Çaresizliği." *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan, 75-110. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Evans, Brad. "Humans in Dark Times." *New York Times*. 23 07 2017. <https://www.nytimes.com/2017/02/23/opinion/humans-in-dark-times.html>.
- Ezrow, Natasha. "Authoritarianism in the 21st Century." *Politics and Governance* 6, no. 2 (2018): 83-86.
- Farhi, Paul. "New study says Trump has 'dangerously undermined truth' with attacks on news media." *Inquirer*. 16 04 2020. <https://www.inquirer.com/politics/nation/journalism-trump-fake-news-impact-united-states-democracy-20200416.html>.
- Finchelstein, Federico. *Faşizmden Popülizme*. Çeviren Ali Karatay. İstanbul: İletişim, 2019.
- Flinders, Matthew. *Defending Politics: Why Democracy Matters in the 21st Century*. New York: Oxford University Press, 2012.

- Fraser, Nancy. "Hannah Arendt in the 21st Century." *Contemporary Political Theory*, no. 3 (2004): 253-261.
- . *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York: Columbia University Press, 2010.
- Fraser, Nancy. "Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a post-Westphalian World." *Identities, Affiliations and Allegiances* içinde, yazar Seyla Benhabib, Ian Shapiro ve Danilo Petranovic, 45-67. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Fromm, Erich. *The Fear of Freedom*. London: Routledge & Kegan Paul, 1960.
- Gerbner, George, ve Larry Gross. "Living with Television: The Violence Profile." *Journal of Communication* 26, no. 2 (1976): 172-199.
- Gerstein, Josh. "Trump shocks with ouster of FBI's Comey." *Politico*. 09 05 2019. <https://www.politico.eu/article/trump-fires-fbi-director-james-comey/>.
- Goldhill, Olivia. "Hannah Arendt was the philosopher to reference in 2017." *Quartz*. 23 12 2017. <https://qz.com/quartz/1162378/hannah-arendt-the-thinker-on-totalitarianism-is-popular-in-the-trump-era/>.
- Gratton, Peter. *The State of Sovereignty*. New York: New York Press, 2012.
- Grenier, Elizabeth. "Why the World is Turning to Hannah Arendt to Explain Trump?" *Deutsche Welle*. 02 02 2017. <https://www.dw.com/en/why-the-world-is-turning-to-hannah-arendt-to-explain-trump/a-37371699>.
- Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: The MIT Press, 1996.
- . *The European Nation State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*. Cambridge: The MIT Press, 1999.
- Harabin, Radoslaw. "Democracy, Its Collapse and the Jewish Question: Comparing Hannah Arendt's and Zygmunt Bauman's Philosophies." *Annales Universitatis Mariae-Curie Sklodowska* 22, no. 1 (2015): 108-118.

Howard, Dick. "Keeping the Republic: Reading Arendt's On Revolution after the Fall of the Berlin Wall." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 277-292. New York: Cambridge University Press, 2010.

III, Charles Stewart. "Voter ID: Who Has Them? Who Shows Them?" *Symposium: Legislative Issues in Election Law*. Oklahoma: University of Oklahoma College of Law Digital Commons, 2013. 21-52.

Illing, Sean. "A 1951 book about totalitarianism is flying off the shelves. Here's why." *Vox*. 23 07 2017.
<https://www.vox.com/conversations/2017/6/28/15829712/hannah-arendt-donald-trump-brexit-totalitarianism>.

Isaac, Jeffrey. "How Hannah Arendt's classic work on totalitarianism illuminates today's America." *Washington Post*. 17 12 2016.
<https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/12/17/how-hannah-arendts-classic-work/>.

Jackson, Richard. "The Politics of Terrorism Fears." *The Political Psychology of Terrorism Fears* içinde, yazan Samuel Justin Sinclair ve Daniel Antonious (ed.), 267-282. New York: Oxford University Press, 2013.

Jones, Tanner. "Jones: Trumpian Totalitarianism." *The Dartmouth*. 11 10 2019.
<https://www.thedartmouth.com/article/2019/03/jones-trumpian-totalitarianism>.

Kalyvas, Andreas. "From Act to Decision: Hannah Arendt and the Question for Decisionism." *Political Theory* 32, no. 3 (2004): 304-346.

Kant, Immanuel. "Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi." *Tarih Felsefesi Seçme Metinler* içinde, düzenleyen Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu, 31-47. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Kattago, Siobhan. "The Tragic, Enduring Relevance of Arendt's Work on Statelessness." *Public Seminar*. 02 09 2016.
<https://publicseminar.org/2016/09/the-tragic-enduring-relevance-of-arendts-work-on-statelessness/> (12 24, 2019 tarihinde erişilmiştir).

- Kesby, Alison. *The Right to Have Rights: Citizenship, Humanity and International Law*. New York: Oxford University Press, 2012.
- Khalip, Jacques. "Arendt, Byron and De Quincey in Dark Times." *European Romantic Review* 21, no. 5 (2010): 615-630.
- Klusmeyer, Douglas. "Hannah Arendt's Case for Federalism." *Publius* 40, no. 1 (2010): 31-58.
- Kohn, Jerome. "Introduction." *Thinking without a Banister: Essays in Understanding, 1953-1975* içinde, düzenleyen Jerome Kohn. New York: Schocken Books, 2018.
- Kristeva, Julia. *Hannah Arendt*. New York: Columbia University Press, 2003.
- Lavi, Shai. "Crimes of Action, Crimes of Thought: Arendt on Reconciliation, Forgiveness, and Judgment." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jeffrey Katz, 229-236. New York: Fordham University Press, 2010.
- Levitsky, Steven, ve Daniel Ziblatt. *Demokrasiler Nasıl Ölüyor? Çeviren Derya Dinç*. Konya: Salon Yayınları, 2018.
- Levitsky, Steven, ve Lucan Way. "Beyond Patronage: Violent Struggle, Ruling Party Cohesion and Authoritarian Durability." *Perspectives on Politics* 10, no. 4 (2012): 869-889.
- Linz, Juan Jose. *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
- Linz, Juan Jose. "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy* 1, no. 1 (1990): 51-69.
- Liptak, Kevin, Daniella Diaz, ve Sophie Tatum. "Trump pardons former Sheriff Joe Arpaio." *CNN*. 23 08 2017.
<https://edition.cnn.com/2017/08/25/politics/sheriff-joe-arpaio-donald-trump-pardon/index.html>.

- Luban, David. "Explaining Dark Times: Hannah Arendt's Theory of Theory." *Social Research* 50, no. 1 (1983): 215-248.
- Mackinnon, Emma. "Promise-Making and the History of Human Rights: Reading Arendt with Danto." *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism and Development* 9, no. 2 (2018): 193-217.
- Mair, Peter. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London: Verso, 2013.
- Marso, Lori. "Simone de Beauvoir and Hannah Arendt: Judgments in Dark Times." *Political Theory* 40, no. 2 (2012): 165-193.
- Mason, Paul. "Reading Arendt is not Enough." *The New York Review of Books*. 02 05 2019. <https://www.nybooks.com/daily/2019/05/02/reading-arendt-is-not-enough/>.
- Matthew, Dylan. "I asked 5 fascism experts whether Donald Trump is a fascist. Here's what they said." *Vox*. 19 05 2016. <https://www.vox.com/policy-and-politics/2015/12/10/9886152/donald-trump-fascism> (01 12, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Mbembe, Achille. "The Age of Humanism is Ending." *Mail & Guardian*. 22 12 2016. <https://mg.co.za/article/2016-12-22-00-the-age-of-humanism-is-ending/>.
- Meacher, Michael. "Playing Bin Laden's Game." *Guardian*, 2004 05 11: 21.
- Mills, Charles Wright. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, 1956.
- Minton, Anna. *Fear and Happiness in the 21st Century City*. Londra: Penguin Books, 2011.
- Monahan, Torin. *Surveillance in the Time of Insecurity*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2010.
- Montaigne, Michel De. *The Complete Essays of Montaigne Vol 1*. Stanford: Stanford University Press, 1958.

- Moran, Shane. "Politics in Dark Times: Reflections on Hannah Arendt." *Politikon: South African Journal of Political Studies* 40, no. 2 (2013): 277-297.
- Moses, Anthony Dirk, Federico Finchelstein, ve Pablo Piccato. "Juan Peron shows how Trump can destroy our democracy without tearing it down." *Washington Post*. 22 03 2017.
<https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2017/03/22/juan-peron-shows-how-trump-could-destroy-our-democracy-without-tearing-it-down/>.
- Mudde, Cas. "How Populism Became the Concept that Defines Our Age." *The Guardian*. 22 11 2018.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/nov/22/populism-concept-defines-our-age>.
- . "Populism in the Twenty-First Century: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism." *Public Seminar*. 02 10 2018.
<https://publicseminar.org/essays/populism-in-the-twenty-first-century/> (02 15, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Mudde, Cas. "The Populist Zeitgeist." *Government and Opposition* 39, no. 4 (2004): 541-563.
- Mueller, Jan-Werner. *What is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.
- Nessel, Camille. "Populism through the eyes of Hannah Arendt: Now and Then." *Eyes on Europe*. 01 06 2017. <https://www.eyes-on-europe.eu/populism-through-the-eyes-of-hannah-arendt-now-and-then/>.
- Nussbaum, Martha Craven. "Aristotle on Emotions and Rational Persuasion." *Essays on Aristotle's Rhetoric* içinde, düzenleyen Amelie Oksenberg Rorty, 303-323. Berkeley: University of California, 1996.
- . *The New Religious Intolerance: Overcoming the Politics of Fear in an Anxious Age*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2012.
- Özkazanç, Alev. "Anlamak ve Politika: Arendt'ten Öğrenmek." *Vira Verita*, no. 7 (2017): 1-17.

- Öztürk, Şeyda. "Bugünün Distopyası." *Cogito*, no. 90 (Bahar 2018): 5-7.
- Öztürk, Şeyda. "Kötülük, Eleştiri ve Anlambilim." *Cogito*, no. 86 (Bahar 2017): 5.
- Parekh, Serena. *Hannah Arendt and the Challenge of Modernity: A Phenomenology of Human Rights*. New York: Routledge, 2008.
- Pasha-Robinson, Lucy. "Donald Trump says he is 'absolutely' considering breaking up 9th Circuit court after blocked executive orders." *Independent*. 26 04 2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-court-9th-circuit-break-up-after-blocked-executive-orders-sanctuary-cities-muslim-ban-a7704501.html>.
- "Donald Trump." *Politifact*. <https://www.politifact.com/personalities/donald-trump/> (02 12, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Roberts, Dan, Ben Jacobs, ve Sabrina Siddiqui. "Donald Trump threatens to jail Hillary Clinton in second presidential debate." *The Guardian*. 10 10 2016. <https://www.theguardian.com/us-news/2016/oct/10/debate-donald-trump-threatens-to-jail-hillary-clinton>.
- Schell, Jonathan. "In Search of a Miracle: Hannah Arendt and the Atomic Bomb." *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt* içinde, düzenleyen Seyla Benhabib, 247-258. New York: Cambridge University Press, 2010.
- Schmidt, Michael. "Comey Memo Says Trump Asked Him to End Flynn Investigation." *New York Times*. 16 05 2017. <https://www.nytimes.com/2017/05/16/us/politics/james-comey-trump-flynn-russia-investigation.html>.
- Schulte, Gabriela. "Poll: Trump approval ticks up to 51 percent." *The Hill*. 12 05 2020. <https://thehill.com/hilltv/what-americas-thinking/497435-poll-trump-approval-ticks-up-to-51-percent>.
- Semerci, Pınar Uyan, ve Emre Erdoğan. "Göçmen Karşıtlığında Tehdit Algısının Rolü: Korku ve Endişe Duygusu." *Siyasetteki Gölge: Korku* içinde, düzenleyen Pınar Uyan Semerci ve Emre Erdoğan, 53-74. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.

- Sennett, Richard. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. Londra: Faber & Faber, 1996.
- Sezer, Devrim. "Dünyaya İhtimam Göstermek: Arendt, Gadamer ve Dayanışma Meselesi." *Cogito*, no. 89 (2017): 216-235.
- Smith, Verity. "Dissent in Dark Times: Hannah Arendt on Civil Disobedience and Constitutional Patriotism." *Thinking in Dark Times: Hannah Arendt on Ethics and Politics* içinde, düzenleyen Roger Berkowitz, Thomas Keenan ve Jeffrey Katz, 105-114. New York: Fordham University Press, 2010.
- Stiegler, Bernard. *Disbelief and Discredit: Uncontrollable Societies of Disaffected Individuals*. Çeviren Daniel Ross. Cilt 2. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Stivers, Camilla. *Governance in Dark Times: Practical Philosophy for Public Service*. Washington: Georgetown University Press, 2008a.
- Stivers, Camilla. "On Theorising Dark Times." *Administrative Theory and Praxis* 26, no. 1 (2004): 19-26.
- Stivers, Camilla. "The Ontology of Hope in Dark Times." *Administrative Theory and Praxis*, 2008b: 225-239.
- Sunstein, Cass Robert. "Conformity and Dissent." University of Chicago Public Law & Legal Theory Working Paper, 2002, No.34.
- Swift, Simon. *Hannah Arendt: Routledge Critical Thinkers*. New York: Routledge, 2009.
- Tanyeri, Elifsu. "Stiegler Düşüncesinde Birlikte Yaşamın Krizi: Distopya, Robotlar ve Farmakolojik Teknoloji." *Cogito*, no. 90 (Bahar 2018): 63-78.
- Tenz, Courtney. "What philosopher Hannah Arendt would say about Donald Trump." *Deutsche Welle*. 16 08 2017. <https://www.dw.com/en/what-philosopher-hannah-arendt-would-say-about-donald-trump/a-36766400>.
- Tester, Keith. "Pleasure, Reality, the Novel and Pathology." *Journal of Anthropological Psychology*, no. 21 (2009): 23-26.
- Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America*. New York: Anchor, 1969.

- Toker, Nilgün. "Hannah Arendt'te Politik Sorumluluk ve Yurttaş Sorumluluğu." *Felsefelogos* 3, no. 24 (2004).
- Torre, Carlos de la. "Populism and Politics of the Extraordinary in Latin America." *Journal of Political Ideologies* 21, no. 2 (2016): 121-139.
- Torre, Carlos de la. "The People, Democracy ve Authoritarianism in Rafael Correa's Ecuador." *Constellations* 21, no. 4 (2014): 457-466.
- "Trump'tan sosyal medya şirketlerine kapatma tehdidi." *Sputnik News*. 27 05 2020.
<https://tr.sputniknews.com/abd/202005271042128371--trumptan-sosyal-medya-sirketlerine-kapatma-tehdidi/>.
- Wikipedi. *Adiafora*. 05 02 2018. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Adiafora> (04 09, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Vogel, Lawrence. "The Responsibility of Thinking in Dark Times: Hannah Arendt versus Hans Jonas." *Graduate Faculty Philosophy Journal* 29, no. 1 (2008).
- Vries, Manfred F.R. Kets de. «The Spirit of Despotism: Understanding the Tyrant Within.» *Human Relations* (Sage Publications) 59, no. 2 (2006): 195-220.
- Wagner, John. "Trump says no president has been treated more unfairly." *Washington Post*. 17 05 2017.
<https://www.washingtonpost.com/politics/2017/live-updates/trump-white-house/trump-comey-and-russia-how-key-washington-players-are-reacting/trump-says-no-president-has-been-treated-more-unfairly/>.
- Walsh, Mary. "Arendtian Thinking through Politics in Dark Times and beyond." *Australian Journal of Political Science* 46, no. 3 (2011): 573-581.
- Wodak, Ruth. *The Politics of Fear: What Right Wing Popular Discourses Mean*. Londra: Sage Publications, 2015.
- Young-Bruehl, Elisabeth. *Why Arendt Matters*. London: Yale University Press, 2006.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim Soyisim: Şebnem Açelya BAŞTAN

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 21.04.1993, Zonguldak

E-posta: sebnemacelyabastan@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Çankaya Üniversitesi	2020
Lisans	Çankaya Üniversitesi	2016

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Pozisyon
2017-2020	Çankaya Üniversitesi	Bursiyer

YABANCI DİL

İngilizce